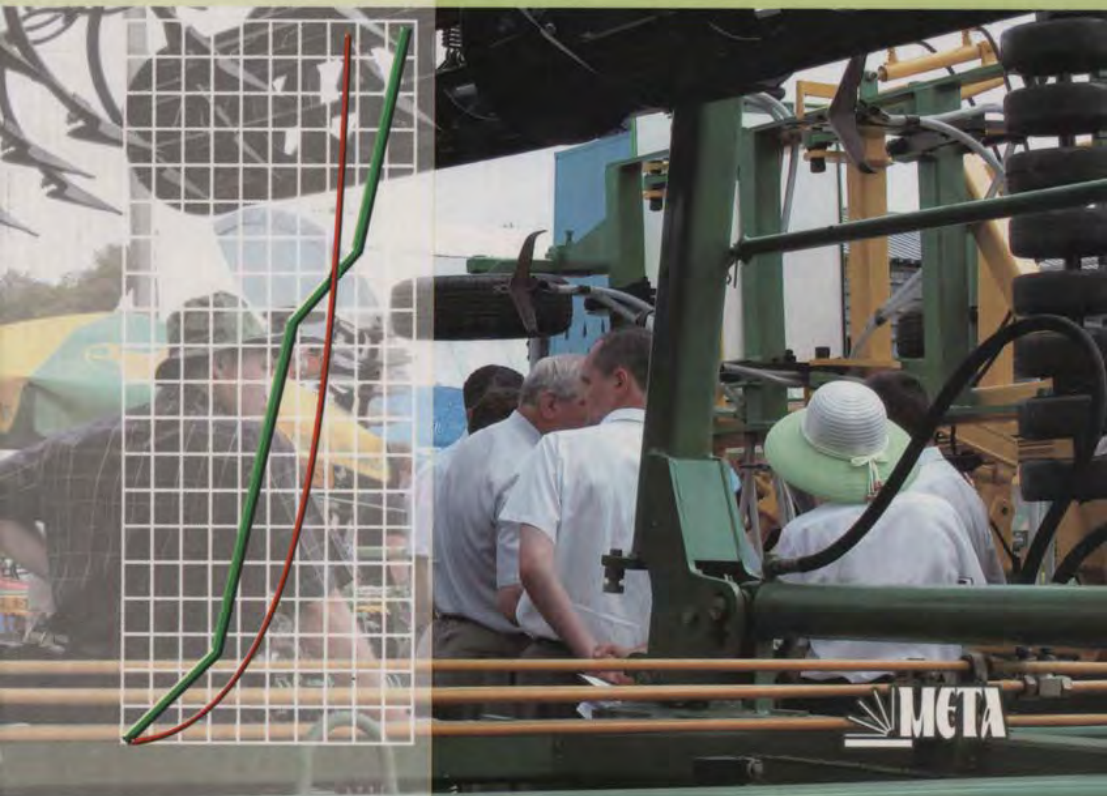

БІЗНЕС-ПЛАН

РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
ПІДПРИЄМСТВА

В. І. Дробот, В. П. Мартьянов,
М. Ф. Соловйов, А. В. Токар, В. Й. Шиян

БІЗНЕС- ПЛАН

РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО
ПІДПРИЄМСТВА

Допущено
Міністерством аграрної політики
України як навчальний посібник
для підготовки фахівців економічних
спеціальностей в аграрних вищих
навчальних закладах
II – IV рівнів акредитації

Київ
“Мета”
2003

УДК 65.012.23:631.11(075.8)
ББК 65.290-2:65.321я73
Б59

*Гриф надано Міністерством аграрної
політики України (лист № 18-2-1-128/584
від 12.06.03 р.)*

Рецензенти: *В. Я. Амбросов*, чл.-кор. УААН, д-р екон. наук, проф. (Харківський державний технічний ун-т сільського господарства), *Л. О. Антоненко*, д-р екон. наук, проф. (Харківський національний ун-т ім. В. Н. Каразіна), *В. К. Горкавий*, канд. екон. наук, проф. (Харківський національний аграрний ун-т ім. В. В. Докучаєва)

Бізнес-план розвитку сільськогосподарського підприємства: Навч. посібник / В.І. Дробот, В.П. Мартьянов, М.Ф. Соловйов, А.В. Токар, В.Й. Шиян. — К.: Мета, 2003. — 336 с.: іл.

ISBN 966-7947-16-5

Викладено методичні підходи і прийоми складання бізнес-плану розвитку сільськогосподарського підприємства. Структура і зміст відповідають типовому формуляру бізнес-плану.

Навчальний посібник для підготовки фахівців економічних спеціальностей в аграрних вищих навчальних закладах II – IV рівнів акредитації. Також розрахований на керівників і спеціалістів сільськогосподарських підприємств, фермерів, підприємців, інвесторів, викладачів аграрних вищих і середніх спеціальних навчальних закладів.

ББК 65.290-2:65.321я73

ISBN 966-7947-16-5

© В.І. Дробот, В.П. Мартьянов,
М.Ф. Соловйов, А.В. Токар,
В.Й. Шиян, 2003

З М І С Т

Загальні положення	5
1. ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДПРИЄМСТВА	11
2. РИНКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ	16
3. ПЛАН МАРКЕТИНГУ	19
4. ВИРОБНИЧИЙ ПЛАН ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА	27
4.1. Землекористування	27
4.2. Виробнича програма з рослинництва	30
4.2.1. Парниково-тепличне господарство	41
4.2.2. Плодові багаторічні насадження і розплідники	42
4.2.3. Розрахунок потреби в насінні і його вартості	43
4.2.4. Планування нагромадження, придбання та використання добрив	45
4.2.5. План придбання і використання пестицидів	48
4.2.6. Витрати на виробництво продукції рослинництва та її собівартість	51
4.2.7. Витрати незавершеного виробництва в рослинництві	62
4.2.8. Баланс продукції рослинництва	65
4.3. Виробнича програма з тваринництва	67
4.3.1. Планування відтворювання поголів'я	67
4.3.2. Показники відтворювання поголів'я та продуктивності тварин і птиці	82
4.3.3. Виробництво і розподіл продукції тваринництва	85
4.3.4. Баланс кормів	87
4.3.5. Витрати на виробництво і собівартість продукції тваринництва	92
4.4. Виробництво промислової продукції та її реалізація	106
4.5. Допоміжні та обслуговуючі виробництва	114
5. ОСНОВНІ ЗАСОБИ ВИРОБНИЦТВА	121
6. ЕНЕРГЕТИКА	126
7. ПРАЦЯ	142
7.1. Баланс трудових ресурсів	142
7.2. Планування чисельності працівників і річного фонду оплати праці	145
7.3. Співвідношення темпів зростання продуктивності та оплати праці	163

8. ВИТРАТИ ЗА ЕЛЕМЕНТАМИ ТА СТАТТЯМИ	169
8.1. Кошторис витрат на основне виробництво	169
8.2. Нормативна потреба в грошових коштах на придбання сировини і матеріалів та оплату рахунків за роботи і послуги, надані підприємству	173
9. ФІНАНСОВИЙ ПЛАН	174
9.1. Розрахунок грошових надходжень і результатів від реалізації продукції	174
9.2. Розрахунок прибутку, валового і чистого доходу	179
9.3. Нормативна потреба в оборотних коштах та джерела їх покриття	182
9.4. Розрахунок потреби в короткострокових кредитах	190
9.5. Розрахунок витрат на сплату відсотків за банківський кредит	192
9.6. Баланс надходжень і витрат коштів	194
10. ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ	196
10.1. Капітальні вкладення і джерела їх фінансування	196
10.2. Розрахунок потреби в довгострокових кредитах	198
10.3. Розрахунок витрат на сплату відсотків за довгострокові кредити	198
11. РИЗИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА ТА ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ ПРОТИ НИХ	200
12. ГАРАНТІЇ ПАРТНЕРАМ ТА ІНВЕТОРАМ	201
13. ЕКОЛОГІЯ ТА БЕЗПЕКА ВИРОБНИЦТВА	201
КОРОТКІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО СКЛАДАННЯ ОКРЕМИХ ФОРМ РОЗРАХУНКОВИХ ТАБЛИЦЬ	202
Форма 17. Науково-технічний прогрес	202
Форма 20. Загальновиробничі витрати	203
Форма 21. Адміністративні витрати	205
Форма 22. Витрати на збут	206
Форма 23. Інші витрати операційної діяльності	207
Форма 24. Фінансові витрати	207
Форма 25. Втрати від участі в капіталі	207
Форма 26. Інші витрати, що покриваються за рахунок прибутку	207
Форма 35. Витрати на формування основного стада і джерела їх покриття	208
Форма 39. Операційні витрати	209
Форма 40. Введення в дію потужностей	210
Форма 41. Розрахунок вартості майна і страхових платежів	211
Форма 42. Розрахунок платежів до бюджету	213
Додатки	219
Глосарій	322

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

До переходу української економіки на ринкові відносини основні завдання функціонування підприємств вирішувалися в рамках централізованого управління. Виробничо-фінансовий план підприємства складався на підґрунті показників, що затверджувалися органами державного управління. Так, основою розробки плану сільськогосподарських підприємств було держзамовлення з продажу сільськогосподарської продукції. Водночас сільськогосподарські підприємства (товаровиробники) директивно закріплювалися за певними заготівельними організаціями та іншими покупцями продукції.

В умовах ринкового механізму господарювання роль планування на рівні сільськогосподарських підприємств та їх підрозділів не тільки не знижується, а навпаки, зростає. При цьому підприємства мають повну самостійність у виборі предмета діяльності, встановленні зв'язків із споживачами їхньої продукції, розробці ефективних напрямів використання виробничих ресурсів. Постійно підвищуються вимоги до наукового обґрунтування планових показників, оскільки від цього значною мірою залежить комерційний дохід підприємства в цілому, його підрозділів, а отже, й добробут членів колективу. Глобально зростає відповідальність підприємств за результати власної виробничої та фінансової діяльності. В умовах ринку без детально розробленого та науково обґрунтованого плану неможливо починати жодного значного виробничого або фінансового заходу. Планування дає можливість об'єктивно оцінити умови, в яких має діяти підприємство, виявляти слабкі та позитивні аспекти його роботи, передбачати можливі вигоди та втрати.

Істотно змінюються зміст і форми планування. Законодавство України значно розширило права господарств у цій галузі. Планування нині повинно починатися знизу — з виробничих підрозділів. Обов'язковою умовою його дієвості є аксіома: план має складати той, хто його буде виконувати.

Сам термін «планування» у деяких керівників та спеціалістів викликає невинувато негативні емоції. При цьому вони не враховують принципові особливості планування в умовах ринку.

Сучасне планування — це процес творчого осмислення майбутнього розвитку підприємства відповідно до вимог його успішної комерційної діяльності — бізнесу. Ефективне планування — це процес визначення оптимальних цілей (завдань) і розробки заходів, що забезпечують їх досягнення.

Одним з найважливіших складників ефективного планування є розробка бізнес-плану розвитку сільськогосподарського підприємства.

Бізнес-план — це ретельно розроблений плановий документ, в якому чітко враховано реальні можливості сільськогосподарського підприємства, детально, на науковій основі визначені перспективи його розвитку та засоби їх реалізації.

Значення бізнес-плану в умовах ринкової діяльності підприємства. Підприємства України, зокрема сільськогосподарські, переживають важкий і досить болісний період переходу від планової форми господарювання до ринкової. Це зумовлює необхідність пошуку реальних джерел інвестування їхньої діяльності та надійних ділових партнерів, а також доведення рівня фінансової документації, зокрема бізнес-плану, до рівня світових стандартів та аналогів.

Необхідність чіткого, науково обґрунтованого визначення технології розробки бізнес-плану спричинена такими чинниками. *По-перше*, ринкові умови потребують відповідного рівня керівників (підприємців) з підприємницьким напрямом мислення. Чітко окреслити їхню діяльність, особливо в разі відсутності в них керівного досвіду, й повинне вироблення в них вміння складати бізнес-план.

По-друге, сучасна господарська діяльність ставить і досвідчених керівників перед необхідністю будувати свою діяльність на основі вимог ринку, одним із суттєвих аспектів якої є боротьба з конкурентами. При цьому минулий керівний досвід, набутий ними в умовах адміністративно-командної системи господарювання, здебільшого відіграє негативну роль (звичка чекати команди «зверху», безініціативність, безвідповідальне ставлення до «чужих коштів», прагнення до штучного виживання збиткового підприємства і т.ін.). Докорінній зміні ними стилю керівництва, доведенню його до вимог ринкової економіки максимально сприятиме опанування ними технікою складання бізнес-плану.

По-третє, бізнес-план є ланкою зв'язку між організатором виробництва та інвестором. Якщо підприємець розраховує не тільки на власні кошти, а хоче залучити кошти від потенційних інвесторів, в тому числі й іноземних, йому необхідно довести їм ефективність такого вкладення, водночас показати свою здатність до реалістичного мислення та об'єктивної оцінки всіх можливих аспектів господарювання — як позитивних, так і негативних.

По-четверте, бізнес-план дає керівнику можливість чітко уявити перспективи свого бізнесу, адекватно оцінити існуючу економічну ситуацію і власні можливості, обґрунтовано визначити ефективний

напряму розвитку підприємства і коло дій для досягнення поставленої мети, неупереджено проаналізувати свої ідеї, перевірити їхню доцільність і реалістичність. В цьому зв'язку цінним є не тільки кінцевий результат планової роботи — завершений бізнес-план, а й сам процес розробки бізнес-плану. Всі залучені до його складання отримують прекрасний досвід майбутньої спільної діяльності, а також виробляють вмотивований спільний погляд на перспективи розвитку бізнесу свого підприємства.

По-п'яте, бізнес-план для керівника та його співпрацівників є стандартом, за яким вони зв'язують результати подальшої практичної діяльності з внесеним в разі необхідності в цю діяльність певних коректив. Наявність бізнес-плану дає керівникам і спеціалістам змогу чітко усвідомити свої завдання і перспективи, визначені спільним бізнесом, оцінити особистий внесок у досягнення цілей підприємства. Бізнес-план також потрібен для встановлення пріоритетів у роботі підприємства та індивідуальних робочих завдань кожного його працівника.

Розробка бізнес-плану. Передусім його розробляє керівна особа або особи підприємства та його підрозділів (діючі або потенційні), тобто ті, хто візьме на себе відповідальність за реалізацію бізнес-плану.

Особиста участь керівника (діючого або потенційного) в складанні бізнес-плану настільки важлива, що багато інвесторів відмовляються взагалі розглядати заявки на виділення коштів у разі підготовки бізнес-плану консультантом зі сторони і тільки підписаним керівником.

Це не заперечує самої можливості користування послугами консультантів, яке здебільшого схвалюється інвесторами. Справа в іншому — **складання бізнес-плану потребує обов'язкової особистої участі керівника підприємства.**

Бізнес-план сільськогосподарського підприємства — це колективна праця спеціалістів, керівників підрозділів, всього колективу, що виконується під керівництвом голови правління чи генерального (виконавчого) директора.

За розробку бізнес-планів розвитку окремих галузей і сфер діяльності підприємства відповідають головні спеціалісти і керівники підрозділів. Головний економіст є консультантом для всіх працівників, які беруть участь у складанні бізнес-плану. Поряд з методичним керівництвом процесом планування він спільно з іншими провідними спеціалістами господарства (підприємства) здійснює ув'язку показників усіх розділів бізнес-плану й організовує підготовчу роботу до складання спільного бізнес-плану господарства (підприємства).

Підготовча робота до складання бізнес-плану сільськогосподарського підприємства включає:

► аналіз виробничо-фінансової діяльності підприємства і всіх його підрозділів за останні три-п'ять років;

► вивчення кон'юнктури ринку — попиту на конкретні види продукції, каналів та умов її реалізації, прогнозу цін тощо;

► уточнення норм виробітку, розрахункових і планово-облікових цін, норм споживання кормів, насіння, пального, палива, запасних частин;

► складання або уточнення внутрішньогосподарських стандартів якості продукції та робіт;

► визначення кількості і складу первинних підрозділів, форм організації та оплати праці, що будуть застосовуватися в плановому періоді.

На підставі інвентаризації основних та оборотних засобів виробництва визначають їхній стан, виявляють залишки продукції, сировини та матеріалів на початок планового року та розробляють заходи щодо раціонального їх використання.

В умовах значного розширення в плануванні прав підрозділів господарств важливим є питання черговості розробки бізнес-плану господарства і госпрозрахункових завдань підрозділів. Бізнес-план господарства доцільно складати на основі пропозицій внутрішньогосподарських підрозділів, підрядних та орендних колективів, окремих співробітників. До того ж більшість показників спільного бізнес-плану підприємства об'єктивно можна обчислити тільки на основі показників підрозділів.

Правильне складання повного та всебічного бізнес-плану — тривалий процес. Тому розробку бізнес-плану слід починати як мінімум за 5 – 6 місяців до початку планового року. Цей час дасть можливість керівництву детально опрацювати стратегію розвитку підприємства, повно та об'єктивно врахувати реальні резерви та можливості, розробити заходи з впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій.

Обов'язковим чинником при розробці проекту бізнес-плану сільськогосподарського підприємства є достовірність і правдивість інформації, яка використовується при його складанні. Джерелами інформації при цьому є: закони України; укази Президента України; декрети Кабінету Міністрів України; галузеві нормативні акти; державні та академічні програми розвитку агропромислового комплексу України; сільськогосподарські ярмарки та торговельні виставки; брокерські контори, торговельні будинки та біржі; спеціальна література; наукові та науково-виробничі часописи; періодичні органи друку, які висвітлюють поточну ділову інформацію щодо сільського господарства.

Бізнес-план не слід перевантажувати схемами і рисунками. Він має містити тільки ті з них, без котрих неможливо зрозуміти його зміст.

Структура вступної частини бізнес-плану. *Титульна сторінка* містить коротку інформацію про підприємство, а саме: назву підприємства; назву установчого документа; зазначення місця та дати реєстрації; реєстраційний номер; зазначення форми власності; рік заснування підприємства; зазначення величини статутного капіталу; юридичну адресу; стислий зміст договору, укладеного з місцевою адміністрацією; перелік основних видів діяльності підприємства; прізвище керівника підприємства; телефон; факс; платіжні реквізити.

«Меморандум конфіденційності» повинен чітко зазначати, що жодна інформація з бізнес-плану не може копіюватися цілком і частинами і не може передаватися третім особам без дозволу керівництва підприємства, якому належить бізнес-план.

Зміст бізнес-плану бажано розміщувати в межах його першої інформаційної сторінки. Зміст — дуже важлива частина бізнес-плану, яка дає потенційним інвесторам або партнерам відомості про розміщення в бізнес-плані інформації, що найбільше їх цікавить: обсяг потрібних інвестицій, терміни їх повернення тощо. Отже, сторінки бізнес-плану повинні бути обов'язково пронумеровані і наведені поряд з назвами розділів.

Міністерством аграрної політики України розроблено типовий формуляр бізнес-плану, який може бути використаний всіма видами сільськогосподарських підприємств та інших господарських формувань. Для додаткових розрахунків при заповненні показників бізнес-плану використовують форми, які наведені в розрахункових таблицях.

Резюме бізнес-плану. Бізнес-план повинен починатися з резюме — стислого викладу його змісту. Саме резюме в першу чергу читатимуть потенційні інвестори або партнери. *Основною метою резюме є зацікавлення їх в розгляді бізнес-плану в цілому*, оскільки резюме є безпосереднім результатом уже розробленого бізнес-плану.

Резюме повинно містити зазначення напряму діяльності підприємства; короткий опис його продукції (послуг) і їх переваги перед аналогічними продуктами (послугами) конкурентів; зазначення каналів реалізації, витрат і їх складових, сум грошової виручки; перелік гарантій (застав); коротку цифрову інформацію про прибутки, рівень рентабельності, обсяги продажу в межах дії бізнес-плану; зазначення строків повернення інвестицій.

Резюме пишеться після завершення бізнес-плану. Воно є його рекламою, коротко, чітко і впевнено викладає основні положення бізнес-плану, доводить готовність та спроможність підприємства до

використання всіх можливостей, що надає ринок, для досягнення комерційного успіху.

Залежно від характеру бізнесу підприємства можуть бути підготовлені два типи резюме: конспективне або описове.

Конспективне резюме просто подає у скороченому і однаковому за формою вигляді висновки кожного розділу бізнес-плану. Його перевагою є легкість написання, недоліком — сухість подання інформації.

Описове резюме являє собою коротку розповідь про бізнес виробника. Описове резюме особливо ефективне в бізнес-плані, пов'язаному з новими видами комерційної діяльності (новий товар, новий ринок, нова технологія), що потребує додаткових пояснень. Описове резюме повинно мати менше пунктів, ніж конспективне і зосереджуватися передусім на концепції діяльності підприємства і основних (найвагоміших) її моментах.

Порядок викладення матеріалу в описових резюме довільний.

Так, концепція бізнесу може описуватися у трьох абзацах, а склад команди управлінців — в одному або двох реченнях. Використання описових резюме необов'язкове. Більшість бізнесменів охоче задовольняються конспективними резюме, особливо, коли концепція їхнього бізнесу зрозуміла, а їхні ринок та наступна діяльність стандартні. У цьому разі конспективні резюме дають досвідченим інвесторам всю потрібну для них інформацію.

1. ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Коротка довідка про історію підприємства. Зазначається рік заснування; етапи його розвитку та реформування в сучасну організаційно-правову форму; найважливіші події та успіхи в його діяльності тощо.

1.2. Склад засновників з визначенням їхньої частки в статутному капіталі (фонді). В цьому підрозділі зазначають кількість учасників (фізичних та юридичних осіб), що мають майнові та земельні паї. Залучення сторонніх підприємств (юридичних осіб) в акціонерне товариство (товариство) на правах учасників може бути виправданим, якщо цей захід підвищить інвестиційні можливості підприємства. Юридичні особи вносять до статутного фонду вклади або пайові внески, що утворюють у ньому їхні паї (акції, частки). На суму внеску видаються акції, а розмір і форму пайових внесків зазначають в членській книжці пайовика. Частка в статутному фонді залучених осіб повинна бути всебічно обґрунтована і не перевищувати 50 % від його величини.

В цьому підрозділі також дається обґрунтування запропонованої організаційно-правової форми підприємства та перспектив її подальшої зміни (в формі пропозицій).

1.3. Участь у спільній діяльності. Ця таблиця складається в разі наявності такої діяльності із зазначенням її учасників та внесків їх у статутний фонд.

В цій таблиці зазначаються всі об'єднання, організації та підприємства, незалежно від їх місцезнаходження, які мають паї в статутному фонді підприємства. В графі «А» записують назви та адреси цих пайовиків, в графі 1 — величину їхніх внесків до статутного фонду, в графі 2 — частку участі в статутному фонді працівників підприємства.

1.4. Місцезнаходження підприємства. Відповідно вказують місцезнаходження підприємства, його філій та представництв, а також внутрішньогосподарських підрозділів, відстань від центральної садиби підприємства до найближчої залізничної станції, пристані, до

районного та обласного центру, а також до пунктів реалізації, переробки та зберігання сільськогосподарської продукції.

Кожне сільськогосподарське підприємство укладає договір з місцевою адміністрацією, який коротко визначає обов'язки сторін щодо формування й участі в реалізації районних програм комплексного соціально-економічного розвитку (будівництва доріг, охорони навколишнього середовища, впровадження безвідходних технологій виробництва, забезпечення зайнятості робочої сили, експлуатації житла, соціально-культурних об'єктів і т.ін.).

1.5. Виробничий напрям (спеціалізація). Визначається на підставі структури товарної продукції (грошової виручки від реалізації продукції). В текстовій частині показують частку в діяльності підприємства головної галузі, додаткових галузей та інших видів діяльності.

1.6. Інші види діяльності. Зазначаються в разі їх наявності.

1.7. Міжгосподарські зв'язки (кооперація та інтеграція) і взаємодія з іншими організаційними структурами. Показують участь підприємства в міжгосподарській кооперації та агропромисловій інтеграції, рівень розвитку міжгосподарських зв'язків, а також характер взаємодії з іншими організаційними структурами в межах адміністративного району та поза ним.

1.8. Організаційна структура (підрозділи) підприємства. Зазначаються організаційна структура підприємства: територіальна (галузева, цехова); його внутрішньогосподарські підрозділи; чисельність працівників; філії та представництва; інші підрозділи та служби. При цьому важливо встановити внутрішньогосподарські відносини між підрозділами, між підрозділом та правлінням (дирекцією) підприємства, а в ряді випадків між підрозділом та іншими підприємствами. Ці відносини охоплюють передусім сферу обміну продукцією, послугами, роботами й можуть бути ринковими та неринковими.

Механізм внутрішньогосподарських відносин повинен передбачати створення таких економічних умов, які б стимулювали підвищення ефективності виробництва. При складній внутрішньогосподарській структурі підприємства це завдання вирішується передусім наданням самостійності підрозділам, трудовим колективам, окремим працівникам.

Філії — це підрозділи підприємства, розташовані, як правило, за його межами, які здійснюють всі або частину його функцій.

Представництва — це відокремлені підрозділи підприємства, які здійснюють від його імені укладання угод та інші правові дії, а також захищають його інтереси.

Філії та представництва діють на підставі власних статутів і положень, затверджених підприємством. Їм може надаватися право відкриття поточних і розрахункових рахунків у банках, здійснення

угод (операцій) від імені юридичної особи, виконання інших функцій підприємства.

В цьому підрозділі зазначають товариства, що мають дочірні і залежні підприємства, а також асоціації й інші об'єднання (комерційні і некомерційні), включаючи асоціації селянських (фермерських) господарств та інших господарських суб'єктів, якщо з ними пов'язана діяльність підприємства.

Доцільність організацій дочірніх підприємств, як правило, **визначають такі критерії**: місце підрозділу в основному технологічному процесі (самостійне, допоміжне, ланка технологічного ланцюга); наявність власного сегмента ринку збуту; зв'язок із зовнішнім середовищем; наявність конкуренції; відокремленість матеріально-технічної бази; економічна ефективність діяльності дочірнього підприємства.

В загальну чисельність працівників на початок і кінець планового року включають постійних, сезонних і тимчасових працівників на підставі звітних чи розрахункових даних. В окремих таблицях розділу показують персональний склад органів управління (правління, ревізійна комісія, виконавчий апарат) із зазначенням посади, освіти та спеціальності кожної персоналії.

На рисунках бізнес-плану відображують організаційну структуру підприємства та структуру управління підприємством.

1.9. Кадровий склад управління підприємством. Організація управління — один з найважливіших елементів бізнесу сільськогосподарського підприємства. Найкраща ідея може зазнати краху через поганого виконавця. І навпаки, кваліфікований менеджер може забезпечити ефективність виконання навіть посереднього плану. В цьому підрозділі потрібно дати інформацію про всіх спеціалістів (профіль, освіта, досвід роботи, рівень заробітної плати і т.ін.), які забезпечать виконання бізнес-плану. Якщо бізнес-план розробляється за цільовим замовленням інвестора, до нього доцільно додати коротку інформацію (1 – 2 с.) про трудову діяльність кожного із запропонованих спеціалістів. Слід також вказати форму використання цих спеціалістів: у постійному штаті, за сумісництвом (як зовнішні експерти або консультанти).

В цьому ж підрозділі зазначаються потреба й можливість у використанні послуг спеціальних організацій з найму управлінців і спеціалістів-професіоналів. В його текстовій частині доречно охарактеризувати систему оплати праці керівників та спеціалістів, а також залежність рівня їхньої заробітної плати від результатів їхньої виробничо-фінансової діяльності. В сільськогосподарських підприємствах з колективною формою організації виробництва наводять також дані щодо кадрового складу правління, ревізійної комісії та виконавчого апарату.

1.10. Фінансово-економічний стан підприємства (основні економічні показники виробничо-фінансової діяльності підприємства за останні три роки). Основні економічні показники виробничо-фінансової діяльності підприємства у цьому підрозділі характеризують ефективність господарювання підприємства за останні три роки (звітні показники), а також на плановий рік. Показники на плановий рік вносяться в підрозділ після завершення розробки відповідних форм бізнес-плану.

Загальна середньорічна чисельність працівників, в тому числі і зайнятих у сільськогосподарському виробництві, за останні три роки береться з відповідної форми річних звітів, а на плановий рік — з бізнес-плану (7.2. «Чисельність працівників і річний фонд оплати праці»).

Середньорічна вартість основних виробничих фондів, в тому числі і сільськогосподарського призначення, і оборотних засобів за останні три роки визначається на підставі відповідних форм річних звітів, а на плановий рік — на підставі бізнес-плану (5. «Основні засоби виробництва», 9.7. «Нормативна потреба в оборотних коштах та джерела їх покриття»).

У валову продукцію сільського господарства включають продукцію рослинництва і тваринництва в оцінці за порівнянними цінами 2000 р. (додаток 1).

Планова вартість валової продукції рослинництва, крім вартості виробленої продукції, включає зміни (зменшення, збільшення) вартості незавершеного виробництва, а також вартість закладки і вирощування до плодоносного віку багаторічних насаджень.

Планова вартість валової продукції тваринництва розраховується за розрахунковими таблицями (форма «Собівартість продукції тваринництва»). При цьому, крім вартості наведених у переліку продуктів, враховується вартість можливої іншої продукції, а також всієї побічної продукції галузі.

Дані про валовий дохід та прибуток за попередні три роки показують на підставі відповідних форм річного звіту, а на плановий рік — на підставі бізнес-плану (9.6. «Розрахунок прибутку, валового і чистого доходу»).

Показники про короткострокові та довгострокові зобов'язання беруться з відповідної форми річного звіту, а на плановий рік — на підставі бізнес-плану (9.9. «Розрахунок виплат на сплату процентів за банківський кредит»).

Коефіцієнт забезпеченості власними коштами обчислюють як відношення власних до всіх оборотних коштів, а *коефіцієнт платоспроможності* розраховують як відношення платіжних засобів до платіжних зобов'язань.

1.11. Перспективи розвитку підприємства. В цьому підрозділі висвітлюють основні напрями економічного і соціального розвитку

підприємства на найближчі п'ять років і на більш віддалену перспективу. Акцентується увага на прискореному впровадженні в його діяльність науково-технічного прогресу; виробництві конкурентоспроможної продукції на основі широкого застосування інтенсивних ресурсозберігаючих та індустріальних технологій.

Показують: частку підприємства у загальному обсязі виробництва відповідних видів товарної (ринкової) продукції в адміністративному районі; якою мірою підприємство може служити в якості моделі (раціональної) організаційно-правової форми для даної зони і регіону; можливість розвитку (розширення) підсобних промислових виробництв з метою доведення кінцевої продукції до споживача і створення додаткових робочих місць; рівень соціального захисту працівників підприємства, ветеранів праці та пенсіонерів.

2. РИНКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

Згідно із законодавством України **сільськогосподарські товаровиробники є власниками виробленої ними продукції і самостійно вирішують питання її використання та реалізації**. Товаровиробники мають право на договірній основі реалізувати продукцію до державних ресурсів за державними та регіональними контрактами; продавати її іншим споживачам за оптовими, форвардними та ф'ючерсними контрактами на біржових аукціонах, через фірмову торгівлю, бартерні угоди, торгові дома та інші ринкові структури; укладати договори з переробними і заготівельними підприємствами та організаціями на продаж продукції, переробку її на давальницьких умовах або на зберігання. В рахунок оплати державного контракту товаровиробникам за їх згодою можуть поставлятися матеріально-технічні ресурси. Товаровиробники мають право залучати іноземні інвестиції (матеріально-технічні ресурси і технології) з подальшими розрахунками за них частиною продукції.

При розробці бізнес-планів сільськогосподарських підприємств за основу беруть договори із заготівельними організаціями, інші договори та угоди укладені із споживачами (покупцями) продукції, робіт, послуг і постачальниками матеріально-технічних ресурсів.

Заготівельні організації здійснюють заходи щодо стимулювання приймання сільськогосподарськими підприємствами поставок продукції за контрактами і угодами через систему цін, виділення необхідних господарствам матеріально-технічних ресурсів, забезпечення гарантованого збуту продукції, її приймання безпосередньо на місцях виробництва і шляхом централізованого вивозу.

При розробці бізнес-планів підприємства використовують довготермінові економічні нормативи, які є важелями впливу на інтереси підприємств з метою активізації їхньої діяльності. *До сільськогосподарських підприємств можуть доводитися такі довготермінові нормативи: ставки фіксованого сільськогосподарського податку, нормативи плати за природні ресурси, плати за викиди забруднюючих речовин у навколишнє середовище, валютні відрахування і т.ін.*

Форма 2.1 розділу 2 зазначає споживачів, види продукції, кількість її, закріплену за споживачами, і розподіл її за кварталами відповідно до укладених контрактів, у тому числі договорів із заготівельними організаціями споживчої кооперації та форвардних і ф'ючерсних угод. Обсяги продажу сільськогосподарської продукції і сировини відображують у заліковій вазі. Ці обсяги погоджують з відповідними показниками форми «Баланс продукції рослинництва» і форми «Виробнича програма по тваринництву». Однак, у формі 2.1. дані наводять у заліковій масі, а в двох останніх формах — переважно у фізичній масі. Обсяг реалізації насіння сільськогосподарських культур показують окремо від товарної продукції.

В *підрозділі 2.2 «Ринок послуг»* відображують обсяг послуг, що надаються підприємству сторонніми підприємствами та організаціями виробничої інфраструктури (відділеннями «Агротехсервісу», «Агрохімії», машинно-технологічними станціями, машинно-меліоративними станціями та ін.) та фізичними особами, а також обсяг послуг, що надає підприємство сільськогосподарським підприємствам, іншим підприємствам і організаціям та населенню. Ціни за надання послуг встановлюють за згодою сторін і визначають у відповідних договорах. Ціни за надання послуг працівникам власного господарства фіксують у колективному договорі.

В *підрозділі 2.3 «Ринок основних засобів виробництва»* відображують обсяги купівлі та продажу основних засобів виробництва по видах із зазначенням кількості, ціни за одиницю і суми купівлі та продажу. При вирішенні цього питання враховують загальну потребу в них для виконання виробничих програм у відповідних галузях виробництва. При цьому слід віддавати перевагу розвитку прямих зв'язків між сільськогосподарськими споживачами та виробниками технічних засобів, у тому числі лізингу сільськогосподарської техніки.

В *підрозділі 2.4 «Ринок матеріальних ресурсів»* показують обсяги купівлі і продажу насіння і посадкового матеріалу, кормів, мінеральних добрив, пестицидів, пального та мастил, запасних частин і ремонтно-технічних матеріалів тощо. При цьому виходять з потреби відповідних матеріальних ресурсів для виконання виробничої програми і наявності їх на початок планового року.

В *підрозділі 2.5 «Ринок робочої сили»* відображують зміни загальної чисельності та професійного складу працівників з урахуванням загальної потреби в них на плановий рік (форма «Чисельність працівників і річний фонд оплати праці» розрахункових таблиць). Окремо показують рівень забезпеченості кваліфікованими кадрами шляхом порівняння потреби в них з наявністю їх на початок планового року. *Розрив між потребою і наявністю є основою для планування підготовки і підвищення кваліфікації кадрів.*

В бізнес-плані зазначають обсяги підготовки кадрів безпосередньо в господарстві і за його межами. *Підготовка робочих кадрів в господарстві* планується за рахунок організації учнівства, наставництва, проведення агрозоотехнічного і механізаторського навчання. *Підготовка за межами господарства* передбачає навчання в професійно-технічних і технічних училищах, на учбово-курсних комбінатах, різноманітних курсах і т.ін. Підготовка робочих кадрів планується в розрізі всіх професій (трактористи-машиністи, комбайнери, водії та інші механізатори, будівельники, працівники промислових виробництв, працівники культурно-побутових закладів тощо), а спеціалістів у розрізі всіх спеціальностей (у вищих навчальних закладах, технікумах з відривом і без відриву від виробництва).

Мінімальний обсяг підготовки механізаторів визначається додатковою потребою в них у напружені періоди виробництва, організацією змінної роботи і підміною працівників під час відпусток. При цьому слід враховувати необхідність підвищення рівня кваліфікації як механізаторських, так і інших кадрів (підвищення класності, розряду).

В цьому підрозділі доцільно окремим рядком виділяти планові витрати на навчання і підготовку кадрів. До їхнього складу входять: оплата праці викладачів і майстрів виробничого навчання за підготовку і підвищення кваліфікації робітників шляхом індивідуального, групового і курсового навчання безпосередньо на виробництві; витрати на виготовлення наочних посібників і технічних засобів навчання; витрати на матеріальне забезпечення працівників, які навчаються на курсах, учбово-курсних комбінатах з відривом від виробництва; виплата стипендій учням, які направляються господарством на навчання у вищі та середні спеціальні навчальні заклади; оплата пільг особам, що успішно навчаються в заочних навчальних закладах і професійно-технічних училищах; виплати особам, що звільнені в запас з армії і навчаються в ПТУ за скороченим терміном навчання; доплати учням ПТУ, що опановують складні професії. При цьому слід мати на увазі, що підготовка механізаторських кадрів у сільських ПТУ здійснюється за рахунок держави, включаючи витрати на оплату стипендій, надання безкоштовного харчування, встановленого обмундирування і спецодягу.

Суму витрат на підготовку кадрів, навчання і підвищення кваліфікації працівників узгоджують з обсягом коштів, виділених на ці цілі.

3. ПЛАН МАРКЕТИНГУ

Керівництво підприємства як вільного товаровиробника повинно чітко усвідомлювати, що в Україні, як і в інших країнах з ринковою економікою, покупець — це господар становища. Як правило, він має можливість вибору між кількома товаровиробниками (продавцями). Це означає, що товаровиробник (продавець) перебуває в стані постійної конкуренції з іншими виробниками аналогічного товару. Тому одна із істин ринкової економіки проголошує: «Виготовляти товар — простіше, а продавати його — складніше». Отже, «виробляти треба те, що можливо продати», а не, навпаки, «продавати те, що виробляє підприємство».

Практика підтверджує, що основа успіху на ринку — не тільки висока якість товару, швидке і якісне обслуговування, але і всебічне знання своїх споживачів, себто умов і можливостей власного сегмента ринку. Це досягається за допомогою маркетингу.

Маркетинг — це ефективна організація всіх виробничих і збутових заходів від закупівлі сировини, машин, матеріалів до обслуговування покупця, аналізу ринків, цінової політики, планування та організації збуту, реклами. Існує і більш коротке визначення маркетингу — **це створення ринків збуту, або створення попиту.** Великі сільськогосподарські підприємства (об'єднання, фірми) повинні мати в своїй структурі спеціальний відділ маркетингу (його доцільно створювати на базі раніше існуючих відділів реалізації та збуту).

Відділ маркетингу має виконувати такі функції: дослідження ринків; рекламну діяльність; збут і постачання; контроль за платоспроможністю покупців; контроль за строками постачання товарів; обслуговування покупців (надання різноманітних послуг з продажу товарів).

Комерційний успіх підприємства повністю залежить від віддачі вкладених коштів через реалізацію товарів. Отже, **ефективна збутова діяльність є головною функцією служби маркетингу.** Вона досягається за рахунок максимально повної експлуатації ринків і продажу товарів.

Дослідження ринку охоплюють аналіз всіх умов, що впливають на успішну реалізацію товарів. В його основу покладені дослідження продукції з позицій найвищої ефективності її збуту. При цьому аналізують не тільки способи виробництва, споживання продукції, строк її служби (зберігання), характер її використання, упаковку і стайлінг (форма і зовнішній вигляд) товару, а й обсяг обороту, прибуток від продажу, конкурентоспроможність, швидкість реалізації продукції тощо.

Дослідження ринку включають також всебічний аналіз споживачів, їхніх мотивацій і потреб, сезонних коливань попиту, ефективності збутової організації, реклами, діяльності конкурентів. Ці дослідження доцільно проводити не випадково, а систематично, оскільки тільки за таких умов можливо створити надійну основу для планомірної реалізації продукції. Останній чинник в свою чергу визначає ефективність усіх результатів збутової діяльності за обсягом, грошовими надходженнями, строками збуту і величиною території реалізації товару. Порівнянням показників збуту із запланованими даними встановлюють ступінь повноти вивчення ринку, особливості зміни його кон'юнктури. В процесі дослідження ринку слід звернути особливу увагу на його сегментування.

Сегментування тісно пов'язане з психологією покупця (клієнта), з комплексом факторів, які спонукають людину до певних дій (мотивації) в контексті купівлі товарів або послуг.

Ринок не однорідний, причому за різноманітними параметрами. Одним районом притаманні більш високі споживацький попит і купівельна спроможність, іншим — більш низькі. Споживацький попит, окрім того, залежить від кліматичних умов місцевості, місцезнаходження підприємства відносно ринків збуту, розміщення переробних підприємств і роду їхньої діяльності, періоду року, демографічного складу і структури населення і т.ін. Зазначене зумовлює висновок, що **для успіху бізнесу потрібно розподілити ринок на вагомі сегменти, тобто виділити в ньому найбільш зацікавлені в придбанні конкретного товару (послуг) групи покупців з прив'язанням їх до окремої місцевості чи району.** Наприклад, товаровиробник бажає збути потрібний товар, конче необхідний кожному споживачеві, приміром хліб. В цьому випадку немає потреби шукати покупця, вимагається лише задовольнити попит наявного покупця. Проте покупець купує не хліб взагалі, а конкретний його вид. Отже, перед відкриттям хлібопекарні слід ретельно вивчити сегменти купівельного попиту і орієнтувати структуру її продукції саме на зазначену сегментацію.

Інший приклад, товар — молоко. В цьому випадку споживацький попит вивчається відносно конкретних видів молочних продуктів (вершкове масло, сир, сметана, незбиране молоко, кефір та ін.). З

урахуванням структури попиту вирішується питання про випуск та реалізацію певних видів молочної продукції.

Отже, при вивченні ринку слід одержати вичерпні відповіді на питання: хто і чому, скільки і коли буде купувати товари підприємства. Розділ бізнес-плану повинен дати відповіді саме на ці питання, виходячи з досліджень існуючого ринку, прогнозування його розвитку, як мінімум, на найближчі два-три роки, а також визначення ролі можливої конкуренції. При підготовці цього розділу бізнес-плану потрібно активно використовувати всі види доступної маркетингової інформації, а в разі необхідності проводити додатковий її пошук, пов'язаний з додатковими затратами на його здійснення.

Джерелами цієї інформації можуть бути дані про обсяг продажу аналогічних товарів конкурентами, якість їхньої продукції, її реалізаційні ціни і умови продажу. Таку інформацію можна одержати в місцевих торговельних палатах, а також в галузевих торговельних асоціаціях, на біржах.

Частину інформації, що характеризує ринок (умови постачання, виробництва та збуту продукції, зведені огляди попиту на продукцію галузі, відомості про зміни, які відбулися або окреслюються в його структурі, а також зміни цін на продукцію та сировину галузі) можна отримати в галузевих міністерствах та інститутах, торговельних палатах, товариствах із захисту прав споживачів. Проте повною систематизованою і вичерпною маркетинговою інформацією не володіє жодна з цих організацій, оскільки процес накопичення і аналізу такої інформації перебуває на початковій стадії свого розвитку. Тому в багатьох випадках визначення попиту на свою продукцію доводиться покладатися на власних спеціалістів, власне бачення розвитку ринкових процесів.

Оскільки збирання інформації пов'язане із значними затратами часу і коштів, потрібно точно визначити обсяги (кількість) і якість саме *необхідної і достатньої інформації*. Вона може бути одержана на підставі маркетингових досліджень з визначенням кола і обсягу даних, необхідних для розробки маркетингової стратегії, форми збирання інформації, а також аналізу одержаних результатів маркетингового дослідження.

Цей розділ бізнес-плану має дати максимально об'єктивні відповіді на такі запитання:

- ? Чи обґрунтована ваша уява про можливий обсяг продажу відповідного продукту на різних ринках?
- ? Чи відомі розміри ринку цього продукту і чи встановлена частка даного підприємства на ньому?
- ? Чи встановлено, які ринки є найбільш прибутковими?
- ? Чи маєте ви уяву про розвиток конкуренції і як ви оцінюєте ваші переваги і слабкі сторони в цій конкурентній боротьбі?

- ? Чи достатньо чітко ви уявляєте ризик появи нових конкурентів і нових товарів на ринку та можливість формування нових груп споживачів?
- ? Чи зможе ваше підприємство пристосуватися до очікуваних змін на ринку (поява нових товарів, виробників і нових груп споживачів)?
- ? Чи можете ви визначити динаміку продажу вашого товару, виходячи з його очікуваного життєвого циклу?
- ? Чи відомо вам, які товари (групи товарів або групи споживачів) стануть більш важливими, збережуть або втратять своє значення на ринку в найближчі три роки?
- ? Чи є у вас чітке розуміння картини, яка базується на достовірності інформації щодо нових перспективних можливостей вашого підприємства в сфері виробництва або ринку?
- ? Чи можете ви встановити реальну ціну, за якою покупці будуть згодні постійно купувати саме вашу продукцію, а не аналогічну продукцію конкурентів?

Повні та всебічні відповіді на ці питання можна отримати на підставі ґрунтовно проведеного маркетингового дослідження.

Реклама товарів і послуг в умовах ринкової економіки набуває особливо важливого значення. Товаровиробник повинен завчасно дохідливо і переконливо сповістити споживачів про свої товари або послуги з максимальною орієнтацією на спонукання до їх купівлі. З цією метою підприємство здійснює рекламу своїх товарів і послуг. Реклама створюється на саме підприємство або на його продукцію. Реклама буває *відкрита (пряма)* або *прихована (опосередкована)*. Отже, до реклами можна віднести всі заходи, які прямо або опосередковано допомагають підприємству досягти поставленої мети, а саме, розширення збуту власної продукції. Незважаючи на високу вартість реклами, на ній не слід економити, оскільки без неї сучасний бізнес неможливий.

Будь-яка реклама повинна відповідати таким вимогам: *реклама повинна бути оптимально короткою (багатослівна реклама, що містить зайву інформацію, не запам'ятовується); реклама має бути звернена до чітко окресленої категорії споживачів; рекламу слід розміщувати в засобах інформації, зорієнтованих на максимально широке коло споживачів (газети, журнали, радіо, телебачення тощо); реклама повинна бути складена з урахуванням психології масового споживача; реклама має бути етичною. В разі додержання зазначених вимог реклама буде ефективною.*

Розрахунок ціни пропозиції і прогнозованої ціни на сільськогосподарську продукцію, роботи та послуги — важлива складова частина плану маркетингу, що забезпечує в ринкових умовах господарювання визначення найбільш вигідних для підприємства обсягів виробництва і продажу продукції.

При розрахунку цін на реалізовану продукцію підприємство повинно враховувати зміни у витратах виробництва, очікуваний рівень цін на засоби виробництва, необхідні для придбання, з урахуванням інфляції, зміни цін в конкурентному середовищі та інші чинники. Спочатку слід чітко визначити стратегію ціноутворення з урахуванням поставлених цілей (збільшення обсягу реалізації продукції в напрямі зростання частки підприємства на загальному ринку продажу, підвищення доходів або збереження власного статусу, що склався на ринку, тощо).

*Серед чинників, що впливають на рівень ціни, **головними** є: витрати виробництва; попит (споживачі); пропозиції (конкуренти); посередники (учасники каналів збуту); рішення державних органів.*

Оснoву ціни пропозиції (пропозиційної ціни підприємства) складає розрахункова собівартість одиниці продукції і рівень рентабельності, що забезпечує розширене виробництво цієї продукції у плановому році.

Маючи пропозиційну ціну, підприємство здатне при складанні контракту (договору) визначити поріг цін на свою продукцію, нижче за який воно не може опуститися, оскільки за ним її виробництво буде збитковим. Якщо покушця не задовольняє ця ціна, підприємство повинно запропонувати цю продукцію іншим споживачам або відмовитися від її виробництва.

При розрахунку ціни пропозиції особливо важливе значення має *правильне визначення собівартості продукції*. При розрахунках собівартості продукції (для встановлення ціни пропозиції) матеріально-технічні ресурси, що будуть використані в плановому році, слід оцінювати в діючих на момент планування цінах. Також обов'язково враховують реальні умови виробництва і можливий індекс інфляції. Розрахунки собівартості проводять в допоміжній таблиці.

Для вирішення питання про величину прибутку, що включається в ціну пропозиції на сільськогосподарську продукцію, слід оцінити розрахунковий рівень рентабельності з точки зору забезпечення паритету цін на промислову та сільськогосподарську продукцію. Продукція на плановий період (за всіма каналами збуту) оцінюється в цінах планового і попереднього року. Аналогічно матеріально-технічні ресурси, передбачені для використання у плановому році (за всіма каналами надходжень), оцінюються в цінах планового і попереднього року. У випадку перевищення індексом витрат індексу цін на сільськогосподарську продукцію проєктована ціна на неї коригується до рівня індексу витрат. У разі перевищення індексу цін на сільськогосподарську продукцію індексу витрат ціна не коригується, оскільки це перевищення означає зростання попиту на продукцію.

Доцільно також оцінювати рівень пропозиції на сільськогосподарську продукцію з визначенням ціни на неї за динамікою рівня рентабельності впродовж трьох попередніх років. Якщо рівень рен-

табельності у попередні роки вищий за планований, необхідне уточнення розрахунку суми прибутку в плановому році.

Ціни пропозиції на сільськогосподарську продукцію можуть коригуватися також з урахуванням кон'юнктури ринку, що складається на момент планування, стратегії цінової політики. Показниками рівня попиту та пропозиції можуть служити середні ціни реалізації продукції в зоні дії основних її покупців (молокозаводи, м'ясокомбінати і т.ін.).

Для обліку в цінах пропозиції витрат виробництва і рівня рентабельності сільськогосподарської продукції рекомендується використовувати таку форму (табл. 1).

1. Розрахунок ціни пропозиції на сільськогосподарську продукцію

Вид продукції	Собівартість одиниці продукції, грн			Прибуток на 1 ц, грн			Рівень рентабельності, %			Ціна пропозиції, грн	
	звітний рік		плановий рік	звітний рік		плановий рік	звітний рік		плановий рік	без коригування	з урахуванням коригування
	фактично	в цінах на ресурси на момент планування		фактично	в цінах на ресурси на момент планування		фактично	в цінах на ресурси на момент планування			
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Пшениця											
Цукровий буряк											
.....											
Молоко											
М'ясо											
.....											
і т.ін.											

Рівень ціни пропозиції, розрахований у таблиці, є орієнтиром для відшкодування в натурі витрат на матеріально-технічні ресурси та одержання прибутку, потрібного для нормального розвитку підприємства, за умови, що ціни на матеріально-технічні ресурси в плановому періоді не будуть суттєво підвищуватися. Разом з тим, в умовах інфляції ціна пропозиції повинна коригуватися з урахуванням фактичних темпів інфляції.

Для цього слід використовувати такий механізм. До моменту укладання договорів на поставку сільськогосподарської продукції чи продажу її безпосередньо на вільному ринку підприємство визначає ціну пропозиції, яка в момент укладання договору узгоджується з покупцем. Погоджена ціна може виявитися і вищою і нижчою за ціну пропозиції. В договорі визначають умови та порядок індексації узгодженої ціни відповідно до передбачуваного рівня інфляції.

Підприємство впродовж планового року веде облік змін цін на придбані засоби виробництва та інші ресурси. У випадку підвищення цін на ресурси, які використовуються підприємством, воно ставить перед своїми споживачами питання про зміну договірної ціни на свою сільськогосподарську продукцію, що оформляється додатковою угодою сторін.

Прогнозована ціна, на яку може орієнтуватися підприємство при складанні бізнес-плану, визначається з урахуванням середніх фактичних цін реалізації продукції в звітному році, індексів, дефляторів, що визначаються Міністерством економіки України на плановий рік, а також укладених договорів на постачання продукції. Порівняння прогнозованої ціни і ціни пропозиції показує доцільність виробництва цієї продукції підприємством.

Запланований прибуток на одиницю продукції визначається різницею між прогнозованою ціною з урахуванням дотацій і розрахунковою собівартістю.

Для обґрунтування цін реалізації продукції доцільно проводити такі розрахунки (табл. 2).

2. Розрахунок ціни реалізації сільськогосподарської продукції

Показник	Фактично за звітний рік	Ціни реалізації на плановий період		
		на момент планування	пропозиція підприємства	прогнозована з урахуванням укладених договорів (контрактів)
Пшениця				
Обсяг реалізації, ц				
Ціна реалізації одиниці продукції, грн				
Виручка від реалізації, тис.грн				
Повна собівартість реалізованої продукції:				
одиниці, грн				
всього, тис.грн				
Прибуток, тис.грн				
Рівень рентабельності, %				
Цукрові буряки				
.....				
і т.ін.				

Підприємство повинно вести постійний контроль за зміною цін, порівнюючи індекси цін на власну продукцію і на матеріально-технічні ресурси, що будуть придбані в плановому році, для обґрунтування своїх інтересів при укладанні договорів на поставку продукції.

Ціни на продукцію, що буде реалізована, доцільно коригувати в разі зміни цін на засоби виробництва прямим рахунком або за допомогою прийнятих в економічній практиці нормативів з урахуванням частки елементів затрат в структурі ціни.

Дотації на одиницю продукції планують виходячи зі ставок, встановлених органами державного управління на відповідний рік.

Стратегія маркетингу цільового ринку передбачає встановлення рівня витрат на маркетинг. Більш високі витрати на маркетинг в разі його правильної технології забезпечують і вищий збут продукції (товару). Одним із найвідповідальніших етапів планування маркетингу є розробка кошторису витрат.

Існує кілька методичних підходів планування витрат на маркетинг. В одному випадку процес планування здійснюється за схемою «Планування на основі показників цільового прибутку». В своїй практичній діяльності підприємства використовують різні прийоми цього підходу. Проте всі ці прийоми мають один загальний недолік — потребують досить складних розрахунків. Окрім того, планування витрат на маркетинг на основі показників цільового прибутку забезпечує задовільний, але не максимальний прибуток.

4. ВИРОБНИЧИЙ ПЛАН ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

4.1. Землекористування

У цьому розділі бізнес-плану зазначають загальну площу земель, що перебувають у власності та користуванні, в тому числі й тимчасовому та на умовах оренди. У відповідних графах 1 і 2 записують площі сільськогосподарських земель та інших угідь, що є в наявності на початок і кінець планового року. Ці площі повинні відповідати даним державних актів, що засвідчують право власності і право користування, а також даним договорів на право тимчасового користування землею або оренди.

У розрахункових таблицях заповнюють форму «Баланс земельних угідь та їх використання». В цій формі зазначають наявність земель на початок планового року, характер їх використання, їх трансформацію в плановому році, а також передбачувану наявність їх на кінець планового року. У відповідних рядках позначають площі земель, наданих підприємству із запасу і резервного фонду, а також земель, переданих підприємству у власність (згідно з державним актом). Окремо відображують площу земель, що підлягає розпайованню, а також розпайованих без виділення на місцевості і з виділенням на місцевості.

Загальна площа сільськогосподарських угідь включає рілля, багаторічні насадження, тобто сади, ягідники, виноградники, хмільники, тутові плантації; плодові розсадники та ін. (крім полезахисних лісових смуг та інших меліоративних насаджень), сіножаті, пасовища і перелоги. Окремими рядками показують площу ріллі, яку передано в оренду (коротко- і довгострокову).

В інших рядках показують площу лісів та інших засаджених лісовими породами площ з виділенням лісових земель і чагарників, а також площу водного дзеркала ставків і водойм, що використовують для ведення рибництва. До них відносять штучно створені чи природно сформовані водні поверхні: ставки, озера, водойми зрошувальних систем, заповнені водою кар'єри, старі річища, водойми при гідроелектростанціях і т.ін. Тут же враховують водойми річок, що не

мають загат, струмків і джерел, болота, а також площі, які тимчасово затоплюються під час весняної чи осінньої повені.

Із загальної земельної площі в окремі рядки виділяють зрошувані та осушені сільськогосподарські угіддя з визначенням площ ріллі.

Радіоактивно забруднені земельні ділянки, що не забезпечують одержання чистої продукції, підлягають вилученню з сільськогосподарського обігу. Виробництво сільськогосподарської продукції на цих землях забороняється.

При розрахунку площ земель на кінець планового року потрібно враховувати передбачувані зміни в землекористуванні за плановий рік, а також трансформацію угідь за цей період, тобто перехід одного виду угідь в інший (наприклад, освоєння нових земель під рілля, закладка нових насаджень і т.ін.). При цьому слід мати на увазі, що тимчасове використання угідь не за прямим призначенням не дає підстави для переведення їх в інші угіддя. Так, тимчасове використання пасовищ під сіножаті або сіножатей під випаси не є підставою для переводу пасовищ в сіножаті та навпаки. Площі природних сіножатей і пасовищ, розорані і засіяні з метою поліпшення травостою і створення на них культурних кормових угідь, в площу ріллі не включають, а враховують у складі сіножатей і пасовищ. Тимчасово використані під сільськогосподарські культури міжряддя садів до ріллі також не включають.

Якщо підприємство передбачає трансформацію угідь з одного виду в інший (як правило в напрямі збільшення площ ріллі, багаторічних насаджень, сіножатей докорінного поліпшення і культурних пасовищ за рахунок менш продуктивних і заново залучених в сільськогосподарський обіг угідь), їхні площі на кінець планового року виключають з первісних угідь і показують в рядку угідь, в які вони мають бути трансформовані.

Наочне уявлення про характер, компактність, контурність земельних угідь підприємства дає *план землекористування*, що наводиться в бізнес-плані. В бізнес-плані також наводиться зведена таблиця розміщення ріллі за сівозмінами, площами полів та бонітетом ґрунтів кожного з них.

Для повноти характеристики землекористування, а також при зацікавленості в цьому інвестора або ділового партнера в додатках до бізнес-плану можуть бути наведені агротехнічний та організаційно-економічний паспорти кожного поля.

Агротехнічний паспорт містить назву агровиробничої групи, дані про вміст гумусу і рухомих поживних речовин, реакцію середовища, перелік попередників за останні три роки і т.ін.

Організаційно-економічний паспорт відображує середнє значення основних постійно діючих нормоутворюючих факторів (показників). Це: довжина гону, кут схилу, складність конфігурації, ступінь зрізаності перешкодами, ступінь кам'янистості, висота над рівнем

моря, клас ґрунтів за значущістю питомого опору тощо. Всі ці фактори (показники) є основою для встановлення норм виробітку на підставі збірника «Типові норми виробітку».

Заходи щодо поліпшення якості земель відображують у відповідному розділі розрахункових таблиць, в першій графі якого показують обсяги робіт, а в другій — витрати в плановому році на такі заходи, що виконуються за рахунок власних коштів та інших джерел фінансування.

В окремому рядку зазначають площу освоєння нових земель під рілля і багаторічні насадження і витрати в плановому році на здійснення комплексу робіт із зазначеного освоєння цих земель. У відповідних рядках відображують площі зрошення та осушення нових земель, площі рекультивації земель, а також вартість зазначених заходів. Рекультивацію земель передбачають господарства, що розробляють родовища корисних копалин, торфу чи виконують інші роботи, пов'язані з порушенням рослинного покриву. При розробці родовищ торфу, вапна і гіпсу витрати з рекультивації земель для підвищення родючості ґрунтів господарства відносять на собівартість сільськогосподарської продукції у форму витрат майбутніх періодів.

Важливе значення в цих заходах має бути відведено плануванню обсягів робіт, пов'язаних зі створенням культурних пасовищ, а також докорінним поліпшенням якості сіножатей і пасовищ. Окремим рядком показують площі та витрати на підготовку ґрунту, садіння і догляд за полезахисними лісосмугами, призначеними для захисту земель від водної та вітрової ерозії, посух і суховіїв. У загальну суму включають витрати на закладання і вирощування лісових смуг у плановому і минулому роках до введення їх в експлуатацію. Площі протиерозійних лісонасаджень, пов'язаних із закріпленням і залісненням ярів, байраків, берегів річок і водойм, пісків та інших непридатних земель, та їхню вартість передбачають окремими рядками. Відповідні рядки відображують обсяги культурно-технічних робіт, капітального планування, зрошення земель, реконструкції зрошувальної та осушувальної мережі.

Значне місце в цих заходах займають роботи, пов'язані з вапнуванням кислих ґрунтів та поліпшенням солонцевих ґрунтів. У загальну суму витрат на рекультивацію земель включають вартість вапнякових, гіпсовмісних та інших матеріалів. Обсяги робіт і суми витрат на вапнування і гіпсування визначають виходячи з наявних площ кислих і солонцевих ґрунтів, рівня їхньої кислотності та засоленості, норм внесення вапнякових і гіпсовмісних матеріалів, їх вартості, технології та способів (господарського чи відрядного) виконання робіт. Обсяги таких робіт і суми витрат на них передбачають виходячи з реальних можливостей господарства виконати їх у плановому році. В такому самому порядку планують обсяги робіт і ви-

трати на вапнування радіоактивно забруднених ґрунтів і проведення дезактиваційних робіт з урахуванням наявності та рівня радіоактивного забруднення ґрунтів, а також норм внесення вапнякових матеріалів і добрив.

В разі необхідності показують комплекс та обсяги робіт з добування торфу на добрива. Вартість заготівлі, транспортування і внесення в ґрунт торфу відносять на витрати з виробництва продукції рослинництва в плановому році чи в майбутніх періодах.

В цих же заходах планують обсяги робіт і витрати на поверхневе поліпшення сіножатей і пасовищ (без переорювання, знищення наявного дерну і травостою). Вони можуть включати підсів трав, внесення добрив, знищення бур'янів, кушин і т.ін. Планові витрати на залуження і поверхневе поліпшення кормових угідь обчислюють так само, як і витрати на вирощування сільськогосподарських культур.

4.2. Виробнича програма з рослинництва

Якість розробки бізнес-плану багато в чому залежить від ступеня обґрунтування урожайності сільськогосподарських культур. Планування урожайності як правило базується на визначенні рівня, досягнутого в попередні роки (наприклад, в середньому за останні п'ять років); виявленні амплітуди коливань і співвідношення показників максимальної і мінімальної урожайності за ці роки в розрізі окремих культур; аналізі урожайності за звітний рік в господарстві і на підприємствах-конкурентах; розрахунках обґрунтованого приросту урожайності для конкретних ґрунтово-кліматичних (зональних чи регіональних) умов.

Рівень урожайності залежить від багатьох факторів, об'єднаних у дві групи: *організаційно-економічні* і *техніко-технологічні*. Себто, урожайність є результатом комплексу конкретних складових частин, передусім господарської організації виробництва. Світова практика доводить — кінцеві результати сільськогосподарського виробництва на половину — дві третини залежать не від матеріальних (уречевлених) факторів, а від людини, її мотивів, інтересів, ставлення до справи, рівня кваліфікації та професійної майстерності, вміння знаходити оптимальні рішення в постійно змінюваних умовах виробництва. При гострому дефіциті матеріальних ресурсів, що спостерігається в багатьох господарствах України, значення таких неуречевлених факторів стає визначальною умовою не тільки стійкого зростання урожайності, але й стабільності її показників.

Отже, на конкретному сільськогосподарському підприємстві рівень урожайності формується під впливом дії певних факторів.

Приріст урожайності за рахунок кожного з них, а також їхня сукупна дія при різноманітних співвідношеннях і передбачених ступенях інтенсивності кожного фактора вимірюють за допомогою математичних моделей залежності урожайності від факторів, що визначають її.

Побудова такої моделі базується на використанні звітних даних про врожайність. *Основним економічним принципом техніки розрахунків на підготовчих стадіях розробки бізнес-плану є системний підхід.* Система розрахунків повинна передбачати можливість її перевірки від базових даних до кінцевих результатів за єдиною методикою.

Другим важливим принципом визначення рівня врожайності є *взаємозв'язок технологічних і організаційно-економічних показників.* Збільшення обсягів виробництва залежить від зростання врожайності, а зростання врожайності — від впровадження у виробництво високоврожайних сортів і гібридів інтенсивного типу, застосування оптимальних доз органічних та мінеральних добрив та інших факторів інтенсифікації виробництва. Ці взаємозв'язки і взаємозалежності обов'язково повинні дотримуватися і контролюватися.

Третій принцип — *облік закономірностей в тенденціях, що проявилися в попередні перед плановим роки, і оцінка їх спрямованості.* Тенденції можуть бути як сприятливими, так і несприятливими для зростання врожайності. В будь-якому разі вони повинні бути якісно виражені і враховані при плануванні.

У вітчизняній практиці планування врожайності сільськогосподарських культур використовують різноманітні методи і прийоми: прогнозування із використанням методів лінійного програмування і кореляційного моделювання; програмування з урахуванням кількісного впливу комплексу найважливіших факторів; обґрунтування приросту на підставі кількісної і якісної оцінки кожного фактора. Всі ці методи та прийоми детально викладені у спеціальній літературі.

В цьому розділі планують заходи з підвищення врожайності сільськогосподарських культур, в перелік яких включають: вибір місця розміщення в сівозміні та попередників; впровадження нових районованих і перспективних сортів (гібридів); освоєння ресурсо- та енергозберігаючих технологій інтенсивного та індустріального типу; застосування оптимальних доз внесення органічних та мінеральних добрив; використання інтегрованих систем захисту рослин від шкідників і хвороб і т.ін.

При плануванні і визначенні ресурсної врожайності рекомендується використовувати одну з найбільш простих моделей програмування на основі природної родючості (бонітету ґрунтів); кількості і економічної ефективності внесення органічних і мінеральних доб-

рив; порівняльної ефективності різних попередників. Для цього використовують таку формулу:

$$Y_p = CB + O_1K_1 + O_2K_2,$$

де Y_p — ресурсна врожайність; C — ціна бала; B — бонітет ґрунтів; O_1, O_2 — відповідно окупність мінеральних і органічних добрив; K_1, K_2 — відповідно кількість внесених мінеральних і органічних добрив.

При програмуванні врожайності слід використовувати матеріали обстеження ґрунтів господарства.

Шкали бонітетів ґрунтів складаються для кожного конкретного агроґрунтового району і кожної культури. При цьому один і той самий ґрунт в різних агроґрунтових районах може мати різну бальну оцінку. *Бонітет ґрунтів кожного конкретного поля господарства визначають як середньозважену величину бонітетів ґрунтів, що входять до цього поля (за шкалами бонітетів ґрунтів відповідного агроґрунтового району), і їхніх площ (за матеріалами широкомасштабного ґрунтового дослідження) за формулою:*

$$B_{сер} = \frac{B_1P_1 + B_2P_2 + B_3P_3 + \dots + B_nP_n}{P_1 + P_2 + P_3 + \dots + P_n},$$

де $B_{сер}$ — середньозважений бонітет ґрунтів поля, господарства, району; $B_1, B_2, B_3, \dots, B_n$ — бонітети агровиробничих груп ґрунтів за шкалою бонітетів даного оцінюваного району; $P_1, P_2, P_3, \dots, P_n$ — площі ґрунтів.

Приклад. Розрахунок бонітетів ґрунтів (табл. 3).

3. Розрахунок бонітетів ґрунтів сільськогосподарського підприємства «Україна» (приклад умовний)

Шифр ґрунтів	Відсоток ґрунтів від площі рілля	Бонітет агровиробничих груп ґрунтів за культурами					Добуток бонітетів ґрунтів на їхні площі ($B \cdot P$)				
		зерно-ві	озима пше-ниці	куку-руза	цукро-ві бу-ряки	соня-шник	зерно-ві	озима пше-ниці	куку-руза	цукро-ві бу-ряки	соня-шник
28б	1,0	68	67	55	48	71	68	67	55	48	71
29в	2,0	67	67	54	41	65	134	134	108	82	130
33в	5,7	72	73	58	51	80	410	416	330	290	456
34в	8,0	66	65	54	47	76	528	520	432	378	608
39	2,0	54	51	42	38	55	108	102	84	76	110
41б	52,9	73	80	55	54	85	3861	4232	2909	2856	4496
42б	24,6	67	68	51	48	77	1648	1693	1254	1195	1894
43	2,7	54	53	41	39	61	145	143	110	105	165
Разом	98,9	х	х	х	х	х	6902	7307	5282	5030	7930
Серед-ньозва-жений бонітет	х	х	х	х	х	х	69,8	73,9	53,4	50,9	80,1

Вихідними даними для розрахунку є площі всіх ґрунтів господарства і бонітети їх за шкалою агроґрунтового району, в якому розташоване господарство. Середньозважений бонітет ґрунтів для кожної культури визначає ділення суми добутків бонітетів ґрунтів та їх площ на суму площ ґрунтів. Бонітети ґрунтів за областями України наведені в дод. 2.

Вихідною інформацією для оцінки ґрунтів полів є *книги хімізації полів*, а при їх відсутності — *плани ґрунтів господарств, плани землеустрою і нариси ґрунтів* за матеріалами широкомасштабного ґрунтового обстеження.

Приклад. На полі № 3 польової сівозміни господарства заплановано посіяти озиму пшеницю. Ґрунтове покриття поля представлене чотирма агрогосподарськими групами ґрунтів: 1) чорнозем потужний середньогумусний важкосуглинковий, шифр 416 — 60 га; 2) чорнозем потужний середньогумусний важкосуглинковий слабкозмитий, шифр 426 — 20 га; 3) чорнозем потужний середньогумусний важкосуглинковий середньозмитий, шифр 43 — 40 га; 4) луговий і чорноземнолуговий ґрунт, шифр 112 — 30 га.

Оцінка цих ґрунтів за шкалою бонітетів даного району: 416 — 80 балів, 426 — 68 балів, 43 — 53 бала і 112 — 75 балів. Середньозважений бонітет поля

$$B_{\text{сеп}} = \frac{80 \cdot 60 \text{ га} + 68 \cdot 20 \text{ га} + 53 \cdot 40 \text{ га} + 75 \cdot 30 \text{ га}}{60 \text{ га} + 20 \text{ га} + 40 \text{ га} + 30 \text{ га}} \approx 70 \text{ балів.}$$

Після оцінки ґрунтів всіх полів для кожної сільськогосподарської культури визначають *середньозважений бонітет ґрунтів по господарству*. Одержані зведені бонітети співставляються з розрахунковими. Вони можуть відрізнятися від них на 2–3 бали за рахунок чергування різноманітних за ґрунтовим покриттям полів у сівозмінах.

Оцінка ґрунтів для культур, не передбачених шкалами бонітетів, може проводитися за бонітетами інших, близьких до них за біолого-екологічними і господарськими особливостями культур: для озимої пшениці і жита на зелений корм — за шкалою бонітетів для озимої пшениці на зерно; для кукурудзи на зелений корм і силос — за шкалою кукурудзи на зерно; кормових буряків — за шкалою цукрових буряків; проса та інших зернових — за шкалою групи зернових культур.

Шкали бонітетів ґрунтів є нормативами родючості ґрунтів за усередненими попередниками. Так, в умовах нестійкого і недостатнього зволоження такий попередник озимої пшениці як чистий або зайнятий пар може зменшити вплив на урожай недостатньої атмосферної вологи, а стерньові попередники — підсилити його. Тому для озимої пшениці вводять поправний коефіцієнт на бонітет ґрунтів, виходячи з попередників (дод. 3). При цьому врожайність після кукурудзи молочно-воскової стиглості на зелений корм приймають за 1, на чистих і зайнятих парах — вищою за 1, а після стерньових попередників — нижчою за 1. Кінцевий бонітет ґрунтів поля озимої

пшениці визначають множенням середньозваженого бонітету ґрунтів на поправний коефіцієнт.

➤ **Приклад.** Середньозважений бонітет ґрунтів поля озимої пшениці — 65 балів, поправний коефіцієнт на стерньовий попередник — 0,91. Кінцевий бонітет поля складає 60 балів (65 балів · 0,91).

Для спрощення розрахунків в районах і господарствах поправні коефіцієнти визначають на попередник по районах та зонах області як середньозважені величини.

Для безпосереднього використання результатів бонітування для визначення рівнів родючості ґрунтів без внесення добрив потрібно знати ціну одного бала ґрунту за врожайністю окремих культур.

Ціна бала незалежно від агроґрунтового району є середньо-обласною і залежить від досягнутого рівня культури землеробства, тобто величина її є динамічною. З підвищенням загальної культури землеробства ціна одного бала бонітету за врожайністю окремих культур підвищується. Показники оцінки бала для різних груп культур і агрокліматичних зон наведені в дод. 4.

Оцінка природної родючості ґрунтів для програмування врожайності інших культур (овочеві, однорічні та багаторічні трави на зелений корм, на сіно та ін.) встановлюється за шкалою оцінки зернових і технічних культур з наближеними господарськими або кормовими властивостями.

➤ **Приклад.** В 1 ц зерна ячменю міститься 1,21 ц к.од., а в 1 ц зеленої маси однорічних трав — 0,18 ц к.од. (в 6,72 раза менше). На цьому самому полі ціна одного бала для однорічних трав на зелений корм становитиме 2,75 ц/га (6,72 · 0,41).

За наявності в господарстві зрошуваних чи осушених земель для їх оцінки бонітет ґрунтів помножується на коефіцієнт ефективності використання, який суттєво коливається в зонах України.

Ресурсна врожайність за рахунок використання органічних та мінеральних добрив розраховується приростом урожайності відповідно до їх окупності (додатки 5, 6).

Ефективність використання добрив значною мірою залежить від агрохімічних властивостей ґрунтів. При незначному вмісті в ґрунтах поживних речовин одна й та сама доза внесення добрив дає більшу

4. Поправні коефіцієнти до середніх доз мінеральних добрив

Вміст поживних речовин в ґрунті	Зернові	Просапні
Низький	1,2	1,5
Середній	1,0	1,0
Підвищений	0,7	0,8
Високий	—	0,5

прибавку врожайності, ніж при підвищеному і високому вмісті в ґрунтах поживних речовин. Тому при програмуванні врожайності здійснюють коригування доз внесення добрив за прийнятими поправними коефіцієнтами (табл. 4).

Отже, величина ресурсної врожайності складається з частини її, одержаної за рахунок природної родючості, приросту, одержаного за рахунок внесення мінеральних та органічних добрив, і визначається за формулою:

$$\bar{Y}_p = BC + K_M O_M + K'_O O'_O,$$

де $\bar{Y}_p$ — нормативна ресурсна врожайність, ц/га; B — бонітет ґрунтів, балів; C — ціна 1 бала, ц; K_M — кількість внесених мінеральних добрив, ц д.р.; O_M — окупність 1 ц д.р. мінеральних добрив; K'_O — кількість внесених органічних добрив, т; O'_O — окупність 1 т органічних добрив.

П р и к л а д. Розрахунок ресурсної врожайності. Для визначення врожайності сільськогосподарських культур потрібно знати: розміщення і площу посіву культур в полях сівозмін; планову кількість органічних та мінеральних добрив, що будуть внесені під ці культури; картограми забезпеченості ґрунтів пересувними формами поживних речовин; попередники. З урахуванням цього визначають ресурсну врожайність сільськогосподарського підприємства.

Дослідне господарство розташоване в зоні Лісостепу. Бонітетна оцінка ріллі становить: зернові — 61; горох — 61; цукрові буряки — 55; соняшник — 74. Забезпеченість рухомими формами поживних речовин середня. Порядок визначення ресурсної врожайності на полях сівозмін наведено в табл. 5.

Ресурсна врожайність озимої пшениці за рахунок природної родючості визначається як добуток середньозваженого бонітету ґрунтів поля (для озимої пшениці скоригованого на поправний коефіцієнт попередника) на ціну одного бала. Бонітетна оцінка ріллі для озимої пшениці на чистому парі становить 80 балів ($64 \cdot 1,25$). За рахунок природної родючості врожайність становитиме 37,6 ц/га ($80 \cdot 0,47$). За рахунок внесення органічних і мінеральних добрив 8,7 ц/га [$(16 \cdot 0,20) + (1,12 \cdot 4,90)$]. Ресурсна врожайність цукрових буряків становитиме: за рахунок природної родючості 232,1 ($55 \cdot 4,22$), приріст за рахунок добрив 83,8 [$(16 \cdot 2,48) + (2,36 \cdot 18,7)$]. Разом 315,9 ($232,1 + 83,8$). В такому самому порядку визначається ресурсна врожайність інших культур.

Врахування всіх зазначених умов і факторів дає можливість реально встановити рівень урожайності для господарства.

Розробка структури посівних площ. Починається з економічної оцінки сільськогосподарських культур і вивчення кон'юнктури ринку в плановому році. Оптимальний варіант структури посівних площ повинен забезпечувати виконання договірних зобов'язань з продажу продукції рослинництва, задовольняти внутрішньогосподарські потреби в ній (насіння, корми тощо), а також забезпечувати додержання прийнятих у господарстві сівозмін.

Планування виробничої програми з рослинництва починають із *встановлення площі землі в обробці*, до якої включають площу ріллі власного користування, площу ріллі, взятої в оренду, і з якої виключають площу ріллі, переданої в оренду.

5. Програмування врожайності сільськогосподарських культур (в розрахунку на 1 га)

Культура сівозміни	Бонітет ґрунтів			Ціна 1 бала, ц	Ресурсна врожайність за рахунок природної родючості ґрунтів, ц/га	Планується внести добрив на 1 га		Окупність добрив за рахунок приростів урожайності, ц/га		Приріст урожайності за рахунок внесення добрив, ц/га		Ресурсна врожайність, ц/га	
	середньо-зважений	поправний коефіцієнт	кінцевий			органічних, т	мінеральних, ц д.р.	1 т органічних	1 ц д.р. мінеральних	органічних, т	мінеральних, ц д.р.		
Чистий пар	х	х	х	х	х	(40)*	х	х	х	х	х	х	
Озима пшениця	64	1,25	80	0,47	37,6	16	1,12	0,20	4,90	3,2	5,5	46,3	
Цукрові буряки	55		55	4,22	232,0	16	2,36	2,48	18,7	39,7	44,1	315,9	
Ячмінь	61		61	0,45	27,5	(40)*	8	1,37	0,26	4,31	2,1	5,9	35,5
Кукурудза на зерно	47		47	0,42	19,7	16	1,66	0,34	4,64	5,4	7,7	32,8	
Озима пшениця	64	0,91	58,94	0,47	27,4	(40)*	8	1,12	0,20	4,90	1,6	5,5	34,5
Кукурудза на зерно	47		47	0,42	19,7	16	1,66	0,34	4,64	5,4	7,7	32,8	
Горох	61		61	0,45	27,5	16	1,37	0,26	4,31	4,2	5,8	37,5	
Кукурудза на силос	47		47	2,82	132,5	16	1,59	2,20	32,7	35,2	52,0	219,7	
Соняшник	74		74	0,20	14,8	8	1,5	0,12	2,1	1,0	3,2	19,0	

* Гній вносять на цьому полі під зяб наступної культури: 40% його використовується першою культурою (16 т від 40), 40% — другою і 20% — третьою.

Після встановлення площі землі в обробці визначається *площа чистих і чорних парів*. При цьому повинні бути враховані зональні особливості, прийнята в господарстві система сівозмін, рівень забур'яненості полів, реальні можливості якісної обробки ґрунтів та інші умови. В Поліссі замість чистих і чорних парів можуть створюватися сидеральні пари на бідних піщаних ґрунтах. За наявності цільової державної програми частина еродованих земель може бути виведена з ріллі під довгострокове залуження.

Після виключення із площі землі в обробці площ чистих, чорних і сидеральних парів, а також площі ріллі, виведеної під довгострокове залуження, визначається *загальна площа посіву сільськогосподарських культур, яка є основою для планування*.

Планування посівних площ окремих культур здійснюється в кількя етапів. На першому з них визначають попередні площі посіву за культурами, дотримуючись такої послідовності: технічні культури, картопля, овоче-баштанні, кормові та зернові культури. Така послідовність зумовлена тим, що технічні культури, картопля і овоче-баштанні культури дають визначену кількість побічної продукції (відходів, супутньої продукції від промислової переробки), яку використовують на годівлю худобі і яка повинна бути врахована при розрахунках посівних площ кормових культур, які визначають діленням потреби у відповідних видах продукції на заздалегідь визначену планову врожайність.

Після цього попередній варіант програми включають в систему сівозмін. На основі розміщення культур на полях сівозмін з урахуванням прийнятого в господарстві їх чергування визначають культури, під які потрібно змінити площі посіву та відповідно скоригувати їх розміщення на полях сівозмін. При цьому враховують не тільки попит на продукцію, а й ефективність використання землі, трудових і матеріальних ресурсів.

Зменшення площ посіву одних культур має бути компенсоване за рахунок збільшення інших — рівнозначних за характером використання. При вирішенні цього завдання слід мати на увазі й інше: відхилення площ посіву від початкового варіанта не повинно бути істотним і не повинно зумовлювати внесення значних змін у раніше виконані розрахунки щодо визначення потреби у відповідних видах продукції рослинництва. Досвід засвідчує, що коригування розміщення культур на полях сівозмін без порушення раніше прийнятого їх чергування не потребує великих зусиль.

Кінцевий варіант структури посівних площ має бути підтверджений позитивними балансами відповідних видів продукції рослинництва.

Урожайність і валовий збір зернових культур показують у масі після доробки (за виключенням невикористовуваних відходів й усушки при доробці зерна). Маса зерна після доробки включає пов-

ноцінне зерно і зернові відходи у фізичній масі в перерахунку на зерно за відсотком його вмісту в зернових відходах. Кукурудзу перераховують у фізичну масу зерна за відсотком його виходу із качанів, що склався у господарстві, а потім фізичну масу зерна перераховують з урахуванням базової вологості (22 %). Урожайність або вихід зерна базової вологості, ц/га,

$$V_{\sigma} = \frac{KV_{\phi}}{100 - B_{\sigma}},$$

де K — вміст сухої речовини у масі врожаю, %; V_{ϕ} — урожайність (вихід зерна) — при фізичній (початково оприбуткованій) вологості, ц/га; B_{σ} — вологість зерна базова, %.

Господарства, які планують збір кукурудзи на зерно комбайнами з одночасним обмолотом качанів, збір продукції показують у вазі після доробки.

Врожайність і валовий збір коренеплодів цукрових буряків (фабричних), *призначених для реалізації*, записують в заліковій масі. Ця маса повинна забезпечити виконання договірних зобов'язань з реалізації коренеплодів. Цукрові буряки, що вирощують на корм худобі, планують у складі кормових коренеплодів. До обсягу фабричних цукрових буряків не включають і вирощування їх маточників.

Урожайність льону-довгунця і середньоросійських конопель планують з урахуванням виходу соломки (по коноплі — стебел) у перерахунку їх на волокно (незалежно від видів реалізації продукції — соломка, стебла, треста, волокно) і виходу насіння у масі після доробки. Соломку і тресту перераховують у волокно за встановленими коефіцієнтами (табл. 6).

6. Коефіцієнти заліку у волокно соломки і трести

Селекційні сорти льону	Соломка льону		Треста льону	
	№ 0,5 і 0,75	№ 1 і вище	№ 0,5 і 0,75	№ 1 і вище
<i>I група</i> Л-1120, ВНДЛ-61, Оршанський-2, 1288/12, Світоч, Щокінський	5,5	4,7	4,3	3,85
<i>II група</i> К-6, Український-2, Союз, Псковський-359, Оршанський-272, Спартак, Белінка	5	4,5	3,9	3,5
<i>III група</i> Говерца, Прогрес, Лазурний, Томський-9, Томський-10, Славний, Смоленський, Призив-81	4,9	4,2	3,8	3,4
<i>IV група</i> Могилівський, Торжковський-4, Мрія, С-108	4,5	3,85	3,5	3,15

Збір продукції тютюну визначають як масу продукції у сухому вигляді при встановлених кондиціях вологості, одержану від усіх основних і додаткових ломок.

Вихід продукції олійних культур (соняшник, соя, рицина, гірчиця, ріпак і льон олійний) показують у формі в масі після доробки, за якою розраховують собівартість одиниці продукції.

В розділі *«Овоче-баштанні культури і картопля»* (включаючи площу насінників) записують планові площі посіву (садіння), врожайність і валовий збір картоплі, овочів відкритого ґрунту, баштанних продовольчих і насінників овочевих і баштанних культур.

Окремим рядком відображують виробництво овочів відкритого ґрунту. При цьому окремо показують площі, врожайність і валовий збір основних культур (капусти, огірків, томатів, цибулі, часнику, столових буряків, моркви та ін.). Розрахунки за кожною овочевою культурою попередньо виконують в спеціальних таблицях, а потім загальну площу, середньозважену врожайність і суму валових зборів переносять у виробничу програму бізнес-плану. В графу «Інші овочеві культури» включають і кукурудзу в фазі молочно-воскової стиглості для консервування і використання у свіжому вигляді на продовольчі цілі, урожайність і валовий збір якої показують у фізичній масі. Для насінників овочевих і баштанних культур передбачають площі та валовий вихід продукції, якщо врожай цих посівів повністю призначений для одержання насіння. Для визначення площі посіву маточників дворічних овочевих культур заздалегідь розраховують потребу в посадковому матеріалі для садіння в майбутньому році. При розрахунках враховують відсоток виходу посадкового матеріалу від валового збору.

В розділі *«Кормові культури»* планують виробництво продукції кормових коренеплодів, цукрових буряків на корм худобі, баштанних кормових культур, насінників баштанних кормових культур, однорічних і багаторічних трав на сіно, зелену масу і насіння, кукурудзи на силос і зелений корм та інших кормових культур. Посівні площі та набір кормових культур визначають у розрахунку на необхідність повного забезпечення тваринництва кормами власного виробництва з достатнім вмістом перетравного протеїну та інших поживних речовин.

Посівні площі кормових культур розраховують, виходячи із загальної потреби в кормах на господарський рік (від урожаю планового до врожаю майбутнього року). Попередньо визначають надходження продукції з природних кормових угідь (сіно, зелена маса), обсяги побічної продукції (гичка цукрових буряків і кормових коренеплодів, відходи овоче-баштанних культур і картоплі), а також продукції, що одержують від промислової переробки сільськогосподарської сировини (жом, м'яса та ін.).

Продукцію сіяних трав і природних кормових угідь, що виділяється на сінаж, силос та трав'яне борошно, враховують у масі зеленої маси за відповідними коефіцієнтами. Природні сіножаті використовують для одержання сіна або зеленої маси, а пасовища планують для випасу тварин. Гичку цукрових буряків і кормових коренеплодів використовують як зелений корм, а також для виготовлення силосу. Свіжий жом враховують для покриття потреби в кормових коренеплодах, а в кислому вигляді — для покриття потреби в силосі.

Площі культур, що використовують безпосередньо на зелену масу для годівлі тварин, визначають у процесі складання «зеленого конвеєра» з урахуванням покриття декадної потреби і строків надходження зеленого корму відповідних культур.

Для збільшення кормових ресурсів потрібно широко запроваджувати, особливо на зрошуваних площах, повторні (післяукісні, післяжнивні) та ущільнені посіви. Якщо на площі озимих культур після використання їх на корм в плановому році передбачається посіяти ярі культури, то посіви цих ярих культур планують як основні посіви і включають у загальну посівну площу. В цьому разі посіви озимих культур, використаних на корм, є проміжними, в загальну посівну площу їх не включають і показують окремо. Якщо поле після озимих культур, використаних на корм, призначається в плановому році на півпар для посіву озимих на зерно і не використовується для посіву ярих культур, його площу заносять у кормову групу.

Продукція сіяних трав і природних кормових угідь, призначена на сінаж та трав'яне борошно, враховується у зеленій масі, а обсяги виробництва сінажу і трав'яного борошна показують окремо. Виробництво силосу визначають за використаною для його одержання зеленою масою, враховуючи з неї можливі природні втрати, зумовлені рівнем вологості зеленої маси і типом силососховищ. Вихід сінажу і силосу визначають за використаною зеленою масою:

$$B = \frac{Z_m C}{100 - P}$$

де Z_m — зелена маса, використана для одержання сінажу (силосу), т; C — вміст сухої речовини в зеленій масі, %; P — вологість сінажу (силосу), %.

Виробництво соломи і полови планують відповідно до площі посівів зернових культур (без кукурудзи), однорічних і багаторічних трав, які вирощують для одержання насіння, а також площі деяких інших культур. Вихід стебел кукурудзи планують виходячи з площі посівів кукурудзи на зерно. Співвідношення за масою між основною і побічною продукцією визначають в залежності від зональних і сортових особливостей, способів збирання та інших умов.

В групі кормових культур також виділяють окремим показником посіви спеціальних медоносних культур (фацелі та ін.). Окрім того, для зміцнення кормової бази для бджіл потрібно широко запроваджувати підсів медоносних культур однорічних трав, висіваючи їх також на луках, пасовищах та в міжряддях садів.

4.2.1. Парниково-тепличне господарство

Площі та збирання продукції овочівництва закритого ґрунту попередньо розраховують у допоміжній таблиці (табл. 7).

7. Виробництво продукції овочівництва закритого ґрунту

Парниково-тепличне господарство	Буде використано в плановому році всього, м ³	Вихід розсади всього, тис.шт.	В тому числі		Виробництво овочів всього, ц	В тому числі	
Теплиці зимові В тому числі на гідропоніці розсадні							
Тепличні комбінати (площею 3 га і більше)							
Теплиці весняні В тому числі під плівкою розсадні							
Парники, рами Утеплений ґрунт під плівкою В тому числі під розсадою							
Всього							

У заплановану для використання площу теплиць у квадратних метрах і парників у рамках включають наявну на початок року площу і площу нового будівництва, якщо у плановому році вона буде використана для вирощування овочів, розсади овочевих та інших культур (тютюну, квітів). Площу теплиць і кількість парникових рам, призначених для таких цілей, визначають за формою «Потреба господарства в розсаді» в розрахункових таблицях. У цій формі перелік культур, що вирощують у господарстві в розсадний спосіб, та їх площу записують з форми «Виробнича програма з рослинництва» бізнес-плану. Норми садіння розсади на 1 га визначають виходячи з прийнятих схем посадки відповідних овочевих культур, а норми виходу з 1 м² або однієї рами — на підставі пока-

зників, що фактично склалися в господарстві, або довідкових даних. Множенням площі на норму садіння обчислюють потребу в розсаді за окремими культурами. Діленням потреби в розсаді, збільшеної на її кількість, що планують реалізувати населенню, селянським господарствам, орендним колективам, кооперативам і на ринку, на вихід розсади з 1 м² або 1 рами обчислюють площу, потрібну для вирощування розсади.

При плануванні вирощування розсади і овочів розробляють графік використання парників і теплиць впродовж року з урахуванням повторного використання їхньої площі (кілька оборотів). Це дає змогу точніше передбачити обсяги виробництва овочів у зимовий та ранньовесняний періоди. Планові обсяги виробництва узгоджують з домовленостями щодо обсягів, асортименту і строків поставки продукції споживачам.

4.2.2. Плодові багаторічні насадження і розплідники

Площі та обсяг збору продукції плодових та інших багаторічних насаджень записують на підставі попередньо визначених даних розрахункових таблиць. Валовий збір плодів, ягід, винограду, хмелю і зеленого тутового листя визначається з плодоносних площ з урахуванням збору продукції з площі молодих насаджень.

Відповідно до запланованих площ закладки нових насаджень, ремонту і перезакладки існуючих обчислюють потребу в посадковому матеріалі. Витрати на закладку нових насаджень є капітальними витратами, які відображують у фінансовій частині бізнес-плану. В суму капіталовкладень включають також витрати на догляд за молодими насадженнями: для зерняткових — впродовж 8 років, кісточкових — 6, ягідних — 2, виноградників — 4, садозахисних насаджень — 10 років.

Площі, що підлягають ремонту і перезакладці насаджень, визначають за результатами інвентаризації насаджень і обчислюють у перерахунку на суцільну посадку (щільні гектари).

Приклад 1. 1. В саду господарства на площі 50 га перевіркою пробних ділянок встановлено, що з 800 саджанців кісточкових порід, висаджених на 1 га, залишилося 776 шт. 3 % саджанців загинуло. Отже, площа поповнення в перерахунку на щільні гектари становитиме 1,5 га (50·3/100).

2. Господарство має 100 га плодових насаджень. При перевірці плодових дерев виявлено пошкоджених і загиблих 1000 шт., або 10 шт. в середньому на 1 га. При нормі посадки на 1 га 312 саджанців площа ремонту і поповнення становитиме $1000/312 = 3,2$ га (щільних).

Якщо на ділянці розміщують насадження різних порід (зерняткових і кісточкових), розподіл площі за породними групами наса-

дженъ здійснюється відповідно до кількості дерев кожної породи і прийнятої для даного району середньої норми посадки дерев кожної породи на одному гектарі.

> **Приклад 2.** Господарство має змішаний сад зерняткових і кісточкових порід площею 150 га. Фактично в саду за даними інвентаризації є 18 720 дерев зерняткових і 72 000 дерев кісточкових. Для даного району норма посадки дерев на одному гектарі: зерняткових — 312, кісточкових — 800.

Згідно з цією нормою закладки дерев на один гектар площа саду зерняткових і кісточкових становитиме:

- зерняткові 18 720/312 (норма) = 60 га;
- кісточкові 72 000/800 (норма) = 90 га.

Для ягідних культур (суниці, смородина, агрус та ін.) записують у чисельнику відокремлені площі ягідників, у знаменнику — загальну площу всіх ягідників разом з площею посадки їх у міжряддях плодových насаджень. Площа ягідників у міжряддях садів визначається діленням кількості кущів на встановлену норму посадки на один гектар, прийняту в даному районі, а площу ділянок під суницями та полуницями в міжряддях приймають за фактом.

План вирощування посадкового матеріалу складають з урахуванням потреби в саджанцях і сіянцях у ближчі роки в розрахунку на забезпечення власних потреб господарства і запланованої реалізації.

4.2.3. Розрахунок потреби в насінні і його вартості

Потребу в насінні для посіву в плановому році обчислюють на основі відведених для цього посівних площ і прийнятих норм висіву, а для посіву в наступному році — згідно з проектом плану посіву, прийнятим для незавершеного виробництва у виробничій програмі з рослинництва.

Масову норму висіву визначають виходячи з оптимальної кількості зерен, потрібних для одержання врожаю. Її встановлюють за доповідом господарства і рекомендаціями наукових установ. Відповідно до норми висіву зерна на 1 га і господарської придатності насіння обчислюють масові норми висіву за формулою

$$H = \frac{AK \cdot 10000}{\mathcal{C}}$$

де H — масова норма висіву, кг/га; A — маса 1000 зерен, г; K — кількість схожих зерен на 1 га, млн шт.; $\mathcal{C}$ — чистота насіння, %; C — схожість насіння, %.

Масу наявного на початок року насіння за окремими культурами встановлюють за даними обліку або очікуванню їх наявності. На-

сіння, яке передбачають використати для обміну, в наявне на початок року не включають.

У цій графі показують також масу насіння озимих культур і багаторічних трав урожаю планового року, яке передбачають використати для посіву в цьому ж році. Якщо власного насіння недостатньо або воно низьких кондицій, у відповідних графах планують надходження його за рахунок обміну, купівлі чи позичок. У відповідних графах планують придбання високоякісного насіння для сортооновлення або сортозаміни.

При обчисленні вартості насіння наявне на початок року насіння врожаю передпланового року оцінюють за собівартістю його виробництва і доведення до посівних кондицій. За тими самими цінами визначають вартість насіння врожаю планового року, а закупленого — за цінами придбання. У вартість одержаного від обміну насіння включають собівартість зерна, зданого в обмін, різницю у закупівельних цінах на зерно, одержане від обміну і здане в обмін, установлені надбавки на сортове насіння, транспортні та заготівельні витрати. Суми витрат на транспортування насіння власного виробництва з місць попереднього у місця постійного зберігання для наступного використання визначають виходячи з обсягу вантажоперевезень та собівартості одного тонно-кілометра або конедня.

Витрати на внутрішньогосподарське переміщення насіння з одних місць зберігання в інші відносять на загальновиробничі витрати з рослинництва і при розрахунках вартості насіння не враховують.

Витрати на підготовку насіння до посіву (протруювання, сортування тощо), навантаження та транспортування його до місця посіву також не включають у вартість насіння, а відносять на виробництво певної сільськогосподарської культури (групи культур) за відповідними статтями витрат.

Потребу в насінні під урожай наступного року, встановлення якої потрібне для визначення обсягів виробництва і засипки насіння власного вирощування та заготівлі його на стороні (обмін, придбання), обчислюють у формі «Потреба і вартість насіння» розрахункових таблиць.

У відповідній графі записують передбачувані площі посіву озимих культур восени планового року, а для ярих культур — площі, які запрогнозовано засіяти в наступному році виходячи з очікуваного розмішування культур на полях сівозмін або прийнятій в господарстві структури посівних площ з урахуванням наміток внутрішньогосподарських кооперативів і орендних колективів.

Відносно зернових культур показують загальну площу посіву на зерно і зелену масу. Щодо багаторічних трав беруть до уваги площі, які планують засіяти восени планового і весною наступного року насінням трав з урожаю планового року.

Середню норму висіву насіння на один гектар визначають так, як і при обґрунтуванні потреби в насінні на плановий рік. Множенням площ на норму висіву обчислюють потребу в насінні окремих культур.

У відповідній графі передбачають створення у необхідних обсягах відновлювального страхового фонду насіння величиною до 15 % від загальної потреби в насінні ярих культур.

4.2.4. Планування нагромадження, придбання та використання добрив

Система внесення добрив, розроблена з урахуванням місцевих умов, включає в себе план накопичення мінеральних добрив, визначення доз і форм добрив, строків і способів їх внесення, робочий план потреби в робочій силі, тракторах, автомобілях, машинах для змішування і розкидання добрив.

Обсяг можливого накопичення гною в господарстві визначають згідно з потребою поголів'я тварин у господарстві в кормах і підстилці. Для цього використовують формулу

$$H = \left(\frac{K_c}{2} + P_c \right) 4,$$

де H — кількість гною; K_c — суха речовина кормів; P_c — суха речовина підстилки.

Із загальної кількості сухої речовини кормів 1/2 засвоюється організмом тварин, інша половина переходить у гній. Свіжий гній містить 1/4 сухих речовин і 3/4 води, тому загальна кількість гною (H) в 4 рази більша за половину сухої речовини корму ($K_c/2$) і сухої речовини підстилки (P_c).

Можливе також визначення накопичення гною за допомогою коефіцієнтів виходу на одиницю використаних кормів і підстилки (табл. 8).

8. Коефіцієнти виходу гною на одиницю використаних кормів і підстилки

Корми і підстилка	Вихід гною з 1 ц кормів і підстилки, ц			
	свіжого	напівпере- прілого	перепріло- го	перегною
Грубі	1,70	1,36	0,85	0,43
Соковиті	0,40	0,32	0,20	0,10
Трава на зелений корм*	0,25	0,20	0,12	0,06
Картопля	0,50	0,40	0,25	0,13
Концентрати	1,70	1,36	0,85	0,43
Підстилка	3,40	2,72	1,70	0,25

*Враховані втрати гною при перегонах тварин і при випасанні їх на природних пасовищах.

При розподілі органічних добрив для вирощування окремих сільськогосподарських культур в сівозмінах слід враховувати біологічні особливості кожної культури, її чутливість на добрива і керуватися рекомендаціями наукових закладів.

План внесення мінеральних добрив під урожай планового року і урожай майбутніх років складають на підставі прийнятої в господарстві системи добрив для кожної сівозміни з урахуванням реальних можливостей їх придбання. Ці дані є базою для складання зведеного плану внесення добрив в цілому по господарству. При цьому потрібно орієнтуватися не на максимальні дози, а на оптимальний розподіл наявних ресурсів мінеральних добрив між культурами в розрахунку на більш високу окупність їх вирощування внаслідок підвищення врожайності.

У формі «План використання добрив та розрахунок їхньої вартості» розрахункових таблиць показують зведені за окремими культурами необхідні дані про масу органічних добрив, фізичну і в перерахунку на поживну речовину масу мінеральних добрив (за їх видами). Масу поживної речовини обчислюють множенням фізичної маси конкретних добрив на відсоток вмісту в них поживної речовини і діленням на 100.

Для запобігання подвійному підрахунку фізичної маси складних добрив її обраховують лише для азотних, а поживну речовину — для азотних, фосфорних і калійних добрив.

Якщо відсоток вмісту поживної речовини в добривах, що надходять у господарство, не відповідає встановленому середньому, його враховують на 100 % поживної речовини за фактичним її вмістом (табл. 9).

Якщо вміст поживних речовин у добривах відхиляється від зведеного, коефіцієнти перерахунку визначають діленням величини вмісту поживних речовин у кожному конкретному виді добрив на величину, прийняту за умовну одиницю. Коефіцієнти перерахунку для добрив, що не включені до цього переліку, визначають залежно від фактичного вмісту поживних речовин.

У формі «План використання добрив та розрахунок їхньої вартості» розрахункових таблиць у другій графі в рядку «Наявність на початок року» записують масу органічних добрив, що вивезені на поля, але не внесені в ґрунт у передплановому році (за даними обліку та очікуваного вивезення), а також їх масу в гноєсховищах і місцях компостування на початок планового року. У графах 5, 9 і 13 зазначають очікувану фізичну масу на початок планового року азотних, фосфорних і калійних добрив, а у графах 6, 10 і 14 — відповідно їх масу в перерахунку на поживну речовину.

В рядку надходження добрив записують планову масу виходу гною, збільшену на масу заготовленого торфу для виготовлення компостів і удобрення ґрунту. У графах 5 і 6, 9 і 10, 13 і 14 записують відповідно фізичну і в перерахунку на 100 % вмісту діючої ре-

човини масу азотних, фосфорних і калійних добрив, закупівля яких передбачена у плановому році. В цих графах передбачають також обсяги внесення добрив під окремі культури, групи культур згідно з розробленим агрономічною службою планом їх використання. У вільних рядках планують використання добрив під багаторічні насадження, на сіножатях і пасовищах. При цьому враховують використання добрив у чистому вигляді та у складі компостів.

9. Середній вміст поживних речовин у мінеральних добривах

Назва добрива	Відсоток поживних речовин		
I. Азотні — N			
Аміак рідкий	82,0		
Аміачна вода	20,5		
Вуглеамікати рідкі	29,0		
Селітра	34,5		
аміачна			
кальцієва	17,0		
натрієва	16,0		
Сечовина	46,0		
Сульфат амонію	20,5		
Сульфат амонію натрію	14,0		
Хлорид амонію	26,0		
II. Фосфатні — P₂O₅			
Суперфосфат:	20,0		
простий порошковидний			
гранульований	19,5		
подвійний	46,0		
Фосфатшлак	10,0		
Фосфорне борошно	19,0		
III. Калійні — K₂O			
Каїніт	10,0		
Калійна сіль	30,0		
Калійна сіль	40,0		
Калімагнезія	28,0		
Калійно-магнезійовий концентрат	19,0		
Сильвініт	14,0		
Сульфат калію	50,0		
Хлорид калію	60,0		
Хлорид калію електроліт	45,0		
IV. Складні добрива			
	N	P ₂ O ₅	K ₂ O
Амофос з апатиту	11	49	—
Діамофос	19	52	—
Нітроамофоска	17	17	17
Нітроамофос	23	23	—
Нітрофос	14	14	—
Нітрофоска	12	12	12
Нітрофоска	16	16	16
Рідкі комплексні добрива	10	34	—

Загальну масу передбачених для використання добрив під урожай планового року обчислюють за сумою обсягів їх внесення під окремі культури і записують у рядку «Внесення під урожай планового року». В цій же формі планують обсяги внесення органічних та мінеральних добрив під урожай наступних за плановим роком (під окремі культури, зяб і пари). Загальна маса добрив, які передбачено внести в ґрунт у плановому році, включає також підсумкові дані із завершеного і незавершеного виробництва. Їхня маса не повинна перевищувати наявної маси добрив на початок планового року і маси планового їх надходження. Залишок добрив на кінець року обчислюють як різницю між наявною їх масою і масою добрив, використаних з урахуванням їх обсягів, виділених для присадибних ділянок.

У графах 16 – 18 планують використання мікродобрив (борних, мідних, молібденових, цинкових і манганових). У додатку до цих граф зазначають масу і вартість конкретних мікродобрив, які передбачають використати за об'єктами планування витрат.

При обчисленні вартості добрив (графи 3, 7, 11, 15 і 19) гній оцінюють за фактичною собівартістю, торф — за витратами на його заготівлю, мінеральні — за цінами купівлі з урахуванням витрат на завезення. У вартість органічних добрив включають витрати їх на вирощування сидеральних культур.

Витрати на підготовку добрив до внесення у ґрунт, їх завантаження у транспортні засоби і вивезення в поле у витрати на добрива не включають, а відносять до статті витрат на виконання технологічних процесів з вирощування сільськогосподарських культур.

4.2.5. План придбання і використання пестицидів

У системі захисту рослин від шкідників, хвороб і бур'янів до недавньої пори перевага надавалася хімічним методам. Проте при їх широкому застосуванні, порушенні його регламентів і технологій виникали розвиток стійких видів шкідливих організмів, забруднення навколишнього середовища (ґрунту, водних джерел, повітря), їжі і кормів, шкідливий вплив на людину. Тому нині перевагу стали віддавати нехімічним методам захисту рослин, зокрема використанню пестицидів.

В сучасну агрокультуру впроваджуються нові прогресивні методи і засоби, комплексні системи з елементами інтегрованого захисту рослин, що передбачає виконання організаційно-господарських, агрохімічних, хімічних, біологічних, карантинних, селекційно-насіницьких, фізико-механічних та інших заходів. Застосування хімічних методів залишається доцільним лише при перевищенні чисельністю шкідливих організмів економічного порогу шкідливо-

сті з обов'язковим урахуванням економічних наслідків цього застосування.

Об'єктивна економічна оцінка потенційних втрат врожаю зумовлюється наявністю шкідливих організмів, передбачуваними витратами матеріальних, технічних, трудових ресурсів. Об'єктивна екологічна оцінка реального стану посівів і пошкоджень дає можливість обрати науково обґрунтовані, раціональні в конкретних умовах технологічні та організаційні форми і методи захисту рослин.

Комплексний план захисту рослин являє собою економічно і екологічно обґрунтовану систему захисних заходів від шкідників, хвороб і бур'янів (табл. 10).

10. Комплексний план заходів із захисту рослин в плановому році (фрагмент)

Шкідники, хвороби	Обсяг робіт, га (т, м ³)	Вид обробки, кратність	Препарат, біозасіб	Витрати препарату, кг		Витрати рідини, л		Строки виконання робіт	Застосовувана техніка
				на 1 га (т)	всього	на 1 га (т)	всього		
			Пшениця озима						
			Цукрові буряки						
			Соняшник						
			Картопля						

Складання та обґрунтування комплексного плану заходів із захисту рослин вимагає наявності планових нормативних та інших додаткових матеріалів, до яких належать плани розміщення посі-

вних площ в полях сівозмін; відомості про заселеність полів сівозмін і кварталів багаторічних насаджень шкідниками і про зараженість їх хворобами; дані про чисельність шкідників, що пішли на зимівлю; відомості про засміченість полів бур'янами за ботанічними групами із нанесенням цих груп на карту засмічення полів; дані прогнозування появи і розповсюдження основних шкідників і хвороб на плановий рік; дані про фактичну наявність в господарстві машин, спеціальної апаратури, обладнання і транспортних засобів для ведення роботи із захисту рослин з їхніми техніко-економічними характеристиками, інсектицидів, фунгіцидів, акарицидів і гербіцидів, складських приміщень для зберігання зерна, овочів, картоплі, плодів і винограду, про їх місткість і обсяги; діючі в господарстві норми виробітку, тарифи і розцінки на роботи із захисту рослин; нормативні матеріали щодо витрат хімічних і біологічних засобів на одиницю площі сільськогосподарських культур чи одиницю обсягу робіт; оптові та ринкові ціни на машини, спеціальну апаратуру, хімічні і біологічні засоби, індивідуальні засоби захисту рослин; ринкові ціни на сільськогосподарську продукцію; список хімічних і біологічних засобів (препаратів) захисту рослин, дозволених для застосування в сільському господарстві в плановому році; технологічні карти із захисту сільськогосподарських культур від шкідників, хвороб і бур'янів.

Плани проведення захисних заходів є підставою для розрахунку потреби в хімічних та інших засобах захисту рослин.

Потреба в хімічних засобах та їх асортимент визначаються з урахуванням місцевих умов за нормами витрат хімікатів на 1 га посіву сільськогосподарської культури (1 т насіння, 1 м³ приміщення). При визначенні цієї потреби слід орієнтуватися на нові, більш ефективні засоби згідно з щорічно поновлюваним і доведеним до відома місцевих сільськогосподарських органів списком пестицидів, рекомендованих до застосування Державною комісією з хімічних засобів боротьби із шкідниками, хворобами рослин і бур'янами. Для розрахунку витрат на придбання потрібної кількості хімічних і біологічних засобів захисту рослин використовують діючі оптові або ринкові ціни. Вартість придбання цих засобів включають витрати на їх доставку в господарство.

В розрахункових таблицях бізнес-плану господарства план захисту рослин подається в зведеному вигляді. Підставою для заповнення відповідної таблиці цього плану є детальний розрахунок потреби у засобах захисту рослин за окремими культурами та полями сівозмін. Заходи із захисту рослин (назва робіт, кратність виконання, обсяг та ін.) планують при складанні технологічних карт на вирощування кожної сільськогосподарської культури. На підставі цих карт визначають потребу в машинах та обладнанні для захисту рослин.

Комплексний план із захисту рослин є підставою для придбання хімічних і біологічних засобів захисту рослин, визначення способів їх застосування, складання замовлень на придбання відповідних машин і технологічного обладнання, а також для укладання договорів з організаціями сервісного обслуговування на виконання потрібного обсягу робіт, пов'язаних із застосуванням пестицидів.

Вартість пестицидів та інших засобів захисту рослин визначають так само, як і вартість мінеральних добрив.

4.2.6. Витрати на виробництво продукції рослинництва та її собівартість

Собівартість усієї маси та одиниці продукції рослинництва у бізнес-плані встановлюють згідно з даними відповідної форми розрахункових таблиць. У цій формі в графі «Об'єкти планування витрат» в окремих розділах записують сільськогосподарські культури, які вирощують у господарстві, а також групи культур, керуючись при цьому діючою методикою планування і обчислення собівартості продукції (дод. 7).

Планові витрати на оплату праці, планову потребу в матеріально-грошових коштах, які відносять на собівартість продукції планового року, і собівартість одиниці продукції рослинництва обчислюють у формі «Виробництво і собівартість продукції рослинництва» розрахункових таблиць.

Витрати під урожай майбутніх років планують у формі «Витрати незавершеного виробництва в рослинництві» розрахункових таблиць.

Форма «Виробництво і собівартість продукції рослинництва» розрахункових таблиць включає кошториси витрат на виробництво продукції в розрізі окремих культур. Сільськогосподарські підприємства, що не спеціалізуються на виробництві продукції овочевих культур відкритого ґрунту, баштанних продовольчих культур і овочів закритого ґрунту, планують витрати в цілому по вирощуванню зазначених культур і по овочівництву закритого ґрунту.

Склад витрат на виробництво продукції рослинництва визначають з урахування вимог Закону України «Про оподаткування прибутку підприємств» та у відповідності з «Методичними рекомендаціями з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств» (2001 р.).

У графах 2, 3 цієї форми показують аналогічні витрати минулих років, що відображені в обліку на відповідному рахунку на початок планового року. Для цього виконують допоміжні розрахунки (табл. 11).

У графах 4 – 17 (5 – 18) показують витрати планового року. Вихідною інформацією розрахунку прямих витрат є технологічні карти чи прийняті в господарстві нормативи планування витрат у рослинництві. Дані цих документів перераховують на планову площу посіву конкретної культури.

У графах 4, 5 зазначають прямі витрати праці в людино-годинах і витрати на її оплату без витрат, що входять до складу витрат за прямими комплексними статтями, а в графі 6 — суму відрахувань на соціальні заходи, передбачені законодавством України. Сільськогосподарські підприємства, що сплачують фіксований сільськогосподарський податок, відрахувань на соціальні заходи не планують.

Стаття «Насіння і посадковий матеріал» відображує вартість насіння та посадкового матеріалу, яку попередньо обчислюють у формі «Потреба і вартість насіння» розрахункових таблиць. Витрати на насіння озимих, зерно і зелену масу багаторічних трав, посіяних у передплановому році, включають до складу витрат минулих років (графи 2, 3) форми «Виробництво і собівартість продукції рослинництва», а на посіви під урожай наступного за плановим року — до складу затрат незавершеного виробництва (графа 7 форми «Затрати незавершеного виробництва в рослинництві» розрахункових таблиць).

Стаття «Паливо і мастильні матеріали» включає вартість палива і мастильних матеріалів для виконання механізованих робіт в рослинництві. Суму витрат на паливо і мастильні матеріали за окремими культурами визначають у технологічних картах.

Стаття «Добрива» включає витрати на види добрив та мікродобрива, які будуть внесені в ґрунт під сільськогосподарські культури. Вартість добрив попередньо обчислюють у формі «План використання добрив та розрахунок їх вартості» розрахункових таблиць.

Стаття «Засоби захисту рослин» відображує вартість пестицидів, засобів протруювання, гербіцидів, дефоліантів та інших хімічних і біологічних засобів, які будуть використані для боротьби з бур'янами, шкідниками і хворобами сільськогосподарських рослин. Ці витрати попередньо визначають в формі «План придбання та використання пестицидів для боротьби з шкідниками та хворобами і бур'янами».

Стаття «Роботи та послуги» відображує витрати на роботи та послуги власних допоміжних виробництв, які забезпечують виробничі потреби, та вартість виробничих послуг, що надаватимуться сторонніми підприємствами (організаціями), в тому числі плату за воду для зрошення та вартість інших послуг водогосподарських організацій (крім робіт та послуг, витрати на які відносять до інших статей). До цієї статті включають також вартість вантажоперевезень автомобілями і на тракторній тязі, робіт і послуг живої тягової сили, електро-, водо- і газопостачання. У складі вартості

послуг сторонніх підприємств і організацій планують вартість виконання ними сільськогосподарських механізованих робіт з агрохімічного обслуговування і внесення добрив (без вартості добрив і засобів захисту рослин), з транспортного і технічного обслуговування тощо.

Вартість робіт і послуг за окремими культурами обчислюють множенням попередньо встановлених натуральних нормативів обсягів робіт (тонно-кілометрів, коне-днів, кіловат-годин, кубічних метрів води, газу і т.ін.) на 1 га або іншу технологічну одиницю нормування витрат на планову собівартість чи відпускну ціну одиниці виконаних робіт і наданих послуг. Потім цей вартісний норматив множать на площу посіву відповідної культури, масу силосування, вивезення гною тощо. Нормативи обсягів робіт, послуг у галузях рослинництва визначають за технологічними картами або іншими прийнятими у господарстві методами нормування витрат.

Вартість послуг електро-, тепло-, водо- та газопостачання визначають з віднесенням до неї вартості відповідно електричної, теплової енергії, води, газу, одержаних зі сторони та вироблених у власному підприємстві. Суму плати за воду для зрошення визначають за тарифами, затвердженими у встановленому порядку, та обсягами водопостачання, потрібними для поливу певних сільськогосподарських культур та угідь, а також для інших виробничих потреб. До цієї статті включають також витрати на роботу холодильних установок і морозильних камер. Витрати, пов'язані із зберіганням в них овочів, плодів та інших продуктів, призначених для переробки, відносять на вартість відповідних видів сировини, що використовуються у виробництві.

Стаття «Витрати на ремонт основних засобів» включає:

► суми на оплату праці працівників, зайнятих на ремонтних операціях, вартість запасних частин, ремонтно-будівельних та інших матеріалів для поточного ремонту основних засобів, у тому числі вартість пального та мастильних матеріалів для ремонту та обкатки машин після ремонту;

► вартість послуг сторонніх організацій та власних майстерень з технічного обслуговування і поточного ремонту тракторів, сільськогосподарських машин та обладнання;

► витрати на ремонт плівкових теплиць і парників, а також витрати на ремонт і зміну гусениць та гумових шин тракторів і сільськогосподарських машин (вартість плівки для ремонту теплиць і парників, а також гуми включають у витрати на поточний ремонт без вартості зношеної плівки та гуми за цінами їх можливої реалізації (використання)).

Стаття «Інші витрати на утримання основних засобів» передбачає суми на їх утримання безпосередньо в конкретному виробництві, а саме:

► витрати на оплату праці персоналу, що обслуговує основні засоби, механіків, сторожів місць зберігання цієї техніки та інших робітників (крім трактористів-машиністів та інших працівників, зайнятих безпосередньо в технологічному процесі виробництва сільськогосподарської продукції);

► вартість пального та мастильних матеріалів на переїзд тракторів та самохідних машин з однієї ділянки на іншу;

► амортизаційні відрахування, які прямо не відносять на певні об'єкти планування витрат (сільськогосподарські культури).

Витрати на утримання основних засобів планують і відносять на собівартість продукції окремих культур та видів незавершеного виробництва таким чином:

► *тракторів* — пропорційно обсягу виконання ними механізованих і будівельних робіт (в умовних еталонних гектарах);

► *грунтообробних машин* — пропорційно обробці ними площ, зайнятих певними культурами;

► *сівалок* — пропорційно площі посіву культур;

► *технічних засобів для збирання врожаю* — прямо або пропорційно плановій площі певних культур;

► *машин для внесення в ґрунт добрив* — пропорційно фізичній масі внесених добрив;

► *меліоративних споруд* — пропорційно запланованим площам меліорації;

► *приміщень для зберігання продукції* — пропорційно кількості та тривалості зберігання продукції впродовж планового періоду.

Витрати на утримання меліоративних споруд підприємства, що планують за статтею «Інші витрати на утримання основних засобів», відносять на вартість вирощування сільськогосподарських культур на зрошуваних та окремо осушених землях. Витрати на зрошення, якщо вони не можуть бути віднесені на певні культури, розподіляють між вартістю вирощування всіх культур, а також вартістю утримання пасовищ та сіножатей пропорційно площі поливних земель.

Витрати на догляд за полезахисними лісовими смугами включаються без вартості одержаних з цих смуг дров, хмизу, плодів. Ці витрати відносять на багаторічні насадження та посіяні культури пропорційно площам, до яких лісові смуги прилягають.

Стаття «Інші витрати» відображає витрати, безпосередньо пов'язані з виробництвом певної продукції, які не включені до жодної з інших статей. Це:

► витрати на пусконаладжувальні роботи, пов'язані з освоєнням запроваджених в експлуатацію нових виробничих об'єктів (парниково-тепличних комбінатів та ін.); ці витрати обліковують окремо в складі витрат майбутніх періодів як затрати на виробництво продукції впродовж нормативного строку освоєння виробничих потужностей, але не більше за три роки;

► платежі за страхування майна, тварин, урожаю сільськогосподарських культур, а також окремих категорій працівників, зайнятих на роботах з підвищеною небезпекою для життя і здоров'я у випадках, передбачених законодавством;

Витрати, що включаються у собівартість продукції (робіт, послуг), не відносять до цієї та інших статей витрат, а безпосередньо обраховують у складі собівартості відповідних сільськогосподарських культур (груп культур).

Стаття «Загальновиробничі витрати» об'єднує бригадні, цехові та загальновиробничі витрати (в тому числі господарські витрати, що стосуються всіх напрямів діяльності сільськогосподарського підприємства); бригадні, цехові та загальновиробничі витрати з рослинництва розподіляють між об'єктами планування пропорційно загальній сумі витрат, за винятком вартості насіння.

Загальна сума витрат складає собівартість усієї виробленої продукції.

Планування собівартості продукції є важливою складовою частиною розроблення економічно обґрунтованих бізнес-планів. Плануванню собівартості продукції передують аналіз витрат за елементами та статтями в попередньому періоді, для аналізу використовують дані обліку і звітності, нормативно-правові акти, матеріали спостережень, вивчення та узагальнення досвіду господарств. Одержані результати використовують для розробки заходів щодо економії витрат та підвищення ефективності виробництва в плановому періоді.

Технологічні карти є основою для визначення планової собівартості продукції окремих сільськогосподарських культур. В них за статтями витрат на підставі переліку технологічно передбачених робіт, ґрунтово-кліматичних умов, встановлених норм виробітку, нормативів витрат праці, наявності матеріальних та інших ресурсів і з урахуванням раціонального використання землі, основних засобів, застосування прогресивних агротехнічних і організаційних заходів визначається загальна сума витрат виробництва.

У собівартість продукції включають накладні витрати (крім адміністративних витрат і витрат на збут).

При плануванні собівартості продукції враховують вплив основних техніко-економічних факторів: підвищення рівня механізації виробництва, впровадження прогресивних технологій, проведення заходів з підвищення родючості ґрунтів, впровадження високопродуктивних сортів і гібридів сільськогосподарських культур, раціональне використання матеріальних і фінансових ресурсів, застосування прогресивних форм організації та оплати праці.

Виробнича собівартість продукції за видами сільськогосподарських культур визначається:

➤ зерна, насіння соняшнику — франко-тік (франко-місце зберігання);

➤ соломи, сіна — франко-місце зберігання;

➤ цукрових буряків, картоплі, баштанних культур, овочів, моточників цукрових буряків, коренеплодів — франко-поле (франко-місце зберігання);

➤ плодів, ягід, винограду, листя тютюну, продукції лікарських та ефіроолійних культур і квітництва, овочів закритого ґрунту — франко-пункт приймання (зберігання);

➤ соломки та трести льону, конопель — франко-пункт зберігання або переробки (в підприємстві);

➤ насіння трав, льону, конопель, овочевих та інших культур — франко-пункт зберігання;

➤ зеленої маси на корм — франко-місце споживання;

➤ зеленої маси на силос, сінажу, трав'яного борошна, гранул — франко-місце силосування, сінажування, виробництва борошна, гранул.

Всі подальші витрати на виконання операцій з підготовки продукції до реалізації та її проведення відносять на витрати зі збуту.

Якщо ці операції здійснюють за плату, їх розглядають як виконання робіт на сторону з відповідним відображенням сум цієї плати у складі доходів.

Собівартість соломи, гички, стебел кукурудзи і соняшнику, капустиного листя та іншої побічної продукції рослинництва визначають на основі розрахунково-нормативних витрат на збирання, транспортування, пресування, скиртування та інші роботи, пов'язані із заготівлею побічної продукції. При складанні планової калькуляції із загальної суми витрат на вирощування певної культури виключають вартість побічної продукції згідно з дод. 8.

Витрати на вирощування і збирання зернових культур (включаючи вартість з доробки зерна на току в межах календарного року) складаються із собівартості зерна, зерновідходів та соломи.

Загальна сума витрат (без вартості соломи) розподіляється між вартістю зерна і зерновідходів, при цьому вартість зерна приймається за одиницю, а вартість зерновідходів прирівнюють до одиниці за коефіцієнтом, розрахованим за вмістом в них повноцінного зерна.

➤ **Приклад.** В господарстві зібрано 15 000 ц повноцінного зерна озимої пшениці та 750 ц зерновідходів із вмістом в них повноцінного зерна 60 %. Витрати на вирощування цієї культури (без вартості соломи) становили 231 750 грн.

Кількість повноцінного зерна у зерновідходах за розрахованим коефіцієнтом становить 450 ц ($750 \cdot 60 / 100$). Загальна кількість зерна з урахуванням зерновідходів дорівнюватиме 15 450 ц ($15\,000 + 450$). Собівартість 1 ц повноцінного зерна становить 15 грн ($231\,750 \text{ грн} / 15\,450 \text{ ц}$), а собівартість 1 ц зерновідходів — 9 грн ($15 \cdot 450 / 750$).

Собівартість вирощування насіння зернових культур включає додаткові витрати, безпосередньо пов'язані з одержанням насіннєвого зерна відповідних репродукцій (без вартості звичайного зерна та зерновідходів) і певних класів (супереліта, еліта, I і II репродукції) пропорційно його вартості за реалізаційними цінами. Собівартість 1 ц насіння визначають діленням суми витрат, віднесених на вирощування насіння певного класу, на його масу після доробки.

Собівартість зерна кукурудзи, зокрема 1 ц, визначають діленням витрат на вирощування і збирання продукції (без вартості кукурудзиння) на масу сухого зерна повної стиглості. Масу качанів кукурудзи повної стиглості перераховують у сухе зерно за середніми фактичними даними минулих років. В разі потреби додатково розраховують планову собівартість 1 ц кукурудзи в качанах.

Собівартість цукрових буряків (фабричних і маточних), зокрема 1 ц, вираховують діленням загальної суми витрат на їх вирощування і збирання (без вартості гички, яку оцінюють за нормативно-розрахунковими витратами) на фізичну масу буряків у центнерах. Собівартість продукції буряків-маточників складають витрати на всю вироблену продукцію без вартості гички і вибракуваних буряків та витрати на доочищення, кагатування буряків і догляд за кагатами в плановому році. Діленням цієї суми на кількість центнерів буряків, закладених в кагати, визначають собівартість 1 ц.

Витрати на догляд за кагатами починаючи з 1 січня планового року, а також витрати на розкриття кагатів, вибирання з них коренів, їх сортування та інші роботи з їхньої обробки планують у технологічній карті. Сортуванням відбирають буряки, придатні для висадки, та вибракувані, які оцінюють за плановою собівартістю кормових буряків. Після цього визначають собівартість 1 ц буряків-висадків діленням їхньої загальної вартості (без вартості вибракуваних буряків) на фізичну масу буряків-висадків у центнерах.

Насіння цукрових та кормових буряків калькулюють у порядку, встановленому для продукції зернових культур.

Собівартість продукції льону та конопель та їх насіння встановлюють за їхньою нормативно-розрахунковою (плановою) вартістю, що включає витрати на підготовку та обмолот стебел, транспортування та обробку насіння. Решта загальної суми витрат на вирощування льону та конопель (без вартості насіння) відноситься на соломку. Собівартість соломки визначають діленням зазначених витрат на її фізичну масу. Собівартість трести льону-довгунця та конопель включає вартість соломки і витрати на її розстилання, перегортання, підняття із стелищ тощо.

Собівартість насіння соняшнику, зокрема 1 ц, визначають діленням загальної суми витрат на вирощування та збирання цієї культури (без вартості соняшничиння та кошиків у оцінці за нормативно-розрахунковими цінами) на фізичну масу насіння після його доробки.

Собівартість тютюнової сировини, продукції лікарських та ефіро-олійних культур становлять витрати на вирощування відповідних культур з розподілом їх між окремими видами одержаної продукції пропорційно її вартості за реалізаційними цінами.

Собівартість картоплі складає загальна сума витрат на її вирощування та збирання без вартості картоплі, що не може бути використана за основним призначенням і буде згодована худобі (оцінюється за плановою собівартістю кормових буряків з урахуванням рівня поживності). Собівартість 1 ц картоплі вираховують діленням загальної суми витрат на кількість повноцінної продукції.

Собівартість продукції овочівництва відкритого і закритого ґрунту, зокрема 1 ц, визначають діленням витрат (без вартості побічної продукції) на фізичну масу основної продукції. Побічною продукцією є бадилля і овочева продукція, що не може бути реалізована і буде згодована худобі (оцінюється за плановою собівартістю кормових буряків з урахуванням рівня поживності).

Якщо витрати плануються для групи овочевих культур, розраховують середню собівартість на продукцію цих культур. В разі необхідності визначення собівартості продукції кожної окремої культури витрати, обчислені в цілому на групу культур, розподіляють між окремими видами продукції, що входять до цієї групи, пропорційно її вартості за реалізаційними цінами.

Собівартість продукції теплиць включає й витрати на утримання бджолиних сімей для запилення (без вартості одержаного меду та іншої продукції бджільництва) за реалізаційними цінами. Витрати між окремими культурами, що вирощують в теплицях, розподіляють пропорційно вартості одержаної продукції за реалізаційними цінами.

Собівартість продукції баштанних культур, зокрема 1 ц, визначається діленням всіх витрат на кількість повноцінної продукції. При цьому планові витрати на вирощування баштанних культур можуть розподілятися між окремими видами продукції пропорційно їх вартості за реалізаційними цінами.

Собівартість насіння овочевих та баштанних культур, зокрема 1 ц, визначають діленням витрат на їх вирощування, збирання, сушіння та сортування (без вартості відходів та побічної продукції за цінами можливого використання) на кількість центнерів повноцінної продукції.

Собівартість кормових буряків, а також цукрових буряків, вирощених для годівлі худоби, зокрема 1 ц, визначають діленням витрат (без вартості гички за нормативно-розрахунковими витратами) на кількість продукції.

Собівартість вирощування та збирання кормових культур становлять витрати на планову продукцію (зелена маса, сіно та ін.).

Собівартість вирощування і догляду за сіяними травами, поліпшеними і природними сіножатями, культурними пасовищами, які використовують для одержання одного виду продукції, повністю складається з витрат на ці процеси. У разі вирощування кількох видів трав загальнотехнологічні витрати на нього в минулому і плановому роках розподіляють пропорційно площам, що використовуються для одержання відповідного виду продукції, а витрати на збирання, транспортування, доробку певного виду продукції відносяться безпосередньо на її собівартість. Якщо з окремих площ сіяних трав одержують кілька видів продукції, загальнотехнологічні витрати, віднесені на цю площу, розподіляють між цими видами пропорційно кількості зібраної зеленої маси кожного з них.

При збиранні сіяних трав на насіння соломую оцінюють за нормативно-розрахунковою вартістю і виключають із загальних витрат, решта суми становить собівартість насіння.

Витрати на вирощування багаторічних трав (підготовка ґрунту, посів, вартість насіння, вартість незавершеного виробництва та ін.) рівномірно розподіляють за роками залежно від терміну експлуатації посівів. Ці витрати в розрізі окремих статей додають до витрат поточного року, які і визначають собівартість відповідного виду продукції.

Собівартість поліпшення природних сіножатей та створення культурних пасовищ (дискування, підсів трав, вартість насіння тощо) розглядається як витрати на незавершене виробництво з розподілом їх між обсягами продукції, одержати яку планується впродовж трьох-чотирьох років. Продукцію природних пасовищ відображують лише у кількісному вираженні без її вартісної оцінки.

Собівартість готового силосу чи сінажу визначається сумою планової вартості зеленої маси, яка буде закладена, і витрат на транспортування, закладання в силосну споруду, трамбування (включаючи вартість плівки, консервантів та інших компонентів). Собівартість 1 ц встановлюється діленням цих витрат на фізичну масу готового силосу чи сінажу. Інші компоненти, які будуть використані для силосування або виготовлення сінажу (коренеплоди, солома, капуста, листя, кошики соняшнику тощо), оцінюють за їхньою вартістю, визначеною у встановленому порядку.

Собівартість продукції садівництва, ягідників та виноградників складає загальна сума витрат планового року без вартості живців, відсадків, паростків, вусів, які оцінюють за реалізаційними цінами, та падалиці, яку оцінюють за цінами можливого використання. Собівартість 1 ц плодів, ягід, винограду визначають діленням загальної суми витрат на вирощування певної культури (в разі потреби — за її видами та породами) на кількість центнерів продукції.

У неспеціалізованих підприємствах, де витрати планують у цілому по садівництву, визначають середню собівартість усіх видів

одержаної продукції. У разі необхідності визначення собівартості кожного виду продукції загальну суму витрат розподіляють між окремими видами продукції пропорційно її вартості за реалізаційними цінами.

Собівартість вирощеного посадкового матеріалу (саджанців зерняткових і кісточкових порід тощо) визначається розподілом загальної суми витрат на вирощування окремих культур або груп з кожного поля (без витрат на викопування) пропорційно кількості саджанців кожної культури, які будуть викопані для реалізації чи залишені в ґрунті для дорощування. Для визначення собівартості 1000 викопаних саджанців до витрат на їх вирощування додають витрати на викопування, а загальну суму ділять на кількість викопаних саджанців.

Собівартість вирощування, збирання та доробки хмелю розподіляють між окремими видами продукції пропорційно її вартості за реалізаційними цінами.

Собівартість вирощування квітів у спеціалізованих підприємствах планується за вартістю окремих культур діленням витрат на кількість продукції. У разі вирощування кількох культур на одній площі (наприклад, в одній теплиці) суму витрат розподіляють між видами продукції пропорційно її вартості за реалізаційними цінами.

Неспеціалізовані підприємства витрати на вирощування квітів планують в розрізі відкритого і закритого ґрунту. Окремо планують витрати на вирощування квітів на насіння. Між видами продукції суму витрат розподіляють пропорційно її вартості за реалізаційними цінами.

Вирощування грибів у спеціалізованих підприємствах складається з двох переділів. Продукцією першого є компост, собівартість якого визначається діленням загальної суми витрат на його виготовлення на кількість отриманого компосту. Основною продукцією другого переділу є товарний гриб, собівартість якого визначається діленням загальної суми витрат, включаючи собівартість закладеного компосту, без вартості використаних побічних продуктів, на кількість отриманих грибів. Побічна продукція оцінюється згідно з дод. 8.

Щоб уникнути подвійного підрахунку при обчисленні загальної суми витрат з рослинництва (рядок «Разом по завершеному виробництву» форми «Виробництво і собівартість продукції рослинництва» розрахункових таблиць), в підсумкові дані графи 8 цієї форми не включають вартість розсади, використаної для вирощування овочів, у відповідних графах показують собівартість соломки льонудовгунця, використаної для одержання трести, і собівартість зеленої маси та інших компонентів власного вирощування, використаних для одержання силосу і сінажу.

Прямі затрати праці на виробництво продукції рослинництва включають затрати праці минулих років і планового року. Загальні затрати праці щодо окремої культури, групи культур розподіляються між основною, супутньою та побічною продукцією в такому ж порядку, як і витрати у вартісному (грошовому) вираженні при обчисленні собівартості продукції. Діленням затрат праці в людино-годинах, віднесених на конкретний вид продукції, на її кількість у відповідних одиницях (що приймається при обчисленні собівартості) визначають трудомісткість її виробництва.

Господарства, що займаються насінництвом овочевих культур і коренеплодів, визначають обсяги закладки на зберігання овочевої продукції з урожаю планового року для висадки в наступному році. У відповідних рядках записують заплановану площу висадків за культурами у наступному році. Множенням площі на норму висадки, збільшену на встановлений відсоток втрат при зберіганні продукції, визначають потребу в овочевій продукції для закладання в центнерах і кількість коренеплодів, рослин в тис. штук.

4.2.7. Витрати незавершеного виробництва в рослинництві

В бізнес-плані показують обсяги робіт і витрати незавершеного виробництва за всіма галузями рослинництва в плановому році, а також витрати, що переходять на початок планового року, але які були проведені в попередні роки.

Обсяги робіт під урожай наступних років і витрати на їх здійснення попередньо визначають у формі «Витрати незавершеного виробництва в рослинництві» розрахункових таблиць. У цій формі наводять приблизний перелік об'єктів планування витрат по незавершеному виробництву. В господарствах можуть додатково виділяти витрати і з інших видів робіт (заготівля, транспортування і використання торфу, підзимовий посів овочевих культур і т.ін.), характерних для конкретних умов. Види робіт, яких немає в переліку, записують у вільні рядки форми. Розрахунок загальної суми витрат для кожного виду незавершеного виробництва і калькуляція витрат виконуються аналогічно обчисленню собівартості продукції рослинництва. В зв'язку із значною диференціацією витрат на 1 га площі можуть виділятися витрати по окремих культурах (рис, цукрові буряки, картопля, овочеві культури та ін.).

Витрати по озимих культурах на зерно і зелену масу, а також озимий ріпак включають витрати попереднього року (наприклад, оранка чорних парів) і витрати планового року (підготовка ґрунту, внесення добрив, вартість насіння, пестицидів тощо). Якщо посів озимих культур здійснюється на площах люпину або інших культур на зелене добриво, витрати на обробку цих площ відносяться на посів озимих культур.

Вартість добрив і витрати на їх внесення під озимі культури на зерно і зелений корм, багаторічні трави та інші планові об'єкти калькуляції витрат незавершеного виробництва (теплиці, парники, сади, сіножаті, пасовища та ін.) передбачається у відповідних рядках графи 10.

Для таких робіт як лушення стерні, оранка під зяб, осіння оранка чорних парів слід враховувати істотну різницю у величині витрат на 1 га. Для цього витрати на проведення окремих видів цих робіт показують в окремих рядках.

Витрати на добрива, що вносяться під ярі культури і пари майбутнього року, калькулюють як самостійний об'єкт, тобто з урахуванням вартості добрив, витрат на їх транспортування і внесення в ґрунт, а також відповідної частки загальноновиробничих витрат. Обсяг робіт по цим добривам, а також по органічним добривам, вивезеним в поле, але не внесеним у ґрунт, показують в тоннах, а суму відповідних витрат визначають в розрахунку на 1 тонну.

Витрати по підпокровних і безпокровних посівах багаторічних трав показують у сумі витрат планового року, окрім віднесених на завершене виробництво (форма «Виробництво і собівартість продукції рослинництва» розрахункових таблиць), тобто на продукцію планового року. По багаторічних травах посіву минулих років показують площі, на яких будуть залишені трави на наступні за плановим роки, і відповідну частину витрат.

Витрати, пов'язані з вирощуванням овочів і розсади в закритому ґрунті, у наступному за плановим році планують з врахуванням віднесення витрат на заміну ґрунту в теплицях, гною в парниках на собівартість продукції рівними частинами за роками згідно з періодичністю виконання робіт. Наприклад, при заміні землі через кожні три роки витрати, пов'язані з цим, відносять на собівартість продукції, що вироблятиметься впродовж цих трьох років.

Витрати власних обігових коштів на вапнування цілинних і перелогових земель, первинне окультурювання лісомеліоративних земель, створення та поліпшення сіножатей, пасовищ плануються у вільних рядках. Їхню суму узгоджують з відповідними показниками форми «Заходи з поліпшення земель» розрахункових таблиць.

В цій формі відображують:

➤ витрати власних обігових коштів на вапнування цілинних і перелогових земель, первинне окультурювання лісомеліоративних земель;

➤ витрати на створення та поліпшення сіножатей і пасовищ без витрат на проведення культивування земель, а також витрат, віднесених на собівартість продукції планового року;

➤ витрати за рахунок власних коштів на вапнування і гіпсування ґрунтів.

Ці витрати відображують у складі незавершеного виробництва по рослинництву і включають до витрат на відповідні культури

впродовж 5 – 7 років залежно від обсягів внесеного вапна (гіпсу). Витрати на вапнування та гіпсування ґрунтів, що виконуються за рахунок бюджетних коштів, в цій формі не передбачаються.

У графах 2 і 3 форми показують частину витрат з незавершеного виробництва (витрати минулих років) на початок планового року, яка повинна бути віднесена на собівартість продукції майбутніх років.

Прямі витрати з незавершеного виробництва в плановому році визначають на підставі технологічних карт. Методика розрахунку величини цих витрат така сама, як і для планування витрат на виробництво продукції рослинництва врожаю планового року.

Зміна вартості незавершеного виробництва в рослинництві у плановому році порівняно з минулим роком визначається в порівнянних цінах 2000 р. Вартість незавершеного виробництва на початок планового року визначається за площами, на яких виконані роботи з підготовки ґрунту і посіву озимих культур і з підготовки ґрунту для посіву ярих культур у плановому році.

Для розрахунку змін вартості незавершеного виробництва потрібно скласти допоміжну таблицю за встановленою формою (табл. 12).

12. Зміна вартості валової продукції незавершеного виробництва у рослинництві

Номер рядка	Показник	Одиниця вимірювання	Обсяг
	<i>Для озимих культур</i>		
1	Площа посіву восени минулого року	га	
2	Площа посіву восени планового року	«	
3	Збільшення (+), зменшення (–) площі посіву (рядок 2 мінус рядок 1)	«	
4	Порівнянна ціна 2000 р. на 1 га посіву	грн	256,39
5	Збільшення (+), зменшення (–) вартості незавершеного виробництва (рядок 3 • 256,39 грн)	«	
	<i>Для ярих культур</i>		
6	Площа парів і зябу під урожай планового року	га	
7	Площа парів і зябу під урожай майбутнього року	«	
8	Збільшення (+), зменшення (–) площі парів і зябу під урожай майбутнього року	«	
9	Порівнянна ціна 2000 р. на 1 га площі парів і зябу	грн	126,61
10	Збільшення (+), зменшення (–) вартості незавершеного виробництва (рядок 9 • 126,61 грн.)	«	
11	Разом	«	

Одержану суму (рядок 11) записують під текстом форми «Виробництво і собівартість продукції рослинництва» розрахункових таблиць.

4.2.8. Баланс продукції рослинництва

У цій формі показують плановий рух продукції рослинництва і окремих продуктів її переробки (жом, макуха, комбікорми і трав'яне борошно).

Наявність продукції на початок року, включаючи товарну її частину, насінневі, фуражні основні й страхові фонди, визначають на основі даних обліку або планових розрахунків. Види продукції, не наведені у цьому переліку, дописують у вільних рядках форми.

У графах 2 і 3 показують планове надходження продукції. Надходження від урожаю планового року записують за даними форми «Виробнича програма з рослинництва» бізнес-плану. Відносно зерна, насіння соняшнику, льону, однорічних і багаторічних трав показують масу їх після доробки (без усушки, невикористаних відходів і зерновідходів). Масу зернових відходів записують на підставі даних форми «Виробництво і собівартість продукції рослинництва» розрахункових таблиць. Згідно з даними договорів показують надходження продукції від міжгосподарських підприємств (об'єднань). Останні, в свою чергу, визначають надходження від господарств — учасників кооперованого виробництва. До складу інших надходжень включають сільськогосподарську продукцію, яку передбачено купити, одержати від обміну та у вигляді насінневих і фуражних позичок, а також продукцію, яку планують закупити у населення.

Обсяги продажу продукції відповідно до укладених договорів із заготівельними і торговельними підприємствами показують у графах 5 – 7. Ці обсяги мають забезпечувати виконання відповідних договорів у перерахунку на залікову масу. Аналогічно відповідно до укладених договорів планують виділення продукції для продажу споживчій кооперації і за прямими контрактами, в тому числі на біржах і на експорт. В графі 8 передбачають згідно з умовами договору обсяги продукції на сплату за оренду землі.

Витрати насіння для посіву ярих і озимих культур (графа 9) встановлюють за даними форми «Потреба і вартість насіння» розрахункових таблиць. Використання продукції на годівлю худоби і птиці впродовж планового року (графи 10 і 11) узгоджують з даними форми «Баланс кормів» бізнес-плану і форми «Потреба і вартість кормів на плановий рік» розрахункових таблиць. При цьому сума граф 10 і 11 за видами кормів повинна відповідати даним графа 5 (форма «Баланс кормів» бізнес-плану) і підсумкам по графах форми «Потреба і вартість кормів на плановий рік» розрахункових таблиць. Використання кормів від початку року до їх надходження від

запланованого врожаю (графа 10) визначають за їх наявністю на початок планового року з урахуванням запланованих надходження від міжгосподарських підприємств, кушівлі та одержання у вигляді позичок до врожаю.

Масу кормів урожаю планового року, які намічено використати до кінця року (графа 11), обчислюють відрахуванням від річної потреби (форма «Потреба і вартість кормів» розрахункових таблиць) витрат з початку року до врожаю (графа 10 форми «Баланс продукції рослинництва» бізнес-плану) або за співвідношенням днів годівлі конкретними кормами в плановому і наступному роках з урахуванням помісячної наявності поголів'я.

У графах 12 і 13 планують продаж продукції працівникам господарства в рахунок оплати праці і безкоштовну видачу її відповідно до Положення про оплату праці і з урахуванням умов участі господарства в забезпеченні своїх працівників та їх сімей сільськогосподарською продукцією.

У графі 14 записують масу продукції, переробка якої передбачена в господарстві згідно з формою «Виробництво промислової продукції та її реалізація» і яку планують передати для переробки стороннім підприємствам у вигляді давальницької сировини. Обсяги підготовки кормів до згодовування, а також подрібнення зерна на дерть у кормоцехах і кормокухнях при підготовці до згодовування в цій графі не показують, а планують їх як витрати на корм худобі (графи 10 і 11). Обсяги одержаних від переробки продуктів записують у вільних рядках графи 2.

В графах 15 – 16 планують продаж продукції на ринку, через власну торговельну мережу, закладам громадського харчування тощо. Обсяг продукції для громадського харчування визначають з урахуванням планів роботи постійних і сезонних його закладів.

Обсяги продажу продукції споживчій кооперації та на ринку встановлюють після визначення обсягів використання продукції для забезпечення виробничих потреб, включаючи продаж закладам громадського харчування та в рахунок оплати праці. В разі необхідності в цих самих графах передбачають здачу зерна на обмін для задоволення власних потреб в насінні і концентрованих кормах. Дані цих граф слід узгоджувати з даними надходження відповідної продукції за рахунок обміну (графа 3 цієї форми, а для насіння й графа 7 форми «Потреба і вартість насіння» розрахункових таблиць).

Очікувана наявність продукції на кінець планового року (графа 17) визначається сумою обсягів наявної продукції на початок року (графа 1) і всіх видів її надходжень (графи 2, 3) з наступним відрахуванням обсягів її продажу та всіх інших витрат (графи 5 – 16).

4.3. Виробнича програма з тваринництва

4.3.1. Планування відтворювання поголів'я

Виробнича програма розвитку тваринництва складається з урахуванням конкретних природно-економічних умов кожного господарства. Передбачувані в бізнес-плані обсяги виробництва продукції тваринництва повинні забезпечувати виконання договірних зобов'язань, а також внутрішньогосподарські потреби.

Розробці виробничої програми з тваринництва передують всебічний і ретельний аналіз фактичного стану всіх галузей господарства, зокрема вивчення умов, за яких одержані певні виробничі показники, виявлення резервів для більш швидкого розвитку галузей та встановлення можливості повного використання цих резервів у плановому році.

Виробнича програма з тваринництва включає зазначення планового поголів'я худоби і птиці в господарстві, його продуктивності, план виробництва і розподілу продукції, визначення комплексу зоотехнічних заходів. Ці показники обґрунтовують в розрахунку на виконання підприємством плану реалізації тваринницької продукції за договорами, задоволення його внутрішньогосподарських потреб та створення передумов для збільшення виробництва продукції та підвищення її якості в наступні роки.

Форма «Рух поголів'я худоби і птиці» розрахункових таблиць призначена для розрахунку поголів'я тварин, птиці і кількості бджолиних сімей та обсягів виробництва і реалізації продукції тваринництва. Водночас з розрахунком руху поголів'я в цілому по господарству розробляють обороти стада за підрозділами. Показники цієї форми використовують при визначенні потреби в кормах, приміщеннях, обладнанні; чисельності виробничого та обслуговуючого персоналу; фонду оплати праці; собівартості продукції тваринництва.

В прибутковій частині руху тварин (графа 4) живу масу приплоду визначають за фактичними даними минулих років щодо середньої маси однієї голови, а живу масу однієї голови тварин, які надходять з інших статевих-вікових груп — залежно від запланованого середньодобового приросту з урахуванням поліпшення якості стада, умов годівлі та утримання.

В графах 5, 6 показують відповідно до укладених договорів обсяги купівлі худоби в міжгосподарських підприємствах (нетелі, корови-первістки). Якщо господарство є міжгосподарським підприємством, то в цих графах відображують надходження від господарств — учасників міжгосподарської кооперації худоби на дорощування і відгодівлю за відповідними її видами і статевих-віковими групами.

В графах 7, 8 записують обсяги купівлі племінної худоби через «Укрплемоб'єднання», а в графах 9, 10 — продуктивної худоби у населення та в інших господарствах для вирощування.

Одержання приплоду в розрахункових таблицях визначається за допомогою плану парування і надходження приплоду. Планування відтворення поголів'я повинно бути передусім орієнтоване на розширене відтворення і оновлення стада, а також на підвищення інтенсивності використання маточного поголів'я.

Відносно поголів'я великої рогатої худоби та свиней цей план складається з розрахунком на забезпечення за можливістю рівномірного виробництва молока і м'яса за періодами року і на раціональне використання дешевих зелених кормів. Приплід великої рогатої худоби у плановому році передбачають одержати від корів і телиць, спарованих з квітня до грудня звітного року, а також у першому кварталі планового року; аналогічно приплід свиней — від свиноматок, спарованих з вересня до кінця звітного року, а також з січня до вересня планового року. Загальну кількість приплоду телят записують у рядку «Телята народження планового року» в графі 3.

Підсумки граф 11, 12 витратної частини руху тварин і птиці як за поголів'ям, так і за масою мають відповідати підсумкам граф 3, 4 за винятком кількості і живої маси приплоду.

В графах 13 – 15 («Реалізація на м'ясо») відносно всіх видів худоби та птиці записують загальну кількість голів та їх масу для реалізації на м'ясо (зняття з відгодівлі) відповідно до укладених договорів, а також в систему громадського харчування і для продажу працівникам господарства. При розрахунку кількості реалізованого поголів'я потрібно врахувати всі резерви, що сприяє виконанню договірних зобов'язань з реалізації м'яса високих кондицій.

Вся вибракувана із основного стада доросла худоба повинна продаватися на м'ясо після відгодівлі. Тому зазначення її поголів'я (графи 11, 12) для реалізації на м'ясо переноситься в групу «Доросла худоба на відгодівлі» (графи 3, 4).

В графах 16, 17 показують лише обсяги реалізації племінної худоби та птиці через «Укрплемоб'єднання». Продаж худоби міжгосподарським підприємствам (господарствам-учасникам) на основі укладених договорів відображують у графах 18, 19. В графах 20, 21 записують обсяги продажу худоби іншим господарствам, населенню, а також видачі молодняку працівникам господарства в рахунок натуральної оплати згідно з Положенням про оплату праці. Плановий падіж молодняку (графи 22, 23) має бути нижчим порівняно з минулими роками за рахунок поліпшення умов утримання й годівлі худоби та птиці.

Вихідне поголів'я на кінець року планують, враховуючи необхідність збільшення в наступні роки виробництва продукції як безпо-

середньо на підприємстві, так і в особистих підсобних господарствах населення.

Середньорічне поголів'я всіх видів худоби визначають за кількістю кормо-місяців (кормо-днів) перебування худоби в даній віковій групі. Цю кількість розраховують за показниками руху поголів'я з урахуванням строків надходження та вибуття тварин.

Середньорічне поголів'я корів обчислюють, виходячи з їх середньомісячної кількості. Нетелей у групу корів переводять з моменту першого отелення. Корови для групового підсисного вирощування телят (без їх доїння) та корови, переведені на відгодівлю (якщо їх припиняють доїти), до середньорічної кількості корів не включаються. Середньорічне поголів'я ремонтного молодняку свиней, свиней на відгодівлі, а також свиноматок, що перевіряються, обчислюють з урахуванням кількості кормо-місяців перебування їх в кожній з цих груп.

В таблиці «Рух поголів'я худоби і птиці» не відображають зміни поголів'я в періодах року. Тому для більш точного визначення середньорічного поголів'я додатково складають помісячні рухи поголів'я, використовуючи для цього плани парування і надходження приплоду, календарні плани реалізації тварин на м'ясо та інші планові матеріали. Місяць надходження чи вибуття тварин умовно приймають за половину місяця. Встановлену внаслідок складеного помісячного руху поголів'я кількість голово-місяців (кормо-місяців) ділять на 12 місяців і таким чином визначають середньорічне поголів'я.

Середньорічне поголів'я дорослої птиці і молодняку може бути обґрунтоване на основі його помісячного руху з урахуванням нормативних показників технологічного вибракування за періодами вирощування, запланованих відповідно до конкретних умов господарства. Середньорічне поголів'я молодняку, яке планується перевести в основне стадо, можна також визначити множенням кількості голів на такі коефіцієнти: при переводі у січні — 0,92, у лютому — 0,83, у березні — 0,75, у квітні — 0,67, у травні — 0,58, у червні — 0,50, у липні — 0,42, у серпні — 0,33, у вересні — 0,25, у жовтні — 0,17, у листопаді — 0,08, у грудні — 0.

Продукція вирощування складається із маси приросту тварин за рік і живої маси приплоду. Для її обчислення застосовують балансовий метод розрахунку з використанням такої формули:

$$П = (A + B) - (B + C).$$

де $П$ — продукція вирощування худоби і птиці в живій масі; A — жива маса поголів'я худоби і птиці на кінець планового року; B — те саме, запланована до вибуття (продаж відповідно до укладених договорів, забій у господарстві, продаж племінної та іншої худоби, падіж тварин тощо); C — те саме, наявна на початок планового року;

C — жива маса тварин і птиці, що надійшли зі сторони, зокрема закуплених.

Обчислена продукція вирощування окремого виду худоби і птиці в цілому перевіряється аналогічним розрахунком за кожною статевो-віковою групою.

Валовий приріст живої маси поголів'я за рік (графі 28) визначають множенням показника графі 26 «Середньорічне поголів'я» на показник графі 27 «Середньодобовий приріст живої маси» і на 365 днів. Загальна маса одержаного приросту повинна повністю відповідати даним виробничих програм, встановлених для ферм.

Для перевірки правильності розрахунків живої маси поголів'я доцільно провести балансовий розрахунок за формулою

$$A = B + G + D - E,$$

де *G* — маса купленої худоби, приплоду і поголів'я, переведеного з інших груп; *D* — валовий приріст маси поголів'я за рік; *E* — маса поголів'я худоби, яка вибула (сума граф 12, 15, 17, 19, 21, 23).

В графі 28 в рядках «Бугаїв-плідників та корови» показують розрахунковий приріст дорослої великої рогатої худоби за рахунок молодняку, переведеного в основне стадо (з часу його переведення в основне стадо і до кінця року). Цей приріст включають у живу масу худоби на кінець планового року, але не включають до валового приросту при його обчисленні та при визначенні собівартості центнера живої маси молодняку і дорослої худоби на відгодівлі.

Оборот поголів'я великої рогатої худоби. При визначенні річного обороту поголів'я великої рогатої худоби враховують, що строки господарського використання бугаїв-плідників становлять 5 – 8, корів — 8 – 10 років. Останнє пов'язано із залежністю надою молока від однієї корови від її віку. Максимальна величина надою припадає на п'яту-восьму лактації (підвищення молочної продуктивності з першого до п'ятого-восьмого отелення становить близько 20 – 35 %). З метою створення високопродуктивного молочного стада в короткі строки застосовують інтенсивну організацію його відтворення з підвищеною нормою вибракування корів (20 – 25 % і більше) і з введенням в стадо корів-первісток. При цьому найбільш високе вибракування низькопродуктивних тварин проводиться після завершення першої лактації.

Поголів'я та живу масу корів, бугаїв-плідників, волів, вибракуваних з основного стада для реалізації на м'ясо, записують в графі 11,12 («Переведення в інші групи»). Кількість поголів'я і живу масу за цими кодами підсумовують і одержані суми записують в графі 3, 4 в рядок «Доросла худоба на відгодівлі». В графах 13 – 15 показують подальшу реалізацію їх на м'ясо. Кількість корів, що залишаються на відгодівлі на кінець року, не включають до плану вихідного поголів'я корів.

Комплектування молочного стада здійснюють за рахунок нетелей. Нетелі вважаються переведеними в групу корів з часу їх першого отелення. Потреба в нетелях залежить від величини вибракування і темпів зростання поголів'я корів (табл. 13).

Вихід приплоду планують з урахуванням умов годівлі і утримання. Середнім нормативом звичайно вважається 94 – 96 телят на 100 корів і нетелей на початок планового року.

Телиць парують у віці 18 – 20 міс живою масою 280 – 340 кг (телиць швидкостиглих порід при інтенсивному вирощуванні у віці 16 – 18 міс живою масою 300 – 340 кг). Телиць, спарованих до 20 березня, в старші групи переводять двічі: спочатку в групу нетелей, потім — корів.

Поголів'я молодняку, що намічають для реалізації на м'ясо, записують у графах 13 – 15 відповідно у рядках для тієї вікової групи, до якої воно було віднесено на початок року. Весь молодняк повинен реалізовуватися на м'ясо після його відгодівлі. При плануванні реалізації молодняку на м'ясо слід враховувати надбавку, встановлену на реалізацію молодняку високих вагових кондицій, яку сплачують товаровиробникам у формі дотацій із коштів держбюджету.

Господарства, які мають велику рогату худобу м'ясного напрямку, заповнюють дану форму на основі обороту поголів'я цієї худоби, розрахованого в спеціальних додаткових формах. В господарствах, які мають велику рогату худобу двох напрямів (молочний та м'ясний), рух поголів'я встановлюють окремо по кожному із них.

Оборот поголів'я свиней. Його розробляють на основі госпрозрахункових завдань свиноферм і місячних оборотів їх поголів'я. При цьому виділяють такі статево-вікові групи: кнури-плідники, основні свиноматки, разові свиноматки і свиноматки на перевірці, поросята віком до 2 міс, поросята віком від 2 до 4 міс, ремонтний молодняк, молодняк і дорослі свині на відгодівлі.

Кнурів-плідників використовують 4 – 6, а основних свиноматок 4 – 5 років. Норматив вибракування становить 20 – 25 %. Комплектування стада основних маток (розширення і ремонт) здійснюється за рахунок надходжень з групи свиноматок на перевірці. Ця група формується із свинок, що спаровуються в племінних господарствах у

13. Необхідна кількість нетелей на 100 корів*

Показники	При вибракуванні корів, %		
	15	20	25
Стабільне поголів'я корів	15	20	25
Зростання поголів'я корів за рік, %:			
5	20	25	30
10	25	30	35
15	30	35	40
20	35	40	45

*Довідник зоотехніка. — К.: Урожай, 1977. — С. 471.

віці 10 – 11 міс живою масою 120 – 145 кг, а в товарних господарствах у віці 9 – 10 міс живою масою 100 – 120 кг. Перебування свинки у зазначеній групі вимірюється періодом з часу їх парування до відлучення поросят. Після цього з цієї групи у потрібній кількості кращих особин переводять до групи основних маток, а залишкове поголів'я ставлять на відгодівлю.

Разові свиноматки використовуються переважно для одержання додаткової кількості поросят. Опороси їх пристосовують до початку сприятливого періоду, себто з розрахунком вирощування та відгодівлі поросят з використанням дешевих зелених кормів. Додаткова потреба в поросятах спричиняється також підвищеним попитом населення на цю продукцію в ранньовесняний період. Після відлучення поросят поголів'я разових свиноматок ставлять на відгодівлю.

В товарних господарствах за *традиційної технології* вирощування свиней тривалість виробничого циклу становить приблизно 200 днів (період супоросності свиноматок 114, підсисний — 60 і фізіологічний відпочинок 20 – 30 днів). При такій тривалості відтворювального циклу на одну основну свиноматку планують 1,8 опороси за рік. Вихід приплоду в розрахунку на один опорос основної свиноматки передбачають 9 – 10, а на рік — 16 – 18 поросят. Від разових свиноматок та свиноматок на перевіріці планують одержання 7 – 8 поросят за опорос.

При *інтенсивній технології* відтворення стада підсисний період скорочується до 26 – 36 днів, а загальна тривалість відтворювального циклу становить 163 – 180 днів. У цьому разі на одну основну свиноматку розраховують одержати 2 – 2,26 опороси за рік і не менше ніж 20 – 22 поросяти. В кожному конкретному випадку кількість опоросів основних маток і вихід поросят на 1 основну свиноматку планують з урахуванням плодючості маточного поголів'я, інтенсивності його використання, а також умов його годівлі і утримання. При цьому особливу увагу звертають на планування помісячних парувань і опоросів маток для одержання потрібної кількості поросят в окремі періоди з урахуванням виконання договірних зобов'язань з реалізації поголів'я на м'ясо, запланованих обсягів продажу молодняку населенню, а також зростання чисельності поголів'я свиней на кінець року.

Поросят із вікової групи до 2 міс крім тих, яких реалізують відразу після відлучення від свиноматок, переводять у вікову групу від 2 до 4 міс. При досягненні 4-місячного віку поросят, яких вирощують на плем'я (для власного господарства і на продаж), а також кращих свинок, із яких передбачають відібрати свиноматок для перевірки, переводять із вікової групи від 2 до 4 міс до групи ремонтного молодняку. Після досягнення відповідного віку і маси це поголів'я, за винятком вибракуваних голів, іде на поповнення груп свиноматок на перевіріці та кнурів.

На відгодівлю переводять порослят з вікової групи 2 – 4 міс (крім виділених для комплектування стада ремонтного молодняка і намічених на продаж), вибракуваний ремонтний молодняк, а також вибракуваних основних свиноматок і кнурів.

Оборот поголів'я овець. Розробляють за такими групами: барани-плідники, матки, ярки минулого року, валухи дорослі і барани-неплідники, баранчики і валушки народження минулих років, молодняк народження планового року, дорослі вівці на відгодівлі.

Строк господарського використання баранів-плідників і вівцематок складає 5 – 6 років, а вибракування при рівномірному віковому складі — 16 – 20 %. Стадо вівцематок комплектують за рахунок ярки, які паруються у віці 16 – 18 міс живою масою 25 – 30 кг (добре розвинені ярки швидкостиглих порід досягають необхідної для парування живої маси у віці 9 – 10 міс).

Приплід ягнят розраховують як від вівцематок так і ярки, старших за 1 рік, наявних на початок року. Вихід ягнят на 100 вівцематок і ярки, старших за 1 рік, при різних виробничих напрямках вівчарства такий: тонкорунному — 105 – 115 голів, напівтонкорунному і м'ясо-вовновому — 120 – 140 голів.

Частка маток у тонкорунному і напівтонкорунному вівчарстві в звичайних товарних господарствах може становити до 70 %, валухів — 10 – 20 %. Чисельність ремонтного молодняка залежить від визначених темпів зростання поголів'я овець. Молодняк, що передбачається для реалізації на м'ясо, підлягає інтенсивному нагулу і відгодівлі.

Головне завдання тонкорунного або напівтонкорунного стада — дати максимальну кількість високоякісної вовни. Це вимагає переважання в стаді дорослих овець, що дають порівняно з молодняком більш високі настриги вовни. За наявності великих площ природних пасовищ у товарних господарствах доцільно утримувати в стаді до 20 % валухів, що дає можливість одержати максимально можливу кількість цінної тонкої вовни.

В господарствах з м'ясо-вовновим напрямом вівчарства структура стада та інтенсивність його обороту повинні забезпечувати одержання найбільшої кількості молодняка, його прискорений нагул і відгодівлю, а також виробництво достатньої кількості високоякісної вовни. Валухів в таких стадах, як правило, не тримають, а частка маток в них досягає 75 %.

Перед початком визначення річного обороту стада овець складають помісячний план парування і одержання приплоду. За наявності необхідних для цього умов парування маток і ярки планують в розрахунку на одержання максимально можливої кількості ягнят у зимовий і ранньовесняний період. При складанні плану одержання ягнят використовують календар суягності.

Ягнят народження планового року в старшу вікову групу не переводять. Весь молодняк народження минулих років переводиться в старшу вікову групу умовно за станом на кінець планового року; обсяги його продажу, передачі, реалізації на м'ясо показують за відповідними групами. Все поголів'я овець, яке буде вибракуване, повинно пройти нагул і відгодівлю для забезпечення високих кондицій реалізації його на м'ясо.

Поголів'я овець на початок і кінець року передбачають за видами рунності (тонкорунні, напівтонкорунні, напівгрубошерсті і грубошерсті; із загального поголів'я виділяють кількість овець смушкового порід).

Оборот поголів'я коней. Розробляють за такими групами: жеребці-плідники, кобили, молодняк, старший за 1 рік, молодняк планового року (із загального поголів'я виділяють кількість робочих коней). В неспеціалізованих господарствах формують дві групи: робочі коні і молодняк.

При плануванні розвитку конярства враховують потребу сільськогосподарських підприємств у живій тягловій силі для сільськогосподарських і транспортних робіт. Основною продукцією конярства є саме робота коней, обсяг якої вимірюється в коне-днях, кількість яких визначається у бізнес-плані. В спеціалізованих конярських господарствах основною продукцією є коні, вирощені для племінних і кінноспортивних цілей.

При досягненні трирічного віку молодняк переводять у групи дорослих коней: жеребців-плідників, кобил, меринів та робочих коней. Виранжированих племінних маток переводять до групи робочих коней. Дорослих робочих коней, непридатних для використання, вибраковують. Зайве поголів'я реалізують у встановленому порядку.

Строк господарського використання робочих коней 12 – 15 років, кобил вперше спаровують у віці 36 – 40 міс. Надходження приплоду планують з урахуванням потреби в молодняку коней.

Оборот поголів'я кролів. Планують за такими показниками: загальне поголів'я кролів, у тому числі матки і молодняк. Термін виробничого використання основного маточного поголів'я (самців, самок) для відтворення стада становить у середньому 3 роки, щорічне вибракування кролів з основного стада — 30 – 35 %.

Вік першого парування кролиць — 4 міс для м'ясних порід і 5 міс для інших порід за умови досягнення цими кролицями близько 80 % живої маси дорослих тварин даної породи. Молодих самок переводять в основне стадо після відсадження від них кроленят першого окролу.

Середньомісячну кількість ремонтного молодняку визначають виходячи із 100%-ї заміни основних самок і самців впродовж року. Для ремонту стада потрібно на кожних самку і самця ставити на вирощування не менше 2 голів ремонтного молодняку віком 45 днів.

Оптимальна кількість окролів самки при круглорічному відтворенні становить 5, при сезонному — 4. Вихід приплоду планують із розрахунку одержання 8 кроленят від дорослої (перевіреної) самки і 6 — від молоді.

Для максимального одержання приплоду на літній період можна планувати напівущільнені окроли (покриття самок на 17–20-й день лактації) з урахуванням стану стада і забезпеченості його кормами. Крім того, самки, що народилися в січні-березні, можуть бути використані не тільки для ремонту поголів'я, а й для одержання від них разового окролу в липні-вересні. Для цього випадку ферма повинна мати додаткові клітки.

В теплих районах при повноцінній годівлі можуть проводитись ущільнені один-два окроли, а час вирощування кроленят під самками скорочується до 35–40 днів, що дає можливість одержати від самки по п'ять окролів за рік.

При утриманні поголів'я в закритих приміщеннях з регульованим мікрокліматом планують круглорічне відтворення стада. На таких фермах у всіх технологічних графіках виробництва передбачають повне звільнення приміщень від поголів'я, їх очищення і дезинфекцію не рідше ніж двічі на рік.

Середній вік кроленят при відлученні — 40–45 днів. Рекомендований період від окролу до останнього парування при круглорічному відтворенні 40–42 днів, при сезонному — 15–42 днів. При інтенсивному вирощуванні кроленят забивають на м'ясо у віці близько 4 міс (оплата корму після 4-місячного віку погіршується в 1,5–2 рази). При вирощуванні бройлерних (молочних) кроленят на м'ясо їх утримують під самою до 70–75-денного віку, після чого забивають.

Оборот поголів'я хутрових звірів. Складають за всіма їх видами. Передбачає такі групи: основне стадо (самки і самці); молодняк народження планового року, молодняк народження минулих років. В приходній частині відображують обсяги ділового приплоду, купівлі племінного молодняку та інших надходжень; у витратній частині — обсяги переведень в старші групи, забою на шкурку, продажу молодняку на плем'я, іншим господарствам і населенню. При складанні обороту поголів'я слід керуватися нормативами, наведеними в табл. 14. Строк виробничого використання самок в стаді: норки — до 3 років, лисиць і песців — до 5 (високопродуктивних тварин до 7–8 років), нутрій — до 3 років. Норки, лисиці і песці приходять в охоту один раз на рік, тому для кожної самки зазначених видів слід планувати по одному щенінню. Молодняк цих звірів, народжений в плановому році (квітень-травень), стає придатним для парування в лютому-березні наступного року. В цей самий період парують і дорослих самок.

14. Основні показники відтворення поголів'я хутрових звірів

Показник	Норка	Песець	Лисиця	Нутрія
Вік статевої зрілості, міс	9 – 10	9 – 10	9 – 10	4,5
Строк гону	Кінець лютого — березень	Середина лютого — квітень	Кінець січня — березень	Впродовж року
Строк вагітності, дні	40 – 73	51 – 54	51 – 53	128 – 132
Строк щеніння	Кінець квітня — травень	Кінець квітня — перша половина червня	Кінець березня — травень	Впродовж року
Середня кількість щенят в 1 пометі	5 – 6, 4 – 5 (для кольорових)	9 – 10	5 – 6	4 – 6
Тривалість підсисного періоду, дні	35 – 45	50 – 60	50 – 60	40 – 60
Вік на 1 січня планового року молодняку для переведення його в основне стадо, міс	7 – 8	7 – 8	8 – 9	8 – 10
Навантаження самок на 1 самця, гол.	5	5	4 – 5	8 – 10
Тривалість використання на плем'я, роки	3 – 4	5 – 6	5 – 6	5 – 4
Вибраковування звірів з основного стада, %	35 – 40	20 – 25	20 – 25	35 – 40

Вихід молодняку (в розрахунку на 1 самку за рік) слід планувати в такій кількості: від норок — 5 – 6 щенят; від лисиць — 5 – 6; від песців у перший рік 4 – 5, у другий 7 – 8 щенят. Нутрії бувають в ході по кілька разів на рік; приходять вони в охоту на 1 – 3-й день після щеніння, здатні поєднувати вагітність з лактацією. Вони дають по 4 – 6 щенят на одне щеніння, при розведенні на одну слід планувати по 2 – 2,5 щеніння і одержання 8 – 12 щенят на рік.

Оборот поголів'я птиці. Розробляють окремо для кожного виду (кури, гуси, качки, індики та ін.) з розбивкою на вікові групи: *розведення курей яйценосних порід* — кури дорослі; молодняк добовий; молодняк для ремонту віком до 60 днів; молодняк віком від 61 до 150 днів (молодняк на м'ясо — до 75 днів); *розведення курей м'ясного напрямку* — кури дорослі, молодняк добовий, молодняк для ремонту віком до 150 днів; молодняк віком від 151 до 180 днів (мо-

лодняк на м'ясо до 75 днів); *розведення качок* — качки дорослі, молодняк добовий, молодняк для ремонту віком до 60 днів; молодняк віком 61–180 днів (молодняк на м'ясо — до 60 днів); *розведення індиків* — індики дорослі, молодняк добовий, молодняк для ремонту віком до 120 днів; молодняк віком від 121 до 240 днів (молодняк на м'ясо — до 120 днів); *розведення гусей* — гуси дорослі, молодняк добовий, молодняк для ремонту віком до 65 днів; молодняк віком від 66 до 270 днів (молодняк на м'ясо — до 65 днів).

У батьківських стадах співвідношення птиці за статями (самець : самка) *при утриманні на глибокій підстилці* має бути таким: кури яйценосних порід — 1 : 10, кури м'ясних порід — 1 : 9, качки 1 : 5 (важких кросів — 1 : 4), індики — 1 : 10, гуси — 1 : 3.

Строк виробничого використання курей-несучок становить 12–14 міс, оскільки на другому році використання продуктивність їх зменшується на 15 %, а на третьому — на 25–30 %; у курей м'ясних порід на другому році використання яйценосність зменшується на 26 % і на третьому — на 42 %. У качок та індичок яйценосність на другому році використання підвищується відповідно на 9 і 6 %. У гусей яйценосність з віком змінюється так (у відсотках до першого року використання): 2-й рік використання 125, 3-й — 165, 4-й — 150 і 5-й рік — 75 %. Виходячи з цього і планують строки оновлення стада: курей-несучок щороку повністю; качок та індичок — приблизно наполовину; гусей — на третину.

Одержання молодняку птиці в господарстві або купівлю його на інших підприємствах планують виходячи з потреб: виконання договірних зобов'язань з реалізації продукції; продажу добового молодняку населенню; повного комплектування дорослого поголів'я з урахуванням обсягів вибракування і збереження. Кількість добового молодняку, що приймається на вирощування, планують (в розрахунку на одну змінну голову: для промислового стада курей яйценосних порід — 1,4 гол. (ремонтні курочки), качок та індиків — по 4, гусей — 3,5 гол.; для відтворення батьківського стада курей яйценосних порід — 1,7 гол. (курочки — 1,5, півники — 4), курей м'ясних порід — 2 гол. (курочки — 1,7, півники — 5).

Поголів'я молодняку курей та качок віком до 60 днів для переведення до старшої групи планують в розрахунку на повне комплектування дорослого поголів'я з резервом для можливого вибракування.

Вік переведення молодняку в доросле стадо встановлюється: для курей яйценосних порід — 150 днів, курей м'ясних і м'ясо-яєчних порід і качок — 180 днів. Реалізація на м'ясо із ремонтної групи молодняку курей яйценосних порід віком до 150 днів і м'ясних та м'ясо-яєчних порід до 180 днів планується лише в порядку вибракування поголів'я. Весь залишковий молодняк, окрім бройлерів,

планується до реалізації на м'ясо (курчата віком не старше за 90 днів, каченята — не старше за 60 днів).

При вирощуванні на м'ясо молодняка птиці в інтенсивний спосіб м'ясних курчат утримують впродовж терміну до 70 днів, каченят — до 60, індицинат — до 120, гусенят — до 90 днів. Це необхідно враховувати при складанні помісячних оборотів поголів'я птиці. При екстенсивному вирощуванні молодняка строки утримання його збільшуються.

Оборот поголів'я птиці спеціалізовані господарства планують окремо за додатковою формою, в графі 3 якої розраховують валовий приріст живої маси за всіма віковими групами молодняка птиці.

15. Розрахунок валового приросту молодняка птиці (жури яйценосного напрямку)

Показник	Наявність на початок року	Прибуде		Вибуде			Наявність на кінець року	Валовий приріст, ц
		від виведення в своєму господарстві (купівля)	з молодших груп	переведення в старші групи	продаж поголів'я населенню	розрив		
Молодняк добовий								
Кількість голів								
Жива маса всього, ц								
Молодняк віком до 60 днів								
Кількість голів								
Середня жива маса 1 голови, кг								
Жива маса всього, ц								
Молодняк віком 61 – 150 днів								
Кількість голів								
Середня жива маса 1 голови, кг								
Жива маса всього, ц								
Молодняк віком 150 – 180 днів								
Кількість голів								
Середня жива маса 1 голови, кг								
Жива маса всього, ц								
Разом жива маса								

Планування бджільництва. Основним способом створення потрібної кількості сімей бджіл бажаної якості є штучне їх розведення методом формування *відводків*. Для утворення нових сімей, заміни неякісних і старих маток, а також для організації запасних сімей необхідні молоді високопродуктивні матки. Їх розводять у спеціально підготовленій для цього сім'ї, яку називають *вихователькою*. В цих сім'ях закладають маточники, з яких одержують маток.

Бджолина сім'я складається із однієї бджолиної матки, багатьох тисяч робочих бджіл, а в літній час і трутнів. Маса бджолиної сім'ї в період спокою (взимку, навесні) — 2 – 2,5 кг, влітку при медозборі — 6 – 8 кг. Середня кількість бджіл в 1 кг — 10 тис., тривалість життя бджоли у весняно-літній період — 35 – 45 днів, в осінньо-зимовий — 8 – 9 міс; матка живе до 5 років. Її найвища працездатність припадає на перші роки життя, тому міняти маток рекомендується через кожні два роки. Термін росту і розвитку бджіл: матки — 16 днів, робочої бджоли — 21, трутня — 24 дні. Термін роїння бджіл після виставлення із зимівника — через 35 – 40 днів.

При плануванні бджільництва слід передбачати *забезпечення повноцінного запилення всіх сільськогосподарських ентомофільних культур, садів та ягідників на теренах господарства*. Необхідна кількість бджолиних сімей для запилення визначається за такими приблизними нормами: для запилення гречки, садів, ягідників, на-сінників багаторічних трав та ефіроолійних культур — не менш, ніж дві бджолині сім'ї на 1 га посіву чи насаджень; для запилення соняшника, баштанних та овочевих культур — не менш як одна бджолина сім'я на кожні 2 га посіву.

Валовий вихід меду планують як суму товарного меду та його кормового запасу на зимово-весняний період, що залишають бджолиним сім'ям і нуклеусам із запасними матками (10 % від кількості основних бджолосімей). Товарний вихід меду визначають виходячи з кількості бджолосімей на початок планового року і планової норми надходження товарного меду від однієї бджолосім'ї. Величину кормового запасу для зимівлі бджіл визначають множенням кількості сімей, запланованих на кінець року, на норму кормового запасу (25 – 30 кг), частину якого (10 – 15 кг) становить цукор; на кожний нуклеус із запасною маткою планують 8 кг кормів.

Вихід воску визначають множенням кількості намічених до вибраккування впродовж сезону стільників на 110 г (маса воску, витопленого з одного стільника). До цієї кількості воску додають масу воску, який буде одержаний із воскових кришок та інших воскових обрізів із розрахунку приблизно 200 – 300 г в середньому від бджолиної сім'ї, наявної на початок планового року.

Планування рибиництва. Рибу розводять і вирощують у спеціалізованих або пристосованих для цього ставках, а також в озерах,

кар'ерах, невеликих річках або їх ділянках, відгороджених сіткою, тощо. Найкращі умови для нагулу і виробу риби створюються у спускних ставках. До площі зариблення включають ставки і водойми, придатні для розведення риби.

Розрізняють тепло- та холодноводне ставкове рибництво. У *тепловодних господарствах* розводять і вирощують корошових риб (короп, карась, лин, білий амур, товстолобик та ін.); в *холодноводних* — форель, сига. Більшість ставків України придатні для тепловодного (корошового) рибництва.

За спеціалізацією виробництва риби та особливостями біотехнологічного процесу відповідно до виробничих завдань ставкові господарства умовно поділяють на три групи: повносистемні, спрощені повносистемні та неповносистемні.

Повносистемні господарства займаються виробництвом як рибопосадкового матеріалу, так і товарної риби й у своїй структурі мають усі категорії рибницьких ставків.

Спрощені повносистемні господарства товарну рибу вирощують у нагульних ставках, а рибопосадковий матеріал — у спеціально пристосованих.

Неповносистемні господарства спеціалізуються на вирощуванні рибопосадкового матеріалу (риборозплідники) або на виробництві товарної риби (нагульні господарства). У нагульних господарствах товарну рибу вирощують на рибопосадковому матеріалі, який завозять з інших господарств.

Потреба в рибопосадковому матеріалі для зариблення ставків визначається виходячи з площі водойми, норм посадки на 1 га та планового виходу товарної риби. Ця потреба обраховується за формулою

$$X = \frac{GP \cdot 100}{(B - \bar{v})p},$$

де X — кількість однорічок, потрібна для зариблення нагульного ставка; G — площа ставка, га; P — природна рибопродуктивність ставка, кг/га; B — запланована середня маса однорічок коропа, кг; $\bar{v}$ — середня маса однорічок на час зариблення, кг; p — вихід дворічок, відсоток від кількості посаджених навесні однорічок.

В ставкових господарствах застосовують *ущільнені посадки* (1000 – 3000 гол.) однорічок на 1 га площі водойми.

Нормативна маса дворічок 450 – 500 г, нормативний вихід дворічок (від кількості посаджених однорічок) — 60 – 80 %. Зниження виходу дворічок при вирощуванні риби із рибопосадкового матеріалу, завезеного з відстані понад 150 км, допускається в межах 5 %.

При плануванні товарний вихід риби визначають виходячи із зарибленої площі та її рибопродуктивності.

Шовківництво. План виробництва продукції шовківництва складають відповідно до плану продажу коконів тутового шовкопряда (власне відповідно до укладених договорів). Одна стандартна коробка грени тутового шовкопряда важить 25, а одна коробка його гусені — 17,5 г. Витрати листя шовковиці на вирощування 1 кг коконів тутового шовкопряда — 18 – 20 кг. Середній урожай листя з 1 га плантації: місцевої шовковиці — 15 – 20, сортової та гібридної — 30 – 40 ц.

Валовий збір коконів від весняного і літнього вигодування шовкопряда планують без розподілу на сорти. Середній врожай коконів з однієї коробки гусені — 40 – 45 кг.

Закладку плантацій шовковиці планують за нормами відгодівельної площі, наведеними у табл. 16.

16. Норми відгодівельної площі для гусені (на кінець віку), м²

Вік гусені	Промислова відгодівля		Племінна відгодівля	
	на 1 г гусені	на 1 коробку гусені (11,5 г)	на 1 г гусені	на 1 коробку гусені (11,5 г)
I	0,2 – 0,3	4 – 5	0,2 – 0,3	4 – 5
II	0,5 – 0,6	8 – 10	0,5 – 0,6	8 – 10
III	0,7 – 1,1	15 – 20	0,7 – 1,1	15 – 20
IV	1,7 – 2,0	30 – 35	2,0 – 2,3	35 – 40
V	3,4 – 4,0	60 – 70	4,0 – 4,6	70 – 80

Вихід стандартних сіяньців шовковиці з 1 га до 500 тис. шт. і більше. Для закладки 1 га школи саджанців потрібно 40 тис. сіяньців, вихід стандартних саджанців (дворічок) — 30 – 32 тис. шт. і більше з 1 га.

Потреба в посадковому матеріалі на 1 га: на закладку *кущової плантації* за схемою 3 × 0,5 м — 6700 шт.; 3 × 1,0 м — 3350 шт. сіяньців; *штамбової плантації* за схемою 3 × 3 м — 1100 шт.; 3 × 4 м — 625 шт. саджанців. При *лінійних посадках* (не плантаціями) вздовж зрошувальних каналів, доріг, довкола ставків та інших водойм саджанці шовковиці розміщують через 3 – 4 м.

Шовковицю можна розмножувати також вегетативно частинами материнської рослини (бруньками, живцями, частинами коренів, відсадками).

Поголів'я тварин і птиці в умовні голови переводять за такими коефіцієнтами: поголів'я корів, бугаїв-плідників, волів — 1,0, молодняка, старшого за 1 рік — 0,5, телят віком до 1 року — 0,125; свиней дорослих — 0,5, підсвинків старших за 4 міс — 0,25, поросят віком до 4 міс — 0,05; овець і кіз дорослих — 0,1, ягнят — 0,06; коней дорослих — 1,12, молодняка коней, старшого за 1 рік — 0,8, лошат віком до 1 року — 0,25; кролів — 0,02; птиці — 0,02.

4.3.2. Показники відтворювання поголів'я та продуктивності тварин і птиці

Показники відтворювання поголів'я: вихід приплоду телят в розрахунку на 100 маток, наявних у господарстві на початок планового року; вихід телят на 100 корів, запліднених телиць віком до двох років і всіх телиць, старших за 2 роки; вихід приплоду ягнят на поголів'я вівце- і козематок і ярок, старших за 1 рік. При плануванні показників відтворювання поголів'я передбачають високу ефективність зниження яловості тварин; збільшення виходу молодняку та високий рівень його збереження; використання науково обґрунтованих зоотехнічних норм. Вихід молодняку худоби і відсоток виведення добового молодняку птиці визначають відповідно на основі плану парування і надходження приплоду, плану інкубації.

Основним якісним показником розвитку тваринництва є продуктивність худоби і птиці. Об'єктивність планування тваринництва значною мірою залежить від обґрунтованості цього показника, який планують в розділі 2 «Показники відтворювання стада та продуктивності тварин і птиці» форми «Виробнича програма з тваринництва». Продуктивність худоби і птиці визначають за кількістю продукції певної якості, одержаної за певний відрізок часу на одну голову худоби. **Основні планові показники продуктивності:** в скотарстві — середній річний надій молока від однієї корови, наявної на початок року (кг); середньодобовий приріст живої маси молодняку на вирощуванні, відгодівлі і нагулі (г); в свинарстві — кількість поросят на одну основну свиноматку (голови), середньодобовий приріст живої маси молодняку, старшого за 2 міс, і дорослих свиней на відгодівлі (г); у вівчарстві — середній річний настриг вовни в фізичній вазі з однієї вівці, наявної на початок року (кг); в птахівництві — середня річна несучість курей-несучок (штуки).

Плановий рівень продуктивності корів і тенденції її зростання в попередньому періоді вираховують не з розрахунку на середньорічну корову, а виходячи із валового виробництва молока та поголів'я молочного стада (без вибракуваних і переведених на відгодівлю корів), наявного на початок року. Первісток переводять в основне стадо лише після оцінки їхньої фактичної продуктивності, але не пізніше як через 3 міс після першого отелення. Непридатних для поповнення маточного стада первісток використовують для одержання м'ясної продукції.

Все це зумовлене необхідністю нарощування м'ясних і молочних ресурсів за рахунок максимально повного використання маточного поголів'я, а також тенденцією до спрощення бухгалтерського та зоотехнічного обліку в умовах ринкового господарювання. В разі істотної різниці поголів'я корів на початок і кінець року використання

цього показника недоцільне. В таких випадках об'єктивну картину продуктивності корів відображає лише показник продуктивності, обчислений у розрахунку на середньорічну корову.

При плануванні продуктивності тварин (як і врожайності рослин) **найефективнішим є балансовий метод у поєднанні з експертно-оціночним.** За цим методом аналізують *фактичний рівень, або середню продуктивність*, та тенденції її зміни за 4 – 5 років і встановлюють *відсоток приросту (зменшення)* продуктивності внаслідок змін факторів продуктивності.

Основними факторами, що визначають продуктивність худоби і птиці, є:

- *рівень і повноцінність годівлі* (витрати кормів у кормових одиницях у розрахунку на середньорічну голову, питома вага концентрованих кормів у структурі річного раціону, вміст перетравного протеїну в одній кормовій одиниці і т.ін.);
- *якість кормів*, передусім вміст у них перетравного протеїну;
- *породний склад і племінні якості тварин*;
- *технологія та організація виробництва*;
- *умови утримання тварин*;
- *забезпеченість господарства робочою силою, рівень її кваліфікації і професійної майстерності, умови праці, матеріальна зацікавленість працівників у кінцевих результатах роботи.*

Для господарств *з низьким рівнем годівлі тварин* найбільш ефективний засіб зростання продуктивності — підвищення рівня і повноцінності годівлі. Наприклад, кожен центнер збалансованих за протеїном кормів (в кормових одиницях) понад рівень попереднього періоду забезпечує зростання продуктивності молочних корів на 60 – 70 кг; підвищення на одну голову виходу телят з розрахунку на 100 корів рівнозначне збільшенню продуктивності приблизно на 0,6 – 0,9 %.

Для господарств *з високим рівнем годівлі тварин* подальше зростання продуктивності тваринництва насамперед зумовлюється поліпшенням породності і племінних якостей стада, а також структури річного раціону.

При прогнозуванні продуктивності тварин, а також при аналізі її тенденцій використовують метод екстраполяції (знаходження наступних рівнів динамічного ряду при відомих попередніх рівнях). *Динамічний ряд продуктивності вирівнюють за допомогою рівняння прямої лінії:*

$$y_t = a_0 + a_1 t,$$

де y_t — вирівняні рівні; a_0 — початковий рівень ряду; a_1 — середній абсолютний приріст; t — порядковий номер ($t = 0, 1, 2, \dots$).

Оскільки між продуктивністю тварин і факторами, що її зумовлюють, об'єктивно існує кореляційний зв'язок, для **КОМПЛЕКСНОГО ВИВЧЕННЯ ВПЛИВУ КОЖНОГО З ЦИХ ФАКТОРІВ ВИКОРИСТОВУЮТЬ МЕТОД КОРЕЛЯЦІЙНО-РЕГРЕСІЙНОГО АНАЛІЗУ**. Одержані похідні функції (здебільшого лінійні рівняння множинної регресії типу $Y_x = a_0 + a_1 x_1 + a_2 x_2 + \dots + a_n x_n$) використовують для прогнозування продуктивності тварин. Для цього в розраховані виробничі функції підставляють планові або провізорні значення окремих факторів і таким чином одержують імовірні значення продуктивності. Цей показник при дотриманні необхідних вимог є достатньо обґрунтованим, оскільки він враховує кількісні зв'язки між продуктивністю тварин і факторами, що її визначають, а також накреслені планом зміни факторів виробництва.

> **Приклад. Завдання.** Виявити в ТОВ агрофірми «Україна» залежність молочної продуктивності (y_x) від рівня (x_1 — витрати кормів на одну середньорічну корову за рік, ц к.од.) та повноцінності годівлі (x_2 — частка концентрованих кормів у структурі річного раціону, %; x_3 — вміст перетравного протеїну в кормовій одиниці, г). **Розв'язання.** Параметри рівняння множинної регресії обчислюються методом найменших квадратів шляхом розв'язання системи рівнянь. Для цієї мети використовують персональні комп'ютери з відповідним програмним забезпеченням або відповідні ЕОМ.

17. Вихідні дані для визначення кореляційної залежності молочної продуктивності корів від рівня та повноцінності годівлі в ТОВ агрофірма «Україна»

Роки	Витрати кормів на 1 корову, ц к.од.	Частка концентрованих кормів у структурі річного раціону, %	Вміст перетравного протеїну в 1 к.од., г	Середній річний надій молока від однієї корови, кг
1990	42,5	26,8	92	3278
1991	39,3	23,4	84	2778
...	...	...	...	...
2000	47,4	24,4	108	4134

Після розрахунку коефіцієнтів маємо таке рівняння регресії:

$$Y_{x_{1,2,3}} = -2498,44 + 67,88x_1 - 4,28x_2 + 32,57x_3.$$

Розраховані коефіцієнти регресії відображують рівень зміни молочної продуктивності корів залежно від зміни відповідного фактора на голову за умови середнього рівня решти факторів, що враховуються у рівнянні. Так, $a_1 = 67,88$ показує, що при середній структурі концентрованих кормів у раціоні і середньому вмісті перетравного протеїну збільшення витрат кормів на 1 ц к.од. на одну корову забезпечує підвищення продуктивності корів на 67,88 кг; значення $a_3 = 32,57$ засвідчує, що підвищення вмісту перетравного протеїну в одній к.од. на 1 г забезпечує приріст молочної продуктивності корів на 32,57 кг за рік.

Здається нелогічним значення параметра a_2 (- 4,28): воно свідчить про зворотну залежність між результативною ознакою та фактором — при збільшенні частки концентрованих кормів у раціоні тварин удій зменшується на 4,28 кг.

Уявна нелогічність має своє пояснення.

По-перше, у більшості випадків (років) частка концентрованих кормів не перевищувала рекомендований їх рівень для забезпечення відповідної продуктивності. Водночас впродовж майже всього досліджуваного періоду (1990 – 2000 рр.) відчутним був недостатній вміст перетравного протеїну в кормах (75 – 92 г). Спроба компенсувати нестачу перетравного протеїну підвищенням частки концентрованих кормів за межі рекомендованого рівня призвела до від'ємного значення факторіальної ознаки.

По-друге, позитивний вплив підвищення частки концентрованих кормів можливий лише при певному структурному сполученні окремих видів кормів та їх поживних речовин. Для молочних корів це стосується передусім сіна, трав'яної січки, сінажу, кормових коренеплодів. Відносно висока частка концентрованих кормів при нестачі зазначених видів кормів у раціоні не дає позитивного ефекту в розрізі підвищення продуктивності.

На тваринницьких комплексах і птахофабриках, де чітко дотримуються рекомендованих норм і раціонів годівлі, а також технології утримання тварин і організації відтворювання поголів'я, продуктивність худоби та птиці планують на основі закладених у проектах обґрунтованих техніко-економічних параметрів.

Продукцію вирощування в розрахунку на одну голову, наявну на початок року, розраховують діленням обсягу продукції вирощування на поголів'я відповідного виду тварин.

4.3.3. Виробництво і розподіл продукції тваринництва

Валове виробництво продукції тваринництва повинно забезпечити виконання господарством договірних зобов'язань з її продажу, а також задовольнити внутрішньогосподарські потреби в ній. При плануванні валового виробництва продукції тваринництва повинні бути виявлені всі резервні можливості для подальшого її приросту. Попередні розрахунки виробництва і розподілу продукції тваринництва виконуються у формах 11, 12, 13 розрахункових таблиць.

Валове виробництво молока визначають множенням поголів'я корів, наявного на початок планового року без урахування корів-годувальниць (одержання молока від них не планується і не оприбутковується), на середній річний надій молока від однієї корови. Кількість молока, що планують продати за договорами, відображують у фізичній масі, а також в перерахунку на його базисну жирність. Перерахунок молока у фізичну масу проводять множенням показника плану реалізації молока за договорами на встановлений показник його базисної жирності і наступним діленням одержаного результату на планову жирність.

Валове виробництво м'яса планують за трьома показниками: *вищучування, реалізація в живій та забійній масі*. Живу масу в забійну перераховують за галузевими нормативами, що враховують фактичний вихід м'яса в забійній масі, в тому числі субпродуктів I і II категорії в попередні роки, а також рівень його підвищення за рахунок поліпшення умов годівлі та утримання худоби в плановому періоді.

Валовий вихід яєць від курей обчислюють множенням запланованої середньої річної несучості курей-несучок на середньорічне поголів'я; *від іншої птиці* — множенням прийнятої в плані несучості однієї самки на поголів'я всіх самок на початок планового року.

Валовий вихід вовни у фізичній масі розраховують множенням поголів'я овець на початок планового року на заплановану їхню продуктивність. У разі надходження або вибуття овець до весняної або осінньої стрижки планове поголів'я на початок року відповідно збільшують або зменшують. Перерахунок вовни на чисте волокно проводять за середнім відсотком виходу чистого волокна (таксату) від фактичної реалізації вовни за рунностями за останні два-три роки.

Особливості планування виробництва продукції бджільництва, рибництва та шовківництва викладені у 4.3.2.

Виробництво молока, м'яса і яєць за кварталами планового року планують виходячи із середнього поголів'я відповідних статевих-вікових груп у певний квартал (інформація береться із планового помісячного руху тварин і птиці) і запланованої їхньої продуктивності. При цьому доцільно враховувати фактичні дані про продуктивність тварин і виробництво продукції у відповідних кварталах попередніх років.

Реалізація продукції тваринництва за кварталами року планується виходячи із запланованих обсягів виробництва, балансів виробництва і розподілу виробництва тваринницької продукції за кварталами. При цьому потрібно враховувати різкі коливання внутрішньогосподарських виробничих потреб у молоці, зумовлені рівномірністю надходження приплоду.

Розподіл продукції тваринництва планують в розділі 4 бізнес-плану і в формі 13 розрахункових таблиць. Обсяг продукції, що підлягає розподілу, складається з валового виробництва її та інших надходжень (зокрема продукція, закуплена у населення за договорами і через споживчу кооперацію тощо).

Обсяги продажу продукції тваринництва споживачам планують згідно з укладеними договорами. Ці обсяги повинні відповідати показникам форми «Ринкова діяльність» (розділ 1 «Ринок сільськогосподарської продукції»).

Виробничі потреби планують з урахуванням витрат молока на вищучування приплоду і яєць для інкубації. Загальні витрати моло-

ка на випоювання приплоду визначають множенням середньої норми випоювання на кількість голів приплоду.

Різні схеми годівлі молодняку великої рогатої худоби передбачають норми випоювання на 1 голову від 200 до 250 кг залежно від породи (велика, середня худоба), живої маси приплоду при народженні, запланованих середньодобових приростів живої маси молодняку і характеру його подальшого господарського використання.

Норми на випоювання 1 голови поросят-сисунів віком до 2 міс становлять від 5 до 15 кг залежно від запланованих середньодобових приростів живої маси (середній, мінімальний), наявності у господарстві збираного молока, замітника незбираного молока, спеціального комбікорму для поросят даного віку тощо.

Щодо меду в цій графі показують ту його кількість, яка буде залишена у вуликах для підгодівлі бджіл в зимово-весняний період.

У відповідних графах планують витрати продукції на натуроплату, на продаж працівникам господарства в рахунок оплати праці, а також на громадське харчування, промислову переробку, продаж на ринку тощо. При плануванні цих витрат керуються Положенням про оплату праці працівників підприємства, наявністю в господарстві ідалень і потребою в організації тимчасового громадського харчування в польових умовах, наявністю потужностей переробних підприємств та ін.

Повернення господарствам постановочної маси і приросту живої маси планують міжгосподарські підприємства, а також спеціалізовані господарства, які виконують виробничі функції міжгосподарських підприємств з виробництва м'яса. Виконується це згідно з договорами цих підприємств з господарствами — учасниками кооперації.

У формі 13 розрахункових таблиць відображують кількість продукції, яку продає міжгосподарське підприємство або спеціалізоване господарство, що виконує його функції, в рахунок виконання договірних зобов'язань господарств — учасників міжгосподарської кооперації.

У формі 4.4.3. бізнес-плану відображують показники собівартості відповідних видів продукції, попередньо розраховані у формі «Виробництво і собівартість продукції тваринництва» розрахункових таблиць.

4.3.4. Баланс кормів

У формі «Баланс кормів» планують потребу підприємства в кормах за їх видами, показують наявність кормів на початок планового року, обсяги їх виробництва, купівлі (продажу) і використання в плановому році, а також залишок їх на кінець планового року, включаючи страховий фонд. Баланс кормів слід узгоджувати з да-

ними форм «Виробництво і собівартість продукції рослинництва», «Баланс продукції рослинництва» бізнес-плану, а також форм «Потреба в кормах від урожаю планового до урожаю майбутнього року» і «Потреба і вартість кормів на плановий рік» розрахункових таблиць.

Потребу в кормах на плановий рік розраховують за одним з двох основних способів.

Перший спосіб. Потребу в кормах визначають виходячи з планових даних щодо виробництва окремих видів тваринницької продукції, прийнятих норм витрат поживних речовин (в кормових одиницях) на виробництво одиниці продукції і раціонального для умов конкретного господарства типу годівлі (структури річного раціону). В цьому випадку спочатку визначають річну потребу в поживних речовинах для одержання відповідних видів продукції. Потім розраховують річну потребу в поживних речовинах окремих видів кормів множенням загальної потреби в кормах на відсоток кожного корму в структурі річного раціону і діленням на 100. Річну потребу в окремих видах кормів в натурі визначають діленням річної потреби в поживних речовинах (в кормових одиницях) на вміст кормових одиниць в 1 ц відповідних видів кормів.

При розрахунку потреби в кормах на виробництво молока враховують плановий приплід телят, на який відповідно до витрат обмінної енергії кормів відносять 10 % від витрат на утримання основного стада. Наприклад, при продуктивності корів 3800 кг одне теля при народженні можна порівняти до 4,2 ц молока:

$$\frac{3800 \cdot 100}{90} = 4222; 4222 - 3800 = 422 \text{ кг} \approx 4,2 \text{ ц.}$$

Отже, потребу в кормах для молочного стада розраховують на продукцію (молоко і приплід), перераховані в умовне молоко.

Приклад. В господарстві планується валовий надій молока 38 000 ц і одержання 900 телят. Вся продукція в перерахунку на умовне молоко складе 41 780 ц [38 000 + (900 · 4,2)]. Норма витрат поживних речовин на 1 ц молока — 1,22 ц к.од. Річна потреба в поживних речовинах для молочного стада — 50 972 ц к.од. (41 780 · 1,22). Для корів з таким удоєм для умов Лісостепу України рекомендується такий тип годівлі: концентровані корми 27 %, грубі — 24 (в тому числі сіно — 10 %, сінаж — 11, солома — 3 %), соковиті корми — 20 (силос — 13 %, кормові коренеплоди — 7 %), зелені корми — 29 %¹. Річна потреба в поживних речовинах окремих видах кормів в даному випадку складатиме: концентровані корми — 13 762 ц к.од. (50 972 · 27 / 100), сіно 5097 ц к.од. (50 972 · 10 / 100) тощо. Річна потреба в окремих видах кормів в натурі становитиме: концентрованих кормів — 12 743 ц

---

¹ Справочник по планированию в агропромышленном комплексе / В.Д. Гревцов. — К.: Урожай, 1991. — С. 112 — 130).

(13 762 / 1,08), сіна 10 402 ц (5097 / 0,49) і т.д. (1,08 і 0,49 — вміст поживних речовин в 1 к.од. в 1 ц кормів).

При розрахунку річної потреби в кормах для молодняку і дорослої великої рогатої худоби молочного напрямку на відгодівлі в загальну суму продукції включають приріст живої маси і живу масу приплоду при народженні.

Використання цього способу ефективне при складанні бізнес-плану стратегічного розвитку сільськогосподарського підприємства, розрахованого на перспективу (3 – 5 років).

Другий спосіб. Річну потребу в кормах визначають виходячи із середньорічного поголів'я в розрізі статеві-вікових груп і річних норм витрат окремих видів кормів на 1 голову. Норми витрати кормів на 1 голову встановлюють в певному порядку.

Приклад. Річна потреба у поживних речовинах для корів з середнім річним надоем молока 3800 кг становить 46,2 ц к.од. Тип годівлі той самий, що і в попередньому прикладі. Річні норми витрат окремих видів кормів у цьому випадку дорівнюватимуть: концкорми — 11,6 ц ($46,2 \cdot 27 / 100 / 1,08$), сіно — 9,4 ($46,2 \cdot 10 / 100 / 0,49$), сінаж — 14,1 ц ($46,2 \cdot 11 / 100 / 0,36$) тощо (1,08; 0,49; 0,36 — вміст поживних речовин в 1 ц кормів).

Норми витрати окремих видів кормів на 1 голову можуть бути визначені виходячи із збалансованих за перетравним протеїном та іншими поживними речовинами добових раціонів на літній і зимовий періоди при встановленій плановій продуктивності. Раціони складають відповідно до прийнятих у господарстві типів годівлі, а також з урахуванням фактичної наявності кормів у господарстві на початок планового року, виробництва кормів, передбаченого в плановому році, можливостей їх придбання і надходження в порядку отоварювання.

При визначенні структури раціонів потрібно враховувати показники економічної оцінки виробництва окремих видів кормів в розрахунку на максимальне зниження собівартості кормової одиниці в цілому по раціону, який забезпечує запланований рівень продуктивності.

Переведення всіх видів кормів у кормові одиниці в розрізі статево-вікових груп (видів продукції) здійснюється множенням фізичної маси кожного корму на вміст поживних речовин в 1 ц корму і подальшим складанням одержаних величин. Потреба в перетравному протеїні в розрізі цих же груп (видів продукції) визначається множенням загальної витрати кормів (в кормових одиницях) на потрібний для досягнення планового рівня продуктивності вміст перетравного протеїну в 1 к.од. Витрати кормів на одиницю продукції визначають діленням загальної кількості кормових одиниць на запланований обсяг виробництва продукції.

Підвищення ефективності тваринництва вимагає додержання такої умови: витрати кормів на одиницю продукції повинні плануватися на рівні або меншими порівняно з середніми фактичними витратами за останні роки за рахунок забезпечення тваринництва більш повноцінними і збалансованими кормами, підвищення якості кормів, більш раціонального їх використання, застосування вітамінів, мікроелементів та інших хімічних засобів і біопрепаратів.

В графі 25 таблиці «Потреба і вартість кормів на плановий рік» розрахункових таблиць зазначають вартість молока, витраченого для випоювання телят, відвіжок, мінеральних та інших кормів, а в графі 26 — витрати молока на приготування кормів на кормокунях, які переносяться із розрахункової форми «Виробництва і калькуляція собівартості продукції допоміжних і обслуговуючих виробництв» на відповідний вид продукції. Загальна сума вартості кормів, що калькулюється за видами продукції тваринництва, переноситься у форму «Виробництво і собівартість продукції тваринництва» (графа 6) розрахункових таблиць.

В графі 2 форми «Баланс кормів» бізнес-плану відображують наявність кормів на початок року в натурі на основі даних бухгалтерського обліку і звітності. В графі 3 показують обсяги надходження кормів у натурі з урожаю власного виробництва, в графі 4 — обсяги їх купівлі (продажу), надходження (передачі), які узгоджують з даними форм «Виробнича програма з рослинництва» і «Баланс продукції рослинництва».

В графі 5 наводять дані про цільове використання кормів для тваринництва сільськогосподарського підприємства у календарному році, які повинні відповідати показникам форми 15 «Потреба і вартість кормів на плановий рік» розрахункових таблиць. При заповненні графі 6 цієї форми бізнес-плану «Продаж (видача) кормів працівникам господарства» потрібно враховувати дані форми 14 «Потреба в кормах від урожаю планового року до урожаю майбутнього року» розрахункових таблиць.

В графі 7 зазначають залишки кормів на кінець планового року, які узгоджують з даними форми «Баланс продукції рослинництва» бізнес-плану. Залишок кормів на кінець планового року, включаючи страховий фонд, за кожним видом корму має відповідати різниці між сумою наявності кормів на початок планового року (графа 2) і обсягами надходжень кормів у плановому році (графи 3 і 4) та сумою витрат кормів у плановому році як у господарстві (графа 5), так і в особистих підсобних господарствах населення, а також проданих або переданих в інші господарства (графа 6).

У формі 4.4.6. «Витрати кормів» бізнес-плану показують загальні витрати кормів у кормових одиницях за основними видами тварин і продукції, а також витрати кормів на одиницю продукції. В окремих графах відображують витрати концентрованих кормів. При запов-

ненні граф 2 і 7 слід враховувати належність вітамінного трав'яного борошна до концентрованих кормів.

Рівень забезпеченості кормами власного виробництва громадської худоби і населення визначає потреба в кормах від урожаю планового до урожаю майбутнього року, на основі чого формують заявки галузям рослинництва на виробництво кормів у плановому році. Дані цієї форми використовують при обґрунтуванні виробничої програми з рослинництва.

При заповненні графи 1 (середньорічне поголів'я, валова продукція) використовують дані планового року з урахуванням змін поголів'я худоби і птиці та обсягів виробництва, які передбачаються у першому півріччі року, наступного за плановим.

Річну потребу в поживних речовинах і річні норми витрат кормів на 1 голову визначають виходячи з конкретних умов господарства (продуктивність худоби, зоотехнічні вимоги, структура сільськогосподарських угідь і посівних площ), передбачаючи повне забезпечення потреби в кормах як в зимовий, так і літній періоди. При цьому планова потреба в кормах контролюється витратами кормових одиниць і перетравного протеїну на виробництво передбаченої планом продукції.

Потреба в кормах від урожаю планового року до урожаю майбутнього року визначається у формі 14 розрахункових таблиць в такому ж порядку, як і на плановий рік (форма 15 «Потреба і вартість кормів на плановий рік» розрахункових таблиць). При плануванні потреби в кормах на цей період передбачають створення страхового фонду концентрованих кормів 8 – 10, грубих і соковитих — 15 % від річної їх потреби. Дані про залишки кормів на початок планового року та обсяги надходження їх від урожаю узгоджують з показниками форми «Баланс продукції рослинництва» бізнес-плану.

Потреба в кормах для худоби в особистих підсобних господарствах населення встановлюється додатковими розрахунками виходячи з поголів'я худоби, птиці та кролів у цих господарствах і норм витрат кормів на 1 голову в них.

Виробництво продукції рослинництва на підприємстві у плановому році повинно за можливістю забезпечувати грубими, соковитими, пасовищними і концентрованими кормами худобу цього населення з урахуванням кормів, які одержують з присадибних ділянок. Обсяги кормів, що виділяються на ці цілі, узгоджується з даними форми «Баланс продукції рослинництва» бізнес-плану.

Загальна вартість кормів, що витрачаються в плановому році, і середня собівартість кормів за їх видами визначаються у формі «Розрахунок середньої вартості кормів у плановому році» розрахункових таблиць. В графах 1 і 2 відображують кількість і вартість кормів виходячи з наявності їх на початок року, які передбачено використати на годівлю тварин з початку планового року до урожаю

планового року за виключенням передбачених обсягів придбання і надходження кормів за рахунок обміну. При цьому кількість їх узгоджується з даними форм «Потреба і вартість кормів на плановий рік» розрахункових таблиць і «Баланс продукції рослинництва» бізнес-плану. Вартість цих кормів встановлюють на підставі даних бухгалтерського обліку або провізорних розрахунків. Надходження кормів власного виробництва, за міжгосподарськими зв'язками, за рахунок обміну узгоджується з даними форми «Баланс продукції рослинництва» бізнес-плану. Вартість кормів з урожаю планового року визначають за їх плановою собівартістю, покупних — за цінами придбання. У вартість концентрованих кормів, одержаних внаслідок обміну, включають вартість зданого на обмін зерна, витрати на його доставку на обмінний пункт, вартість кормів, одержаних у господарстві, а також різницю між вартістю одержаних від обміну кормів і зданого на обмін зерна.

В графі 9 показують витрати на переробку кормів (помел зерна, подрібнення соломи і т.п.), крім витрат на приготування і обробку кормів на кормокухнях та кормоцехах, передбачених у формі «Допоміжні і обслуговуючі виробництва», що включаються у вартість кормів у графі 26 форми «Потреба і вартість кормів на плановий рік» розрахункових таблиць. В графу 9 не включають також витрати на підготовку кормів, якщо вона входить до службових обов'язків працівників з догляду за тваринами.

При оцінці зеленого корму розраховують середню вартість продукції сіяних кормових культур і природних кормових угідь з урахуванням витрат на їх поліпшення, віднесених на плановий рік. Корми, одержані з власних пасовищ без будь-яких трудових і матеріальних витрат, не оцінюються, але обов'язково враховуються у балансі кормів.

4.3.5. Витрати на виробництво і собівартість продукції тваринництва

Розрахунки обґрунтування планової суми витрат і обчислення собівартості продукції тваринництва здійснюються у формі «Витрати на виробництво і собівартість продукції тваринництва» розрахункових таблиць. Виробничі витрати планують відносно об'єктів, передбачених «Методичними рекомендаціями з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств».

Прямі витрати праці в людино-годинах (графа 1) і **витрати на її оплату** (графа 2) відображують на підставі відповідних даних форми «Розрахунок чисельності працівників і фонду оплати праці» розрахункових таблиць. Прямі витрати на оплату праці включають оплату праці операторів машинного доїння (доярок), скотарів, теля-

тниць, свинарів, чабанів, птахівниць, слюсарів-наладчиків та інших працівників, зайнятих безпосередньо обслуговуванням конкретного виду або групи тварин і птиці. Оплату праці працівників кормокухонь, кормоцехів планують у формі «Собівартість і реалізація продукції (послуг) допоміжних і обслуговуючих виробництв» бізнес-плану або у формі «Виробництво і калькуляція собівартості продукції допоміжних і обслуговуючих виробництв» розрахункових таблиць.

Відрахування на соціальні заходи (графа 3), як і в системі рослинництва, планують тільки ті підприємства, які не сплачують фіксований сільськогосподарський податок.

Вартість палива, використаного на виконання технологічних операцій з обслуговування відповідних видів і груп тварин, відображують у статті «Паливо і мастильні матеріали». Кількість використаного на ці цілі палива оцінюють за комплексною ціною, яка включає і вартість мастильних матеріалів.

Витрати на засоби захисту тварин (графа 5) включають вартість передбачених для використання біопрепаратів, медикаментів, засобів для дезінфекцій та перев'язки, інструментів, що будуть куплені за кошти підприємства, а також витрати на застосування зазначених засобів захисту тварин. З урахуванням їх кількості і цін придбання розробляють *річні норми витрат на одну середньорічну голову за видами тварин і птиці*. Вартість біопрепаратів, ліків, дезінфікуючих засобів, які будуть придбані за рахунок асигнувань із бюджету, в цю статтю не включають.

Вартість кормів, попередньо розрахована у формі «Потреба і вартість кормів на плановий рік» розрахункових таблиць відображується у статті «Корми». На цю статтю відносять також витрати на приготування кормів у кормоцехах та кормокухнях. Вартість кормів безпосередньо планують на відповідні види і групи тварин або розподіляють між ними пропорційно масі кормів, які будуть згодовані в плановому році. Витрати з транспортування кормів з місць постійного зберігання до кормоцехів та кормокухонь або безпосередньо на ферму відносять на відповідні статті витрат (оплата праці, паливо і мастильні матеріали тощо).

Витрати на роботи і послуги власних допоміжних виробництв та вартість послуг виробничого характеру, наданих сторонніми підприємствами і організаціями (крім робіт та послуг, витрати на які включають до інших статей) відображуються у графі «Роботи і послуги».

До складу цієї статті включають вартість послуг власного та залученого автомобільного, тракторного та гужового транспорту щодо переміщення виробничих запасів (кормів, підстилки, палива та ін.) з центральних складів, складів виробничих підрозділів підприємства та інших місць постійного зберігання до ферм та літніх таборів.

Ці витрати відносять на окремі об'єкти планування, виходячи з відповідних обсягів робіт, пов'язаних з перевезенням вантажів (в тонно-кілометрах, умовних еталонних гектарах, конеднях).

Вартість електро-, тепло-, водо- та газопостачання визначають з включенням до неї відповідно вартості електричної, теплової енергії, води, газу, одержаних зі сторони та вироблених на власному підприємстві. До цієї статті включають також витрати на утримання холодильних установок і камер, на замороження, охолодження та зберігання продукції. В цій графі планують витрати на оплату послуг станцій з птучного осіменіння тварин, ветеринарно-санітарних станцій, лабораторій та інших сторонніх підприємств і організацій, що надають підприємству послуги, пов'язані з виробництвом продукції тваринництва.

Для об'єктів планування витрат у тваринництві встановлюють натуральні нормативи обсягів робіт і послуг усіх обслуговуючих виробництв у розрахунку на 1 голову тварин чи 100 голів птиці. Так, на транспортних роботах норматив визначають виходячи з витрат кормів та інших технологічних матеріалів при певній продуктивності, повторності і середній відстані перевезень; норматив витрат електроенергії — на основі потужності і часу роботи електродвигунів і електроустаткування або питомих витрат електроенергії на одиницю продукції (робіт) чи їх планових обсягів. Суму витрат на роботи і послуги обслуговуючих підприємств обчислюють множенням натуральних нормативів робіт і послуг на їх планову собівартість, а щодо послуг сторонніх підприємств і організацій — на ціну за одиницю цих послуг.

Стаття «Витрати на ремонт основних засобів» включає:

➤ суми на оплату праці працівників, зайнятих на ремонтних операціях, вартість запасних частин, ремонтно-будівельних та інших матеріалів, призначених для поточного ремонту основних засобів, у тому числі вартість палива та мастильних матеріалів, які будуть використані на ремонт та обкатку машин після ремонту;

➤ вартість послуг сторонніх організацій та власних майстерень з технічного обслуговування і поточного ремонту тракторів, сільськогосподарських машин та обладнання;

➤ витрати на ремонт і заміну гусениць та гумових шин тракторів і сільськогосподарських машин.

Графа «Інші витрати на утримання основних засобів» відображує суми, які будуть використані на утримання основних засобів безпосередньо у конкретному виробництві. До складу цих витрат відносять:

➤ витрати на оплату праці персоналу, що обслуговує основні засоби (крім трактористів-машиністів та інших працівників, зайнятих безпосередньо у технологічному процесі виробництва сільськогоспо-

дарської продукції), механіків, охоронців місць зберігання техніки тощо;

► амортизаційні відрахування, прямо віднесені на певні об'єкти планування витрат.

Витрати на утримання основних засобів, що використовують у тваринництві, переважно відносять прямо на відповідні види і групи тварин і птиці. При утриманні у тваринницькому приміщенні кількох груп тварин витрати на його утримання розподіляють між цими групами пропорційно площі, що займає кожна група.

Ця стаття включає різницю між первісною вартістю та виручкою від реалізації вибрактованих тварин основного стада з наступним віднесенням цієї суми на витрати з виробництва відповідної продукції (молоко, вовна тощо).

Стаття «Інші витрати» об'єднує витрати, безпосередньо пов'язані з виробництвом певної продукції і не включені до жодної з вищеведених статей, а саме:

► вартість спецодягу та спецвзуття, що видають працівникам, зайнятим доглядом за худобою або птицею (за винятком вартості спецодягу, який видають ветпрацівникам та охоронцям), а також інших малоцінних і швидкозношуваних предметів;

► вартість підстилки для тварин (соломи, торфу, тирси);

► витрати на штучне осіменіння тварин (утримання пункту, вартість сперми, оплата праці техника штучного осіменіння тощо);

► витрати на будівництво та утримання літніх таборів, загонів, навісів та інших некапітальних споруд для тварин; ці витрати обліковують у складі витрат майбутніх періодів, а на собівартість продукції відносять рівними частинами впродовж терміну використання зазначених споруд, який встановлює комісія з прийняття відповідного об'єкта в експлуатацію;

► платежі за страхування майна, тварин, а також окремих категорій працівників, зайнятих безпосередньо на роботах з підвищеною небезпекою для життя і здоров'я у випадках, передбачених законодавством;

► інші витрати, що включаються у собівартість продукції, не віднесені до інших статей витрат; ці витрати, як правило, безпосередньо відносять на відповідні види та групи тварин (обгороджування ферм, обладнання дезбар'єрів, санпропускників та інших об'єктів, пов'язаних із санітарно-ветеринарними заходами).

Витрати за цією статтею попередньо визначають у формі «Інші витрати з тваринництва» розрахункових таблиць.

Витрати на знос спецодягу планують виходячи з чисельності працівників, що його використовують, норм безкоштовної видачі спецодягу, спецвзуття і запобіжних пристосувань на одного працівника, строків їх використання та ціни придбання одного комплекту.

Витрати на підстилку планують на основі річної потреби в підстилкових матеріалах та їхньої середньої вартості, попередньо визначеної у формі «Розрахунок середньої вартості кормів у плановому році» розрахункових таблиць. Річну потребу у підстилкових матеріалах визначають виходячи із середньорічного поголів'я і орієнтовних норм витрат їх на одну голову тварин (табл. 18).

18. Орієнтовні норми витрати підстилки на одну голову тварин (кг на добу)

Вид поголів'я	Солома		Торф		Тирса
	злакових	бобових	недостатньо розкладений	середньо розкладений	
Велика рогата худоба:					
корови	5 – 6	6 – 7	6 – 7	9 – 11	5 – 8
молодняк всіх віків	3 – 4	4 – 5	4 – 5	7 – 9	3 – 5
Кони	3 – 4	4 – 5	4 – 5	6 – 8	3 – 5
Свині:				—	
кнури	1,5 – 2	2 – 3	2 – 3	—	2 – 3
свиноматки з поросятами	5 – 7	6 – 8	—	—	3 – 4
ремонтний і відгодівельний молодняк	1 – 2	1,5 – 2	1,5 – 2	—	1,5 – 2
поросята віком 2 – 4 міс	0,5 – 1	1 – 1,5	0,5 – 1	—	1 – 1,5
Вівці	0,5 – 1	0,5 – 1	—	—	—

Витрати на штучне осіменіння тварин у статті «Інші витрати» планують тільки ті, які реалізовано безпосередньо у господарстві. Витрати на послуги станцій штучного осіменіння планують у статті «Роботи і послуги».

Витрати на будівництво і утримання літніх таборів, загонів, навісів та інших споруд некапітального характеру, а також на обгороджування ферм, обладнання дезбар'єрів, саніпропускників та інших об'єктів, пов'язаних із санітарно-ветеринарними заходами, планують на підставі спеціально розроблених кошторисів.

Платежі за страхування майна і тварин визначають згідно з порядком, викладеним у розділі «Розрахунок вартості майна і страхових платежів».

Стаття «Загальновиробничі витрати» відображує бригадні, на фермі, цехові та загальновиробничі витрати, а саме:

- оплату праці працівників апарату управління;
- орендну плату;
- амортизаційні відрахування і витрати на утримання та поточний ремонт основних засобів загального призначення;
- витрати на заходи з охорони праці та техніки безпеки;

- витрати на перевезення працівників до місця безпосередньої роботи;
- витрати на утримання польових станів;
- інші витрати, пов'язані з управлінням та обслуговуванням виробництва в окремих підрозділах та галузях підприємства.

Загальновиробничі витрати в тваринництві розподіляють між об'єктами планування пропорційно загальній сумі витрат, за винятком вартості кормів, і відносять на собівартість тільки тієї продукції, яку виробляє дана ферма (бригада), цех чи відповідна галузь підприємства.

Об'єктами калькуляції є конкретні види продукції тваринництва (дод. 7). *Витрати на утримання худоби і птиці* (без витрат на незавершене виробництво на кінець року та вартості побічної продукції) становлять собівартість продукції тваринництва. До побічної продукції відносять гній, пташиний послід, вовну-линьку, щетину, пух, перо, міражні яйця, масу забитих добових півників яєчних порід тощо. Порядок оцінки побічної продукції наведено в дод. 8.

Вартість гною, одержаного від певної групи тварин, визначають виходячи з вартості підстилки та нормативно-розрахункових витрат на його прибирання, транспортування та зберігання в гноєховищах, а також вартості амортизації та поточного ремонту пристроїв для видалення гною з тваринницьких приміщень та гноєховищ.

Кількість гною визначають за орієнтовними нормативами виходу гною на одну голову за рік, які уточнюють відповідно до місцевих конкретних умов (табл. 19).

19. Орієнтовний вихід гною від однієї голови тварин і птиці за рік, т

Вид поголів'я	Тривалість стійлового періоду, дні			
	220 – 240	200 – 220	180 – 200	менша за 180
Велика рогата худоба	8 – 9	7 – 8	6 – 7	4 – 5
Коні	6 – 7	5 – 6	4 – 5	3 – 4
Вівці	0,8 – 0,9	0,7 – 0,8	0,6 – 0,7	0,4 – 0,5
Свині	1,5 – 2,0	1,2 – 1,5	1,0 – 1,2	0,8 – 1,0
Птиця	0,1	0,1	0,1	0,1

Планова кількість гною може визначатися за фактичним його виходом у розрахунку на одну голову за видами тварин або на основі витрачених кормів і підстилки, за формулою

$$H = \left(\frac{C_k}{2} + C_n \right) 4,$$

де H — кількість перепрілого гною; C_K і C_{II} — суха речовина відповідно в кормах і підстилці.

При безприв'язно-боксовому утриманні великої рогатої худоби на щільовій підлозі отримують рідкий гній. Його вихід залежно від його вологості перераховують на умовний підстилковий гній за встановленими коефіцієнтами (табл. 20).

20. Коефіцієнти перерахунку рідкого гною в умовний підстилковий гній

Показник	Вологість, %								
	до 90	90 – 91	91 – 92	92 – 93	93 – 94	94 – 95	95 – 96	96 – 97	97 – 98
Вміст сухих речовин (не менш за), %	10	9	8	7	6	5	4	3	2
Коефіцієнти перерахунку	1,0	0,9	0,8	0,7	0,6	0,5	0,4	0,3	0,2

При стійлово-пасовищному утриманні тварин вихід гною з сухої речовини кормів слід скоригувати на тривалість пасовищного періоду з метою врахування втрат гною.

Собівартість 1 т гною визначають діленням загальної суми витрат, пов'язаних з його виходом, на його фізичну масу.

Інша побічна продукція: вовна-линька, пух, перо, міражні яйця, маса забитих добових півників яечних порід, м'ясо забитих хутрових звірів, шкури загиблих тварин, *оцінюється за цінами можливої реалізації або іншого використання.* Її вартість відносять на зменшення витрат з утримання відповідних видів і груп худоби (птиці).

Молочне скотарство. Розраховується собівартість 1 голови приплоду і 1 ц молока.

Собівартість 1 голови приплоду визначається за вартістю 60 кормо-днів утримання корови. Собівартість 1 кормо-дня розраховують діленням всієї суми витрат на утримання основного поголів'я корів на кількість кормо-днів.

Собівартість 1 ц молока визначається діленням загальної суми витрат на утримання корів (без вартості приплоду та побічної продукції) на кількість центнерів одержаного молока.

У підприємствах, що спеціалізуються на вирощуванні призначених для реалізації корів-первісток, витрати на їх утримання до розтелення (без вартості побічної продукції) відносять на приріст живої маси корів-первісток і живу масу одержаного приплоду; витрати на їх утримання з часу розтелення до реалізації включають до собівартості одержаного від них молока.

Собівартість 1 ц приросту живої маси визначають діленням загальної суми витрат на утримання худоби на вирощуванні та відгоді-

влі (без вартості побічної продукції) на кількість центнерів приросту живої маси.

Собівартість живої маси худоби на вирощуванні та відгодівлі визначають виходячи з витрат на її вирощування і відгодівлю у поточному році (без вартості побічної продукції), вартості худоби, що була в групі на початок планового року та надійшла з основного стада чи інших груп, ферм і підприємств, а також вартості приплоду (без вартості падежу тварин).

Обсяг живої маси становитиме масу тварин, що будуть реалізовані, забиті, переведені в інші групи та залишені в групі на кінець планового року.

Собівартість 1 ц живої маси худоби і птиці визначають діленням вартості живої маси на кількість центнерів живої маси (без маси падежу тварин).

На підставі розрахованої собівартості 1 ц живої маси обчислюють планову собівартість худоби, яка буде реалізована, переведена в основне стадо, забита на м'ясо, залишиться в господарстві на кінець планового року.

М'ясне скотарство. Одна голова приплоду оцінюється виходячи з його живої маси і планової собівартості 1 ц живої маси телят при відлученні від маток.

Собівартість приросту живої маси телят до 8-місячного віку (включаючи масу одержаного приплоду) складається із витрат на утримання корів і нетелей (останні за 2 міс до розтєлення переводяться до основного стада) і живої маси телят до 8-місячного віку (без вартості побічної продукції та молока, яке оцінюється за реалізаційними цінами).

Собівартість 1 ц живої маси визначають діленням суми витрат, віднесених на приплід і приріст живої маси телят до 8-місячного віку, і балансової вартості телят, що були в цій групі на початок планового року та надійдуть в групу впродовж цього року, на загальну живу масу телят до 8-місячного віку, відлучених від маток (без маси падежу тварин), та тих, що залишаються під матками на кінець планового року. Розрахована собівартість 1 ц живої маси використовується для оцінки телят, що залишаються під матками на кінець планового року та будуть переведені в старші групи.

Собівартість приросту живої маси молодняку, старшого за 8 міс, та худоби на відгодівлі визначають у такому самому порядку, як і в молочному скотарстві.

Свинарство. *Витрати на утримання основного стада свиней (свиноматок з поросятами до їх відлучення та кнурів)* складають собівартість приросту живої маси і ділового приплоду.

Собівартість 1 ц живої маси поросят на час їх відлучення від свиноматок визначають діленням вартості живої маси поросят під матками на початок планового року і витрат на основне стадо за

поточний рік на живу масу (без падежу) поросят, які будуть відлучені та які залишатимуться під матками на кінець планового року.

Собівартість 1 ц приросту живої маси інших груп (на дорощуванні та відгодівлі) визначають так само, як і по великій рогатій худобі на вирощуванні та відгодівлі.

У неспеціалізованих підприємствах собівартість валового приросту живої маси свиней (включаючи живу масу приплоду) визначають в цілому по галузі діленням витрат на утримання всіх груп свиней на кількість приросту.

Собівартість 1 ц живої маси свиней визначають відповідно до визначення собівартості живої маси великої рогатої худоби на вирощуванні та відгодівлі.

Вівчарство. *Витрати на утримання дорослого поголів'я і молодняку овець, а також на їх стрижку, розподіляються між видами основної продукції* (вовна, приріст живої маси, приплід). Молоко, а також шкури загиблих тварин вважаються побічною продукцією і оцінюються за реалізаційними цінами, а гній — за нормативно-розрахунковою вартістю.

На собівартість приплоду ягнят відносять у романівському вівчарстві 12 відсотків, каракульському — 15, в усіх інших напрямках — 10 % від загальної суми на утримання овець основного стада. В підприємствах, де не створюються отари маточного стада і вівці всіх груп утримуються разом, на приплід відносять визначену частину загальної суми витрат.

Витрати на утримання овець (без вартості побічної продукції та приплоду) розподіляють між вартістю вовни (1 ц вовни прирівнюється до утримання 5 голів) та приростом живої маси, 1 ц якого приймається за одиницю.

Витрати на утримання стригального пункту, стрижку овець, класування, пакування, маркування вовни відносять прямо на собівартість вовни.

Вартість ягнят на час відлучення від маток складається з собівартості приплоду та витрат на приріст його живої маси до відлучення.

Собівартість 1 ц живої маси інших груп молодняку і овець на відгодівлі визначають у такому самому порядку, як й інших видів тварин.

Птахівництво. *Собівартість продукції визначається діленням витрат на утримання чи вирощування відповідної групи птиці* (без вартості посліду та іншої побічної продукції) *на кількість продукції у відповідних одиницях.* По основному поголів'ю птиці калькулюється собівартість 1 тис. яець, а по молодняку птиці — 1 ц приросту живої маси та 1 ц живої маси в такому самому порядку, як й інших видів тварин (кількість приросту живої маси визначається розрахунково).

Яйця батьківського стада птиці, не придатні для інкубації, оцінюють за собівартістю яєць промислового стада, а за його відсутності — за реалізаційними цінами. За цими самими цінами оцінюють яйця, одержані від молодняку птиці.

При інкубації може мати місце незавершене виробництво. Для визначення його обсягу і оцінки слід планову собівартість 1 голови добового молодняку птиці поділити на тривалість інкубації в днях і одержаний результат помножити на кількість яєць, що залишилися в інкубаторах на кінець поточного року, та плановий період їх інкубації в днях.

Сума витрат, віднесених на одержану продукцію, визначається додаванням до вартості незавершеного виробництва на початок планового року передбачених аналогічних витрат в плановому році і відніманням вартості незавершеного виробництва на кінець планового року. Розділивши цю суму (без вартості яєць, що будуть вилучені при першому і другому міражі, шкаралупи, маси півників, що будуть забиті у добовому віці, за цінами можливого використання) на заплановану кількість голів ділового добового молодняку птиці, визначають собівартість 1 його голови.

Вартість яєць, що закладатимуться на інкубацію після 10 грудня планового року, і відповідну цим дням суму витрат з інкубації у собівартість продукції планового року не включають, а відносять до незавершеного виробництва у тваринництві.

Конярство. *Собівартість приплоду лошат робочих коней* визначається виходячи із вартості (витрат) 60 кормо-днів утримання дорослих коней.

Витрати на утримання основного стада племінних коней (без вартості гною за встановленою оцінкою, іншої продукції за реалізаційними цінами та вартості виконаних робіт, оцінених за нормативною або плановою собівартістю робочого дня робочих коней) *становитимуть собівартість приплоду на час відлучення від маток.*

Річні витрати на вирощування молодняку коней у конярстві загального призначення (без вартості побічної продукції) приєднуються до балансової вартості молодняку, який був у групі на початок планового року, та який надійде в плановому році, включаючи приплід.

Собівартість молодняку коней, що переводитиметься в основне стадо, буде реалізований і залишений на кінець планового року для подальшого вирощування, визначається додаванням до його вартості на початок планового року, на час придбання чи відлучення від маток витрат на утримання лошат у плановому році, розрахованих за кількістю кормо-днів і середньою собівартістю 1 кормо-дня.

Кролівництво. *Собівартість 1 голови приплоду кролів* дорівнює 50 % від планової собівартості 1 голови молодняку на час його від-

лучення. При відлученні приплід дооцінюється на 50 % від планової собівартості.

Собівартість 1 голови ділового приплоду кролів визначають діленням загальної суми витрат на утримання дорослих кролів основного поголів'я та молодняку до відлучення (без вартості побічної продукції — гною, шкурок забитих тварин) на кількість голів ділового (відлученого) приплоду.

Собівартість ділового приплоду, якщо в господарстві на кінець планового року залишиться певна кількість невідлученого молодняку, не включає його вартість (на рівні 50 % від планової собівартості 1 голови при відлученні).

Собівартість приросту живої маси та живої маси молодняку після відлучення визначають в такому самому порядку, як й інших видів тварин.

Звірівництво. *Собівартість 1 голови приплоду* складає 50 % від планової собівартості 1 голови молодняку на час відлучення. При відлученні приплід дооцінюється на 50 %.

Собівартість 1 голови молодняку на час відлучення визначають діленням витрат на утримання дорослих звірів та приплоду до відлучення (без вартості побічної продукції за реалізаційними цінами) на кількість відлученого молодняку.

Собівартість ділового приплоду становитиме загальна сума витрат на його утримання без вартості молодняку, що залишатиметься під матками на кінець планового року.

Собівартість молодняку після відлучення дооцінюють виходячи із середніх витрат на утримання 1 голови впродовж дня та відповідної кількості кормо-днів на це утримання.

Собівартість молодняку приплоду минулих років (що буде забитий на шкурки, переведений в основне стадо, реалізований та залишений на кінець планового року) визначають на основі собівартості молодняку на початок планового року і витрат на його утримання, які розраховують виходячи із витрат на утримання 1 голови впродовж дня та кількості кормо-днів на це утримання.

Рибництво. *Собівартість товарної риби, що вирощується в ставках та інших водоймах, складається із витрат на зариблення цих водойм* (включаючи вартість мальків), *витрат на вирощування та вилов риби.*

В спеціалізованих підприємствах з повносистемним рибним господарством (включаючи риборозведення) визначають собівартість 1 тис. мальків діленням суми витрат на утримання плідників, що перебувають впродовж року в маточниках і нерестових ставках, на кількість мальків, пересаджених з нерестових ставків.

Собівартість 1 ц цьоголітків визначають діленням загальної вартості мальків та витрат на вирощування риборозсадницького

матеріалу (цьоголітків) на кількість центнерів обчисленої продукції. При цьому середня маса цьоголітка приймається 30 г.

Вартість цьоголітків, яких залишаються у ставках-зимівниках, розглядають як витрати на незавершене виробництво, що переходить на майбутній рік.

Витрати на утримання вигульних ставків включають вартість випущених до них цьоголітків і витрати на їх вирощування до вилову і реалізації.

Собівартість 1 ц товарної риби визначають діленням всіх витрат на її вирощування на кількість центнерів одержаної товарної риби.

У риболовецьких підприємствах визначають собівартість 1 ц валової риби, що складається із витрат на вилов, транспортування, підготовку її до зберігання (охолодження, підмороження та підсолення) та на утримання суден, флоту і засобів виловлення. Витрати на судна і флот, які виконують транспортні або пошукові функції, враховують у загальних транспортних витратах.

Собівартість 1 т готової рибопродукції включає вартість сирцю або мороженого напівфабрикату та витрати на обробку, починаючи з операцій приймання риби до випуску готової продукції.

Бджільництво. *Собівартість окремих видів продукції визначається розподілом витрат, включаючи вартість незавершеного виробництва на початок планового року, між видами продукції пропорційно вартості кожного з них за реалізаційними цінами.*

Собівартість приросту кількості стільників розраховують за собівартістю топленого кондиційного воску.

Собівартість нових бджолиних сімей оцінюють за реалізаційними цінами. Собівартість 1 кг бджіл прирівнюють до собівартості 10 кг меду.

Калькулюється валовий вихід меду, до складу якого входить товарний мед і мед, залишений у вуликах, вартість якого розглядається як вартість незавершеного виробництва на кінець календарного року.

Певна частина витрат (від 20 до 40 %) на утримання бджіл (в бджільництві медово-запилювального напрямку) повинна відноситися на утримання запилювальних культур (по плодових насадженнях, посівах на насіння конюшини і люцерни — від 40 до 60 % залежно від величини площі і урожайності насаджень і культур, що запилюють). Решту витрат відносять на собівартість продукції бджільництва (мед, віск, рої, маточне молоко, плідні і неплідні матки і т.п.) пропорційно її вартості в реалізаційних цінах.

Тому одним із перших етапів калькулювання собівартості продукції бджільництва *медово-запилювального напрямку* є розмежування витрат, що відносяться на утримання запилювальних культур та на вироблену продукцію. У разі використання більшої кількості

бджолосімей, ніж передбачено нормами, витрати бджільництва, що відносять на утримання запилювальних культур, не збільшуються.

В бджільництві *запилювального напрямку* всі витрати за виключенням вартості меду, воску, плідних маток, роїв та іншої продукції (за цінами реалізації) відносять на вартість запилювання сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень.

Шовківництво. *Собівартість грени* складається з вартості племінних коконів і витрат на приготування грени (без вартості за цінами реалізації гренажних коконів з метеликами, що не вийшли).

Собівартість сирих коконів включає вартість грени за собівартістю її приготування або за ціною придбання, витрати на інкубацію грени, виготовлення гусені і одержання коконів. Собівартість 1 ц сирих коконів визначають діленням загальної суми витрат (без вартості побічної продукції) на кількість центнерів вирощених сирих коконів.

Собівартість сперми на підприємствах і в організаціях з племінної справи і штучного осіменіння сільськогосподарських тварин розраховується *за видами плідників*. Готовою продукцією є вироблена і реалізована в плановому періоді спермопродукція.

Собівартість розбавленої свіжоодрержаної і реалізованої сперми плідників включає витрати на їх утримання та технологічні витрати (вартість хімікатів і азоту, оплата праці спеціалістів, відрахування на соціальні заходи тощо) без вартості побічної продукції.

Собівартість 1 дози розбавленої сперми визначають діленням суми витрат на її вироблення у плановому році на кількість доз сперми певного виду тварин, що буде реалізована.

Собівартість 1 дози розбавленої сперми плідників власного виробництва та придбаної визначають аналогічно діленням загальної суми витрат, що складаються із собівартості сперми власного виробництва та вартості придбаної сперми, на загальну кількість доз розбавленої сперми, що буде реалізована.

Повна собівартість 1 дози реалізованої замороженої сперми визначається діленням загальної суми витрат на її вироблення у плановому році та вартості придбаної сперми на кількість доз сперми в плановому році, передбаченої до реалізації.

Витрати на доставку рідкого азоту і сперми та вартість азоту, що планується використовувати для дозправлення посудин Дюара, на пунктах штучного осіменіння відносять на витрати з реалізації.

Калькуляція собівартості живої маси і реалізованого м'яса худоби і живої маси птиці. Здійснюється у формі 34 розрахункових таблиць. Ці розрахунки виконують після визначення собівартості приплоду і приросту живої маси. Кількість голів, живу масу і балансову вартість молодняка і дорослої худоби на відгодівлі за видами тварин на початок планового року записують на підставі звітних даних. Надходження приплоду, його жива маса, а також

приріст живої маси всіх видів і груп тварин повинні відповідати даним форм «Рух поголів'я худоби і птиці» і «Витрати на виробництво і собівартість продукції тваринництва» розрахункових таблиць.

Кількісні показники вартості приплоду і приросту живої маси мають відповідати їх собівартості, обчисленій у формі «Витрати на виробництво і собівартість продукції тваринництва» розрахункових таблиць. Щодо птиці записують показники відносно добового (ділового) молодняку, одержаного від інкубації у господарстві, за вирахуванням кількості і вартості запланованого продажу добового молодняку і кількості забитих добових півників.

В окремих рядках форми відображують показники вибракування основного поголів'я, що планується для постановки на відгодівлю, в оцінці за фактичною або провізornoю балансовою вартістю на початок року, а також кількість надходження молодняку тварин від міжгосподарських підприємств (або спеціалізованих господарств, що виконують функції міжгосподарських підприємств) і закупленого молодняку тварин на стороні. Вартість такого молодняку визначають виходячи з договірних цін і цін придбання.

Сума даних рядків прибуткової частини показує загальну кількість поголів'я на вирощуванні і відгодівлі, його живу масу і вартість. Відкинувши кількісний склад і масу падежу, визначають кількісний склад, живу масу і вартість поголів'я. Собівартість 1 ц живої маси поголів'я встановлюють діленням його на його живу масу. Собівартість 1 ц живої маси поголів'я користуються при вартісній оцінці худоби і птиці, реалізованої, переведеної в основне стадо, забитої на м'ясо, а також тієї, що загинула внаслідок стихійного лиха і залишилася в господарстві на кінець року. Собівартість 1 ц живої маси худоби і птиці, реалізованих на м'ясо, визначають діленням вартості живої маси на живу масу (за мінусом 3 % живої маси на вміст травного каналу).

В племінних господарствах калькулюється окремо жива маса тварин племінних і неплемінних у наведеному порядку, загальний підсумок якої заноситься в цю форму. Окремо визначають собівартість 1 ц живої маси в разі придбання підприємством племінної худоби.

Середня собівартість 1 ц живої маси дорослої птиці, як правило, не розраховується. Її вибуття оцінюють за собівартістю на початок планового року. При обчисленні середньої собівартості 1 ц живої маси дорослої птиці враховують молодняк птиці, що планують перевести в основне стадо, і не враховують поголів'я і живу масу запланованого падежу (вартість падежу дорослої птиці відносять на собівартість її продукції у складі інших прямих витрат).

4.4. Виробництво промислової продукції та її реалізація

Плани виробництва промислової продукції та її реалізації в натуральному виразі розробляються господарством на основі звітних даних про діяльність цих виробництв з урахуванням тенденцій розвитку кожного з них, конкретних умов, які впливають на їх роботу, в повній ув'язці з наявністю робочої сили за періодами року, сировини та матеріалів, а також попиту на вироблену продукцію.

В окремій формі плануються обсяги виробництва, собівартість та реалізація продукції всіх підсобних промислових підприємств (виробництв) господарства.

У валову продукцію промислових виробництв і промислів включають обсяги всієї наміченої до випуску продукції, одержаної як із власної сировини, так з сировини, що надходить від інших господарств, незалежно від того, призначена вона для реалізації на сторону чи для використання у власних виробничих цілях.

У планах виробництва промислової продукції та її реалізації, крім обсягу валової продукції, відображують також товарну її частину, тобто обсяг продукції, призначеної для реалізації іншим підприємствам, організаціям і установам, а також населенню. Продукція, намічена для реалізації, поділяється на товари народного споживання та товари виробничо-технічного призначення.

Виробництво промислової продукції та її реалізацію планують за кожним видом продукції в послідовності розділів форми «Виробництво промислової продукції та її реалізація» бізнес-плану і розрахункових таблиць.

У розділі **«Переробка сільськогосподарської продукції»** планують виробництво та реалізацію окремих видів харчових продуктів. Це: консерви плодоовочеві; сухі фрукти, овочі і картопля; борошно; крупи, макаронні вироби; хлібобулочні вироби; овочі солоні, квашені та мариновані; олія; вина виноградні і плодово-ягідні; виноматеріали; безалкогольні напої; пиво та інші продукти переробки продукції рослинництва, дикоростучих плодів, ягід, грибів та інших дарів лісів, а також розлив мінеральної води. Виробництво окремих видів консервів показують в тисячах умовних банок (умовна банка — вага нетто 400 г). Овочі солоні, квашені та мариновані, що зберігаються в бочках та іншій тарі, до консервів не відносять і тому їхню масу показують окремо в центнерах. До консервів томатних належать: сік, паста, пюре, соус, напої; консервів фруктових — соки натуральні, фруктові компоти, джеми, варення тощо.

Кількість власної рослинної сировини, передбачену для промислової переробки, узгоджують з формою «Баланс продукції рослинництва» бізнес-плану. Окремо виділяють виробництво м'ясної та молочної продукції, у складі якого планують виробництво м'яса

(включаючи субпродукти), ковбасних і копчених виробів, масла, бринзи, сиру, цільномолочної продукції (молока, а також кефіру, ряжанки, вершків, сметани, що пройшли промислову переробку — охолодження, фільтрацію чи пастеризацію — в перерахунку на молоко (додатки 9, 10)).

М'ясо, одержане від забою худоби і птиці як в спеціально обладнаних промислових цехах, так і в пристосованих та на майданчиках господарства, показують в забійній вазі. Кількість м'яса в забійній вазі має відповідати кількості м'яса, зазначеній у формі «Виробнича програма з тваринництва» бізнес-плану.

У розділі «*Продукція комбікормових підрозділів*» планують обсяги подрібнення зерна на дерть та фуражне борошно в млинах і крупорушках господарства. В цьому ж розділі показують обсяги виробництва трав'яного борошна, комбікормів і кормосумішей, брикетованих і гранульованих кормів виключно на промислових підприємствах господарства. Обсяги виготовлення дерті та інших кормосумішей на подрібнювачах, встановлених на фермах і кормокухнях, до продукції промислового виробництва не відносять і в цій формі не відображують.

Серед *будівельних матеріалів* виділяють виробництво стінових матеріалів у перерахунку на умовну цеглу (стандартна цегла розміром 250 × 120 × 65 мм, або 1950 см³), збірних залізобетонних конструкцій у м², облицювальної плитки у м², покрівельних матеріалів (черепиці, шиферу) у м² покрівельної поверхні, кахлю в тисячах комплектів, а також нерудних матеріалів (бутового каменю, щебеню, будівельного піску, гравію, піщано-гравійної суміші тощо) у м³ (табл. 21).

21. Перерахунок черепиці у м² покрівельної поверхні (ОСТ 21-32084 «Черепиця глиняна») за її видами

Вид черепиці	Розмір, мм	Кількість на 1 м ² покрівельної поверхні
Пазова штампова	310 × 190	15
Пазова стрічкова	333 × 200	16
Плоска стрічкова	160 × 155	55
Конькова	333 × 200	—
Цементно-піщана	400 × 220	11,9

До складу *продукції лісозаготівель і деревообробки* відносять деревину, заготовлену господарством у державних лісах та у лісах, закріплених за господарством, а також куплену у лісозаготівельних підприємств або інших організацій і вивезену власним транспортом на склади або у пункти переробки деревини. Окремо виділяють виробництво пиломатеріалів (за виходом з пилорами); тари і тарних матеріалів; виробів деревообробки; меблів.

Виробництво *продукції машинобудування і металообробки* планують з виділенням цих робіт у власній ремонтній майстерні і узгодженням із розділом 5 «Кошторис витрат ремонтних майстерень» розрахункових таблиць.

У розділі *«Продукція легкої промисловості»* відображують обсяги виробництва швейних, шубно-хутряних і шкіряних, шорно-сідельних виробів, а також льоноволокна.

У розділі *«Інша промислова продукція»* показують виробництво продукції скляної та фарфоро-фаянсової промисловості, товарів культурно-побутового призначення та іншої промислової продукції, не вказаної у зазначених вище розділах. Крім того, тут визначають обсяги продукції підсобних промислів (художні вироби, сувеніри, вишиванки, ткацтво).

По *торфозробках* показують обсяги готового торфу (висушеного та зібраного в складових одиницях на полях сушки) в умовах вологості: на добриво — 55 %, на підстилку — 40 %, паливного кускового — 33 %, паливного фрезерного — 40 %). Обсяги торфу, що добувається спеціалізованими організаціями меліорації та водного господарства для власних потреб підприємства, у формі не показують.

Із загальної кількості промислової продукції виділяють *товари народного споживання*, в тому числі *продовольчі*. Перелік товарів народного споживання наведено у методичних вказівках з планування виробництва товарів народного споживання.

В окремому рядку показують обсяги зберігання сільськогосподарської продукції у спеціалізованих сховищах зі штучним охолодженням, обладнаних холодильними установками і засобами товарної обробки продукції.

В цій формі розрахункових таблиць обсяг виробництва промислової продукції окремих найменувань показують переважно в натуральних одиницях вимірювання. Щодо робіт промислового характеру, художніх виробів і сувенірів (при великій їх номенклатурі) та в цілому промислових виробництв обсяг виробництва визначається *вартістю валової продукції в поточних цінах*. При цьому реалізовану продукцію оцінюють за цінами реалізації, а ту, що використовується безпосередньо в господарстві, — за собівартістю. Тому вартість продукції у поточних цінах можна рахувати також як суму всіх витрат і прибутку від реалізації.

При оцінці товарної продукції, яка виготовляється з переданої господарству для переробки іншими підприємствами і організаціями сировини, вартість цієї сировини враховують за собівартістю замовника, а вартість послуг за переробку — за встановленими розцінками. В реалізації продукції відображують лише вартість послуг за переробку сировини інших підприємств і організацій.

Планування витрат і калькуляцію собівартості по видах промислової продукції виконують у формі 28 розрахункових таблиць.

Прямі затрати праці в людино-годинах і витрати на її оплату визначають виходячи з нормативів затрат праці і коштів на оплату праці з виробництва окремих видів продукції. Затрати праці на окремих промислових підприємствах (виробництвах) можуть також визначатися виходячи із загальної чисельності робітників, зайнятих на цих підприємствах, з урахуванням тривалості роботи підприємства впродовж року і розпорядку робочого дня, а витрати коштів на оплату праці — виходячи із діючих в господарстві розцінок і норм виробітку. У витрати на оплату праці включають, крім того, додаткову оплату, премії, оплату відпусток. У графі 4 показують відрахування на соціальні заходи в розмірах, передбачених законодавчими актами.

Витрати за статтею **«Паливо і мастильні матеріали»** визначають на основі річної потреби у відповідних видах палива і мастильних матеріалів та цін придбання їх з урахуванням витрат на доставку в господарство.

В статтю **«Сировина і матеріали»** включають витрати на сировину і матеріали, які утворюють основу продукції, що виготовляється, або є необхідними компонентами при її виробництві. Для *переробки сільськогосподарської продукції* — це вартість овочів, фруктів, картоплі, бобових, спецій та інших продуктів за вирахуванням вартості використаних відходів, вино- та сокоматеріалів, спирту-ректифікату, цукру, вакуум-сусла, коньякового спирту, лимонної кислоти тощо; вартість худоби, птиці, хутряних звірів, кролів тощо; вартість молока і молочних продуктів тощо; у *борошномельно-крупу'яній промисловості і у виробництві комбікормів* — це вартість зерна, зерноsumішей, полови, трав'яного борошна, жому, кормових дріжджів, сухих відв'юок, м'ясо-кісткового і рибного борошна, мінеральної сировини та інших компонентів; у *виробництві будівельних матеріалів* — це вартість цементу, глини, піску, щебеню, арматури тощо; у *деревообробній промисловості* — це вартість деревини, пиломатеріалів, лакофарбових виробів тощо; у *первинній обробці льону та луб'яних культур* — це вартість соломи та трести.

Потреба в сировині планується за встановленими нормами з урахуванням фактичних витрат за минулі роки. При цьому сировину власного виробництва оцінюють за плановою собівартістю; закуплені сировину і матеріали — за цінами придбання, включаючи витрати на доставку їх у господарство. До собівартості продукції, що виробляється з переданої господарству на переробку іншими підприємствами і організаціями сировини, включають і вартість сировини замовника, яка оцінюється за середньою вартістю аналогічної сировини власного виробництва або ж за вартістю аналогічної закупленої сировини.

У статті **«Роботи і послуги»** відображують витрати, які забезпечують виробничі потреби промислових виробництв. До них відно-

сять: вартість послуг автомобільного та гужового транспорту, транспортних робіт тракторів, електро- та теплоенергії, водо- та газопостачання тощо.

В графі 8 планують витрати на ремонт основних засобів, а у графі 9 — інші витрати на утримання основних засобів (оплата праці персоналу, що їх обслуговує, амортизаційні відрахування, знос малоцінних предметів, що швидко зношуються, тощо).

У статті **«Інші витрати»** показують витрати, безпосередньо пов'язані з роботою промислових виробництв, але які не відносяться до жодної з вищезазначених статей. До інших належать витрати на спеодяг і спецвзуття, огороження території промислових підприємств та цехів, будівництво некапітальних майданчиків для зберігання техніки та сировини, а також страхові платежі, нараховані на основні засоби виробництва, та витрати на упаковку продукції, тару і тарні матеріали.

До **загальновиробничих витрат** належать витрати, пов'язані з управлінням і обслуговуванням виробництва (оплата праці працівників апарату управління та обслуговуючого персоналу, амортизаційні відрахування, вартість ремонту основних засобів загальнопризначення, вартість утримання будівель, витрати на охорону праці та техніку безпеки та ін.). До цієї статті відносять також частину загальногосподарських витрат, яка визначена у формі 20 «Загальновиробничі витрати» розрахункових таблиць. Зазначені витрати розподіляють між об'єктами планування і калькулювання пропорційно загальній сумі витрат (без витрат, пов'язаних з управлінням і обслуговуванням виробництва), за винятком витрат на сировину, матеріали і напівфабрикати.

Собівартість **продукції підсобних виробництв, що здійснюють переробку сільськогосподарської продукції**, розраховується діленням суми витрат на цю переробку та вартості переробленої продукції за договірною ціною (без побічної продукції) на кількість одержаної основної продукції в конкретних одиницях вимірювання.

У разі планування переробки власної і давальницької сировини калькуляція собівартості продукції виконується в два етапи: спочатку обчислюють собівартість переробки одиниці сировини, для чого всі витрати на переробку (без вартості побічної продукції) ділять на кількість переробленої (власної та давальницької) сировини у конкретних одиницях вимірювання (переробка давальницької сировини розглядається як виконання робіт на сторону), а потім визначають собівартість власної готової продукції, для чого вартість сировини та суми витрат на її переробку (без вартості використаних відходів та побічної продукції за реалізаційними цінами) ділять на кількість власної готової продукції у конкретних одиницях вимірювання.

У *плодоовочеконсервному виробництві* розраховують собівартість кожного виду продукції діленням загальної суми витрат (без вартості відходів за цінами можливого їх використання) на кількість виробленої продукції у конкретних одиницях вимірювання. Витрати, які прямо не віднесені на певний вид продукції (непрямі витрати), розподіляють між окремими її видами пропорційно кількості вироблених умовних банок.

Аналогічно розраховують собівартість продукції *пункту соління*, проте тут вартість компонентів (солі, спецій тощо) розподіляють між видами за технологічними нормами, передбаченими рецептурою, а непрямі витрати — пропорційно кількості виробленої продукції.

Непрямі витрати у *сушильному виробництві* розподіляють між видами продукції пропорційно центнеро-дням.

Собівартість продукції *виноробного виробництва* визначають в такому самому порядку, як і *плодоовочеконсервного виробництва*. Непрямі витрати на виготовлення вина та виноматеріалів розподіляють між видами продукції пропорційно їхній кількості в конкретних одиницях вимірювання, а в разі потреби враховується ще і тривалість її зберігання.

Собівартість виробленої продукції *млинів і крупорушок* включає в себе вартість переробленої сировини та витрати з її переробки. Для визначення собівартості кожного виду продукції (борошна, крупи та ін.) вартість переробленого зерна та інші прямі витрати відносять безпосередньо на конкретний вид продукції, а непрямі витрати на переробку розподіляють між видами продукції пропорційно умовній кількості переробленої сировини. При виготовленні конкретного виду продукції для розрахунку його собівартості використовують показник продуктивності млина. Наприклад, якщо продуктивність млина при переробці зерна на дерть на 30 % вища, ніж при його розмелюванні на борошно, обсяг зерна, переробленого на борошно, перераховують в умовну продукцію із застосуванням коефіцієнта 1,0, а на дерть — 0,7.

В підприємствах та підрозділах з *переробки і приготування кормів* розраховують собівартість кожного виду одержаної продукції (вітамінно-трав'яного борошна, комбікормів, гранульованих кормів, кормосумішей тощо). При цьому вартість переробленої маси і добавок відносять безпосередньо на конкретний вид продукції, а непрямі витрати на переробку розподіляють пропорційно масі переробленої сировини.

У *хлібопекарському виробництві* всі витрати, пов'язані з ним, відносять на собівартість певного виду продукції, а суми, які не можуть бути віднесені на нього безпосередньо, розподіляють між видами продукції пропорційно виручці від реалізації.

Собівартість окремих видів продукції *переробки молока* (вершки, сметана, масло, сир тощо) визначають діленням витрат на виробництво конкретного виду продукції на її масу в конкретних одиницях вимірювання. При цьому із загальної суми витрат виключають вартість використаних відвіюк та іншої побічної продукції за цінами реалізації. Непрямі витрати розподіляють між окремими видами продукції пропорційно виручці від реалізації.

Собівартість продуктів *забою худоби та птиці* визначають для кожного їх виду. Для цього до планової собівартості тварин і птиці додають витрати на забій і відраховують з них вартість побічної продукції (шкур, субпродуктів першої та другої категорії тощо) за встановленими цінами або цінами можливої реалізації. Результат ділять на кількість одержаного м'яса у конкретних вагових одиницях.

На птахозабійних цехах калькулюють собівартість 1 ц охолодженого м'яса. Побічну продукцію (пух, пір'я, підкрилок, нестандартні тушки, субпродукти, кров, кишки) оцінюють за цінами можливої реалізації.

У разі переробки кількох видів птиці непрямі витрати птахозабійного цеху визначають з урахуванням продуктивності конвеєрної лінії для переробки окремих видів птиці, розраховуючи кількість умовних голів з використанням таких коефіцієнтів: дорослі кури і курчата 1,0, качки — 2,0, індики і гуси — 4,0. На конкретний вид продукції відносять безпосередньо вартість забитої птиці та використаних матеріалів.

Для визначення собівартості продукції *забою кролів* (м'ясо і шкурки) всі витрати на забій, включаючи собівартість забитих кролів (без вартості побічної продукції за цінами можливої реалізації), розподіляють між видами продукції пропорційно її вартості за реалізаційними цінами.

Собівартість *шкуроч хутряних звірів* калькулюють за їх видами. Витрати на забій розподіляють між ними пропорційно кількості забитих голів. Шкурки, які за своїми розмірами чи якістю не відповідають стандартам, вважаються нестандартними. Витрати між стандартними і нестандартними шкурками розподіляють за цінами їх можливої реалізації. Собівартість шкуроч складається з вартості забитих звірів, витрат на забій, первинну обробку та зберігання знежирених шкуроч у холодильнику (без вартості побічної продукції). Витрати на зберігання знежирених шкуроч у холодильнику розподіляють між їх видами пропорційно площі та тривалості зберігання кожного з них.

При *переробці льоноволокна* собівартість 1 т трести складається з вартості переробленої соломки і витрат, пов'язаних з її переробкою. У разі переробки трести у волокно собівартість волокна складається з вартості переробленої трести і витрат, пов'язаних з її переробкою (без вартості побічної продукції).

У *цегельному виробництві* собівартість продукції обчислюють за переділами: заготівля глини та піску; виготовлення цегли-сирцю; випалювання цегли. Щодо перших двох переділів розраховують витрати на одержання відповідно 1 м³ заготовлених глини і піску та 1000 цеглин сирцю. Собівартість випаленої цегли складається із витрат на випалювання, в тому числі вартості цеглин сирцю без вартості побічної продукції (половинок та битої цегли за реалізаційними цінами).

При незначному обсязі цегельного виробництва переділи не виділяють. У цьому разі собівартість випаленої цегли обчислюють за сумарними витратами на заготівлю сировини, виготовлення сирцю та випалювання цегли (без вартості побічної продукції).

При *заготівлі деревини з власних лісонасаджень* розраховують собівартість 1 м³ ділової деревини. Для цього витрати, включаючи плату за деревину, реалізовану на пні (без вартості побічної продукції, наприклад дров, за ціною можливого використання), ділять на кількість одержаної продукції в конкретних одиницях вимірювання.

Окремо обчислюють витрати на виготовлення пиломатеріалів, фактична собівартість яких складається з вартості розпиляної деревини (колод), заготовленої власними силами та придбаної, а також витрат на розпилювання, зменшених на вартість одержаної побічної продукції (обполку, обрізків, тирси), яка оцінюється за цінами можливої реалізації.

У разі розпилювання на пилорамах сільськогосподарських підприємств деревини інших юридичних та фізичних осіб обчислюють собівартість переробки одиниці деревини діленням всіх витрат на переробку (без вартості побічної продукції) на кількість переробленої сировини в конкретних одиницях вимірювання (переробка розглядається як виконання робіт на сторону).

Витрати сільськогосподарських підприємств на *добування торфу* планують і обліковують в цілому по виробництву незалежно від цільового призначення торфу. Готовою продукцією є заготовлений торф, висушений до встановлених кондицій.

У разі потреби собівартість торфу розраховують з урахуванням його вологості, яка приймається для торфу на добрива — 55 %, для підстилки — 40, кускового для палива — 33, фрезерного для палива — 40 %. Це дає змогу визначити собівартість заготовленої продукції у перерахунку на торф умовної вологості.

Собівартість 1 т заготовленого для певного призначення торфу визначається діленням витрат на торфорозробку на кількість торфу умовної вологості певного призначення в конкретних одиницях вимірювання. Одержаний результат ділять на фізичну масу торфу певного призначення.

Виготовлення торфобрикетів є окремим переділом торфорозробок. Собівартість виготовлених брикетів складається з вартості ви-

користаного торфу та інших компонентів і витрат на приготування маси, її формування та сушіння.

4.5. Допоміжні та обслуговуючі виробництва

Собівартість продукції (послуг) допоміжних та обслуговуючих виробництв є складовою частиною витрат на виробництво сільсько-господарської продукції, а також загальногосподарських і загально-цехових витрат. Розрахунок собівартості робіт і послуг допоміжних та обслуговуючих виробництв у відповідній формі здійснюється до визначення собівартості продукції рослинництва, тваринництва і промислового виробництва, а також до розподілу загальногосподарських витрат. Тому на обслуговуючі виробництва не розподіляються загальногосподарські витрати. Розрахунки собівартості їхніх робіт і послуг попередньо проводять у формі «Виробництво і калькуляція собівартості продукції допоміжних та обслуговуючих виробництв» розрахункових таблиць, після чого заповнюють відповідну форму в бізнес-плані.

Витрати на утримання газового господарства, включаючи вартість закупленого газу, планують у розрізі окремих статей, включаючи вартість одержаного газу. Калькуляційною одиницею в газопостачанні є 1 м^3 . На підприємствах, де використовують лише скраплений (балонний) газ, розраховують собівартість 1 кг газу. Для розрахунку планової собівартості 1 м^3 газу потрібно витрати на газопостачання, включаючи вартість закупленого газу, поділити на його кількість у м^3 .

Витрати на енергозабезпечення. Собівартість 10 Гкал теплоенергії визначають діленням суми витрат на енергетичне виробництво (утримання котелень, теплової мережі та теплових установок), закупівлю та передачу споживачам теплоенергії на загальну кількість її гікакалорій без урахування енергії, використаної на власні потреби котелень, та втрат її в тепловій мережі.

Собівартість 10 кВт-год електроенергії встановлюють діленням суми всіх витрат з її виробництва на власних електростанціях, вартості електроенергії, одержаної із загальної мережі, вартості утримання електрогосподарства на загальну кількість кіловат-годин електроенергії, використаної електрогосподарством.

Витрати на водопостачання. Собівартість 1 м^3 води, добутої власною водокачкою і одержаної зі сторони, розраховують діленням сумарних витрат на водопостачання (витрати на утримання водокачки, вартість води, одержаної зі сторони, витрати на утримання внутрішньогосподарської водорозподільної мережі тощо) на загальну кількість метрів кубічних використаної води.

Витрати на утримання насосних установок, які обслуговують поля, ферми, ставки, пасовища, відносять на витрати відповідного об'єкта або на загальновиробничі витрати.

Планова собівартість робіт, які будуть виконуватися в ремонтно-механічній майстерні, визначається за окремими замовленнями (групою однорідних замовлень). Загальновиробничі витрати ремонтно-механічної майстерні розподіляють між окремими її замовленнями пропорційно до сум прямої оплати праці. Зняті з відремонтованого об'єкта старі вузли та деталі оцінюють за *вартістю відновлення* або *вартістю придбання*. На вартість знятих вузлів та деталей зменшують витрати на ремонт об'єкта.

Собівартість зберігання одиниці продукції в холодильних камерах і спеціальних сховищах визначають виходячи із загальної суми витрат на їхнє утримання і кількості центнеро-днів зберігання в них кожного виду продукції. Вартість послуг холодильних камер і спеціальних сховищ розподіляють по споживачах і відносять на собівартість продукції, що зберігається, або витрати збуту.

Транспортні витрати. Собівартість 1 тонно-кілометра визначають в середньому відносно всього вантажного автопарку господарства, включаючи автоцистерни, бензовози та інші спеціалізовані машини, що зайняті перевезенням вантажів. Обсяг робіт вантажного автопарку в тонно-кілометрах (графа 1) переноситься з розділу 2 «Використання вантажних автомобілів» форми «Енергетика» розрахункових таблиць.

Обсяги перевезення вантажів планують в тонно-кілометрах, *а роботи спеціальних машин та перевезень людей вантажним автотранспортом* — в машино-годинах, кількість яких перераховують в машино-дні. *Обсяг робіт в кілометрах пробігу* визначають виходячи з його фактичного рівня за минулі роки з урахуванням можливостей підвищення ефективності використання рухомого складу автопарку.

При плануванні використання вантажних автомашин доцільно спочатку розробити госпрозрахункові завдання для автопарку і встановлені зведені показники перенести у відповідні форми бізнес-плану і розрахункових таблиць.

Середньорічна кількість автомашин визначається виходячи з наявності їх на початок планового року, а також у плановому році кількості передбачених для придбання нових та вибракування зношених машин.

Кількість машино-днів перебування транспортних засобів у господарстві складає сума всіх календарних днів перебування кожного автомобіля (в тому числі автоцистерни) в господарстві, включаючи вихідні і святкові, у плановому році; ***кількість автомобіле-днів у ро-***

боті — це сума всіх днів роботи кожного автомобіля, незалежно від тривалості його роботи впродовж дня.

Середньодобовий пробіг однієї машини в кілометрах, в тому числі з вантажем, а також *кількість днів роботи автотранспорту впродовж року* планують виходячи з показників використання автопарку в попередньому році і заходів щодо поліпшення використання вантажних автомобілів, передбачених у плановому році.

Загальний пробіг усіх автомашин розраховують множенням середньодобового пробігу однієї машини на кількість машин та подальшим множенням встановленого показника на середню кількість днів роботи всіх машин за рік.

Пробіг автомашин з вантажем в кілометрах складає сумарний кілометраж всіх їздок (із заїздами) з вантажем, незалежно від відсотка використання тоннажу машин.

Обсяг перевезень вантажів в тонно-кілометрах визначають множенням загального пробігу автомобілів з вантажем на середню вантажопідйомність однієї машини з урахуванням коефіцієнту використання тоннажу.

Обсяг перевезень вантажів у тоннах визначають діленням обсягу перевезень вантажів у тонно-кілометрах на попередньо встановлену середню відстань їздки з вантажем.

Вартість утримання і експлуатації автопарку. Обраховується у такому порядку.

У графах 2 і 3 відображують кількість людино-годин і витрати на оплату праці завідуючого гаражем, автомеханіка, диспетчера та інших службовців (на собівартість 1 тонно-кілометра вона відноситься повністю), а також водіїв тільки в частині, пов'язаній з виконанням автоперевезень. Оплату праці водіїв на ремонті включають до кошторису витрат ремонтної майстерні. Оплату праці вантажників відносять на витрати за об'єктами калькуляції відповідно до цільового призначення вантажів.

Відрахування на соціальні заходи планують в обсягах, передбачених законодавством.

Вартість пального та мастильних матеріалів обчислюють виходячи з кількості основного пального, потрібного для виконання запланованого обсягу робіт з урахуванням вартості доставки його в господарство і комплексних цін, в які включають і ціни на мастильні матеріали. За основу розрахунку потреби в подальшому приймають лінійні норми витрат пального.

Вартість пального та мастильних матеріалів, витрачених на поточний ремонт і обкатку машин після ремонту, планується за статтею «Поточний ремонт основних засобів».

В графі 8 планують витрати на електро-, тепло- і водопостачання та інші аналогічні витрати. В цю графу також включають вартість послуг тракторного парку з буксування машин і виконання інших робіт.

У графі 9 показують загальні витрати на ремонт і заміну автомобільної гуми (вулканізація та інші роботи з ремонту гуми, вартість нової і відновлення автогуми). Витрати на заміну гуми планують з урахуванням цін придбання і пробігу шин.

В графі 10 показують інші витрати на утримання основних засобів (оплата праці персоналу, що обслуговує основні засоби, амортизаційні відрахування, вартість зносу та витрати на відновлення малоцінних і швидкозношуваних предметів та інструментів тощо).

Сума амортизаційних відрахувань і витрат на поточний ремонт погоджується з відповідними даними форми «Амортизаційні відрахування на повне відновлення та витрати на ремонт» розрахункових таблиць. Суми амортизації та витрат на поточний ремонт доцільно розподіляти між обсягами вантажоперевезень і перевезень пасажирів не пропорційно машино-дням, а пропорційно загальному пробігу в кілометрах.

Стаття «Інші витрати» включає вартість зносу спецодягу та взуття, витрати на охорону праці і техніку безпеки, а також на проведення заходів, пов'язаних з щорічним технічним наглядом і державною реєстрацією автотранспорту, на придбання обтиральних матеріалів і мийних засобів тощо.

Витрати на придбання спецодягу та спецвзуття планують з урахуванням норм, прийнятих при укладанні колективного договору, відповідних строків служби і відпускних цін.

Витрати на охорону праці і техніку безпеки планують за кошторисом витрат на ці цілі, який складається щороку. В такому самому порядку планують витрати на щорічні технічні догляди.

Сума витрат на придбання обтиральних матеріалів і мийних засобів визначається виходячи з норм витрат і відпускних цін. В цю саму статтю включають витрати на страхування будівель та споруд, автотранспорту, обладнання гаражів тощо. При цьому керуються діючим порядком і умовами страхування.

Для визначення собівартості виконаних робіт спочатку визначають собівартість 1 машино-дня роботи вантажного автотранспорту, для чого всі витрати на його утримання ділять на кількість машино-днів, відпрацьованих на всіх видах робіт, що дає можливість виділити витрати, пов'язані з перевезенням людей. Решту витрат складатиме собівартість робіт з перевезення вантажів, для визначення якої витрати на перевезення вантажів ділять на обсяг виконаних робіт в тонно-кілометрах (калькуляційною одиницею роботи є 10 тонно-кілометрів).

Витрати на утримання автокранів відображують окремо і відносять на споживачів виходячи з обсягу виконаних робіт або відпрацьованого часу з обслуговування кожного з них.

Витрати на утримання пожежних машин планують у складі загальновидавничих витрат.

У формі «Допоміжні та обслуговуючі виробництва» бізнес-плану (графі 4 і 5) планують також надання послуг населенню та іншим підприємствам і організаціям.

Планування витрат по машинно-тракторному парку здійснюється аналогічно плануванню витрат по вантажному автотранспорту. Собівартість одного умовного еталонного гектара визначають діленням всіх витрат по машинно-тракторному парку на загальний обсяг механізованих робіт на підприємстві, а щодо транспортних робіт у такому самому порядку визначають собівартість 1 або 10 тонно-кілометрів.

У графах 4 і 5 цієї форми бізнес-плану планують надання послуг підсобним господарствам населення, селянським (фермерським) господарствам, іншим підприємствам і організаціям.

Послуги машинно-тракторного парку з перевезення вантажів відносять на відповідні об'єкти калькуляції згідно з плановою собівартістю тонно-кілометра та обсягом планових робіт на цьому об'єкті.

Вартість роботи живої тягової сили планується в цілому по робочих конях і волах; при цьому робочий день вола прирівнюється до робочого дня коня. Кількість коне-днів (обсяг послуг) визначають так. Спочатку множенням середньорічного поголів'я робочих коней і волів на кількість днів в календарному році обраховують кількість кормо-днів (фуражних днів). Потім із загальної кількості кормо-днів виключають дні відпочинку, простою жеребних маток, використання жеребців для відтворення поголів'я, а також дні сумарної роботи з обслуговування коней (волів).

У графах 2 і 3 показують відповідно витрати праці та коштів на оплату праці конюхів, нічних та інших робітників, зайнятих обслуговуванням робочої худоби. Витрати праці в людино-годинах обраховують множенням середньорічної чисельності робітників конеферми на річний фонд робочого часу одного робітника. Суму витрат на оплату праці визначають за нормативами на 1 голову коней (волів) або за чисельністю робітників і тарифними ставками з урахуванням надбавок і доплат. Суми витрат на оплату праці узгоджують з показниками форми «Розрахунок чисельності працівників і фонду оплати праці» розрахункових таблиць. Витрати на оплату праці іздових і вантажників на собівартість роботи живої тягової сили не відносять.

Відрахування на соціальні заходи планують в обсягах, передбачених законодавством.

Потреба в кормах для робочої худоби розраховується у формі «Потреба і вартість кормів» розрахункових таблиць. Оскільки витрати на роботу живої тягової сили планують до підрахунку собівартості продукції рослинництва, то допускається певна умовність в оцінці кормів: наявні на початок року корми оцінюють за фактичною або очікуваною собівартістю; заплановані для закупівлі — за

плановими цінами придбання; корми врожаю планового року — за плановою собівартістю передпланового року або за фактичною (очікуваною) собівартістю. В разі необхідності додають витрати на підвезення кормів та їх переробку.

У графі 8 планують витрати на роботи і послуги, що надають конфермі інші допоміжні та обслуговуючі виробництва (автопарк, служби електро-, тепло- і водопостачання) та інші витрати. Розрахунок витрат на зазначені роботи та послуги може проводитись як визначенням потреби в цих роботах та послугах з наступною їх оцінкою за фактичною (очікуваною) або плановою собівартістю минулого року, так і за фактичним рівнем витрат на ці цілі з коригуванням на зростання цін.

У графах 9, 10 планують витрати на ремонт основних засобів та інші витрати на утримання основних засобів (амортизація робочих тварин та інших засобів виробництва, знос та витрати на відновлення малоцінних та швидкозношуваних предметів тощо).

Інші витрати — це витрати, що безпосередньо пов'язані з виробництвом продукції (послуг), але які не належать до жодної з наведених статей. До цієї статті при визначенні собівартості коне-дня, зокрема, відносяться: вартість спецодягу та спецзуття; вартість підстилки; витрати на будівництво та утримання літніх таборів, загонів, навісів та інших некапітальних споруд для тварин; платежі за страхування майна і тварин; витрати на підкування коней; вартість колісної мазі та інших матеріалів; витрати на огороження ферми, обладнання дезбар'єрів і санпропускників та інші об'єкти, пов'язані із ветеринарно-санітарними заходами; вартість медикаментів, яка розраховується ветеринарними працівниками виходячи із потреби на проведення лікування коней та інших ветеринарно-санітарних заходів.

Собівартість 1 голови приплоду обчислюють за вартістю 60 кормо-днів утримання 1 голови дорослої робочої худоби. Собівартість 1 кормо-дня (для оцінки вартості приплоду) розраховують діленням всієї суми витрат на утримання робочої худоби на кількість кормо-днів цього утримання.

Собівартість 1 робочого дня живої тяглової сили визначають діленням загальної суми витрат на утримання робочої худоби (без вартості приплоду, гною та іншої побічної продукції) на кількість відпрацьованих нею робочих днів (без днів роботи на самообслуговуванні). При цьому робочий день коней і волів прирівнюють один до одного.

Визначена собівартість одиниці послуг живої тяглової сили є підставою для віднесення цих витрат на споживачів виходячи з кількості використаних ними робочих днів (коне-днів). При цьому одночасно з розрахунками калькуляції собівартості 1 коне-дня складають таблицю використання живої тяглової сили, погоджуючи потреби в

послугах з можливостями їхнього забезпечення. При цьому обсяги послуг (графа 1) повинні відповідати кількості коне-днів, які передбачається відпрацювати за галузями і сферами діяльності. Кількість коне-днів, передбачених для надання послуг працівникам підприємства, стороннім організаціям і населенню, відображують в графі 4, а в графі 5 показують їхню вартість у відпускних цінах.

У формі «Виробництво і калькуляція собівартості продукції допоміжних і обслуговуючих виробництв» розрахункових таблиць також планують витрати на приготування кормів на кормокухні і кормоцехах, які потім включають у витрати на корми (форма «Потреба в кормах та їхня вартість на плановий рік» розрахункових таблиць). Собівартість продукції допоміжних і обслуговуючих виробництв розподіляють за видами і калькуляційними групами тварин пропорційно фізичній масі кормів, що будуть витрачені у плановому році. Ці витрати не включають вартість самих кормів і на них не відносять загальновиробничі витрати.

У вільних рядках форми планують роботу інших допоміжних виробництв, що обслуговують виробничу діяльність і побутові потреби господарства (їдальні, пекарні, ремонтно-пошивочні майстерні, лазні тощо).

Вартість роботи допоміжних і обслуговуючих виробництв, пов'язаних з роботою тяглової сили, включають до складу витрат за іншими допоміжними і обслуговуючими виробництвами. Якщо планова собівартість робіт того чи іншого допоміжного виробництва ще не підрахована, а її необхідно включати у витрати інших виробництв, ці роботи оцінюють за фактичною собівартістю передпланового року. Собівартість робіт розраховують передусім відносно тих виробництв, послуги яких менше впливають на величину витрат на роботу інших допоміжних і обслуговуючих виробництв.

5. ОСНОВНІ ЗАСОБИ ВИРОБНИЦТВА

Основні фонди — це матеріальні цінності, що використовуються у виробничій діяльності підприємства впродовж періоду, який перевищує 365 календарних днів з дати введення в експлуатацію цих матеріальних цінностей, вартість яких поступово зменшується у зв'язку з їхнім фізичним або моральним зносом.

Основні фонди розподіляються на окремі групи:

група 1 — будівлі, споруди, їхні структурні компоненти та передавальні пристрої, в тому числі жилі будинки та їхні частини (квартири і місця загального користування);

група 2 — автомобільний транспорт та вузли (запасні частини) до нього; меблі; побутові електронні, оптичні, електромеханічні прилади та інструменти, зокрема електронно-обчислювальні машини, інші машини для автоматичного оброблювання інформації, інформаційні системи, телефони, мікрофони та рації, інше конторське (офісне) обладнання, устаткування та приладдя до них;

група 3 — будь-які інші основні фонди, не віднесені до груп 1 і 2.

Амортизація основних фондів і нематеріальних активів передбачає поступове віднесення витрат на їх придбання, виготовлення або вдосконалення та зменшення скоригованого на амортизаційні відрахування прибутку підприємства у межах встановлених норм амортизаційних відрахувань.

Амортизація охоплює витрати на:

► придбання основних фондів та нематеріальних активів для власного виробничого використання, в тому числі на придбання племінної худоби та закладання і вирощування багаторічних насаджень до початку їх плодоношення;

► самостійне виготовлення основних фондів для власних виробничих потреб, включаючи витрати на виплату заробітної плати працівникам, які були зайняті на виготовленні таких основних фондів;

► проведення всіх видів ремонту, реконструкції, модернізації та інших видів вдосконалення основних фондів;

► поліпшення якості земель, не пов'язаних з будівництвом.

Не підлягають амортизації та повністю відносяться до складу валових витрат платного періоду витрати підприємства на:

- ▶ придбання і відгодівлю продуктивної худоби;
- ▶ вирощування багаторічних плодоносних насаджень;
- ▶ придбання основних фондів або нематеріальних активів з метою їх подальшої реалізації іншим організаціям чи використання їх у виробництві (будівництві, спорудженні) інших основних фондів, призначених для подальшої реалізації іншим підприємствам;

▶ утримання основних фондів, що перебувають на консервації.

Не підлягають амортизації та відносяться до відповідних джерел фінансування:

- ▶ витрати з бюджетів на будівництво та утримання споруд благоустрою й жилих будинків;
- ▶ витрати з бюджетів на будівництво та утримання автомобільних доріг загального користування;
- ▶ витрати на придбання, ремонт та модернізацію легкового автомобільного транспорту.

Суми амортизаційних відрахувань планового періоду визначаються на основі застосування встановлених норм амортизації до балансової вартості груп основних фондів на початок планового періоду.

Балансова вартість групи основних фондів на початок планового періоду

$$B_a = B_{a-1} + П_{a-1} - B_{a-1} - A_{a-1},$$

де B_{a-1} — балансова вартість групи основних фондів на початок року, що передував плановому; $П_{a-1}$ — сума витрат на придбання основних фондів, капітальний ремонт, реконструкцію, модернізацію та інші вдосконалення основних фондів упродовж року, що передував плановому; B_{a-1} — вартість виведених з експлуатації основних фондів упродовж року, що передував плановому; A_{a-1} — сума амортизаційних відрахувань, нарахованих у році, що передував плановому.

Підприємства всіх форм власності мають право застосовувати щорічну індексацію балансової вартості груп основних фондів та нематеріальних активів на коефіцієнт індексації, який визначається за формулою

$$K_i = (J_{a-1} - 110)/100,$$

де J_{a-1} — індекс інфляції в році, за результатами діяльності в якому проводиться індексація.

Якщо значення K_i не перевищує одиниці, індексація не проводиться. Підприємство, яке застосовує коефіцієнт індексації, зобов'язане визнати капітальний дохід у сумі, що дорівнює різниці між балансовою вартістю відповідної групи основних фондів (нематеріальних активів), визначеною на початок планового року із застосуванням коефіцієнта індексації, і балансовою вартістю зазначеної групи основних фондів (нематеріальних активів) до такої індексації.

Цей капітальний дохід відносять до складу валових доходів платника податку в кожному кварталі планового року в сумі, що дорівнює 1/4 відсотка річної норми амортизації відповідної групи основних фондів (нематеріальних активів) від суми капітального доходу такої групи.

При застосуванні прискореного методу амортизації коефіцієнт індексації не застосовується.

Норми амортизації у розрахунку на календарний рік встановлюються у відсотках до балансової вартості кожної з груп основних фондів на кінець звітного періоду у такому розмірі: група 1 — 5 %; група 2 — 25; група 3 — 15 %.

Підприємство може самостійно прийняти рішення про застосування прискореної амортизації основних фондів групи 3, придбаних після прийняття Закону «Про оподаткування прибутку підприємств» за такими нормами: 1-й рік експлуатації — 15 %; 2-й — 30; 3-й — 20 ; 4-й — 15; 5-й — 10; 6-й — 5; 7-й рік експлуатації — 5 %.

Таке рішення не може бути прийняте підприємствами, що випускають продукцію (здійснюють роботи, послуги), ціни (тарифи) на які встановлюються (регулюються) державою.

Амортизація окремого об'єкта основних фондів групи 1 проводиться до досягнення балансовою вартістю такого об'єкта ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Залишкова вартість такого об'єкта відноситься до складу валових витрат за результатами відповідного податкового періоду, а вартість такого об'єкта прирівнюється до нуля.

Амортизація основних фондів груп 2 і 3 проводиться до досягнення балансовою вартістю групи нульового значення.

Амортизація нематеріальних активів виконується за *лінійним методом*, згідно з яким кожний окремий вид нематеріального активу амортизується рівними частками, виходячи з його первісної вартості, з урахуванням індексації впродовж строку, визначеного підприємством самостійно на основі строку корисного використання цих нематеріальних активів або строку діяльності підприємства, але не більш ніж 10 років безперервної експлуатації нематеріальних активів.

Амортизаційні відрахування провадяться до досягнення залишковою вартістю нематеріального активу нульового значення.

Порядок збільшення та зменшення балансової вартості груп основних фондів. 1. У разі здійснення витрат на придбання основних фондів балансова вартість відповідної групи цих факторів збільшується на суму вартості їх придбання з урахуванням транспортних і страхових платежів, а також інших витрат, понесених у зв'язку з таким придбанням, без урахування сплаченого податку на додану вартість, якщо підприємство є його платником.

2. У разі здійснення витрат на самостійне виготовлення основних фондів для власних виробничих потреб балансова вартість відповідної групи основних фондів збільшується на суму всіх виробничих витрат, понесених підприємством, що пов'язані з їх виготовленням та введенням в експлуатацію, а також витрат на виготовлення таких основних фондів, що має інші джерела фінансування, без урахування сплаченого податку на додану вартість, якщо підприємство є його платником.

3. У разі виведення з експлуатації окремих об'єктів основних фондів групи 1 у зв'язку з їх реалізацією балансова вартість групи 1 зменшується на суму балансової вартості таких об'єктів.

4. Сума перевищення виручкою від реалізації балансової вартості окремих об'єктів основних фондів групи 1 та нематеріальних активів включається до валових доходів підприємства, а сума перевищення балансовою вартістю виручки від такої реалізації — до валових витрат підприємства.

5. У разі виведення з експлуатації основних фондів груп 2 і 3 у зв'язку з їх реалізацією балансова вартість відповідних групи зменшується на суму реалізації таких основних фондів (вартості продукції, робіт, послуг, отриманих підприємством в межах бартерних (товарообмінних) операцій). Якщо сума вартості основних фондів групи 2 чи 3 дорівнює або перевищує балансову вартість відповідної групи, ця балансова вартість прирівнюється до нуля, а зазначена сума перевищення включається до валового доходу підприємства відповідного періоду.

6. У разі виведення з експлуатації окремого об'єкта основних фондів групи 1 в зв'язку з його ліквідацією, капітальним ремонтом, реконструкцією, модернізацією, консервацією за рішенням підприємства або Кабінету Міністрів України балансова вартість такого об'єкта для цілей амортизації прирівнюється до нуля. Відповідно амортизаційні відрахування не нараховуються.

Зворотне введення основних фондів групи 1 після їх капітального ремонту, реконструкції або модернізації здійснюється в порядку, аналогічному для введення самостійно виготовлених підприємством основних фондів для власних виробничих потреб.

7. У разі виведення з експлуатації окремих фондів груп 2 і 3 у зв'язку з їх ліквідацією, капітальним ремонтом, реконструкцією, модернізацією або консервацією за рішенням підприємства або Кабінету Міністрів України балансова вартість відповідних груп не змінюється.

Зворотнє введення таких основних фондів в експлуатацію після проведення їх капітального ремонту, реконструкції та модернізації збільшує балансову вартість відповідних груп тільки на суму витрат, пов'язаних з цими роботами.

8. У разі вимушеної заміни основних фондів, якщо з незалежних від підприємства обставин вони (або їх частина) зруйновані, вкрадені чи підлягають знесенню, або виникнення загрози неминучої заміни, зруйнування або знесення основних фондів (за умови підтвердження наявності загрози такої неминучості у порядку, визначеному законодавством) підприємство в плановому періоді, на який припадатиме така заміна:

► збільшує валові витрати на суму балансової вартості об'єкта основних фондів групи 1, який підлягає вимушеній заміні, а вартість такого об'єкта в планових розрахунках прирівнює до нуля;

► не змінює в зазначених обставинах балансову вартість основних фондів груп 2 і 3.

9. Якщо підприємство приймає рішення про ліквідацію окремого об'єкта основних фондів групи 1, не пов'язане з вимушеною заміною основних фондів з незалежних від підприємства обставин, балансову вартість такого об'єкта не відносять до валових витрат і відшкодовують її за рахунок власних джерел підприємства.

10. Балансова вартість відповідної групи основних фондів не зменшується на вартість основних фондів, які надаються підприємством в оперативний лізинг (оренду).

11. Балансова вартість відповідної групи основних фондів зменшується на вартість основних фондів, які надаються підприємством у фінансовий лізинг (оренду) у порядку, встановленому для реалізації основних фондів. При цьому лізингоотримувач (орендар) збільшує балансову вартість відповідної групи власних основних фондів у порядку, встановленому для придбання основних фондів.

Підприємства (платники податку) мають право впродовж планового року віднести до валових витрат будь-які витрати, пов'язані з вдосконаленням основних фондів, у сумі, що не перевищує 5 % від сукупної балансової вартості всіх груп основних фондів на початок планового року.

Витрати, що перевищують зазначену суму, відносяться на збільшення балансової вартості груп 2 і 3 (балансової вартості окремого об'єкта основних фондів групи 1) та підлягають амортизації за нормами, передбаченими для відповідних видів основних фондів.

6. ЕНЕРГЕТИКА

В силу значної кількості видів і марок машин, широкого спектра нормоутворюючих факторів, задіяних у сільськогосподарському виробництві, його сезонності особливо складними є організація та планування використання машинно-тракторного парку (МТП). Основними методами визначення потреби в техніці і складання плану її експлуатації є економіко-математичний і розрахунково-конструктивний.

Економіко-математичний метод найбільш ефективний. За наявності у господарстві персонального комп'ютера і відповідного програмного забезпечення застосуванням цього методу можна звести до мінімуму затрати часу на розробку оптимального плану використання МТП. Ще більший ефект досягається при плануванні складу МТП на перспективу, коли є потреба оцінити доцільність змін у технології і складі МТП. Порядок і приклади реалізації цього методу докладно описані в спеціальній і навчальній літературі з математичного моделювання економічних процесів у сільському господарстві.

Розрахунково-конструктивний метод орієнтований на використання елементарних обчислювальних засобів. Спеціалісти, що досконально володіють цим методом у ситуаціях, які не потребують істотних змін виробничої програми, спроможні одержати рішення, близькі до оптимальних. Основною вихідною інформацією при цьому є *технологічні карти*.

Застосування розрахунково-конструктивного методу включає такі етапи: 1) складання зведеного плану механізованих робіт, який визначає їх перелік, обсяги, строки виконання, можливі склади агрегатів; 2) розподіл загального обсягу робіт за основними групами МТП (трактори загального призначення, універсально-просапні, спеціальні, комбайни і т.ін.); 3) визначення потреби (за марками) у тракторах, комбайнах і сільськогосподарських машинах на весь плановий період, складання графіка використання МТП.

Планування використання машинно-тракторного парку, потреби в сільськогосподарській техніці, обсягів ре-

монтів і технічних оглядів, прямих експлуатаційних витрат та інших показників здійснюється на основі запланованого річного обсягу тракторних та інших механізованих робіт (сумарний виробіток тракторів, комбайнів та інших складних машин).

В якості одиниці вимірювання річного обсягу тракторних робіт застосовується *умовний еталонний гектар* — обсяг робіт з оранки 1 га в еталонних умовах. Виробіток трактора певної марки в еталонних умовах, визначений за методикою технічного нормування, приймається як *еталонний* (дод. 11). Еталонний виробіток трактора за 1 год змінної часу відповідає коефіцієнту переводу фізичного трактора даної марки в умовний еталонний трактор.

Плановий обсяг робіт тракторного парку в умовних еталонних гектарах визначають перерахунком на них фізичного обсягу всіх видів робіт, які виконуються машинами на тракторній тязі в рослинництві, тваринництві та інших галузях. Фізичні обсяги тракторних робіт можна перерахувати в еталонні гектари і множенням кількості виконаних нормо-змін тракторами конкретної марки на *змінну норму виробітку в умовних гектарах*. Остання визначається множенням коефіцієнту переведення фізичних тракторів у еталонні на тривалість зміни 7 год, а на роботах з шкідливими умовами праці — 6 год.

Кількість нормо-змін встановлюється діленням виконаного обсягу робіт у фізичних одиницях на 7-годинну норму виробітку в тих самим одиницях.

➤ **Приклад 1.** Трактор МТЗ-82 з сівалкою СЗ-3,6 використовувався на посіві зернових культур. 7-годинна норма виробітку 16,9 га. Виконано за зміну 18,6 га. Кількість виконаних нормо-змін $18,6 / 16,9 = 1,1$.

Якщо трактором виконується робота, яка обліковується в годинах (почасово) і на неї не встановлена технічно обґрунтована норма виробітку, кількість виконаних нормо-змін визначають діленням кількості годин, фактично відпрацьованих і зафіксованих в обліковому листку тракториста-машиніста, на 7 год.

➤ **Приклад 2.** Трактор МТЗ-82 з сівалкою СЗ-3,6 використовувався впродовж 5 год на підвезенні сільськогосподарського інвентарю до машинного двору. Кількість виконаних нормо-змін $5 / 7 = 0,71$. Виконано умовних еталонних га $0,71 \cdot 5,1 = 3,62$.

Кількість виконаних нормо-змін підсумовують в обліковому листку. Кількість умовних еталонних гектарів визначають множенням 7-годинного еталонного виробітку конкретного трактора на суму виконаних нормо-змін.

➤ **Приклад 3.** Кількість виконаних на тракторі МТЗ-82 7-годинних нормо-змін на різних роботах за обліковим листком становить 2,3. 7-годинний еталонний виробіток МТЗ-82 $0,73 \cdot 7 = 5,11$ (5,1). Виконано умовних еталонних гектарів $5,1 \cdot 2,3 = 11,73$.

Для тракторних робіт, щодо яких через шкідливі умови праці встановлені норми виробітку, засновані на тривалості зміни 6 год, кількість нормо-змін визначають діленням виконаного обсягу робіт у фізичних одиницях на 6-годинну

норму виробітку в тих самих одиницях. Кількість умовних еталонних гектарів визначають множенням 6-годинного еталонного виробітку даного трактора на кількість виконаних нормо-змін.

> **Приклад 4.** На тракторі МТЗ-82 з аерозольним пристроєм АГ-УД-2 оброблено 36 га. Через шкідливі умови праці норма виробітку встановлена виходячи з тривалості зміни 6 год і становить 34 га. Кількість виконаних нормо-змін $36 / 34 = 1,06$. Еталонний змінний (6-годинний) виробіток трактора МТЗ-82 $0,73 \cdot 6 = 4,38$. Виконано умовних гектарів $4,38 \cdot 1,06 = 4,64$.

Із загального обсягу тракторних робіт виділяють обсяги польових і транспортних робіт, а також обсяги робіт, які будуть виконані сторонніми організаціями.

Планування потреби в тракторах, комбайнах і сільськогосподарських машинах для виконання запланованого обсягу механізованих робіт. Розрахунок потреби в сільськогосподарській техніці повинен бути науково обґрунтованим і орієнтованим передусім на необхідність придбання машин, першочергово потрібних для формування раціонального складу машинно-тракторного парку і здійснення прийнятої технології виробництва. При цьому враховують фактичне використання наявного парку машин і необхідність виконання запланованого річного обсягу механізованих робіт.

Існує кілька методичних підходів і прийомів визначення потреби господарства в тракторах.

Розрахунок потреби в тракторах на підставі технологічних карт і графіків використання тракторів є найбільш поширеним і обґрунтованим.

Кількість і склад машин за цим методом розраховують в такому порядку:

1) підготовляють вихідні дані, складають технологічні карти вирощування і збирання сільськогосподарських культур, виконання виробничих процесів в тваринництві та інших галузях господарства;

2) на підставі технологічних карт будують графіки навантаження тракторів, визначають потрібну кількість тракторів за марками, склад і кількість робочих машин, складають план-заявку на придбання нових тракторів.

При складанні технологічних карт можна керуватись орієнтовними нормативами продуктивності агрегатів на виконання окремих видів робіт (дод. 12).

Кількість тракторів, потрібних для виконання всього запланованого обсягу робіт, визначають за графіками їх завантаження. Графіки будують, як правило, на період польових робіт для окремих марок тракторів одночасно із заповненням технологічних карт. За горизонталлями показують календарний час (місяці, декади або п'ятиденки), за вертикалями — потрібну кількість тракторів. З тех-

нологічної карти на графіки переносять календарний час, тривалість виконання запланованого обсягу робіт і кількість тракторів для їх виконання. Кожна операція позначається на графіку окремою клітинкою, у середині якої зазначають номер операції за технологічною картою і скорочену назву культури (або номер карти). Висота клітинки визначається кількістю агрегатів, щоденно потрібних для виконання кожної операції, ширина клітинки — кількістю календарних днів роботи.

Графіки використання машин фактично є зведеним календарним планом механізованих робіт. Початковий варіант графіка має «піки» і «провали». Для забезпечення більш рівномірного використання тракторів графіків коригують усуненням «піків» і заповненням «провалів». Вирівнювання графіків забезпечується зменшенням обсягів робіт у напружений період за рахунок перенесення деяких з них (менш важливих) на інші строки (в межах, припустимих вимогами агротехніки), суміщення виконання кількох операцій одним агрегатом, перерозподілу робіт між марками тракторів і т.ін. Можливе залучення автотранспорту (а подекуди й живого тягла) для виконання транспортних робіт, які повинні були виконуватися тракторами.

На графік робіт, що виконуються тракторами в рослинництві, накладають графік робіт, що виконуються ними в тваринництві та інших галузях господарства. Після цього роблять **остаточний висновок щодо потрібної кількості тракторів за марками.**

Кількість сільськогосподарських машин і знаряддя визначають за періодами найбільшої потреби в них (пікова величина на графіку).

Визначення потреби в тракторах за напруженим періодом робіт. Розрахунок провадять окремо відносно тракторів загального призначення та універсально-просапних.

Потреба в тракторах загального призначення

$$n = \frac{V}{HKt}$$

де n — кількість тракторів загального призначення в еталонному обчисленні, шт.; V — обсяг робіт в напружений період, ум.ет.га; H — норма виробітку за зміну 1 еталонного трактора, ум.ет.га; K — коефіцієнт змінності; t — тривалість напруженого періоду, дні.

Для тракторів загального призначення напруженим періодом є обробіток ґрунту під час збирання і зяблевої оранки. *Обсяг основної, збіжних і супутніх робіт, строки і тривалість їх виконання, а також продуктивність агрегатів — вирішальні фактори, що визначають потребу в тракторах загального призначення.*

Потреба в універсально-просапних тракторах розраховується також з орієнтацією на період максимальної напруги під час міжряд-

ної обробки просапних культур. Самий напружений період при цьому визначає ймовірний збіг строків міжрядної обробки просапних культур у господарстві. *Одноразова обробка цих культур в оптимальний агротехнічний строк і визначає потребу в універсально-просапних тракторах.* При цьому слід враховувати наявність супутніх робіт і можливість збігу окремих робіт у часі (сінозбирання, захист посівів і багаторічних насаджень від шкідників і хвороб, обслуговування тваринницьких ферм і комплексів тощо). Розрахунки виконують за тією самою формулою, що й для розрахунку потреби у тракторах загального призначення, за укрупненими нормативами. Обсяг робіт в напружений період приймають в умовних еталонних гектарах, змінний виробіток еталонного трактора визначають за 7-годинний робочий день, тривалість робочого дня встановлюють 14 год (коефіцієнт змінності 2), оптимальний агротехнічний строк — 8 – 10 днів.

Потреба в тракторах спеціального призначення визначається за обсягом відповідних робіт і сезонним виробітком.

Загальна потреба в тракторах у фізичному виразі визначається сумою потреби у тракторах загального призначення, універсально-просапних, спеціального призначення, а також в тракторах з постійно змонтованими на них машинами і обладнанням.

Парк тракторів на кінець планового року визначають як підсумок наявного парку на початок запланованого року і придбання їх в цей період за виключенням кількості передбачених до списання тракторів.

Метод визначення потреби в тракторах за укрупненими нормативами (табл. 22). В кожному конкретному випадку наведені нормативи уточнюють з урахуванням особливостей природно-економічних умов діяльності господарства (рельєфу місцевості, площі та конфігурації ділянок, питомого опору ґрунтів, місця розташування господарства відносно ринків збуту, пунктів одержання продукції, транспортних магістралей тощо), спеціалізації і структури його посівних площ, рівня інтенсивності та обсягу вантажоперевезень, технології вирощування культур і т.ін.

Після визначення загальної потреби у тракторах господарство вирішує питання про списання старих і придбання нових марок машин. Рішення про *списання старих машин* після закінчення встановленого строку служби приймається з урахуванням реального технічного стану цих машин і можливості їх подальшої експлуатації.

Придбання нових машин планують у розрахунку на забезпечення заміни списаної техніки і поповнення МТП до кількості, потрібної для виконання всіх запланованих обсягів робіт в оптимальні агротехнічні строки. В разі обмеженості коштів придбання машин планують у межах фінансових можливостей.

22. Нормативи потреби у тракторах на 1000 га ріллі і багаторічних насаджень, шт.*

Трактори загального призначення			Універсально-просапні трактори		
Марки	Кількість		Марки	Кількість	
	фізичних	еталонних		фізичних	еталонних
Всього	6,19	10,41	Всього	6,44	9,36
В тому числі:			В тому числі:		
К-700	0,06		МТЗ-82, МТЗ-80,		
К-701	0,54		ЮМЗ-6Л та їх		
Т-150	3,23		модифікації	6,69	
Т-130	0,17		Т-25А	0,82	
ДТ-75, Т-150	1,43		Т-70С	0,67	
ДТ-75М	0,76		Т-70-В	0,18	
			Т-16М	0,69	

*Справочник по планированию в агропромышленном комплексе / В.Д. Гревцов, С.С. Копнин, Б.Ф. Беспалый и др.; под ред. В.Д. Гревцова. — К.: Урожай, 1991.

Середньорічну кількість тракторів, включаючи і ті, на яких змонтовано спеціальні машини та обладнання (бульдозери, скрепери, екскаватори, канавокопачі та ін.), встановлюють як суму кількості тракторів на початок планового року, планового надходження їх у I кварталі, помноженого на коефіцієнт 1,0, другого — 0,50, третього — 0,25, з відрахуванням планового вибуття тракторів в плановому році, обрахованого так само, як і їх надходження. Надходження і вибуття машин у IV кварталі при цьому не враховують. Розрахунок виконують за марками і видами тракторів, що потрібно для їх переводу в еталонні, правильного розподілу обсягів робіт між ними і подальшого аналізу роботи тракторного парку. В графі 1 таблиці «Використання тракторів, комбайнів, автомобілів і витрати на ремонт» бізнес-плану показують загальну кількість тракторів у перерахунку на еталонні трактори.

При розподілі навантаження між тракторами різних марок користуються даними аналізу роботи тракторного парку за минулі роки з урахуванням заходів щодо підвищення коефіцієнта використання тракторів.

Потреба у зернозбиральних комбайнах для прямого комбайнування і підбирання валків визначається виходячи з найбільшої площі збирання озимих або ярих з урахуванням площі інших культур (насінників трав, соняшнику, зернобобових і т.ін.), строки збирання яких збігаються зі строками дозрівання озимих або ярих зернових. З найбільшої площі збирання ярих зернових культур виключають площу під кукурудзою, що збирається кукурудоззбиральними комбайнами, і площу під рисом і сорго, агротехнічні строки збирання яких не збігаються зі строками збирання ранніх зернових культур.

тур. В разі збігання строків дозрівання озимих і ярих в розрахунок приймається сумарна площа під ними.

Потреба у самохідних зернозбиральних комбайнах з копнувачем або з подрібнювачем планується залежно від прийнятої технології збирання соломи.

Потреба в зернозбиральних та інших спеціальних комбайнах визначається за формулою

$$n = \frac{V}{HKt}$$

де n — кількість комбайнів, шт.; V — обсяг робіт, фіз. га; H — змінна норма виробітку, га; K — коефіцієнт змінності; t — агротехнічний строк виконання роботи, дні.

В середньорічну кількість комбайнів і сільськогосподарських машин включають лише ті, які передбачено завезти до початку сезону відповідних робіт. Так, зернозбиральні комбайни, передбачені для придбання у першому півріччі, враховують як 100 % середньорічної наявності.

Плановий обсяг робіт комбайнів показують у фізичних гектарах площі збирання, причому по зернозбиральних комбайнах у загальний обсяг робіт у гектарах площі збирання зернових перераховують і площі зернових, скошені у валки (коефіцієнт переведення 0,7).

Всі подальші розрахунки виконують у послідовності, встановленій для розрахунку потреби у тракторах.

Потреба у спеціальних комбайнах і сільськогосподарських машинах узгоджується зі складом тракторного парку і розраховується на кінець планового року. При цьому визначають: обсяг сільськогосподарських робіт, які будуть виконуватися тією чи іншою машиною у плановому році; сезонний виробіток на агрегат — множенням денної норми виробітку на агротехнічний строк виконання робіт; потрібну кількість агрегатів — діленням обсягу робіт на сезонний виробіток; потребу в машинах — множенням визначеної кількості агрегатів на кількість машин в одному агрегаті.

Потреба у машинах на кінець планового року визначається за формулою

$$M = \frac{Vk}{B}$$

де M — потрібна кількість машин, шт.; V — обсяг робіт в розрахунок на даний агрегат у напружений період робіт, га; k — кількість машин в одному агрегаті, шт.; B — сезонний виробіток агрегату за напружений період робіт, га.

Після визначення потреби в сільськогосподарських машинах вирішується питання про їх придбання. Порядок розрахунку такий:

► встановлюють кількість машин, що підлягають списанню, виходячи з їхніх технічного стану і нормативних строків служби;

► розраховують кількість машин, придатних для експлуатації, як різницю між наявним парком і кількістю машин, що підлягають списанню;

► визначають кількість машин, що їх слід придбати, як різницю між потребою в них і наявною кількістю машин, придатних для подальшої експлуатації.

Отже, кількість машин, які потрібно придбати у плановому році,

$$П = М - Н + С,$$

де $М$ — кількість потрібних машин, шт.; $Н$ — кількість машин на початок планового року; $С$ — кількість машин, що підлягають списанню.

Водночас з розрахунком потреби у сільськогосподарських машинах визначають потрібну кількість зчіпок відповідних марок для комплектування агрегатів з причіпними машинами.

При визначенні потреби підприємства у тракторах, комбайнах і сільськогосподарських машинах доцільно користуватися нормативами орієнтовної потреби та завантаження (дод. 13).

При організації та плануванні роботи автотранспорту принципово важливим є визначення потреби в автомобілях.

Потреба у вантажних автомобілях як для всього господарства, так і для його підрозділів розраховується на основі планових обсягів вантажоперевезень і продуктивності рухомого складу.

Обсяг вантажоперевезень розраховують з урахуванням планових обсягів виробництва та реалізації продукції рослинництва і тваринництва, обсягів перевезень матеріально-технічних засобів, забезпечення потреб будівництва тощо

Річний обсяг вантажоперевезень автомобільним транспортом на плановий рік розраховують на підставі заявок керівників підрозділів, орендарів, населення на перевезення вантажів або використання автомобілів у визначений час. В заявці зазначають вид автомобіля або вантажу і обсяг вантажоперевезень у тоннах або тривалість роботи в годинах. На підставі заявок визначають обсяг транспортних робіт, погоджують договори і встановлюють планові обсяги перевезень автомобілями. Обсяг робіт, здійснюваних автотранспортом, вимірюється кількістю перевезених вантажів в тоннах, тонно-кілометрах і кілометрах пробігу.

Потреба у вантажних автомобілях визначається в тоннах вантажопідйомності як відношення планового обсягу перевезень до річної продуктивності рухомого складу в розрахунку на 1 т вантажопідйомності. При цьому потреба господарства у вантажних автомобілях

може бути уточнена за нормативами (дод. 7). Проте ці нормативи є усередненими для окремих областей України і при розрахунках в конкретних господарствах мають коригуватися відповідно до місцевих умов.

Після обґрунтування потреби в транспортних засобах (в тоннах вантажопідйомності) з урахуванням умов конкретного господарства уточнюють структуру пересувного складу і визначають вантажопідйомність. За вантажопідйомністю відповідної одиниці транспортних засобів розраховують потрібну кількість автомобілів. Приблизна структура парку вантажних автомобілів наведена у дод. 8. Такі нормативи використовують при укрупнених розрахунках по області чи адміністративному району. Для розрахунків в окремому господарстві більш прийнятні нормативи, розраховані на 1000 га ріллі та багаторічних насаджень за марками та типами машин (дод. 16).

Середньорічна кількість рухомого складу автопарку визначається за видами, а щодо вантажних додатково і за марками автомобілів. Для цього потрібно із загальної кількості автомобілів на початок планового року виключити автомобілі, які мають вибути впродовж року, і різницю помножити на кількість календарних днів у році. До одержаного результату додати машино-дні перебування у господарстві автомобілів, запланованих для придбання впродовж року. Діленням загальної суми кількості машино-днів перебування у господарстві відповідного виду рухомого складу автопарку на календарну кількість днів у році визначають середньорічну кількість вантажних, спеціальних, легкових автомобілів та автобусів. Структура автотранспорту така: *машини вантажні* (бортові, самоскиди, автоцистерни всіх призначень, комбикормовози); *спеціальні* (автокрани, пересувні майстерні, пожежні та санітарні автомобілі); *автобуси, легкові автомобілі*.

Аналогічно, визначенням кількості днів перебування машин у господарстві, розраховують і *середньорічну кількість причепів та напівпричепів*.

Для визначення *обсягів робіт за видами рухомого складу автопарку* потрібно зробити додатковий розрахунок. Відносно вантажних автомобілів заповнюється розділ II «Використання вантажних автомобілів» форми «Енергетика» розрахункових таблиць.

Загальна вантажопідйомність автомобілів обчислюється як сума вантажопідйомності автомобілів різних марок, яку, в свою чергу, визначають множенням середньорічної кількості автомашин даної марки на номінальну вантажопідйомність одного автомобіля.

Кількість машино-днів перебування в роботі (календарні, незалежно від тривалості робочого дня) встановлюють з урахуванням днів перебування одного автомобіля в ремонті і на технічному обслуговуванні, вихідних та святкових днів. Середня кількість днів роботи одного автомобіля може прийматися на рівні минулих років

з урахуванням можливостей поліпшення роботи автопарку. Загальну кількість машино-днів перебування в роботі визначають множенням середньої кількості днів роботи одного автомобіля на середню кількість автомобілів у господарстві.

Автомобіле-години перебування в роботі в наряді визначають множенням кількості машино-днів перебування у роботі на заплановану тривалість роботи одного автомобіля впродовж доби.

Загальний пробіг вантажних автомобілів визначають множенням кількості машино-днів перебування їх у роботі на середньодобовий пробіг одного автомобіля.

Середньодобовий пробіг одного автомобіля планують з урахуванням фактичних даних передпланового року та можливостей поліпшення їх внаслідок впорядкування мережі внутрішньогосподарських доріг, збільшення тривалості використання автомобіля впродовж доби, підвищення рівня механізації навантажувально-розвантажувальних робіт та інших заходів.

Пробіг вантажних автомобілів з людьми, перевезення яких зумовлене виробничою необхідністю, включається у загальний пробіг, але не враховується у пробігу з вантажем.

Загальний пробіг одного автомобіля з вантажем визначають множенням середньої відстані пробігу одного автомобіля з вантажем за день на кількість машино-днів перебування його в роботі.

Коефіцієнт використання автопарку розраховують діленням кількості машино-днів перебування всіх його одиниць в роботі на кількість машино-днів перебування їх у господарстві.

Коефіцієнт використання пробігу автомобілів дорівнює відношенню пробігу вантажних автомобілів з вантажем до загального їх пробігу.

Коефіцієнт використання вантажопідйомності автомобілів, частина з яких працюватиме в складі автопоїздів з причепами, дорівнює відношенню вантажобігу автомобілів та причепів. Тонно-кілометраж, який може бути вироблений окремо автомобілями з урахуванням їх вантажопідйомності, являє собою відношення фактично запланованого вантажобігу до номінального, який визначається множенням пробігу в кілометрах автомобілів з вантажем на середню вантажопідйомність одного автомобіля автопарку в тоннах.

Нормативний метод планування техніко-економічних показників роботи автопарку передбачає попереднє встановлення коефіцієнтів використання автопарку і продуктивності на одну автомобілетонну з подальшим виведенням натуральних показників роботи автопарку (машино-дні в роботі, пробіг з вантажем, обсяг вантажо-перевезень та вантажобігу).

Загальна потреба в основному пальному для виконання робіт тракторами та комбайнами визначається в технологічних картах виходячи із фізичних обсягів робіт та норм витрат пального на одини-

цю роботи або за нормативами витрат пального на 1 га під певною культурою, а також згідно з планом виконання робіт у тваринництві, будівництві та інших сферах господарської діяльності виходячи з обсягів робіт і встановлених норм витрат пального на одиницю робіт за марками тракторів. Потреба дизельного палива для роботи тракторного парку відображується у відповідних графах форми «Енергетика» бізнес-плану.

Загальна потреба в пальному для вантажних автомобілів встановлюється за допомогою додаткового розрахунку за марками автомобілів виходячи із запланованого обсягу робіт та лінійних норм витрат пального. Методика обрахування витрат пального детально викладена в спеціальній літературі. Потреба в основному пальному визначається окремо для автомобілів з бензиновими та дизельними двигунами у формі «Енергетика» бізнес-плану (дод. 17).

Середня витрата пального на одиницю робіт у формі «Використання вантажних автомобілів» розрахункових таблиць визначається діленням загальної потреби в основному пальному на запланований обсяг робіт.

На період масових сезонних робіт (весняно-польові роботи, жнива, заготівля кормів) при нестачі власного транспорту планують залучення стороннього автотранспорту. Залучений транспорт забезпечується паливом та мастильними матеріалами за рахунок господарства.

Потреба в пальному для легкових, пожежних та санітарних автомашин планується відповідно до річного ліміту витрат основного пального. Для пересувних авторемонтних майстерень, автобусів, автокранів витрати пального планують за річним пробігом (обсягом робіт) і нормами витрат пального на їх одиницю.

Потреба в пальному для стаціонарних і пересувних двигунів та силових установок розраховується виходячи з встановлених норм витрат пального на 1 кінську силу (1 кіловат) потужності на годину і тривалості роботи двигуна впродовж року. Норму витрат пального та потужність двигуна встановлюють заводські інструкції, що додаються до двигунів.

Потреба в пальному на ремонт, обкатку тракторів, комбайнів і автомобілів та на технічний огляд за ними планується на основі плану ремонтів, технічного обслуговування і затверджених норм витрат, а на холості переїзди — за фактичним рівнем витрат пального за попередні роки з урахуванням передбачених заходів із скорочення холостих переїздів.

Потреба у мастильних матеріалах на експлуатацію техніки розраховується за нормами, встановленими у відсотках від потреби в основному пальному, а також за нормами витрат масел на технічні огляди за тракторами, комбайнами і автомобілями, їх ремонт і обкатку. В господарстві для планування доцільно на основі індивіду-

альних норм розробляти *групові норми витрат мастильних матеріалів*. Аналогічно, за відсотковими нормами від загальної потреби у пальному планують потребу в заправочному бензині для тракторів.

Помісячне і поквартальне планування потреби в пальному і мастильних матеріалах виконують відповідно до обсягів механізованих і транспортних робіт, запланованих у господарстві на відповідні строки. Для цього проводять додаткові розрахунки розподілу таких робіт у помісячному та поквартальному розрізі.

Вартість 1 ц нафтопродуктів, надходження яких передбачається в плановому році, оцінюють за вільними чи договірними цінами з додаванням до одержаного результату витрат на доставку нафтопродуктів у господарство.

В формі «Енергетика» бізнес-плану також розраховують ***потребу в основних видах твердого палива*** (вугілля, дрова і торф) і ***газі на виробничо-експлуатаційні, культурно-побутові та інші заходи і його вартість***.

Загальний обсяг споживання електроенергії на виробництво визначають на основі розрахунку показників розділу 6.6 «Використання електроенергії на виробничі потреби» цієї форми. Тут відображують загальну потужність електростанцій господарства і загальну кількість електроенергії, що виробляється ними, а також обсяги надходження електроенергії від державної мережі та інших джерел.

Власну електроенергію і ту, що надходить зі сторони, розподіляють на конкретні напрями виробництва: рослинництво, тваринництво, промислове виробництво, а також на невиробничу сферу (окремо на житлово-комунальне господарство та комунальну сферу). В окремому рядку відображують постачання електроенергії за межі господарства (стороннім організаціям і населенню). Загальні поставки електроенергії всім споживачам будуть меншими за обсяги виробленої та одержаної зі сторони електроенергії на величину втрат її в електромережах, трансформаторах і перетворювачах.

Продуктивне використання машинно-тракторного парку значною мірою залежить від правильної організації ремонту і технічного обслуговування машин. Проведення своєчасних та якісних ремонтів і технічних оглядів забезпечує працездатність машин впродовж всього періоду експлуатації.

У сільському господарстві задіяна ***планово-попереджувальна система технічного обслуговування машин***. Для кожної марки машин встановлено свій режим ремонту і технічного обслуговування залежно від її конструктивних і технологічних особливостей.

Капітальний і поточний ремонт тракторів та інших сільськогосподарських машин проводять виходячи з встановлених міжремонтних строків, а також технічного стану кожної машини. Для цього у господарстві ведуть облік виконаного кожною машиною обсягу робіт і кількості витраченого нею пального і на підставі одержаних даних пла-

нують ремонт машин за цілорічним графіком. Цілорічний цикл ремонту забезпечує ритмічність роботи ремонтної майстерні впродовж року, рівномірне використання виробничих площ майстерні, обладнання та робочої сили. Все це дає можливість зменшити трудові та матеріальні витрати і знизити вартість ремонту машин.

Технічне обслуговування машинно-тракторного парку включає обкатку нових машин, регулярне проведення технічних оглядів і планово-попереджувальних ремонтів, правильне зберігання техніки. Основою системи технічного обслуговування є щозмінні, сезонні та періодичні технічні огляди (№ 1, 2, 3).

Для комбайнів система технічного обслуговування передбачає проведення щоденних, періодичних і післясезонних технічних оглядів, для простих сільськогосподарських машин — щозмінних і післясезонних.

Основним видом ремонту техніки є поточний. ним охоплюють всі машини, що є в господарстві. **Капітальний ремонт** проводять відносно тракторів, комбайнів і складних сільськогосподарських машин.

Кількість і строки планово-попереджувальних ремонтів і технічних оглядів визначають за одним з таких показників: за обсягом робіт в умовних еталонних гектарах (для комбайнів — в гектарах збиральної площі); за кількістю мотогодин роботи; за кількістю витраченого пального. При цьому за середній норматив приймають витрати палива на 1 умовний еталонний гектар — 13,5 кг; на 1 мотогодину еталонного трактора витрати дизельного пального — 16,3 кг. Порядок і вимоги до організації технічного обслуговування, ремонту і зберігання машин включають планування відповідних видів робіт згідно з нормативно-технічною документацією.

Кількість ремонтів і технічних оглядів планують виходячи з обсягів робіт, передбачених для виконання певними машинами, і встановлених диференційованих міжремонтних строків. При цьому враховують технічний стан конкретних машин.

Порядок планування ремонтів та технічних оглядів висвітлено в спеціальній та довідковій літературі. Слід лише підкреслити, що додержання встановленої періодичності при проведенні ремонтів і техоглядів є важливою умовою високої працездатності машинно-тракторного парку і зменшення експлуатаційних витрат в розрахунку на одиницю виконаних робіт.

Тому в кожному господарстві повинна бути задіяна чітка система контролю за додержанням строків ремонту і технічного обслуговування тракторів, комбайнів та інших сільськогосподарських машин.

Раніше витрати на ремонти і технічні огляди визначалися, виходячи з річного обсягу робіт (витрат пального) і встановлених норм витрат на проведення цих заходів. Частка таких витрат встановлювалася з урахуванням нормативного річного навантаження (витрат пального) машин. Для тракторів і комбайнів ці витрати визначали-

ся за марками і видами ремонтно-обслуговуючих робіт (капітальний і поточний ремонт, технічне обслуговування, заміна гусениць і гуми на покришках, зберігання). Річне напрацювання для тракторів найчастіше показували в умовних еталонних гектарах, а для комбайнів — у фізичній (збиральній) площі.

В наш час обсяги зазначених витрат переважно встановлюють на основі витрат пального. Це дуже важливо в зв'язку з обмеженістю паливно-енергетичних ресурсів і необхідністю впровадження ресурсо-енергозберігаючих технологій.

Нормативи витрат на ремонт і технічне обслуговування сільськогосподарських машин в останній раз були опубліковані в довідковій літературі в 1991 р.¹ Розробити такі нормативи для сучасних умов досить складно з ряду обставин. По-перше, середній строк служби машинно-тракторного парку в більшості господарств перевищив оптимальний. По-друге, через інфляційні процеси ціни на запасні частини і ремонтно-технічні матеріали схильні до безперервного підвищення. В силу цих обставин в кожному господарстві слід самостійно проводити розрахунки реальних витрат на ремонт і технічне обслуговування за марками машин і кожною машиною окремо. Ці розрахунки повинні ґрунтуватися на даних технічної діагностики машин, реальній потребі у певних вузлах, агрегатах, запасних частинах і ремонтно-технічних матеріалах, а також на запланованих обсягах і трудомісткості ремонтно-обслуговуючих робіт.

Загальна сума витрат на ремонт і технічне обслуговування сільськогосподарських машин визначається у розділі 16.4 форми «Енергетика» розрахункових таблиць і переноситься в розділ 6.3 цієї ж форми бізнес-плану.

Витрати на роботу ремонтної майстерні господарства планують у розрахункових таблицях в розділі 16.5 «Кошторис витрат ремонтних майстерень». *У складі прямих витрат показують витрати праці в людино-годинах і суму оплати праці.* Виходячи з кількості і трудомісткості запланованих ремонтів і технічних оглядів тракторів, комбайнів, автомобілів, іншої техніки та обладнання, розраховують загальні планові витрати праці та коштів на її оплату, виділяючи при цьому оплату праці трактористів-машиністів на ремонті і водіїв, та розподіляючи її на проведення ремонтів та обслуговування за видами техніки і обладнання. Відрахування на соціальні заходи показують відповідно до законодавчих актів.

Витрати на пальне та мастильні матеріали планують виходячи з потреби їх на ремонт, обкатку тракторів, комбайнів, автомобілів, на технічні огляди за ними і планових цін на відповідні види палива та мастильних матеріалів.

---

¹ Справочник економіста-аграрника / Н.П. Кононенко, Н.Я. Кушвид, П.Т. Саблук і др.; под ред. Н.П. Кононенко, Н.Я. Кушвида. — К.: Урожай, 1991.

Витрати на запасні частини та ремонтно-технічні матеріали, які застосовуються при ремонті, включаючи вартість паливо-мастильних матеріалів для ремонту та обкатки, розраховують за нормами витрат згідно з даними діагностики машин.

Витрати на виробництво і реставрацію запчастин для тракторів, автомобілів та сільськогосподарських машин планують, виходячи із фактичного рівня витрат на такі цілі за минулі роки з урахуванням змін кількісного складу техніки і підвищення цін на сировину і послуги, а також рівня інфляції заробітної плати і відрахувань на соціальні заходи.

Витрати на заміну гуми на покриттях та гусениць планують на основі реальної потреби і відпускних (договірних) цін.

У статті **«Роботи і послуги»** відображують витрати підприємства, зумовлені виробничими потребами ремонтної майстерні. До них належать: роботи, виконані автомобільним та гужовим транспортом, транспортні роботи тракторного парку, електро-, теплоенергія, водо- і газопостачання.

У статті **«Витрати на ремонт основних засобів»** відображують оплату праці працівників, зайнятих на ремонтних операціях; вартість ремонтно-будівельних та інших матеріалів, витрачених на точний ремонт майстерень та технологічного обладнання; вартість послуг сторонніх організацій і т.ін.

До *інших витрат*, пов'язаних з утриманням основних засобів, відносять оплату праці персоналу, що обслуговує ремонтну майстерню, амортизаційні відрахування, знос малоцінного та швидкозношуваного інвентарю та інші витрати на обслуговування майстерні.

У статті **«Інші витрати»** показують витрати, безпосередньо пов'язані з роботою ремонтної майстерні, але які не належать до жодної із зазначених статей. Це витрати на спецодяг і спецвзуття, огороження території ремонтної майстерні, будівництво некапітальних майданчиків для зберігання техніки, пусконаладжувальні роботи та ін.

За умови страхування майна у кошторисі витрат ремонтної майстерні відображують страхові платежі у сумі згідно з договором.

До *загальновиробничих витрат* відносять оплату праці апарату управління (завідуючий майстернею, інженер-механік, нормувальник, бухгалтер); молодшого персоналу (комірник, прибиральниця, охоронець) та інші витрати, передбачені методичними рекомендаціями з планування та калькулювання собівартості продукції. Сума витрат на оплату праці повинна відповідати формі «Розрахунок чисельності працівників і фонду оплати праці».

У рядку **«Разом витрат»** записують загальну суму витрат по всіх зазначених статтях.

Загальна сума витрат на ремонт сільськогосподарської техніки та обладнання по господарству дорівнює сумі витрат по ремонтній майстерні і платежів за ремонти поза господарством.

Обсяг робіт з ремонту техніки для сторонніх організацій визначають на основі укладених договорів.

Для розподілу витрат на поточний ремонт і технічне обслуговування за об'єктами калькуляції потрібно попередньо визначити величину відрахувань на одиницю механізованих робіт (табл. 23).

23. Розрахунок відрахувань на поточний ремонт і технічне обслуговування сільськогосподарської техніки

Види і марки машин	Всього витрат, тис. грн	Обсяг робіт		Відрахування на 1 га, грн	
		умовні еталонні га	фізичні га	умовний еталонний	фізичний
Трактори			x		x
Комбайни самохідні:					
зернозбиральні		x		x	
кукурудзозбиральні		x		x	
силосозбиральні		x		x	
бурякозбиральні		x		x	
...					
Комбайни та інші машини, агреговані з тракторами:					
БМ-6Б		x		x	
КПІ-2,4		x		x	
...		x		x	
Сільськогосподарські машини			x		x
...					
...					
ВСЬОГО		x	x	x	x

Встановлені таким чином відрахування на 1 умовний і фізичний гектар враховують при складанні технологічних карт вирощування сільськогосподарських культур, а також при визначенні витрат за статтею «Витрати на ремонт основних засобів» при складанні калькуляції собівартості продукції рослинництва, тваринництва та інших галузей.

7. ПРАЦЯ

Планування праці включає три розділи: «Баланс трудових ресурсів», «Чисельність працівників і річний фонд оплати праці», «Співвідношення темпів росту продуктивності і оплати праці». Крім того, у спеціальній формі «Розрахунок чисельності працівників і фонду оплати праці» розрахункових таблиць виконують детальні розрахунки чисельності працівників і річного фонду оплати праці в розрізі галузей виробництва і сфер діяльності підприємства.

7.1. Баланс трудових ресурсів

Баланс трудових ресурсів розробляється для визначення забезпеченості господарства трудовими ресурсами, виявлення нестачі в них або напрямів раціонального використання їх надлишків.

Річний фонд робочого часу одного працівника визначається згідно із законодавчими актами України. Його розраховують так: із 365 (кількість календарних днів у році) відраховують 52 (кількість вихідних днів), кількість святкових днів за рік, а також тривалість відпустки. Одержана різниця становить річний фонд робочого часу одного працівника (в днях).

Для перерахунку цієї величини в людино-години потрібно помножити кількість робочих днів на середньорічну тривалість робочого дня в людино-годинах. При 40-годинному робочому тижні, що встановлений на підприємствах АПК незалежно від форми власності і господарювання, середня тривалість робочого дня складає 6,67 год (40 год / 6 дн.). При цьому можлива диференціація тривалості робочого дня за періодами року, кількістю вихідних і святкових днів, тривалістю чергових відпусток кожної професійної групи робітників, невиходів на роботу через хвороби (за середнім рівнем, що склався за останні три роки) тощо. При плануванні кількості робочих днів на одного зайнятого в сільськогосподарському виробництві враховують також встановлений мінімум виходо-днів на рік за категоріями працюючих.

В балансі відображують нормативну потребу в середньорічних працівниках і людино-годинах, а також наявність працівників (з виділенням окремо постійних, сезонних і тимчасових) на початок року. За різницею визначають їх надлишок чи нестачу. У випадку нестачі в балансі передбачають джерела покриття її, при надлишку — заходи щодо його використання.

Важливим моментом при розробці балансу трудових ресурсів є врахування сезонності сільськогосподарського виробництва та пов'язаного з нею нерівномірного використання робочої сили у періодах року (у весняно-літній період потреба в робочій силі збільшується, а в осінньо-зимовий — скорочується). Результати господарської діяльності значною мірою залежать від своєчасного виконання сільськогосподарських робіт у напружений період. Нестача робочої сили в цей час може призвести до негативних наслідків в розрізі виконання виробничого плану. Тому в бізнес-плані мають бути передбачені заходи щодо забезпечення покриття нестачі робочої сили у напружений період виконання сільськогосподарських робіт. Це завдання успішно вирішується тільки за умови доповнення річного балансу використання трудових ресурсів місячними балансами.

Місячні баланси трудових ресурсів складають за додатковою розрахунковою формою (табл. 24).

24. Плановий баланс трудових ресурсів сільськогосподарського підприємства на 200_ р., чол.

Показники	В середньому за рік	У тому числі за місяцями					
		1	2	3	4	5	6
Потреба в робочій силі							
В тому числі:							
службовці							
робітники							
Із загальної чисельності працюючих робітники:							
рослинництва							
тваринництва							
інших галузей і підрозділів							
Наявність працівників на 1.01.200_ р.							
Надлишок (+) або нестача (-) трудових ресурсів							
У тому числі:							
...							
Джерела покриття нестачі трудових ресурсів							
У тому числі:							
...							

Місячні баланси трудових ресурсів складають на основі технологічних карт вирощування сільськогосподарських культур, річного обсягу і строків виконання робіт та інших умов діяльності конкретного підприємства. При цьому слід враховувати і дані про затрати праці в окремих галузях і підрозділах господарства за місяцями звітного року.

Планова чисельність сезонних і тимчасових робітників за місяцями року визначається виходячи із конкретних умов діяльності господарства з урахуванням практики минулих років. При цьому слід враховувати, що місячний фонд робочого часу таких тимчасових робітників як школярі, пенсіонери, інваліди, як правило, менший ніж постійних робітників. Тому при розрахунках потрібно враховувати не тільки їх фізичну чисельність, але і можливу ступінь трудової участі їх у виробничому процесі. Це зумовлює необхідність переведення чисельності цих категорій працівників у однорідні і співставні показники чисельності робочої сили підприємства. Методичні підходи і прийоми переведення фізичних осіб різних категорій населення в умовні річні працівники розглянуті у спеціальній методичній літературі.

Роль і значення балансу трудових ресурсів вимірюються не лише інтересами конкретного сільськогосподарського підприємства і галузі, а й має велике народногосподарське значення, оскільки в окремих сільськогосподарських підприємствах зосереджені значні резерви робочої сили, а в інших має місце їх нестача. Отже, потрібне проведення загальнодержавних заходів із перерозподілу робочих ресурсів.

При складанні бізнес-плану слід виявляти всі можливості для використання надлишку трудових ресурсів передусім на підприємствах і в організаціях самого господарства у формі надомництва тощо. При нестачі цих ресурсів потрібно визначити джерела її покриття насамперед за рахунок місцевого населення (пенсіонери, учні, працівники організацій, розміщених на території господарства, тощо). У напружені періоди сільськогосподарських робіт у разі необхідності тривалість робочого дня може бути збільшена до 10 год при адекватному їй зменшенні в інші періоди року.

Норма трудового навантаження (зайнятості) працівників у сусільному виробництві може складати, наприклад, 1860 год на рік на одного працюючого. Цю норму можна розраховувати як добуток кількості робочих тижнів у році на тривалість у годинах одного тижня (46,5 тижня · 40 год) або як добуток тривалості робочого дня на кількість робочих днів у році (при 6-денному робочому тижні — 6,67 год · 279 днів; при 5-денному робочому тижні — 8,0 год · 232 дні).

Потреба у затратах праці (у людино-годинах і працівниках) приймається за попередньо розробленими даними розрахункових таблиць. При розробці балансу трудових ресурсів використовують також такі первинні документи: штатний розклад, виробничі програ-

ми підрозділів, розрахунки до договорів на внутрішньогосподарський підряд і оренду, нормативну документацію із визначення затрат праці і потрібної чисельності працюючих.

Підсумкові розрахунки місячних балансів трудових ресурсів відображують спеціальним графіком, який входить до складу бізнес-плану.

7.2. Планування чисельності працівників і річного фонду оплати праці

Одним із основних завдань планування чисельності працюючих є визначення мінімальної чисельності робітників та інших категорій працівників, необхідної для забезпечення безперервного виробничого процесу і безумовного виконання виробничого плану.

Залежно від строку роботи у господарстві працівники поділяються на постійних, тимчасових і сезонних.

Постійні працівники приймаються у штат без встановлення строків закінчення ними певних робіт. Сезонні працівники приймаються на період сезонних робіт (строком не більшим за 6 міс). Тимчасові працівники беруться на роботу на строк до 2 міс, а при заміщенні ними тимчасово відсутніх працівників — до 4 міс. Сюди відносять студентів вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, учнів шкіл, що направляються на сільськогосподарські роботи або працюють під час канікул і в окремі дні, а також осіб, яких залучають для роботи у господарстві за спеціальними договорами з іншими організаціями та підприємствами, пенсіонерів тощо. Їх середньорічну чисельність визначають діленням кількості запланованих людино-днів на кількість робочих днів у запланований період роботи.

Працівники сільськогосподарського підприємства поділяються на три групи: а) персонал, зайнятий у сільському господарстві; б) персонал, зайнятий у підсобних промислових підприємствах; в) персонал, зайнятий в обслуговуючих та інших виробництвах.

За характером участі у виробничому процесі робітники поділяються на основних і допоміжних.

Основні робітники безпосередньо виконують технологічні операції з виробництва продукції. Допоміжні робітники зайняті обслуговуванням основного виробництва (забезпечення інструментами, ремонт та транспортні роботи тощо).

Службовці відповідно поділяються на зайнятих безпосередньо в цехах (цеховий персонал) і загальногосподарський персонал.

Середньорічна чисельність працівників сільськогосподарського підприємства є сумою показників чисельності працюючих в його окремих галузях, виробництвах і службах.

Середньорічна чисельність працівників сільськогосподарського підприємства, що використовується для планування, є часткою від ділення нормативного часу на проведення робіт в даній галузі (виробництві) на показник реального (ефективного) фонду робочого часу одного працівника. Цей показник має назву балансу робочого часу.

Баланс робочого часу складають в цілому по підприємству, виробничій ділянці, цеху, бригаді, фермі тощо. Цю роботу виконують в три етапи.

- розраховують середню фактичну кількість робочих днів у плановому періоді;
- встановлюють середню тривалість робочого дня;
- визначають у годинах реальний (ефективний) фонд робочого часу одного працюючого у плановому періоді.

Розрахунок середньої кількості робочих днів у плановому періоді починають з визначення календарного і номінального фондів робочого часу.

Календарний фонд робочого часу — це кількість календарних днів у плановому періоді (у році 365, 366 днів, у кварталі — 90, 91 і 92 дні тощо).

Номінальний фонд робочого часу — це кількість днів у плановому періоді, крім вихідних і святкових. Номінальний фонд робочого часу в перервних (періодичних) виробництвах являє собою різницю між календарним фондом робочого часу і кількістю вихідних та святкових днів. У безперервних виробництвах при розрахунку номінального фонду робочого часу з календарного фонду робочого часу виключають невиходи за графіком змінності.

Баланс робочого часу одного робітника (працівника) в загальному вигляді представлено в табл. 25.

25. Баланс робочого часу одного робітника (працівника)

Показник	Кількісне значення на плановий рік	Показник	Кількісне значення на плановий рік
Календарний час, дні	365	Кількість робочих днів за рік	263
Вихідні дні	52	Середня тривалість робочого дня (номінальна), год.:	6,67
Святкові дні	10		
Номінальний час, дні	303	перерви в роботі матерів-годувальниць	0,05
Невиходи на роботу:		внутрішньозмінні простой	0,15
відпустки	24	кількість робочих годин за день	6,47
відпустки за вагітністю та пологами	4,2	Реальний (ефективний) час роботи за рік (263 • 6,47)	1702
через захворювання з дозволу адміністрації	8,2		
прогули	2,9		
Цілодобові простой	0,4		
Разом невиходів (заокруглено)	0,3		
	40		

Порядок проведення розрахунків. У плановому році 365 календарних днів, з них 52 вихідних і 10 святкових. У безперервному виробництві, наприклад молочному скотарстві, невиходи на роботу за графіком змінності складають 58 днів. Згідно з наведеними даними визначаємо номінальний фонд робочого часу: в перервному виробництві $365 - 52 - 10 = 303$ дні; в безперервному — $365 - 58 = 307$ днів.

Кількість робочих днів у плановому році розраховують у балансі виключенням з номінального робочого часу тривалості невиходів через причини, встановлені законом, зокрема: чергові і додаткові відпустки; відпустки за вагітністю та пологами; втрату працездатності тощо.

Тривалість відпустки для кожної групи робітників (працівників) встановлена законодавством з праці і колективними договорами. Середню тривалість відпустки визначають з урахуванням додаткової відпустки, що надається на роботах зі шкідливими та важкими умовами праці, наприклад в умовах підвищених температур; підліткам; за безперервний стаж роботи; у зв'язку з навчанням без відриву від виробництва.

> **Приклад.** Визначити середню тривалість чергової та додаткової відпусток на підставі розрахунку, наведеного в табл. 26 (цифри умовні).

26. Розрахунок загальної кількості днів відпусток

Вид відпустки	Чисельність робітників у передплановому році	Тривалість відпустки, дні	Загальна кількість днів відпусток
Чергові відпустки	80	24	1920
Додаткові відпустки за роботу зі шкідливими та важкими умовами праці	1	35	35
Додаткові відпустки підліткам до 18 років	5	7	35
Додаткові відпустки студентам заочних вищих навчальних закладів і учням вечірніх та заочних середніх спеціальних навчальних закладів:			
студентам I і II курсів	2	30	60
студентам III і IV курсів	2	40	80
Додаткові відпустки за безперервний стаж роботи	—	—	—
Разом	80	x	2130

Середня тривалість відпустки за табл. 26 становить 26,6 днів ($2130 / 80$), а у відсотках до номінального фонду робочого часу $\frac{26,6 \cdot 100}{303} = 8,8 \%$.

Відпустки за вагітністю та пологами планують на підставі звітних даних минулого (базисного) періоду з урахуванням змін частки кількості жінок, зайнятих на підприємстві. В даному випадку середня тривалість таких відпусток становить у звітному році 4,2 дні (табл. 24). Якщо у плановому році частка жінок у складі робітників збільшиться на 10 %, середня планова тривалість таких відпусток складатиме 4,6 днів ($4,2 \cdot 1,1$), або 1,52 % номінального фонду робочого часу $\left(\frac{4,6}{303} \cdot 100\right)$.

У плановому балансі робочого часу не передбачають відпусток з дозволу адміністрації, втрат робочого часу через прогули і цілоденні простой.

Загальна кількість невиходів у плановому періоді складається виключно з регламентованих законом невиходів. В наведеному балансі робочого часу вона становить 40 днів ($24 + 4,2 + 8,2 + 2,9 + 0,4 + 0,3$), а у відсотках до номінального фонду робочого часу — 13,2% ($40 / 303$)100.

Фактична кількість робочих днів за рік у плановому балансі виражається різницею між номінальним робочим часом і загальною кількістю регламентованих законом невиходів. У нашому прикладі фактична кількість робочих днів у плановому році становитиме 263 ($303 - 40$).

Середня тривалість робочого дня розраховується на основі даних про кількість або питому вагу робітників, що мають різну тривалість робочого дня, встановлену законом. При цьому середня тривалість робочого дня повинна бути скоригована з урахуванням скорочення робочого часу в передвихідні та передсвяткові дні.

Приклад. У плановому році середньоспискова чисельність робітників складає 80 осіб, з яких 72 осіб (90 %) має тривалість робочого дня 7, а 8 (10 %) — 6 год.

Згідно з наведеними даними:

- середня тривалість робочого дня дорівнює

$$\frac{7 \cdot 72 + 6 \cdot 8}{72 + 8} = 6,90 \text{ год};$$

- середня тривалість робочого дня з урахуванням скорочення робочого дня у передвихідні та передсвяткові дні —

$$6,9 - \frac{(52 + 10)1}{303} = 6,90 - 0,20 = 6,70 \text{ год.}$$

Середня тривалість робочого дня зменшується також через перерви для матерів-годувальниць. Тривалість цих перерв визначають на підставі звітних даних з урахуванням змін народжуваності. В нашому прикладі за звітний рік такі перерви склали 0,05 год. Ця величина у плановому періоді повинна бути збільшена на 10 % у

зв'язку із збільшенням кількості відпусток за вагітністю та пологами і становитиме 0,055 год ($0,5 \cdot 1,1$).

Фактична кількість робочих годин у робочому дні з урахуванням перерв у роботі матерів-годувальниць (внутрішньозмінні простої у плановому балансі робочого часу не враховують) складає 6,645 год ($6,7 - 0,055$).

Реальний (ефективний) фонд робочого часу одного середньоспискового робітника визначають у годинах як добуток фактичної кількості робочих днів за рік на фактичну середню тривалість одного робочого дня. В нашому прикладі ефективний робочий час, тобто час, який повинен відпрацювати в плановому році один середньосписковий робітник, складає 1748 год ($263 \cdot 6,645$).

Загальна чисельність основних робітників, зайнятих на нормованих роботах, визначається виходячи із затрат праці (в нормо-годинах), необхідних для виконання виробничої програми, і реального фонду робочого часу одного робітника у плановому періоді:

$$ЧР = \frac{T\phi}{\Phi},$$

де $ЧР$ — необхідна спискова кількість робітників; $T\phi$ — затрати праці, необхідні для виконання виробничої програми, люд.-год; Φ — реальний фонд робочого часу одного робітника, люд.-год.

Чисельність працівників сільськогосподарського підприємства, включаючи чисельність апарату управління, у плані по праці визначають по всіх галузях сільськогосподарського виробництва, допоміжних, обслуговуючих і підсобних промислових виробництвах. Передусім визначають чисельність працівників, затрати праці яких пов'язані із сільськогосподарським виробництвом.

Чисельність працівників у рослинництві планують на підставі технологічних карт, виходячи з обсягів робіт і норм затрат праці на одиницю робіт (одиницю продукції). У технологічних картах вирощування певної культури відображують весь комплекс виконуваних у плановому році робіт з підготовки ґрунту, догляду за посівами, збирання і доробки продукції. У технологічні карти не включають затрати праці водіїв на транспортування продукції, оскільки витрати на автотранспорт планують окремо.

До затрат праці в рослинництві відносять також роботи, що виконують у лісовому господарстві, пов'язані з полезахисним лісорозведенням, закладанням і доглядом за молодими багаторічними насадженнями (до початку їх плодоношення), докорінним і поверхневим поліпшенням луків і пасовищ, та інші роботи, не передбачені в технологічних картах окремо. Затрати праці на виконання зазначених видів робіт (в людино-годинах) визначають додатковим розрахунком, виходячи з обсягів робіт, які планують виконати, і діючих у господарстві норм виробітку.

Планова середньорічна чисельність працівників, зайнятих на механізованих і кінно-ручних роботах у рослинництві, визначається діленням відповідних затрат праці в людино-годинах за галуззю на норму трудового навантаження, наприклад 1860 год на рік на одного працюючого. При цьому затрати праці розраховуються щодо кожної культури на основі технологічних карт або укрупнених нормативів.

Чисельність трактористів-машиністів планують із розрахунку дві людини на кожний гусеничний трактор (а також на трактори Т-150К, К-700, К-701) і одна людина на кожний колісний трактор і комбайн (комбайнери приймаються як тимчасові підмінні). При цьому слід враховувати нерівномірність використання трактористів-машиністів впродовж року, визначити їх потребу на найбільш напружені періоди сільськогосподарських робіт. Середньорічну потребу в трактористах-машиністах і комбайнерах в найбільш напружені періоди сільськогосподарських робіт можна визначити за укрупненими нормативами потреби в механізаторах.

Для розрахунку середньорічної чисельності робітників у рослинництві потрібно насамперед визначити затрати праці в людино-днях діленням загальних затрат праці в людино-годинах на тривалість робочого дня (в нашому прикладі 6,7 год). Потім діленням загальної кількості людино-днів на запас робочого часу в плановому році (263 дні) визначають загальну середньорічну чисельність всіх робітників рослинництва і окремо трактористів-машиністів.

Планова середньорічна чисельність основних працівників, зайнятих у тваринництві і птахівництві, визначається діленням планового середньорічного поголів'я на прийняту в господарстві норму обслуговування для певних груп тварин.

Середньорічне поголів'я корів, що їх обслуговують доярки родильного відділення, визначають множенням кількості корів, які отелилися, на кількість днів їх перебування у родильному відділенні (умовно приймається 15 днів) і діленням одержаного результату на 365 днів.

Чисельність телятниць профілакторію з догляду за телятами до 4-місячного віку і за молодняком, старшим за 4 міс, визначається на основі правильного визначення середньорічного поголів'я телят у кожній віковій групі. Для цього кількість ділового приплоду множать на кількість днів перебування телят у профілакторії (умовно 15 днів) та у групі телят до 4 міс (105 днів). Одержані показники ділять на 365 днів. Середньорічне поголів'я молодняку великої рогатої худоби, старшого за 4 міс, визначається як різниця між загальним середньорічним поголів'ям приплоду в плановому році та середньорічним поголів'ям телят до 4-місячного віку з урахуванням профілактичного періоду.

Середньорічне поголів'я підсисних (з поросятами) свиноматок визначається у такому порядку. Підсумовується кількість фактично спарованих свиноматок за вересень — грудень минулого року з кількістю свиноматок, яких планують до парування у перші 8 місяців планового року. Одержану кількість свиноматок множать на 2,5 міс (за умови, що супоросна свиноматка переводиться у групу основних свиноматок з поросятами за 0,5 міс до опоросу, а поросята відлучаються у 2-місячному віці), визначають кількість кормо-місяців свиноматок, що опоросилися, і одержаний результат ділять на 12 місяців.

> **Приклад.** За вересень — грудень минулого року було спаровано 470 свиноматок, а за 8 місяців планового року — 1320. З поросятами всі свиноматки перебуватимуть 4475 кормо-місяців $[(470 + 1320) \times 2,5 \text{ міс} = 4475]$.

Середньорічне поголів'я свиноматок з поросятами становитиме 373 голови $(4475 / 12)$.

Середньорічне поголів'я холостих і супоросних свиноматок визначають відніманням від середнього поголів'я всіх свиноматок поголів'я підсисних свиноматок.

Нічного скотаря (свинаря) призначають на розсуд керівника господарства для обслуговування родильного відділення, профілактику для молочних телят та молодняку старшого віку, а також на свинарську ферму чи у літній табір; у період масових опоросів — в кожен маточний свинарник або на 3 – 4 свинарів, що обслуговують підсисних маток. У свинарстві на кожні 4 – 6 основних робітників, що обслуговують свиноматок у період опоросів, виділяється один допоміжний робітник.

Кількість сакманників у вівчарстві визначається із розрахунку один сакманник на кожні 70 ягнят на період ягніння (45 днів).

Для забезпечення отари овець водою з глибоких колодязів без механізації підймання води або її підвезенням на розсуд керівника господарства допускається виділення додатково 1 – 2 робітників на отару.

Кількість сезонних робітників на період парування, окотів і стрижки овець визначають виходячи з умов господарства (в більшості вівчарських господарств планується один сезонний робітник на 300 – 350 маток строком на 40 – 45 днів).

Чисельність підмінних робітників визначають як добуток кількості основних працівників на співвідношення між кількістю неробочих і робочих днів у році. Кількість неробочих днів у році залежить від тривалості відпусток, періодичності підміни, кількості вихідних і святкових днів. Так, при 52 вихідних днях у році, 10 — святкових і 24 — відпусток співвідношення неробочих і робочих днів становить 0,3082, або 30,82%.

Чисельність бригадирів тваринницьких бригад планують виходячи із затвердженої кількості бригад та їхньої величини, яка визначається з урахуванням спеціалізації та концентрації виробництва, ступеня механізації й інших умов. У невеликих бригадах замість звільненого бригадира призначають старшого робітника з надбавкою до основного заробітку за керівництво бригадою, ведення обліку і виконання інших додаткових обов'язків.

Затрати праці у людино-годинах працівників тваринництва розраховують як добуток чисельності основних працівників на кількість календарних днів у році (263) і на тривалість робочого дня (6,7) або як добуток кількості всіх середньорічних працівників на річний фонд робочого часу (в годинах) одного працівника відповідно до встановлених у господарстві порядку надання відпусток, вихідних днів і тривалості робочого дня.

Середньорічна чисельність працівників, зайнятих у підсобних промислових виробництвах і промислах, розраховується з урахуванням тривалості роботи цих виробництв впродовж року і кількості працівників, потрібних для нормального ведення технологічного процесу, або ж за питомою трудомісткістю і плановими обсягами виробництва продукції діленням нормативної трудомісткості робіт на річний ефективний фонд робочого часу одного працюючого. Для окремих виробництв чисельність працюючих може визначатися діленням вартості продукції на нормативний виробіток одного працюючого.

Чисельність робітників, зайнятих на заготівлі будівельних матеріалів, а також у цехах з виготовлення товарів масового споживання, визначають на основі планового обсягу виробництва (обсягу робіт) і діючих у господарстві норм виробітку (навантаження), встановлених для робітників відповідних галузей.

Чисельність робітників у ремонтних майстернях визначають на основі планового обсягу робіт, наявності технологічного обладнання, робочих місць та інших умов виробництва. При цьому із загальної тривалості роботи усіх середньорічних ремонтних робітників потрібно окремо виділити час, що буде затрачено на ремонтних роботах трактористами-машиністами, комбайнерами та їх помічниками, водіями.

Чисельність водіїв, окрім водіїв легкових автомобілів, планують із розрахунку один водій на автомобіль плюс необхідна кількість підмінних. Середньорічна чисельність водіїв (без врахування їх використання на ремонтних роботах і технічному обслуговуванні) може бути також розрахована діленням кількості машино-днів у роботі на кількість днів, що відпрацьовує один водій за рік. Одержаний результат коригується на коефіцієнт змінності.

В плані по праці слід прогнозувати повне використання річного фонду робочого часу водіїв і трактористів-машиністів (плануючи їх

по 1 – 2 на трактор і автомобіль), передбачаючи використання їх і в ремонтних майстернях. Тому, плануючи чисельність працівників на ремонтних роботах, із загального обсягу їхніх затрат праці виключають затрати праці, що планують на водіїв і трактористів-машиністів.

Чисельність працівників на гужовому транспорті встановлюють із розрахунку одна людина на 1 – 2 голови коней залежно від характеру робіт (упряжі). При цьому не слід допускати подвійного рахунку, оскільки роботи, що виконуються за допомогою живого тягла у рослинництві, тваринництві і ряді інших виробництв враховуються у технологічних картах, нормативах і розцінках.

Чисельність працівників і затрати їх праці у водо-, тепло- і електропостачанні та газовому господарстві визначають виходячи з наявності робочих місць, тривалості їх використання, враховуючи при цьому можливу взаємозамінність працівників.

Чисельність працівників, зайнятих на будівництві, ремонті будівель і споруд, планують згідно із запланованим обсягом робіт (за проектно-кошторисною документацією) і трудомісткістю певного виду робіт.

Чисельність працівників житлово-комунального господарства і громадського харчування, дошкільних закладів встановлюється залежно від обсягів робіт, контингенту, що підлягає обслуговуванню (величина житлового фонду, кількість ліжко-місць у гуртожитках і готелях, пропускна можливість бань, кількість дитячих садків і груп дітей у них, кількість людей, що харчуються в їдальнях, та їх товарообіг тощо). Для всіх цих видів діяльності розроблені спеціальні нормативи визначення чисельності працівників відповідних служб.

Чисельність комірників та експедиторів планують на основі їх функціональних обов'язків. Якщо до їх обов'язків разом з функціями обліку розпоряджень щодо приймання, видачі і зберігання матеріальних цінностей входить також безпосередньо і фізична робота з переміщення та укладання вантажів, їх відносять до категорії робітників або старших робітників.

Чисельність обліковців-заправників і польових об'їждчиків встановлюють тільки на період польових сільськогосподарських робіт. Якщо заправку тракторів, комбайнів та інших машин проводять із автозаправників, облік витрат пального і мастильних матеріалів покладають на водіїв, що працюють на цих автозаправниках. Облік виконаних робіт здійснюють бригадири тракторно-рільничих бригад або їхні помічники.

Чисельність сторожів і пожежників визначається в розрахунку на кількість і місцерозташування об'єктів, що охороняються. При цьому слід мати на увазі, що охорона тваринницьких приміщень покладається на нічних скотарів (свинарів та ін.), а охорона врожаю на токовищах — на робітників токовищ і польових об'їждчиків. Ро-

бітники токовищ, нічні скотарі (свинарі та ін.) і польові об'їждчики не відносяться до пожежно-сторожової охорони і кількість їх планується за категоріями робітників.

Чисельність сезонних і тимчасових працівників планують з урахуванням потреби в них у напружені періоди робіт. Водночас потрібно враховувати можливість використання постійних працівників на сезонних роботах у періоди, коли вони вільні від виконання своїх прямих обов'язків. З цією метою розробляють баланс робочого часу для окремих категорій працівників за відповідною формою (табл. 27).

27. Баланс робочого часу окремих категорій постійних працівників

Професія	Кількість працівників, чол.	Фонд робочого часу, всього, люд.-год	У тому числі буде відпрацьовано на:		Кількість людино-годин для використання на сезонних роботах
			основних роботах	ремонтних і допоміжних роботах	
Трактористи-машиністи Водії вантажних автомобілів і т.ін.					
Всього по господарству					

Із загального фонду робочого часу, запланованого на виконання сезонних робіт, відраховують кількість людино-годин, які працівники окремих професій можуть відпрацювати на сезонних роботах. Діленням решти людино-годин на кількість робочих годин за рік одержують потрібну середньорічну кількість сезонних працівників. Загальну кількість людино-годин, що будуть відпрацьовані, треба приймати не на рік, а на сезон напружених робіт.

Чисельність керівників і спеціалістів визначають відповідно до спеціалізації та величини підприємства, його організаційно-виробничої структури, стажу, досвіду роботи і рівня кваліфікації цих працівників, а також інших умов господарювання.

До *керівників* відносять: голову правління, генерального директора (директора) підприємства, начальників цехів, керуючих відділами та виробничими дільницями, бригадирів у рослинництві і завідуючих фермами у тваринництві, головних спеціалістів всіх служб.

До *спеціалістів* відносять працівників, зайнятих виконанням агротехнічних, зоотехнічних, ветеринарних, інженерно-технічних,

економічних та інших робіт (агрономи, зоотехніки, ветлікари, інженери, економісти, бухгалтери та ін.).

До *інших працівників*, які належать до категорії службовців, окрім керівників і спеціалістів, відносять тих працівників, що займаються підготовкою і оформленням документації, здійснюють облік і контроль, господарське обслуговування (агенти, касири, секретарі-друкарки, табельники тощо).

Розподіл службовців на категорії (керівники і спеціалісти) показують у формі «Праця» бізнес-плану. При визначенні чисельності керівників і спеціалістів слід враховувати відповідні рекомендації щодо структури і штатів апарату управління та формування штатних нормативів.

Річний фонд оплати праці підприємство планує самостійно. Воно також самостійно встановлює форми і системи оплати праці. Трудові доходи працівників не мають максимальних обмежень і залежать виключно від фінансових можливостей та рівня валового доходу підприємства. При цьому слід керуватися галузевою угодою між Міністерством агропромислового комплексу України, галузевими об'єднаннями підприємств і підприємців та ЦК профспілок працівників агропромислового комплексу України, якою встановлено мінімальні розміри денних тарифних ставок і посадових окладів окремих категорій робітників сільськогосподарських підприємств.

Валовий дохід підприємства, за рахунок якого оплачується праця його трудового колективу, розраховують як різницю між сумою виручки від реалізації продукції (робіт, послуг), без податку на додану вартість і акцизного збору, а також сумою інших грошових надходжень і матеріальними витратами на виробництво продукції, сплатами відсотків за кредит, страхових платежів, відрахуваннями на соціальні заходи та іншими обов'язковими платежами.

Отже, валовий дохід являє собою суму оплати праці у складі собівартості продукції (робіт, послуг) і прибутку, що залишається у розпорядженні підприємства.

Річний фонд оплати праці для робітників всіх професій розраховують на 12 місяців. Виключенням є працівники, які повинні бути замінені на час відпустки (працівники тваринництва, сторожі, прибиральниці і т.ін.). Для цих професій фонд оплати праці розраховують на 12 місяців і 24 календарні дні відпустки.

До складу річного фонду оплати праці включають виплати з оплати праці, розраховані на основі відрядних розцінок, тарифних ставок і посадових окладів, що встановлюються залежно від результатів праці, її кількості і якості, стимулюючих і компенсуючих виплат, систем преміювання робітників, спеціалістів і службовців за виробничі результати, інших умов оплати праці згідно з діючим Положенням про оплату праці працівників господарства, включаючи виплати за результатами роботи за весь рік (додаткова оплата). До річного фонду оплати праці

також відносять вартість продукції, що видається працівникам у порядку натуральної оплати. Відповідні суми з форми «Розрахунок чисельності працівників і фонду оплати праці» розрахункових таблиць переносять у розділ «Кошторис витрат на основне виробництво» бізнес-плану і включають їх до собівартості продукції.

В графі 4 форми «Чисельність працівників і річний фонд оплати праці» бізнес-плану, крім оплати праці, планують інші виплати на матеріальне стимулювання праці, які є складовою частиною доходів працівників. Ці виплати здійснюють за рахунок орендної плати, дивідендів, відсотків тощо. До цих виплат відносять матеріальну допомогу, оплату додатково наданих за рішенням трудового колективу (понад передбачених законодавством) відпусток працівникам, в тому числі і жінкам, що виховують дітей, надбавки до пенсій, одноразові допомоги, а також інші виплати, котрі здійснюють за рахунок прибутку, що залишається в розпорядженні підприємства, і спеціальних джерел.

З метою регулювання витрат на оплату праці фонд оплати праці в складі собівартості продукції може плануватися залежно від зростання обсягу реалізації продукції і розрахункового коефіцієнта фонду оплати праці за кожний відсоток збільшення обсягу реалізації продукції (робіт, послуг), який може досягати значення 0,8.

Річний фонд оплати праці робітників, зайнятих у рослинництві, визначають сумуванням оплати праці, розрахованої в технологічних картах для бригад, виробничих ділянок, відділків. До його складу включають: оплату праці згідно з тарифом за обсяг виконаних робіт; доплати за продукцію у розмірі 25 – 50 % до тарифного фонду (конкретну величину її за культурами і підрозділами встановлює правління або директор підприємства); додаткову оплату (заохочення) за якість і строки виконання робіт; надбавки трактористам-машиністам за класність, а іншим працівникам за звання («Майстер рослинництва I класу», «Майстер рослинництва II класу», «Майстер зрошення I класу», «Майстер зрошення II класу»); надбавки за роботу на гусеничних тракторах і за шкідливі умови праці; підвищену оплату під час збирання врожаю і заготівлі кормів; додаткову оплату за вирощування окремих культур; надбавки за безперервний стаж роботи за спеціальністю в даному господарстві; оплату праці в святкові дні та дні релігійних свят; оплату відпусток тощо. При формуванні фонду оплати праці слід керуватися Положенням про оплату праці працівників господарства.

Оплата за тарифом визначається для кожного виду механізованих або ручних робіт. Для цього річний обсяг робіт ділять на норму виробітку, визначаючи таким чином потрібну кількість нормо-змін. Потім розраховують оплату за тарифом множенням кількості нормо-змін на кількість виконавців і денну тарифну ставку.

Конкретна величина доплати за продукцію встановлюється на підприємстві правлінням або керівником за угодою з профспілковим комітетом і залежно від досягнутого рівня врожайності сільськогосподарських культур.

Доплата за майстерність («Майстер рослинництва» і «Майстер тваринництва»), а також за класність може бути визначена за середнім відсотком відповідно до кваліфікації певних категорій працюючих.

Приклад. В господарстві 20 % трактористів-машиністів I класу, що отримують 20%-у надбавку до відповідного заробітку, 30 % — II класу з надбавкою 10 % і 50 % — III класу, які не одержують надбавку за класність. В даному випадку середня по господарству надбавка за класність трактористам-машиністам становитиме $7\% [(20 \cdot 20 + 30 \cdot 10) / 100\%]$.

Аналогічно визначають надбавки за звання «Майстер рослинництва I класу» і «Майстер рослинництва II класу» (за наявності зрошуваних земель вводять звання «Майстер зрошення I класу» і «Майстер зрошення II класу»). Надбавки при цьому встановлені в тих самих розмірах (20 і 10 %) і нараховуються до денного (відрядного або погодинного) заробітку.

При роботі на гусеничних тракторах і особливо складній техніці встановлюють надбавки до тарифних ставок у розмірі 10 % (конкретна величина надбавки фіксується в Положенні про оплату праці працівників господарства). Суму надбавки визначають за роботами, що виконуються гусеничними тракторами, множенням тарифного фонду оплати праці трактористів-машиністів на відсоток надбавки і діленням отриманого добутку на 100.

Порядок і розміри додаткової оплати (заохочення) за якість і строки робіт визначають згідно з Положенням про оплату праці та колективним договором. При складанні технологічних карт передбачають фонд додаткової оплати (заохочення) за якість і строки робіт в таких розмірах до тарифного фонду оплати праці: для культур суцільного посіву — $8,3\% (100 / 12 \cdot 1)$; для просапних культур — $12,5\% (100 / 12 \cdot 1,5)$.

Для робіт, пов'язаних із застосуванням гербіцидів та отрутохімікатів, встановлені надбавки до тарифних ставок у розмірі 10 %. Суми надбавок за виконання цих робіт визначають у технологічних картах стосовно відповідних культур.

Оплата праці та матеріальне заохочення на збиранні врожаю розраховуються згідно із законодавством про оплату праці, за яким форми і системи оплати праці, норми виробітку, розцінки, тарифні сітки, схеми посадових окладів, умови їх запровадження та розміри підприємства встановлюють самостійно, пов'язуючи їх з кінцевими результатами своєї діяльності та економічно-фінансовими можливостями.

Додаткова оплата з вирощування окремих культур (цукровий буряк, соняшник і т.ін.) планується в технологічних картах згідно з Положенням про оплату праці працівників господарства.

Річний фонд оплати праці робітників, зайнятих у тваринництві, визначається окремо для кожної категорії. Він включає: оплату за тарифом, доплату за продукцію, надбавки за класність і звання, оплату за роботу в святкові дні і дні релігійних свят, додаткову оплату за підвищення продуктивності, якість продукції та збереження поголів'я тварин, що обслуговуються, надбавки за безперервний час роботи в даному господарстві, оплату відпусток тощо.

Оплата за тарифом визначається множенням загальної кількості робочих днів (змін) на денну тарифну ставку.

Доплата за продукцію встановлюється в розмірі 25 – 50 % від оплати за тарифом. В кожному господарстві повинна бути розроблена шкала показників продуктивності і відповідно до неї розміри доплати за продукцію. Після її погодження з профспілковим комітетом шкала затверджується правлінням або керівником підприємства.

Надбавки за класність і звання, а також відповідні їм суми оплати визначаються в такому самому порядку як і для працівників рослинництва.

Оплата праці за роботу в святкові дні та дні релігійних свят передбачається у подвійному розмірі.

Фонд оплати праці працівників, що обслуговують бруцельозну худобу, розраховують виходячи з тарифних ставок, підвищених на 15 %, а *на обслуговуванні худоби на відгінних пасовищах, а також бджіл на пасіках під час кочівлі за межами землекористування господарства* — на 40 %.

При розрахунку річного фонду оплати праці слід враховувати, що до окладів постійних підмінних доярок і свинарок, що обслуговують маточне поголів'я свиней, встановлені надбавки у розмірі 10 % до суми оплати за продукцію або за обслуговуване поголів'я тварин.

Посадові оклади бригадирам рослинницьких і тваринницьких бригад встановлюють на основі фактичного обсягу виробництва валової продукції у середньому за останні 3 – 5 років. Обсяг виробництва продукції для визначення групи за оплатою праці бригадирів, а також величину доплати за продукцію визначає правління або директор підприємства за узгодженням з профспілковим комітетом. Річний фонд оплати праці *бригадирів у рослинництві* визначається множенням їхнього посадового окладу на 12 місяців і збільшенням цієї суми на величину доплати за продукцію; *бригадирів тваринницьких бригад* — множенням їхнього посадового окладу на 12 місяців і збільшенням одержаної суми на величину доплати за продукцію та додаванням до неї суми оплати відпустки.

Помічникам бригадирів оплату праці слід встановлювати в межах 60 – 80 % від оплати праці бригадира.

Сума надбавок за безперервний стаж роботи за спеціальністю в конкретному господарстві для всіх працівників визначається як середньозважений відсоток від загальної суми річного фонду оплати праці (включаючи і фонд оплати відпусток).

Фонд оплати праці водіїв вантажних автомобілів визначається залежно від вантажопідйомності і групи автомобілів на основі місячних тарифних ставок. При визначенні цього фонду слід враховувати встановлені до окладу надбавки за класність (водіям I класу — 25 %, II — 10 % до їхньої місячної тарифної ставки). Для водіїв легкових автомобілів встановлюють надбавки за ненормований робочий день (до 25 % від місячної тарифної ставки).

Фонд оплати праці робітників ремонтних майстерень, а також робітників, зайнятих на роботах з поточного і капітального ремонтів будівель і споруд, визначається з урахуванням частки робіт, які вони виконують, у загальній вартості капітального і поточного ремонтів.

Кваліфікованим працівникам ремонтних майстерень за високу професійну майстерність можуть виплачуватися (і, відповідно, плануватися) надбавки до тарифних ставок за рахунок економії фонду оплати праці в розмірі 4,8 і 12 % від тарифної ставки відповідного розряду в межах міжрозрядної різниці (з урахуванням безперервно-го стажу роботи на підприємстві).

Фонд оплати праці працівників підсобних підприємств, допоміжних і обслуговуючих виробництв, житлово-комунального господарства, підприємств громадського харчування визначається на підставі встановлених посадових окладів, а працівників з відрядною оплатою праці — норм виробітку і тарифних ставок.

Робітникам господарства можуть виплачуватися надбавки у розмірі до 70 % від тарифної ставки (окладу) за суміщення професій і виконання встановленого обсягу робіт їх меншою чисельністю. Працівникам основних професій у тваринництві, які застосовують нові форми організації праці і виробництва, за рахунок чого в 1,5 раза і більше збільшується поголів'я, що обслуговується одним працюючим, тарифні ставки збільшуються до 5 % за кожні 10 % підвищення норми, але не більше ніж у два рази. Такі надбавки виплачуються за рахунок економії фонду оплати праці, одержаної порівняно із встановленим нормативом.

Фонд оплати праці сезонних та тимчасових працівників (в колективних та приватних підприємствах — найманих та залучених) планують як і для постійних працівників, за виключенням визначення додаткової оплати і премій за кінцеві результати праці, які нараховують на основний заробіток сезонних і тимчасових праців-

ників, але їм не видають і не розподіляють між постійними працівниками.

Посадові оклади керівників, спеціалістів і службовців встановлюють залежно від середньорічного обсягу реалізації сільськогосподарської продукції (в порівнянних цінах), досягнутого за попередні 3 – 5 років. Галузевою угодою встановлені нормативні показники обсягів реалізації сільськогосподарської продукції для шести груп з оплати праці, окремо для поліських, гірських і передгірних районів Карпат і для решти районів і областей України. Конкретна величина посадових окладів встановлюється Положенням про оплату праці працівників господарства з урахуванням його фінансових можливостей. Більш високі розміри посадових окладів можуть бути встановлені лише за умови дотримання міжпосадових співвідношень і при відсутності заборгованості з оплати праці.

На державних і заснованих на державній власності підприємствах конкретна величина посадового окладу керівника встановлюється у контракті згідно із законодавством, а на підприємствах інших форм власності — відповідно до умов, визначених статутами та колективними договорами цих підприємств.

Співвідношення між мінімальною величиною оплати праці на підприємстві та посадовим окладом керівника підприємства не повинно перевищувати 1 : 6.

Посадові оклади керівних працівників і спеціалістів відділків, ферм, сільськогосподарських дільниць, цехів сільськогосподарських підприємств встановлюють залежно від середньорічного обсягу виробництва валової сільськогосподарської продукції (в порівнянних цінах), досягнутого за попередні 3 – 5 років. Галузевою угодою встановлені нормативні показники обсягів виробництва валової сільськогосподарської продукції для п'яти груп з оплати праці для двох зон, а також розподіл областей України за цими зонами. Конкретна величина посадових окладів встановлюється Положенням про оплату праці працівників господарства з урахуванням його фінансових можливостей.

Посадові оклади керівників і спеціалістів можуть підвищуватися або знижуватися на 10 % у межах фонду оплати праці цієї категорії залежно від освіти, стажу роботи та кваліфікації працівника.

Інженерно-технічним працівникам і службовцям за високу кваліфікацію із фонду економії оплати праці, що планується отримати порівняно із встановленим нормативом, може виплачуватися також надбавка до 50 % посадового окладу.

Оплата праці керівників, спеціалістів та службовців (обслуговуючого персоналу), які не входять до складу первинних госпрозрахункових підрозділів, планується за рахунок відповідної частини фонду оплати праці. Величина цієї частини фонду затверджується радою трудового колективу спільно з профспілковим комітетом господарства і закладається в кошторисі. При її визначенні враховують

чисельність цих категорій працівників, величину фонду оплати праці за посадовими окладами і планові доплати за результатами роботи за рік у розмірі середніх доплат (у відсотках до авансу), передбачених для решти категорій працівників. При цьому доплати і премії за підсумками року керівникам і спеціалістам понад встановлені їм посадові оклади не можуть перевищувати середньої величини доплат і премій у відсотках до тарифного фонду оплати праці, нарахованих основним працівникам, зайнятих у виробничих галузях без надбавки за класність і стаж роботи.

Порядок оплати праці спеціалістів, які працюють у виробничих підрозділах, визначається колективами цих підрозділів самостійно за рахунок і в межах їх госпрозрахункового доходу.

Оплата праці керівників і спеціалістів, які відповідають за роботу певної галузі (рослинництва, тваринництва, підсобного промислового виробництва) здійснюється за результатами роботи галузі.

Оплата праці працівників житлово-комунального господарства планується на основі годинних тарифних ставок (робітників, зайнятих на поточному ремонті і обслуговуванні приміщень і споруд, холодильних і газових установок), місячних посадових окладів (робітників загальних професій, службовців і молодшого обслуговуючого персоналу, а також вихователів гуртожитків з урахуванням їхньої освіти та стажу педагогічної роботи).

Оплата праці працівників культурно-побутових установ визначається на підставі посадових окладів з урахуванням стажу роботи та освіти. Завідуючі і художні керівники закладів клубного типу, що мають вищу і середню спеціальну освіту, можуть працювати за спеціальністю керівниками гуртків на умовах погодинної оплати.

Оплата праці працівників торгівлі та громадського харчування планується згідно з умовами праці (нормальні, тяжкі та шкідливі) і відповідною ставкою тарифного розряду, присвоєного за результатами атестації. Цю категорію робітників преміюють (за умови виготовлення продукції високої якості) в розмірі до 20 % від заробітної плати або тарифної ставки за відпрацьований час при виконанні плану випуску продукції власного виробництва.

Оплата праці завідуючих їдальнями, що перебувають на балансі підприємств, здійснюється залежно від групи їдальні, виходячи із середньомісячного обсягу випуску валової продукції власного виробництва за річним планом.

Оплата праці працівників дитячих установ планується на основі місячних посадових окладів, стажу роботи та освіти цих працівників.

Оплата праці працівників, зайнятих на будівництві господарським способом та на капітальному ремонті будівель і споруд планується на підставі тарифних ставок згідно з єдиним тарифно-кваліфікаційним довідником і присвоєних кваліфікаційних розрядів.

дів, передбачених для професій робітників, зайнятих на будівництві і ремонтно-будівельних роботах. При цьому використовують норми виробітку, встановлені для робітників державних будівельних організацій. Оплата праці на капітальному ремонті будівель і споруд здійснюється за акордним нарядом, згідно з відповідними кошторисами на виконання робіт. Преміювання за виконання акордного завдання в строк або достроково (при належній якості робіт) передбачається у розмірі до 40 % від суми відрядного заробітку або тарифної ставки за фактично відпрацьований час.

Оплата праці працівників підсобних підприємств і промислів, у тому числі зайнятих на ремонті сільськогосподарської техніки, визначається за встановленими тарифними ставками залежно від тарифно-кваліфікаційних розрядів, присвоєних згідно з тарифікацією робіт, що діє у певній галузі промисловості. Преміювання при цьому здійснюється за якісне і своєчасне виконання плану виробництва продукції у вартісному за фактично відпрацьований час виразі у розмірі до 40 % від відрядного заробітку або тарифної ставки.

Оплата праці керівників і спеціалістів підсобних підприємств і промислів визначається залежно від виробництва валової продукції в середньому за останні п'ять років у формі посадових окладів, встановлених для певної групи з оплати праці.

Річний фонд оплати праці для працівників всіх професій розраховують на 12 місяців, за виключенням тих, для яких передбачені відпустки (працівники тваринництва, прибиральниці, сторожі тощо). Для цих професій фонд оплати праці визначають на 12 місяців без кількості робочих днів відпустки.

Для *робітничих професій* річний фонд оплати праці планують з урахуванням оплати відпустки за відсотком до річного планового фонду оплати праці. Величина цього відсотка визначається відношенням тривалості відпустки до кількості робочих днів у році. При 24 календарних днях відпустки він становить 8,60 % ($24 / 279 \cdot 100$).

Для *посадових осіб, інженерно-технічних працівників і обслуговуючого персоналу* кошти на оплату відпусток передбачають тільки тоді, коли цих працівників під час їхньої відпустки заміщують інші. При заміщенні в порядку суміщення посад передбачають тільки доплату за суміщення.

При *розрахунку загального фонду оплати праці не планують додатковий фонд оплати, пов'язаний з невиходом на роботу через виконання громадських обов'язків* (участь у з'їздах, конференціях, засіданнях тощо), оскільки така компенсація повинна виплачуватися організаціями, що проводять зазначені заходи.

У разі переходу трудових колективів на внутрішньогосподарські умови діяльності, господарський підряд, оренду матеріальне стимулювання працівників планується за рахунок передбачуваного валового (госпрозрахункового) доходу. Фонд оплати праці цих колекти-

вів планують на рівні базової його величини, встановленої при розрахунку цін, нормативів, розцінок і змін, запланованих у цьому виробництві. При цьому слід виходити з первинних розрахунків, виконаних у госпрозрахункових завданнях виробничих підрозділів, договорів на підряд, оренду або додаткових розрахунків, що додаються до цих документів.

7.3. Співвідношення темпів зростання продуктивності та оплати праці

В розділі «Праця» *продуктивність праці визначають як відношення вартості валової продукції до середньорічної чисельності працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві*. Для характеристики рівня продуктивності праці можна використовувати й інші показники (виробництво валової продукції на 1 людину-годину; виробництво окремих видів продукції в натуральному виразі; затрати праці в людину-години на одиницю продукції в натуральному виразі).

Для цього, крім розрахунків чисельності працівників за категоріями, потрібно встановити середньорічну чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві.

Середньорічна чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, визначається за часткою затрат праці у сільськогосподарському виробництві в загальних затратах праці за основною діяльністю без затрат праці, що розподіляються на всі галузі.

Прямі затрати праці у сільському господарстві — це затрати праці у рослинництві, тваринництві, на закладання багаторічних насаджень і на догляд за ними, а також затрати праці робітників, віднесені до цехових затрат у рослинництві та тваринництві.

Затрати праці за основною діяльністю господарства, в тому числі затрати, що розподіляються на всі галузі, включають всі затрати праці, крім затрат праці в житлово-комунальному господарстві та закладах культурно-побутових, торгівлі, громадського харчування, дитячих, а також на капітальному ремонті будівель і споруд.

Затрати, що розподіляються на всі галузі господарства — це затрати праці з обслуговування живої тяглової сили, вантажного автотранспорту, поточного ремонту, заготівлі матеріальних цінностей. Оплата праці цих видів відноситься на загальногосподарські витрати. До них не включають прямі та бригадні (фермерські) і цехові (галузеві) витрати.

При розрахунку чисельності працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, слід використовувати відповідні показники розрахункових таблиць.

Розрахунки виконують у такій послідовності (цифри умовні):

1. Приймається загальна чисельність працівників за основного діяльністю (без працівників, зайнятих в житлово-комунальному господарстві, культурно-побутових закладах, на капітальному ремонті будівель і споруд) — 329 чол.

2. Встановлюється чисельність працівників, затрати праці яких безпосередньо відносяться на сільське господарство, підсумовуванням відповідних показників середньої чисельності працівників — 234 чол.

3. Вираховується чисельність працівників, затрати праці яких розподіляються на сільськогосподарські і несільськогосподарські галузі, підсумовуванням відповідних показників середньорічної чисельності працівників — 46 чол.

4. Визначається загальна чисельність працівників, безпосередньо зайнятих у сільськогосподарському і несільськогосподарському виробництві, для чого показник п. 3 відраховується з показника п. 1 цього розрахунку — 283 чол. (329 – 46).

5. Частка працівників, безпосередньо зайнятих у сільському господарстві, в загальній чисельності працівників, зайнятих у сільськогосподарському і несільськогосподарському виробництві, встановлюється діленням показника п. 2 на показник п. 4 цього розрахунку $234 \cdot 100 / 283 = 82,7 \%$.

6. Як підсумок визначається загальна чисельність працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, множенням показника п. 1 на показник п. 5 цього розрахунку $329 \cdot 82,7 / 100 = 272$ чол.

Аналогічно визначається фонд оплати праці цих працівників.

Темпи росту продуктивності і оплати праці у плановому році визначаються відношенням до звітного (базисного) року у відсотках.

Планування росту продуктивності праці дає змогу встановити її рівень, темпи і фактори росту, а також співвідношення між темпами росту продуктивності і оплати праці.

Продуктивність праці можливо підвищити за рахунок:

➤ збільшення виробництва валової продукції сільського господарства;

➤ скорочення чисельності працівників на підприємстві.

При плануванні застосовують такі методичні підходи і прийоми розрахунку зростання продуктивності праці: а) за факторами з використанням показників економії робочої сили; б) за укрупненими факторами з використанням показників трудомісткості продукції (за прямими затратами праці).

Розрахунок за факторами з використанням показників економії робочої сили може бути використаний у всіх господарствах. Існуюча статистична, бухгалтерська звітність і система показників бізнес-плану підприємства забезпечують вчасне виявлення резервів цієї економії і складання правильних розрахунків.

Методика планування продуктивності праці на основі показників трудомісткості (за прямими затратами праці), які цілком співмірні з показниками виробництва продукції як у грошовому, так і в натуральному виразі, дає можливість визначити зростання продуктивності праці на підприємстві, в якому провадиться розрахунок трудомісткості виробництва.

Застосування методик планування продуктивності праці за факторами передбачає поєднання планування продуктивності праці з розробкою організаційно-технічних заходів щодо її забезпечення.

При плануванні зростання продуктивності праці повинні бути враховані такі фактори:

- впровадження нової прогресивної техніки і технології;
- комплексна механізація і автоматизація виробничих процесів;
- удосконалення технології виробництва;
- введення в експлуатацію нових цехів (виробництв) з промисловою технологією виробництва;
- впровадження прогресивних форм організації виробництва і праці;
- раціональна організація роботи і підвищення продуктивності праці робітників допоміжних виробництв і зайнятих на роботах з обслуговування основного виробництва за рахунок механізації цих робіт і вдосконалення нормування праці;
- підвищення професійної майстерності робітників і поширення передового досвіду;
- вдосконалення організації і техніки управління виробництвом;
- спрощення структури апарату управління;
- механізація обліково-статистичних, розрахунково-бухгалтерських робіт.

Окрім того, мають враховуватися впливи на темпи зростання продуктивності праці змін у структурі виробництва та асортименті продукції.

*В якості єдиного для всіх галузей показника, що відображує зростання продуктивності праці за кожним окремим фактором і в цілому, приймається **економія робочої сили**.*

Обґрунтування підвищення продуктивності праці за факторами на підприємстві розраховується за такою методикою:

- на підставі заходів, передбачених для підвищення продуктивності праці за окремими факторами, визначають економію робочої сили;
- виходячи з економії робочої сили за факторами, віднесеної до загальної потреби в чисельності працюючих на плановий період за мінусом загальної економії, визначають величину підвищення продуктивності праці за кожним фактором окремо;
- визначають загальне зростання продуктивності праці на підприємстві на основі економії робочої сили за всіма факторами і чисельності працівників у плановому періоді.

Для розрахунку економії робочої сили потрібно визначити чисельність працюючих виходячи з досягнутого рівня виробництва валової продукції у базисному періоді.

Приклад 1. На підприємстві виробництво валової продукції на 1 працівника, зайнятого у сільськогосподарському виробництві, у базисному році становило 6000 грн; обсяг валової продукції на плановий рік встановлено в розмірі 1750 тис.грн, що на 12 % більше за обсяг базисного періоду. Потреба в працівниках для сільськогосподарського виробництва для виконання запланованого обсягу валової продукції при збереженні виробництва валової продукції на 1 середньорічного працівника, досягнутого в базисному періоді, становитиме 292 чол. (1 750 000 / 6000).

Економія робочої сили за рахунок впровадження нової техніки може бути визначена за такою формулою:

$$OE_{ч.р} = \left(100 - \frac{M \cdot 100}{(M_1 \cdot 100) + (M_2 \cdot ПП)} \right) K,$$

де $OE_{ч.р}$ — економія чисельності робітників, %; M — загальна кількість одиниць техніки, шт.; M_1 — кількість одиниць техніки, яка не підлягає заміні на нову, шт.; M_2 — кількість одиниць нової техніки, шт.; $ПП$ — показник зростання продуктивності праці за рахунок нової техніки, %; K — коефіцієнт дії нової техніки, який дорівнює T_d / T_k (T_d — кількість місяців роботи нової техніки; T_k — календарна кількість місяців у плановому періоді).

Коли відомий відсоток зменшення потреби у робочій силі внаслідок підвищення продуктивності праці за рахунок нової техніки, економію робочої сили з урахуванням частки основних робітників у загальній чисельності працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, визначають за формулою

$$AE_{ч.р} = \frac{ЧР \cdot П_{р.п} \cdot OE_{ч.р}}{100 \cdot 100},$$

де $AE_{ч.р}$ — економія робочої сили (кількість вивільнюваних працівників); $ЧР$ — потрібна чисельність працюючих для виконання планового обсягу валової продукції, встановлена на основі виробітку базисного періоду; $П_{р.п}$ — частка робітників, зайнятих на новій техніці (% до чисельності всіх працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві); $OE_{ч.р}$ — економія робочої сили внаслідок підвищення продуктивності праці за рахунок нової техніки, %.

Приклад 2. Визначити економію робочої сили внаслідок заміни трактора Т-150К на ХТЗ-17121.

Показники: загальна кількість машин на кінець базисного періоду — 5; кількість машин, що підлягає заміні — 4; строк впровадження нових машин — до 1 липня; підвищення продуктивності праці за рахунок впровадження нових машин (% порівняно з діючими) — 164; середньорічна чисельність робітників, зайнятих на обслуговуванні цих тракторів — 5; частка цих робітників (%) в загальній чисельності працівників, зайнятих в сільськогосподарському виробництві 1,7 % (5 / 292 · 100).

Економія робочої сили внаслідок введення в експлуатацію нових тракторів

$$OE_{ч.р} = \left(100 - \frac{5 \cdot 100}{(1 \cdot 100) + (4 \cdot 164)} \cdot 100 \right) 6/12 = 17,0 \%$$

Економія робочої сили внаслідок введення в експлуатацію нових тракторів

$$AE_{ч.р} = \frac{292 \cdot 1,7 \cdot 17,0}{100 \cdot 100} = 0,84 \approx 1 \text{ чол.}$$

В такий самий спосіб розраховують вплив інших факторів, зумовлених удосконаленням техніки і технології (впровадження нових технологічних процесів, комплексна механізація і автоматизація виробництва і т.ін.).

Методичні прийоми і підходи планування економії робочого часу за рахунок: спеціалізації і концентрації виробництва; зміни у співвідношенні основних і допоміжних робітників; скорочення втрат робочого часу; поліпшення використання робочого часу; зниження чисельності робітників, що не виконують норми виробітку, тощо достатньо повно висвітлені у нормативно-довідковій літературі¹.

Величина підвищення продуктивності праці за кожним фактором окремо визначається як відношення економії робочої сили за цим фактором до загальної потреби в чисельності працівників, розрахованій на обсяг робіт у плановому періоді, за виключенням загальної економії робочої сили. Розрахунок ведуть таким чином:

$$ПП = \frac{AE_1 \cdot 100}{ЧП_0 - AE_0},$$

де *ПП* — зростання продуктивності праці; *AE₁* — економія робочої сили за окремим фактором; *ЧП₀* — чисельність працівників, розрахована на обсяг планового періоду на основі виробітку у звітному періоді; *AE₀* — економія робочої сили за всіма факторами.

Приклад. Для виконання обсягу валового виробництва у плановому періоді при збереженні виробітку базисного періоду потрібно мати 292 працівника, зайнятих у сільськогосподарському виробництві.

Загальна економія робочої сили за рахунок передбачених у плановому році заходів становитиме 20 чол. (за всіма факторами). Впровадження нової техніки скоротить потребу у робочій силі на 1 чол.

Зростання продуктивності праці за рахунок впровадження нової техніки становитиме:

$$ПП = [1 / 292 - 20]100 = 0,4 \%$$

Загальне зростання продуктивності праці по підприємству внаслідок здійснення передбачених заходів встановлюють як відношення потреби в працівниках за всіма факторами до чисельності працівників в плановому періоді:

$$ПП = \frac{(ЧП_0 - ЧП_{пл})100}{ЧП_0 - (ЧП_0 - ЧП_{пл})} = \frac{AE_0 \cdot 100}{ЧП_{пл}},$$

де *ЧП_{пл}* — чисельність працівників у плановому періоді, розрахована як різниця між чисельністю працівників, визначеною виходячи із обсягу виробництва валової продукції в плановому періоді і продуктивності праці у звітному періоді, і загальною економією робочої сили за всіма факторами.

¹ Справочник по планированию и экономике сельскохозяйственного производства. Ч. 2 / Сост. Г.В. Кулик, Н.А. Окунь, Ю.М. Пехтерев. — М.: Россельхозиздат, 1983. — С.315 – 323.

$$\text{Тоді } III = \frac{(292 - 272)100}{292 - (292 - 272)} = \frac{20 \cdot 100}{272} = 7,4 \%,$$

тобто запланована економія робочої сили цілком забезпечує виконання завдань із зростання продуктивності праці.

Розрахунок можливого підвищення продуктивності праці за факторами на базі показника зниження трудомісткості продукції проводять виходячи з трьох укрупнених груп факторів: зниження трудомісткості продукції, підвищення ефективності використання робочого часу і вдосконалення структури кадрів.

Завдання щодо зростання продуктивності праці обґрунтовують за такою методикою:

► обчислюють трудомісткість продукції (за затратами праці основних працівників);

► визначають відсоток зниження трудомісткості продукції у плановому періоді відповідно до економії праці, очікуваної внаслідок впровадження відповідних організаційно-технічних заходів;

► розраховують відсоток збільшення продуктивності праці за рахунок зниження трудомісткості;

► встановлюють зростання продуктивності праці внаслідок підвищення ефективності використання робочого часу в плановому періоді порівняно зі звітним;

► обчислюють загальне зростання продуктивності праці внаслідок зниження трудомісткості та підвищення ефективності використання робочого часу;

► враховують вплив зміни частки основних робітників у загальній чисельності працівників, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, на показник продуктивності праці.

Середньорічна оплата праці одного працівника, зайнятого у сільськогосподарському виробництві, визначається діленням загального фонду оплати праці цих працівників на їх середньорічну чисельність. Темп зростання середньорічної оплати праці у плановому році визначається як відношення її величини до базисного (звітного) року. При плануванні річного фонду оплати праці і середньорічного фонду оплати праці одного працівника слід мати на увазі, що однією з умов розширеного відтворення виробництва є випередження темпами зростання продуктивності праці темпів зростання її оплати. Як виняток, ця умова не поширюється на ті господарства, в яких з різних причин склався занадто низький рівень оплати праці.

8. ВИТРАТИ ЗА ЕЛЕМЕНТАМИ ТА СТАТТЯМИ

8.1. Кошторис витрат на основне виробництво

Кошторис витрат на основне виробництво розробляють для визначення загальної потреби в ресурсах, які планується використовувати у процесі виробництва.

В цій формі відображують витрати за статтями на виробництво сільськогосподарської продукції, продукції промислових виробництв, робіт і послуг допоміжних і обслуговуючих виробництв. Підставою для заповнення цієї форми є нормативні матеріали і розрахункові таблиці, які використовують для визначення собівартості продукції рослинництва, тваринництва, промислових виробництв, а також робіт і послуг допоміжних і обслуговуючих виробництв. У формі показують статті витрат у кожній галузі. Статті витрат докладно описано при визначенні собівартості продукції відповідних галузей і виробництв.

***Виробнича собівартість продукції (робіт, послуг) включає:** а) прями матеріальні витрати; б) прямі витрати на оплату праці; в) інші прямі витрати; г) загальновиробничі витрати.*

***Прямі матеріальні витрати** — це витрати цінностей (матеріалів), використаних безпосередньо на виробництво конкретного виду продукції, зокрема ті, що пов'язані з:*

► підготовкою та освоєнням випуску продукції (суми цих витрат відносять на собівартість продукції з початку її виробництва);

► технологічним процесом з виробництва продукції, виконання робіт і надання послуг (сировина, насіння, паливо, енергія, добрива, засоби захисту рослин, ліки, корми, інструмент, пристрої та інші засоби і предмети праці, а також матеріали);

► проведенням поточного ремонту, технічного огляду і технічного обслуговування основних виробничих засобів, у тому числі взятих у тимчасове користування за угодами операційної оренди за винятком їх реконструкції і модернізації;

► забезпеченням працівників спеціальним одягом і взуттям, захисними пристроями та спеціальним харчуванням у випадках, пе-

редбачених законодавством, коли ці суми можливо віднести на вартість відповідного об'єкта.

Матеріальні ресурси та послуги, що входять до статті «Матеріальні витрати», оцінюються за первісною вартістю.

Первісна вартість запасів, які одержують за плату, — це собівартість, що включає такі витрати:

- суми, що сплачуються згідно з договором постачальнику (продавцю) за вирахуванням з них сум непрямих податків;
- суми ввізного мита;
- суми непрямих податків у зв'язку з придбанням запасів, що не відшкодовуються підприємству;
- транспортно-заготівельні витрати;
- інші витрати.

Первісна вартість запасів (кормів, насіння тощо), що виготовляються власними силами підприємства, визначається впродовж року як планова (нормативна) собівартість їх виробництва, що наприкінці року доводиться до рівня фактичних витрат.

Первісна вартість запасів, внесених до статутного капіталу підприємства, — це погоджена засновниками (учасниками) підприємства їхня справедлива вартість.

Первісна вартість запасів, одержаних підприємством безоплатно, — це їхня справедлива вартість.

Первісна вартість одиниці запасів, придбаних в обмін на подібні запаси, дорівнює балансовій вартості переданих запасів. Якщо балансова вартість переданих запасів перевищує їхню справедливу вартість, **первісною вартістю отриманих запасів є їх справедлива вартість**. Різниця між балансовою і справедливою вартістю переданих запасів включається до складу витрат періоду.

Первісна вартість запасів, що придбані в обмін на неподібні запаси, — це справедлива вартість отриманих запасів (вартість за звичайними цінами).

Первісна вартість запасів після дати балансу — це найменша з двох оцінок: первісна вартість або чиста вартість реалізації.

Не включаються до первісної вартості запасів, а належать до витрат того періоду, в якому вони були здійснені (встановлені):

- понаднормативні втрати і нестачі запасів;
- відсотки за користування позиками;
- витрати на збут;
- адміністративні та інші подібні витрати, які безпосередньо не пов'язані з придбанням і доставкою запасів та приведенням їх до стану придатності для використання у запланованих цілях.

До вартості матеріальних запасів включають також витрати підприємства на придбання тари, крім дерев'яної та картонної.

У разі включення до ціни матеріальних запасів вартості тари із загальної суми витрат на їх придбання вираховується можлива вартість використання або реалізації тари (без витрат на придбання матеріалів для її ремонту).

Вартість матеріальних запасів, які віднесені до собівартості продукції, зменшується на вартість зворотних відходів.

Зворотні відходи — це залишки сировини та інших матеріальних ресурсів, які відповідно до встановленої технології передаються до інших цехів і підрозділів як повноцінний матеріал для виробництва інших видів продукції (виконання робіт, надання послуг). Ціни на зворотні відходи встановлюються підприємством.

Прямі витрати на оплату праці включають суми основної і додаткової оплати, нараховані згідно із прийнятою підприємством системою оплати праці, які відносяться на конкретний об'єкт обліку витрат. При нарахуванні оплати праці натурою продукція оцінюється у порядку, передбаченому податковим законодавством.

Інші прямі витрати — це:

► платежі зі страхування майна підприємства та цивільної відповідальності власників транспортних засобів, а також окремих категорій працівників, зайнятих у виробництві відповідних видів продукції (виконанні робіт, наданні послуг), зокрема безпосередньо на роботах з підвищеною небезпекою для життя та здоров'я, визначених законодавством;

► плата за оренду основних засобів, що може бути віднесена на конкретний об'єкт;

► витрати на утримання необоротних активів, що використовуються в конкретному виробничому процесі, зокрема їх амортизацію, витрати на освітлення, опалення, водопостачання, електропостачання тощо;

► податки і збори (обов'язкові платежі), які згідно із законодавством відносяться на витрати виробництва;

► інші витрати, які можуть бути безпосередньо віднесені на конкретний об'єкт витрат.

Загальновиробничі витрати включають:

► витрати на управління виробництвом (оплата праці, відрахування на соціальні заходи й медичне страхування та витрати на оплату службових відряджень апарату управління та спеціалістів галузей (цехів), дільниць, підрозділів тощо);

► витрати на амортизацію необоротних активів загальновиробничого (цехового, дільничного, бригадного) призначення;

► витрати на утримання, експлуатацію та ремонт, страхування, операційну оренду основних засобів, інших необоротних активів загальновиробничого призначення;

► витрати на вдосконалення технології й організації виробництва (оплата праці, включаючи відрахування на соціальні заходи, працівників, зайнятих удосконаленням технології й організації виробництва, поліпшенням якості продукції, підвищенням її надійності, довговічності, інших експлуатаційних характеристик у виробничому процесі; оплата зазначених послуг сторонніх організацій тощо);

► витрати на опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення та інші статті утримання загальних приміщень виробничого призначення;

► витрати на обслуговування виробничого процесу (оплата праці та інші витрати на здійснення технологічного контролю за виробничими процесами та якістю продукції, робіт, послуг тощо);

► витрати на охорону праці, техніку безпеки і охорону навколишнього природного середовища;

► інші витрати (втрати від браку, оплата простоїв тощо);

► плата за оренду землі і майна виробничого призначення.

До складу загальновиробничих витрат входять також окремі види витрат, що стосуються всіх напрямів діяльності господарства, зокрема витрати на утримання основних засобів (включаючи орендну плату), які обслуговують виробничі процеси в різних напрямках діяльності господарства; витрати на утримання складів для зберігання виробничих запасів (крім складів для зберігання продукції та витрат на реалізацію); витрати на пожежну охорону; поточні витрати, пов'язані з утриманням та експлуатацією засобів природоохоронного призначення (очисних споруд, уловлювачів, фільтрів тощо); витрати на захоронення екологічно небезпечних відходів; оплата послуг сторонніх організацій щодо приймання, зберігання та знищення екологічно небезпечних відходів та очищення стічних вод; інші види поточних витрат на збереження природи; витрати, пов'язані з добуванням та використанням природної сировини, в частині відрахувань на покриття витрат на геологічну розвідку, пошуки корисних копалин та рекультивацію земель; плата за воду, що забирається з водогосподарських систем у межах затверджених лімітів; платежі за використання інших природних ресурсів; плата за викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище; витрати на розміщення відходів та інших видів шкідливого впливу на навколишнє природне середовище в межах лімітів.

Ці витрати плануються окремо і розподіляються між основними галузями та об'єктами витрат пропорційно сумі прямих витрат (без витрат основних матеріалів: кормів, насіння, сировини).

При плануванні складу витрат виробництва, які відносять на собівартість продукції, слід керуватися «Методичними рекомендаціями з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції (робіт, послуг) сільськогосподарських підприємств», затвердженими Наказом Міністерства аграрної політики України від 18.05.2001 р. № 132.

8.2. Нормативна потреба в грошових коштах на придбання сировини і матеріалів та оплату рахунків за роботи і послуги, надані підприємству

Ця форма заповнюється після завершення розрахунків відповідних форм бізнес-плану і розрахункових таблиць, тобто після визначення річної потреби у сировині і матеріалах, а також у роботах і послугах, що будуть надані підприємству. При визначенні помісячної потреби придбання сировини і матеріалів, виконанні необхідних робіт і наданні послуг підприємству сторонніми організаціями виходять із обов'язковості забезпечення безперервності і поточності виробничого процесу впродовж планового року. Строки придбання сировини і матеріалів слід узгоджувати із сезонним коливанням цін, а також із фінансовими можливостями підприємства.

Розрахунки цієї форми повинні бути узгоджені з розділом «Ринкова діяльність» бізнес-плану і відповідними формами розрахункових таблиць, що визначають річну потребу в матеріальних ресурсах.

9. ФІНАНСОВИЙ ПЛАН

9.1. Розрахунок грошових надходжень і результатів від реалізації продукції

У цій формі бізнес-плану і розрахункових таблиць планується зведений результат від реалізації продукції, виконання робіт і послуг на сторону, а також визначається результат підприємницької діяльності підприємства з урахуванням інших доходів і збитків (форма розрахункових таблиць містить більш детальне планування напрямів реалізації продукції, робіт і послуг).

Форма «Фінансовий план» у відповідних графах відображує загальні обсяги реалізації продукції (включаючи продукцію минулих років), робіт і послуг і виручку від їх реалізації. В загальний обсяг реалізації продукції у заліковій масі включають обсяг продукції, що реалізується за державними та регіональними контрактами, форвардними і ф'ючерсними контрактами-договорами з заготівельними організаціями, продається на ринку, споживчій кооперації, працівникам господарства, міжгосподарським підприємствам і організаціям, видається натурою в рахунок оплати праці. Обсяг продукції, що підлягає реалізації, узгоджується за її видами з даними інших форм бізнес-плану і розрахункових таблиць («Баланс продукції рослинництва», «Виробнича програма з тваринництва», «Виробництво промислової продукції та її реалізація», «Собівартість і реалізація продукції (послуг) допоміжних та обслуговуючих виробництв»).

Після виконання договірних зобов'язань залишки продукції сільськогосподарські підприємства реалізують за власним вибором заготівельним чи торговельним організаціям, переробним підприємствам, організаціям і підприємствам споживчої кооперації, на міських і селищних ринках, закладам громадського харчування і поліпшення місцевого постачання.

В цій формі також відображують: продаж племінної худоби через організації «Укрплемоб'єднання»; відпуск яєць для інкубації з метою отримання молодняку птиці для продажу його іншим підприємствам; продаж підприємствам, що мають спеціальні забійні пункти,

що відповідають вимогам державних технічних умов, кролів; продаж худоби, птиці, кролів безпосередньо в торговельну мережу, підприємствам громадського харчування, санаторіям, дитячим закладам, будинкам відпочинку, лікарням та іншим лікувально-профілактичним установам; продаж молока і молочних продуктів безпосередньо в торговельну мережу, підприємствам громадського харчування, дитячим, лікувальним та іншим закладам.

Для визначення виручки від реалізації продукції розраховують середні ціни за одиницю продукції, що підлягає реалізації, за її видами.

Порядок ціноутворення викладено у формі «План маркетингу».

Обсяг продукції, яку передбачають продавати (видавати) працівникам підприємства і залученим особам в рахунок оплати праці за роботи планового року, планують за прийнятими у господарстві цінами.

Продаж продукції міжгосподарським підприємствам і об'єднанням та на міському (селищному) ринку планують за договірними та ринковими цінами. При плануванні ці ціни приймаються на рівні передпланового року з урахуванням передбачуваних інфляційних змін.

Відпуск продукції на громадське харчування планується за плановою собівартістю, але не вище за ринкові ціни.

Видача працівникам підприємства грошової додаткової оплати і премій сільгосппродукцією розраховується за плановою собівартістю, але не вище за роздрібні ціни з відрахуванням торговельної знижки, а сіна, соломи та інших кормів — за плановою собівартістю.

Зерно, яке планується обміняти на комбікорм, оцінюється в плані за договірними цінами.

Зерно, що буде обміняне на зерно інших культур, оцінюють також за договірними цінами.

Витрати, зумовлені затарюванням, навантаженням зерна, та інші витрати і послуги (крім транспортних витрат, що відшкодовуються заготівельними організаціями) включаються у повну собівартість продукції, що реалізується.

Видача молодняку худоби працівникам сільськогосподарських підприємств у рахунок оплати праці планується за цінами, встановленими у господарстві.

Продовольчі товари, одержані з оптових баз споживчої кооперації з торговельними знижками, господарства відпускають їдальням за роздрібними цінами з наданням власної торговельної знижки. Кошти, зекономлені за рахунок цих знижок, спрямовуються на покриття витрат щодо утримання їдалень, а в калькуляцію вартості страв, на підставі якої визначається їхня продажна ціна, вартість продовольчих товарів включається за роздрібними цінами.

Виробнича собівартість визначається множенням собівартості одиниці продукції на обсяг її реалізації. Витрати з реалізації продукції, які не відшкодовуються заготівельними організаціями, включаються у витрати з реалізації продукції на ринку, через ларьки, комісійну торгівлю, кооперацію та інші торговельні організації, а також у витрати з навантаження продукції, її упаковки, утримання приміщень для зберігання в місцях її реалізації, оплати праці працівників та ін.

Заготівельні, торговельні та інші підприємства і організації, що здійснюють закупівлі сільськогосподарської продукції на договірних умовах, несуть всі витрати щодо транспортування і розвантаження. При доставці їм продукції транспортом сільськогосподарських підприємств і об'єднань зазначені організації відшкодовують цим підприємствам і об'єднанням транспортні витрати за тарифами, встановленими для того виду транспорту, яким здійснювалася ця доставка. Витрати, пов'язані з відвантаженням сільськогосподарської продукції із дотриманням додаткових вимог покупця, оплачуються за його рахунок.

При розрахунку плану валового і чистого доходу потрібно враховувати такі особливості його розробки відносно окремих видів продукції:

1. **План продажу молока заготівельним організаціям у договорі обраховується в заліковій масі.** Відповідно собівартість 1 ц реалізованого молока відображується у цій формі з перерахунком виробничої собівартості на його залікову масу.

> **Приклад.** Собівартість 1 ц молока в натуральній масі прийнята в сумі 40 грн за 1 ц при жирності молока 3,4 %. Базисна жирність встановлена в розмірі 3,6 %. Собівартість 1 ц молока у заліковій вазі дорівнює:

$$\frac{40 \text{ грн} \cdot 3,6}{3,4} = 42,35 \text{ грн.}$$

В разі реалізації підприємством частини молока в натуральному вигляді через торговельну мережу (за прямими зв'язками), частини — у вигляді вершків або масла, частини — у цільному вигляді на молочний комбінат слід визначити виручку за кожним каналом реалізації, а на її основі — середню виручку за 1 ц загальної кількості молока.

2. **Результат від реалізації вовни визначається не за окремими видами вовни, а в цілому всієї її кількості.** При цьому реалізаційна ціна і виручка визначаються за кожним видом вовни, а в рядку «Вовна різна» записується загальна сума виручки від продажу вовни. Собівартість вовни в перерахунку на залікову вагу визначається співвідношенням між натуральною і заліковою масою вовни.

3. *Відрахування на розвиток звірівництва* в розмірі 3 % від суми виручки, що отримана від реалізації хутра, передбачаються за рахунок зменшення прибутку за рядком «Продукція звірівництва».

4. *Обрахування обсягу реалізації продукції льону* передбачає окреме визначення реалізації насіння, соломки, трести і волокна. При цьому кількість соломки і трести показують як дріб: у чисельнику — в натурі, у знаменнику — в перерахунку на льоноволокно.

5. *Товари народного споживання, виготовлені підприємством за договорами із торговельними організаціями або споживчою кооперацією*, реалізуються населенню через торговельну мережу за цінами, визначеними за домовленістю сторін.

6. *Ціни на продукцію виробничо-технічного призначення, виготовлену за договорами з промисловими підприємствами та іншими організаціями*, встановлюють також за домовленістю сторін.

Основна і додаткова оплата праці працівників їдалень, відрахування на соціальні заходи та інші витрати їдалень (продукти, знос малоцінного інвентарю, білизни, посуду і т.ін.) включаються у витрати, пов'язані з діяльністю їдалень, і покриваються за рахунок виручки від реалізації продукції та націнок на неї.

У складі робіт та послуг на сторону планують такі витрати:

1. З реалізації продукції, що відшкодовуються заготівельними організаціями (транспортні витрати з доставки продукції на заготівельні пункти).

2. Витрати з доставки в обидва кінці продукції, не прийнятої заготівельниками; з приймання продукції від населення і доставки її на заготівельні пункти; з розвантаження продукції і навантаження тарою, що підлягає поверненню; з оплати праці вантажників, здавальників тварин за час їх перебування в дорозі; з очистки та дезінфекції вагонів і барж, а також вартості кормів для худоби на період транспортування її на заготівельні пункти, витрати на пакування, пресування, зважування вовни; вартість тари та пакувальних матеріалів; польове кагатування цукрових буряків.

3. Вартість перевезення вантажів для сторонніх організацій.

4. Вартість надання послуг власному капітальному будівництву.

Транспортні витрати за доставку продукції тваринництва відшкодовуються підприємству за фактичну масу, включаючи й масу тари. З урахуванням маси тари оплачуються витрати на доставку фруктів, винограду та інших продуктів, упакованих у тару.

Амортизація тари і витрати на її ремонт оплачуються заготівельними організаціями з розрахунку 6 % від її вартості за договірними цінами за кожний оборот тари. Якщо підприємство наприкінці сезону заготівель повертає заготівельній організації тару у належному стані, остання відшкодовує підприємству вартість тари за договірними цінами, встановленими на нову тару, і транспортні ви

трати з її повернення. Отже, підприємство може планувати прибуток від використання тари, якщо витрати на її ремонт передбачаються нижчими, ніж відшкодування за неї.

Витрати на виконання робіт на сторону і надходження коштів за ці роботи, послуги від інших підприємств, організацій і окремих осіб планують з урахуванням таких особливостей:

► послуги підприємств зв'язку за перевезення і доставку пошти автомобільним транспортом плануються за єдиними тарифами на автоперевезення; послуги гужового транспорту — за тарифами на гужові перевезення;

► послуги для власного капітального будівництва передбачаються за собівартістю, а відшкодовуються в цінах, визначених у кошторисі на це будівництво;

► витрати з надання господарством допомоги щодо робіт на громадських городах відшкодовуються працівниками, за якими закріплені ці земельні ділянки, за плановою собівартістю;

► витрати на безкоштовне перевезення учнів загальноосвітніх шкіл у сільській місцевості до школи і назад враховуються у складі робіт та послуг на сторону.

Різниця в цінах на тверде паливо, а також витрати на його доставку до приватних, колективних чи державних підприємств покриваються за рахунок підприємства. Отже, від продажу палива та від передачі його для центрального опалення у плані може передбачатися збиток.

Після розрахунку собівартості всіх видів продукції, робіт і послуг надходження коштів від їх реалізації визначають річний результат по підприємству від реалізації продукції, робіт і послуг.

Фінансовий результат — плановий прибуток — відповідає сумі прибутку від реалізації продукції, робіт і послуг, прибутку від діяльності міжгосподарських підприємств (організацій).

Після завершення розрахунків у формах «Реалізація продукції» бізнес-плану і «Розрахунок прибутку, валового та чистого доходу» розрахункових таблиць слід визначити обсяги щомісячної реалізації продукції (робіт, послуг) за окремими видами і каналами, а також обсяги надходження грошових коштів у господарство. При виконанні цих розрахунків потрібно звернути особливу увагу на прогноз цін з урахуванням їх сезонних коливань під впливом попиту і пропозиції та інших умов ринкової діяльності. Дані цих розрахунків відображають у формах «Циклограма реалізації продукції (робіт та послуг)», «Програма цін по каналах реалізації та видах продукції», «Циклограма надходження грошових коштів від реалізації продукції» і на рис. 5 бізнес-плану.

На підставі цих розрахунків, а також нормативної потреби в грошових коштах на придбання сировини і матеріалів

та оплату рахунків за роботи і послуги, надані підприємству (форма 2.2. бізнес-плану) *складають прогноз руху грошових коштів за місяцями зростаючим підсумком з початку року* (форма 9.5 бізнес-плану). Графічне зображення потреби і надходження грошових коштів відображують на рис. 6 бізнес-плану.

9.2. Розрахунок прибутку, валового і чистого доходу

Розрахунки цих показників виконують у формі 9.6 бізнес-плану.

Прибуток (збиток) розраховують в такій послідовності.

До підсумкового показника форми 9.1 бізнес-плану (графа 6) додають суму податку на додану вартість, що залишається в господарстві, і визначають таким чином прибуток (збиток) від господарської діяльності. Податок на додану вартість, що залишається в господарстві, нараховується на окремі види продукції тваринництва, виходячи з обсягів їх реалізації та грошових надходжень за ці види продукції.

У відповідному рядку відображують грошові надходження за рахунок державного регулювання цін. Наприклад, в Державному бюджеті 2002 р. на виплати за зданий кондиційний молодняк великої рогатої худоби передбачено 125 млн грн. Проектом програми стабілізації та розвитку тваринництва і птахівництва на 2001 – 2004 рр., схваленим на засіданні урядового Комітету з реформування аграрного сектора, передбачено поширити системи доплат за високовогової кондиції на інші види тваринництва, зокрема на свинарство і вівчарство. При розрахуванні сум грошових надходжень слід керуватися чинними нормативними актами.

Розрахунки акцизного збору також виконуються згідно з чинним законодавством.

Витрати на виробництво реалізованої продукції (робіт і послуг), адміністративні, на збут та інші витрати з операційної діяльності попередньо розраховують у відповідних формах бізнес-плану та розрахункових таблиць. Загальний фінансовий результат розраховують з урахуванням фінансових витрат, витрат на капіталовкладення, доходів від володіння корпоративними правами та інших позареалізаційних доходів і витрат.

Валовий дохід розраховують в такому порядку:

1. Визначають валову продукцію за собівартістю, що включає всі витрати на виробництво продукції, робіт і послуг планового року, а також враховує приріст або зменшення незавершеного виробництва і витрати майбутніх періодів порівняно з попереднім роком.

Витрати на виробництво продукції рослинництва розраховують на підставі даних форми «Виробництво і собівартість продукції рослинництва». Для уникнення повторного розрахунку віднімають від суми цих витрат вартість соломки льону-довгунця, використаної для одержання

трести, розсади тютюну і овочів, використаної на посадку, і зеленої маси, використаної на силос, сінаж і трав'яне борошно.

Собівартість валової продукції тваринництва відповідає даним форми «Виробнича програма з тваринництва».

Собівартість валової продукції промислового виробництва, підсобних підприємств і промислів визначають на підставі даних форми «Виробництво промислової продукції та її реалізація».

Собівартість продукції (послуг) допоміжних та обслуговуючих виробництв визначають за формою «Собівартість і реалізація продукції (послуг) допоміжних та обслуговуючих виробництв». Після визначення собівартості цих видів валової продукції на підставі допоміжних розрахунків загальну собівартість валової продукції збільшують на суму витрат з її реалізації, які відшкодовують підприємству заготівельні та інші підприємства (рядок 1).

2. Розраховують прибуток як перевищення суми виручки від реалізації продукції її собівартості (рядок 2).

3. В збиткових підприємствах розраховують збиток як перевищення собівартістю реалізованої продукції виручки від її реалізації (рядок 3).

4. Відображують прибуток господарств, що виконують функції міжгосподарських підприємств, передані господарствам-учасникам (рядок 4).

5. Підсумок визначають як суму показників рядків 1, 2 за вираховуванням показників рядків 3, 4.

6. Для визначення валового доходу з суми реалізації виробленої підприємством валової продукції виключають матеріально-грошові витрати на її виробництво, сума яких відображується в рядку 6.

Отже, валовий дохід визначається різницею між сумою валової продукції і сумою матеріально-грошових витрат.

Сума витрат на оплату праці і відрахувань на соціальні заходи (для господарств, які не сплачують фіксований сільськогосподарський податок) визначають додатковими розрахунками (табл. 28).

Для складання цього розрахунку використовують таку інформацію:

► дані про пряму оплату праці з відрахуваннями (форми «Кошторис витрат на основне виробництво»);

► дані про обсяг транспортних робіт, що буде виконано тракторами, і оплату праці по галузях згідно з виробничими програмами завдань тракторно-рільничих (механізованих) бригад або технологічними картами;

► дані про обсяги робіт вантажного автотранспорту в тонно-кілометрах і витрат на оплату праці з відрахуваннями на соціальні заходи в розрахунку на 1 т-км; суму витрат на оплату праці по вантажному автотранспорту визначають множенням витрат на оплату праці з відрахуваннями на 1 т-км на обсяг робіт в т-км.;

28. Приблизна схема розрахунків витрат на оплату праці і відрахувань на соціальні заходи у витратах на виробництво продукції, роботи і послуги

Пор. №	Показники	Рос-лин-ництво	Тварин-ництво	Промис-лове виробництво	Роботи і послуги	Всього за основним виробництвом
А	Б	1	2	3	4	5
I	Прямі витрати на оплату праці з відрахуваннями					
II	Комплексні витрати:					
1	Тракторний парк (транспортні роботи): а) обсяг робіт, що припадає на дану галузь, ум.ет.га б) витрати на оплату праці з відрахуваннями, тис.грн					
2	Автотранспорт: а) обсяг робіт, що припадає на дану галузь, т-км б) витрати на оплату праці з відрахуваннями, тис.грн					
3	Жива тяглова сила: а) обсяг робіт, що припадає на дану галузь, коне-дні б) витрати на оплату праці з відрахуваннями, тис.грн					
4	Електропостачання: а) кількість електроенергії, що використовується на дану галузь, кВт-год б) витрати на оплату праці з відрахуваннями, тис.грн					
5	Ремонтні майстерні: а) частина витрат, що припадає на дану галузь, % б) витрати на оплату праці з відрахуваннями, тис.грн					
6	Водопостачання: а) частина витрат, що припадає на дану галузь, % б) витрати на оплату праці з відрахуваннями, тис.грн					
III	Оплата праці з відрахуваннями в сумі загальновиробничих витрат, тис. грн					
IV	Всього витрат на оплату праці з відрахуваннями, тис.грн					

► дані про обсяги робіт, що будуть виконані живою тяговою силою по відповідних галузях; суму витрат на оплату праці з відрахуваннями визначають так само, як і для вантажного автотранспорту (аналогічно розраховують суму оплати праці з відрахуваннями щодо електропостачання, комунального і газового господарства, ремонтних майстерень);

► дані про оплату праці, віднесену на загальновиробничі витрати; записують і розподіляють так само, як і всі інші витрати.

У відповідних рядках планують розподіл валового доходу. Суми витрат на оплату праці з відрахуваннями, розраховані при визначенні валового доходу, записують у рядках 8 і 9. Оплату праці працівників, зайнятих в капітальному будівництві, дошкільних, культурно-побутових та інших закладах, що здійснюється за рахунок спеціальних фондів та інших цільових надходжень, в цих рядках не відображують.

Сільськогосподарські підприємства, які не сплачують фіксований сільськогосподарський податок, чистий дохід визначають вилученням з валового доходу витрат на оплату праці, відрахувань на соціальні заходи і до Пенсійного фонду.

Рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції визначається відношенням суми прибутку від її реалізації до повної собівартості реалізованої продукції, помноженою на 100.

Норма прибутку визначається діленням суми прибутку від господарської діяльності на середньорічну вартість основних виробничих фондів і нормованих оборотних засобів.

9.3. Нормативна потреба в оборотних коштах та джерела їх покриття

Планування власних оборотних коштів включає розрахунок їх нормативної потреби і визначення джерел їх покриття.

Розрахунок нормативної потреби або нормування оборотних коштів — це обґрунтування їх мінімальної потреби, яка при залученні коштів у відповідні періоди забезпечує безперервність процесу виробництва і обігу.

Вихідною інформацією обґрунтування нормативів для окремих елементів оборотних засобів є дані відповідних форм бізнес-плану, річного звіту конкретного сільськогосподарського підприємства.

Нормативи власних оборотних коштів і джерела їх покриття розраховують за «Методичними рекомендаціями по нормативному плануванню оборотних коштів в сільськогосподарських підприємствах», розробленими Інститутом аграрної економіки.

Порядок розрахунку нормативів для окремих елементів власних оборотних коштів

Тварини на вирощуванні та відгодівлі. Норматив власних оборотних коштів, потрібний для забезпечення відтворення планового поголів'я молодняку тварин, тварин на відгодівлі, птиці та звірів, визначають окремо за кожним видом множенням планової вартості 1 ц (голови) на живу масу (кількість) поголів'я, передбачену на кінець планового року. Вартість 1 ц (голови) та жива маса визначаються за плановим оборотом стада. Вартість на кінець року поголів'я дорослої великої рогатої худоби, свиней, овець і кіз, а також курей, поставлених на відгодівлю, визначають за даними форми «Калькуляція собівартості живої маси і реалізованого м'яса худоби і птиці в живій масі» розрахункових таблиць. Визначена сума, збільшена на вартість поголів'я молодняку коней, поголів'я птиці (крім курей), хутрових звірів і кролів, а також бджолосімей, становить вартість поголів'я на кінець планового року, яка є нормативом власних оборотних коштів по молодняку тварин і тварин на відгодівлі.

Виробничі запаси — всього. Щодо виробничих запасів (насіння і посадковий матеріал, корми та підстилка, добрива, отрутохімікати, медикаменти, сировина і матеріали, запасні частини та матеріали для ремонтів; тара, тарні та пакувальні матеріали; паливо, будівельні матеріали для основної діяльності, малоцінні та швидкозношувані предмети) норматив власних оборотних коштів визначають множенням сум запланованого споживання цих фондів на встановлену норму запасу.

Розрахунок норми запасу (у відсотках до сум використання зазначених матеріальних цінностей) виконують так.

1. Визначається норма запасу ($HЗ$) кожного виду оборотних активів в днях:

$$HЗ = MтK,$$

де $Mт$ — час перебування кожного виду оборотних активів в обороті, дні; K — коефіцієнт нарощування споживання кожного виду оборотних активів.

$$Mт = \frac{Д}{Пф}; \quad K = \frac{Д}{Дк},$$

де $Д$ — річне завантаження коштів в обороті (сума добутків щомісячного споживання оборотних коштів на кількість днів від початку місяця, в якому вони споживалися, до кінця року); $Пф$ — річне споживання кожного виду оборотних активів; $Дк$ — календарне завантаження коштів в обороті (добуток річного споживання відповідних оборотних активів ($Пф$) на кількість днів у році).

2. Норматив оборотних коштів за кожним видом виробничих запасів (H) визначається добутком середньоденного їх споживання (Π), обрахованого діленням річного споживання цих запасів на кількість днів у році ($\Pi\phi / 365$), на норму запасу в днях ($Hз$):

$$H = \Pi Hз.$$

3. Норма запасу у відсотках до вартості оборотних активів ($Hзс$) визначається за формулою

$$Hзс = \frac{H \cdot 100\%}{\Pi\phi}.$$

Вихідні дані для розрахунку норми оборотних коштів на запаси сировини і матеріалів наведені в табл. 29.

29. Вихідні дані для розрахунку норми оборотних коштів на запаси сировини і матеріалів

Місяці	Спожито, тис.грн	Дні в обороті	Разом
I	2	365	730
II	3	334	1002
III	5	306	1530
IV	10	275	2750
V	9	245	2205
VI	9	214	1926
VII	11	184	2024
VIII	14	153	2142
IX	10	122	1220
X	8	92	736
XI	6	61	366
XII	4	31	124
Разом за рік	91	×	16755

Послідовність розрахунків така:

$$Dк = 91 \cdot 365 = 33215; K = 16755 / 33215 = 0,5044;$$

$$Mт = 16755 / 91 = 184,12; Hз = 184,12 \cdot 0,5044 = 92,87;$$

$$\Pi = 91 / 365 = 0,249; H = 0,249 \cdot 92,87 = 23,12;$$

$$Hзс = 23,12 / 91 \cdot 100\% = 25,4\%.$$

Незавершене виробництво всього. Норматив власних оборотних коштів щодо незавершеного виробництва в рослинництві визначають за плановою сумою витрат на кінець планового року, визначеною у формі «Витрати незавершеного виробництва в рослинництві» розрахункових таблиць. В разі обмеженості ресурсів на формування нормативу власних оборотних коштів суму витрат під урожай майбутніх років коригують на коефіцієнт збільшення витрат. Його обчислюють шляхом ділення мінімальної вартості витрат на суму

витрат на кінець року по незавершеному виробництву в рослинництві у передплановому році.

Враховуючи, що обсяг незавершеного виробництва на кінець року не є мінімальним, норматив коригують на коефіцієнт сезонності витрат (K_c), який визначають за формулою

$$K_c = B_{\min} / B_{к.р.},$$

де $B_{\min}$ — мінімальні помісячні та незавершені витрати впродовж минулого року; $B_{к.р.}$ — витрати незавершеного виробництва на кінець минулого року.

Норматив власних оборотних коштів щодо незавершеного виробництва тваринництва приймають як суму планової вартості запасу меду і цукру у вуликах для годування бджіл взимку, запланованих витрат на зариблення ставків на кінець року, вартості яєць, запланованих для закладки в інкубатор після 10 грудня планового року. При цьому матеріали власного виробництва оцінюють за плановою собівартістю, а куплені — за цінами придбання.

Норматив власних оборотних коштів щодо незавершеного виробництва в промислових (підсобних) цехах і підприємствах визначають виходячи з питомої ваги незавершеного виробництва в річних витратах на виробництво промислової продукції, скоригованих на коефіцієнт зростання річних витрат в плановому році.

Норматив власних оборотних коштів щодо допоміжних і обслуговуваних виробництв визначають для ремонтних майстерень, якщо вони не є підсобними виробництвами. Порядок розрахунку цього нормативу аналогічний з розрахунками нормативу для промислового виробництва.

Витрати майбутніх періодів. Об'єднують витрати, що включаються в собівартість рівними частинами впродовж двох і більше років, на будівництво та обладнання легкого типу літніх таборів для худоби, обладнання площадок для тимчасового зберігання зерна, літніх кухонь та їдалень на польових станах, а також виготовлення бланків планово-облікової документації, передплату на газети і журнали тощо.

Нормативи власних оборотних коштів за статтею «Витрати майбутніх періодів» визначають у розмірі залишків витрат майбутніх періодів, передбачених на кінець року. Залишки цих витрат визначають таким чином: до витрат майбутніх періодів на початок планового року додають витрати, передбачені в плані, а з одержаної суми відраховують витрати, що будуть включені в собівартість продукції планового року.

Кошти в сфері обігу. При визначенні потреби в оборотних коштах на готову сільськогосподарську продукцію виходять з того, що основну частину продукції сільськогосподарські підприємства реалізують

впродовж року в міру її надходження з виробництва. Через це **норматив власних оборотних коштів за цією статтею визначають виходячи з мінімальних залишків готової продукції.**

Норматив власних оборотних коштів для розрахунків з заготівельними організаціями за здану продукцію, роботи і послуги визначається добутком середньодобової суми реалізації продукції на середню періодичність надходження грошових коштів на розрахунковий рахунок. Відношення оптимальної величини до річного обсягу реалізації за минулий рік приймається за норму на плановий рік.

Норматив оборотних коштів на інші нормовані засоби визначають у розмірі 1 % від планової потреби в них на рік.

Норматив грошових коштів у касі підприємства для невідкладних потреб визначають у сумі, погодженій з обслуговуючим банком.

Сукупний норматив оборотних коштів. Визначається на кінець року підсумком нормативів за кожним видом планової потреби в них на рік. Для визначення *приросту нормативу в плановому році* порівнюють нормативи, розраховані на кінець планового року, з встановленими нормативами.

На підставі розрахованих абсолютних величин нормативів оборотних коштів визначають *норми запасів за кожним елементом оборотних коштів* у відсотках від їх споживання, за якими визначають нормативи оборотних коштів на наступні три-п'ять років.

В графі 4 у відповідних рядках записують поелементні і зведені нормативи власних оборотних коштів у передплановому році.

У рядку «Норматив, який прийнято при кредитуванні» на «початок року» і на «кінець року» записують дані рядка «Разом потреба в оборотних коштах» (відповідно графи 3 і 4), але тільки при наявності джерел фінансування. В разі нестачі власних джерел фінансування на приріст нормативу оборотних коштів сума його планового приросту скорочується до суми коштів, яку господарство спроможне виділити на цю мету.

Крім того, передбачають норматив оборотних коштів на початок II, III і IV кварталів планового року. Різниця між нормативом на кінець і початок планового року являє собою приріст (скорочення) нормативу в цьому році.

Джерела покриття нормативу оборотних коштів. До них належать: *обсяг власних оборотних коштів на початок планового року; сталі пасиви, що спрямовуються на покриття цього нормативу; вартість запасних частин та інструментів, що надходять разом з машинами і обладнанням, які планують придбати за рахунок капітальних вкладень; інші власні кошти господарства.*

Відповідну наявність власних оборотних коштів показують в графі «На початок планового року». Сталі пасиви як джерело покриття нормативу власних оборотних коштів порівнюють саме до

власних оборотних. Форма розрахунку сталих пасивів наведена в табл. 30.

30. Розрахунок сталих пасивів, які спрямовуються на покриття нормативу власних оборотних коштів, грн

Пор. №	Показник	План 200_р.	План 200_р.	Приріст (+), скорочення (-)
А	Б	1	2	3
1	Фонд оплати праці з відрахуваннями на соціальні заходи, який враховується в розрахунку сталих пасивів			
2	Одноденна оплата праці з відрахуваннями на соціальні заходи (рядок 1 : 360)			
3	Заборгованість працівникам з оплати праці			
4	Резерв на покриття майбутніх витрат			
5	Кредиторська заборгованість інших організацій з оплати продукції при її частковій готовності			
6	Заборгованість постачальникам за акцептованими платіжними вимогами			
7	Заборгованість за поставками			
8	Економія в незавершеному будівельному виробництві			
9				
10	Інші сталі пасиви			
11	Всього сталих пасивів			
	В тому числі по кварталах:			
12	I	x	x	
13	II	x	x	
14	III	x	x	
15	IV	x	x	

Мінімальна заборгованість з оплати праці і відрахувань на соціальні заходи обраховується відрахуванням з найменшого квартального фонду оплати праці фонду оплати праці працівників, зайнятих в рослинництві, а також у капітальному будівництві, що здійснюється господарським способом, і множенням одержаного результату на встановлений відсоток відрахувань на соціальні заходи. Таким чином визначають фонд оплати праці з відрахуваннями на соціальні заходи, який приймається для розрахунку сталих пасивів. Ті підприємства, які сплачують фіксований сільськогосподарський податок, виключають з фонду оплати праці витрати на соціальні заходи.

При цьому слід мати на увазі, що в разі збільшення або зменшення відсоткової ставки нарахувань на соціальні заходи у плановому році порівняно із звітним роком потрібне коригування величини фонду оплати праці з відрахуваннями на соціальні заходи, прийнятої для розрахунку сталих пасивів у звітному році, на коефіцієнт збільшення (зменшення) відсотка відрахувань на соціальні заходи. Одноденну оплату праці з такими відрахуваннями визначають діленням величини фонду оплати праці з відрахуваннями, що приймається для розрахунку сталих пасивів, на кількість днів у кварталі (для спрощення розрахунку приймають 90 днів).

Далі множенням одноденного фонду оплати праці із соціальними відрахуваннями на кількість днів з початку місяця до дня планової видачі заробітної плати визначають мінімальну заборгованість працівникам з оплати праці та відрахувань на соціальні заходи. Різниця між мінімальною заборгованістю з оплати праці та відрахувань на соціальні заходи у плановому і звітному періодах складає приріст (скорочення) мінімальної заборгованості з оплати праці з відрахуваннями на соціальні заходи, така заборгованість використовується на покриття нормативу власних оборотних коштів.

Наведену методику визначення заборгованості з оплати праці та відрахувань на соціальні заходи можуть застосовувати підприємства, в яких відхилення сезонності відносно незначне (птахофабрики, свиновідгодівельні комплекси і т.ін.). При цьому для розрахунку зазначених показників приймають не квартальний, а річний фонд оплати праці, а одноденну заборгованість у зв'язку з цим визначають діленням суми в рядку 1 на кількість днів в році (для зручності розрахунку приймають 360 днів).

Мінімальна заборгованість з резерву майбутніх платежів у звітному році дорівнює мінімальному поквартальному залишку фонду оплати праці в цьому році, а в плановому році визначається множенням мінімального залишку фонду оплати праці в минулому році на коефіцієнт зростання фонду оплати праці з нарахуваннями в плановому році порівняно із звітним. Для господарств, які не сплачують фіксований сільськогосподарський податок, також враховуються зміни відсоткових ставок відрахувань на соціальне страхування та у фонд сприяння зайнятості населення.

В обороті сільськогосподарських підприємств, що мають розвинені підсобні промислові виробництва і будівельні підрозділи, які виконують роботи на сторону, виникає заборгованість покупцям за невідвантаженою або ще не повністю готовою, але вже оплачену продукцію (роботи, послуги). Таку заборгованість враховують у складі сталих пасивів. Кредиторську заборгованість у плановому періоді з оплати частково готової продукції визначають за кварталним залишком у передплановому році, скоригованим на коефіцієнт збільшення поставок цієї продукції (робіт, послуг).

В ряді випадків підприємства одержують від постачальників товарно-матеріальні цінності і використовують їх для виробництва власної продукції раніше, ніж проведуть оплату за них. При акцептній формі розрахунків з постачальниками заборгованість за акцептованими платіжними вимогами у передплановому році приймається в розмірі мінімального квартального залишку в цьому періоді.

Заборгованість за акцептованими платіжними вимогами планового року визначають за звітом передпланового року з урахуванням обсягів товарно-матеріальних цінностей, придбаних із застосуванням акцептної форми розрахунків у плановому періоді.

У рядку 7 відображують заборгованість перед заготівельними і переробними підприємствами та організаціями, що переказали авансом грошові кошти господарству в рахунок договірних поставок сільськогосподарської продукції. Така заборгованість у плановому періоді визначається у мінімальному розмірі на підставі звітних даних передпланового року з врахуванням змін обсягів виробництва і реалізації продукції у плановому році.

До сталих пасивів включають економію в незавершеному будівельному виробництві, що здійснюється господарським способом. Сума такої економії визначається окремим розрахунком і відображується у рядку 8.

Приріст (скорочення) сталих пасивів визначають як різницю між їх плановою сумою і сумою їх у передплановому році (рядок 11).

Планування сталих пасивів як джерел покриття нормативу власних оборотних коштів здійснюється поквартально.

Суми сталих пасивів на початок і кінець планового року у відповідних рядках форми «Нормативи власних оборотних коштів і джерела їх покриття» розрахункових таблиць обчислюються за допомогою даних граф 1 і 2 допоміжного розрахунку (табл. 30).

Якщо планова величина джерел покриття оборотних коштів перевищує норматив, утворюється надлишок оборотних коштів, який відображують у відповідному рядку. Цей надлишок може виникнути внаслідок збільшення сталих пасивів, скорочення нормативу, зумовленого зменшенням обсягів виробництва, зниження собівартості продукції власного виробництва і цін на куплені вироби. Надлишок власних оборотних коштів спрямовують на сплату заборгованості банку по позиках та на інші планові заходи, що фінансуються за рахунок фонду нагромадження.

Прибуток господарства спрямовують передусім на приріст нормативу власних оборотних коштів з урахуванням запланованої величини такого приросту нормативу і наявності інших джерел фінансування цих витрат.

9.4. Розрахунок потреби в короткострокових кредитах

Сільськогосподарське підприємство здійснює розрахунки короткострокових кредитів виходячи з планових витрат виробництва, запасів товарно-матеріальних цінностей, виходу продукції без поділу на об'єкти кредитування з урахуванням сукупного нормативу оборотних коштів. Порядок розрахунків наведено в табл. 31.

31. Розрахунок потреби сільськогосподарського підприємства в короткострокових кредитах банку на 200__ р., тис.грн.

Показник	Дата				
	1 січня	1 квітня	1 липня	1 жовтня	1 січня
1. Витрати рослинництва, тваринництва, промислових та інших виробництв					
2. Вихід продукції рослинництва, тваринництва, промислових та інших виробництв					
3. Витрати незавершеного виробництва (рядок 1 – рядок 2)					
4. Витрати майбутніх періодів					
5. Вартість виробничих запасів і готової продукції за вирахуванням вартості зносу малоцінних і швидкозношуваних предметів					
6. Розрахунки з заготівельними організаціями (споживачами) за нормальною перехідною заборгованістю, за відвантаженими товарами, строк оплати яких не настав (за балансовою вартістю)					
7. Внутрішньорічна нестача власних коштів на капітальний ремонт					
8. Внутрішньорічна нестача власних коштів на сезонні відхилення в накопиченні					
9. Внутрішньорічна нестача власних коштів на житлово-комунальне господарство та інші об'єкти					
10. Кредитована внутрішньорічна нестача власних коштів на планові витрати (рядок 7 + рядок 8 + рядок 9)					
11. Кредитовані товарно-матеріальні цінності, витрати і кошти, всього (рядок 3 + рядок 4 + рядок 5 + рядок 6 + рядок 7)					
12. Кредиторська заборгованість					

Продовження табл. 31

Показник	Дата				
	1 січня	1 квітня	1 липня	1 жовтня	1 січня
13. Сукупний норматив власних оборотних коштів					
14. Потреба в кредиті (рядок 11 – рядок 12 – рядок 13)					
15. Розрахунки за авансами, виданими згідно з договорами на закупівлю сільськогосподарської продукції					

Витрати і вихід продукції в рослинництві, тваринництві (включаючи вартість залишків молодняка тварин і тварин на відгодівлі), промислових та інших виробництвах беруться з відповідних форм бізнес-плану і розрахункових таблиць.

Розподіл річної суми витрат рослинництва за кварталами провадиться виходячи з їхньої частки, що фактично склалася в минулому році, з урахуванням змін у плановому році. При плануванні цих витрат за кварталами враховують зростання кредитованих витрат у рослинництві здебільшого з початку року до початку масового збирання врожаю і повне покриття їх до кінця року за рахунок виходу продукції.

Поквартальні витрати тваринництва визначають виходячи з планових завдань з виробництва продукції і даних про фактичні витрати за минулі роки з урахуванням змін у плановому періоді.

Розподіл витрат на виробництво промислової продукції на підсобних підприємствах і промислах по кварталах провадиться виходячи з фактичних даних за минулі роки з урахуванням поправок на особливості планового року. Вартість виходу продукції за кварталами визначають виходячи із запланованих обсягів її виходу та її планової собівартості. Витрати на продукцію та її вихід за кварталами показують зростаючим підсумком з початку року.

Витрати майбутніх періодів визначають виходячи з кошторисів витрат, здійснюваних у поточному році і тих, що будуть віднесені на собівартість продукції майбутніх років. Залишки молодняка тварин і тварин на відгодівлі за кварталами визначають з урахуванням помісячних рухів поголів'я або госпрозрахункових завдань.

Залишки виробничих запасів і продукції сільськогосподарського, промислового, допоміжного та інших виробництв визначаються допоміжним розрахунком руху товарно-матеріальних цінностей і продукції в плановому році з урахуванням відповідних даних минулих років; продукції, закупленої у населення, — за даними реєстрів договорів на продаж.

Потреба в кредиті на завершення розрахунків із заготівельними організаціями — споживачами продукції визначається виходячи з обсягів продажу цієї продукції, кількості днів від моменту її поставки до надходження оплати за її реалізацію.

Потреба в кредитах на покриття внутрішньорічної нестачі коштів на капітальний ремонт, експлуатацію житлово-комунального господарства, сезонних відхилень в накопиченнях, збитків від реалізації палива працівникам господарства, витрат з господарського утримання клубів, інших об'єктів соціальної інфраструктури, а також інших планових витрат, що проводяться за рахунок власних коштів визначається в рядках 7 – 12. Внутрішньорічну нестачу власних коштів на планові заходи показують наростаючим підсумком з початку року і вона повинна відповідати даним фінансового плану.

Суму в рядку 7 визначають виходячи з квартальних витрат на капітальний ремонт і передбачених на це коштів.

Сезонні коливання в накопиченнях реалізованої продукції (рядок 8) визначають як перевищення плановою собівартістю реалізованої з початку року продукції виручки від її реалізації.

Дані в рядку 9 визначають як величину перевищення витрат над доходами в межах суми, що покривається за рахунок прибутку та інших джерел, передбачених фінансовим планом. У рядку 11 визначають загальну суму кредитування об'єктів з рядків 3, 4, 5, 6, 10.

Кредиторську заборгованість (рядок 12) визначають виходячи з її фактичних сум на відповідні дати минулих років з урахуванням особливостей планового року.

Короткострокове кредитування сільськогосподарських підприємств планується з урахуванням сукупного нормативу власних оборотних коштів (рядок 13).

Правильне планування кредиту дає можливість своєчасно і в повному обсязі забезпечити підприємство кредитними коштами, необхідними йому для здійснення нормальної господарської діяльності, сприяє зміцненню режиму економії, підсилює дію кредиту на виробничий процес.

9.5. Розрахунок витрат на сплату відсотків за банківський кредит

Заповнення цієї форми починають з графи 2, в якій зазначають суму заборгованості за всіма видами кредиторів, яка склалася на початок планового року. Заборгованість повинна бути розподілена у відповідних рядках залежно від строків надання кредитів.

Величина кредитів і строки їх оплати, а також одержання позик визначаються на підставі кредитного договору, укладеного сільськогосподарським підприємством з банком. Для задоволення планової

потреби в позиках господарства подають до банку розрахунок потреби в короткострокових кредитах.

Річний плановий розрахунок потреби фермерських, колективних, акціонерних, державних та інших сільськогосподарських підприємств і організацій в короткострокових кредитах банку здійснюється відповідно до нормативних документів Національного банку України.

Оплата і одержання позик передбачаються в кредитному договорі поквартально, а в плані (графи 3 і 4) показуються як загальна сума кредиту на плановий рік.

Заборгованість за позиками на кінець року (графа 5) розраховується відніманням від заборгованості на початок року (графа 2) сум кредиту, що підлягають сплаті в плановому році (графа 3), і додаванням кредитів, що будуть одержані в цьому періоді (графа 4).

Витрати на сплату відсотків за фінансові (банківські), комерційні і товарні кредити, зменшені на щомісячний офіційний індекс інфляції впродовж оподаткованого періоду, відносять на результати фінансової діяльності підприємства. Якщо щомісячний офіційний індекс інфляції перевищує рівень сплачуваних відсотків за вказані операції, така різниця вважається збитком і відноситься на собівартість підприємства кредитора.

Середньорічну заборгованість за позиками (графа 6) для обрахунку витрат на оплату відсотків (графа 7) при складанні плану доцільно визначати розрахунком середньозваженої арифметичної величини кредитних вкладень. Цей розрахунок виконують так: до заборгованості на початок планового року додають позики, що будуть отримані впродовж року (сума кредиту, помножена на кількість місяців з дня її одержання до кінця року і поділена на 12 місяців) і віднімають позики, які будуть сплачені (сума кредиту, помножена на кількість місяців від строку його повернення до кінця року і поділена на 12 місяців).

Приклад. Заборгованість господарства за короткостроковим кредитом на початок планового року склала 480 тис.грн. На початку II кварталу підприємство відповідно з кредитним договором одержить новий кредит у сумі 120 тис.грн; в III кварталі передбачається оплата позик, отриманих в попередні роки, відповідно на 60 і 90 тис.грн. Середньорічна заборгованість за банківський кредит на капітальні вкладення в цьому випадку становить 495 тис.грн:

$$480 + (120 \cdot 9) / 12 - (60 \cdot 6) / 12 - (90 \cdot 6) / 12.$$

Витрати на оплату відсотків за користування кредитами банку (графа 7) визначають множенням середньорічної заборгованості за позиками (графа 6) на відсоткову ставку (графа 1) і діленням результату на 100.

Всі питання, пов'язані з плануванням і оплатою кредитів, оформленням депозитних рахунків, вирішуються на підставі кредитних договорів між банками і підприємствами.

У формі 9.10 бізнес-плану зазначають перелік кредиторів та строки повернення кредитів впродовж планового року.

9.6. Баланс надходжень і витрат коштів

В цій формі бізнес-плану визначаються надходження і витрати грошових коштів за плановий рік в цілому і за кварталами.

Порівнянням підсумків надходження і витрат коштів за рік і за окремими кварталами виявляють надлишок або сезонну нестачу коштів в цілому по господарству. Нестача власних коштів в окремі періоди року покривається короткостроковими кредитами банку. Кредити сільськогосподарському підприємству надаються банком на покриття сезонної нестачі грошових коштів в цілому по господарству згідно з потребою, розрахованою в бізнес-плані, на основі кредитного договору, укладеного між сільськогосподарським підприємством і банком. Ці кредити надаються з урахуванням строків їх погашення.

Решта коштів на поточних рахунках і в касі на початок планового року і початок I кварталу визначається на підставі звітних даних за попередній рік. На початок і кінець наступних кварталів планують відповідно до правил ведення касових операцій мінімум грошових коштів у касі і залишків на поточних рахунках. Ці показники на відміну від інших статей плану не відображують руху коштів, а лише фіксують суми, які залишаються невкладеними у виробництво на початок і кінець періоду. Тому за цими статтями річні суми не можуть бути підсумками квартальних.

Річні підсумки надходжень і витрат за кварталами зазначають у рядках «Всього доходів» і «Всього витрат». Балансовий прибуток від реалізації продукції (робіт і послуг) планового року вираховують на підставі даних форми 9.6. «Розрахунок прибутку, валового і чистого доходу» бізнес-плану.

У відповідних рядках планують грошові надходження за рахунок амортизації, реалізації основних засобів, вибракування тварин з основного стада, вартість яких попередньо визначена в інших формах бізнес-плану і розрахункових таблиць.

Суми грошових надходжень за рахунок кредитів банку планують згідно з розрахунками потреби в коротко- і довгострокових кредитах.

Суми страхових надходжень по господарству планують у розмірі фактичної заборгованості страхових організацій на початок року.

Асигнування з бюджету планують у розмірі сум, виділених на цільові спеціальні заходи, передбачені у формі 39 «Операційні витрати» розрахункових таблиць.

Суми витрат, не відображені в попередніх рядках форми, плануються у рядку «Інші надходження».

Суми платежів в бюджет планують у розмірах, визначених у формі 42 «Розрахунок платежів до бюджету» розрахункових таблиць.

Прибуток, що буде перерахований міжгосподарськими підприємствами господарствам-учасникам, а також спрямований на виплату цими підприємствами дивідендів власникам акцій (стороннім підприємствам і організаціям) визначають у рядку «Перерахування прибутку міжгосподарських підприємств і за акціями».

Погашення кредитів банку встановлюють у сумах, передбачених у плановому році.

Витрати зі сплати відсотків за кредит планують у розмірах, передбачених у формах 9.9. «Розрахунок витрат на сплату відсотків за банківський кредит» і 10.4. «Розрахунок витрат на сплату відсотків за довгострокові кредити» бізнес-плану.

Витрати на розширення виробництва (фінансування капітальних вкладень; приріст нормативів оборотних коштів у будівництві; приріст нормативу власних оборотних коштів у основному виробництві; витрати на формування основного стада тощо) планують у відповідних рядках.

В окремих рядках планують також: кошти, що будуть використані для створення міжгосподарських і спільних підприємств (на капітальні вкладення, приріст нормативів власних оборотних коштів, формування основного стада тощо); витрати на утримання об'єктів соціально-культурної сфери, які перебувають на балансі підприємства; операційні витрати і т.ін.

Відрахування у фонди, кошти яких передбачають спрямувати на виплату винагород за підсумками роботи за рік, одноразове стимулювання за виконання особливо важливих робіт, надання матеріальної допомоги і т.ін., теж планують в окремому рядку

Виплати за акціями трудових колективів чи акціями підприємств встановлюють відповідно до розрахунку, зробленого на основі прийнятих у господарстві умов розподілу прибутку.

Суми по рядку «Всього видатків» повинні відповідати показникам, розрахованим в інших формах бізнес-плану і розрахункових таблиць.

У разі покриття планових витрат у бізнес-плані показують залишки власних коштів.

10. ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

10.1. Капітальні вкладення і джерела їх фінансування

Інвестиційна діяльність в Україні здійснюється відповідно до Закону України «Про інвестиційну діяльність».

Інвестиції — це всі види майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та інших видів діяльності, в результаті чого створюється прибуток (дохід) або досягається соціальний ефект.

Інвестиціями можуть бути: кошти, цільові банківські вклади, паї, акції та інші цінні папери; рухоме та нерухоме майно (будинки, споруди, устаткування та інші матеріальні цінності); майнові права, що випливають з авторського права, досвід та інші інтелектуальні цінності; сукупність технічних, технологічних, комерційних та інших знань, оформлених у вигляді технічної документації, навичок та виробничого досвіду, необхідних для організації певного виду виробництва, але не запатентованих («ноу-хау»); права на користування землею, водою, ресурсами, будинками, спорудами, обладнанням, устаткуванням, а також інші майнові права; інші цінності.

Інвестиційна діяльність — це вкладення інвестицій, або інвестування, і сукупність практичних дій з реалізації інвестицій.

Інвестиції у відтворення основних фондів і на приріст матеріально-виробничих запасів здійснюються у формі капітальних вкладень.

Сільськогосподарські підприємства обсяги капіталовкладень планують самостійно, виходячи з власної потреби у будівництві об'єктів виробничого і невиробничого призначення, придбанні сільськогосподарської техніки і т.ін., а також з реальних джерел фінансування.

Капіталовкладення **включають усі види витрат, передбачені у плановому році** (вартість матеріалів, оплату праці, послуги допоміжних і обслуговуючих виробництв і т.ін.). У відповідному рядку відображують витрати на зведення будівель і споруд (приміщення тваринницькі і для зберігання кормів, цехи і майстерні з переробки сільськогосподарської продукції, потужності для її зберігання, інші виробничі об'єкти), водогосподарське будівництво, проведення куль-

туртехнічних заходів щодо поліпшення земель, а також витрати на закладку і вирощування садів, ягідників, виноградників та інших багаторічних насаджень. За цим самим кодом планують капітальні витрати на проведення протиерозійних заходів.

В окремому рядку показують суму капіталовкладень в об'єкти невиробничого призначення (будівництво культурно-побутових приміщень, житла та інших об'єктів соціальної інфраструктури).

План будівництва також розробляють виходячи з потреби в тих конкретних будівлях або спорудах, а також з урахуванням реальних джерел фінансування.

Витрати на придбання тракторів, комбайнів, сільськогосподарських машин, автомобілів та інших транспортних засобів визначають на підставі даних форми «Наявність і потреба в сільськогосподарській техніці» бізнес-плану.

Інвестиційна діяльність може здійснюватися за рахунок: власних фінансових ресурсів (прибуток, амортизаційні відрахування, відшкодування збитків від аварій, стихійного лиха, грошові нагромадження і заощадження громадян, юридичних осіб тощо); позикових фінансових коштів інвестора (облігаційні позики, банківські та бюджетні кредити); залучених фінансових коштів інвестора (кошти, одержані від продажу акцій, пайові та інші внески громадян та юридичних осіб); бюджетних інвестиційних асигнувань; безоплатних та благодійних внесків, пожертвувань організацій, підприємств і громадян.

Державне регулювання інвестиційної діяльності здійснюється в різноманітних формах, в тому числі наданням фінансової допомоги у вигляді дотацій, субсидій, субвенцій, бюджетних позик на розвиток окремих регіонів, галузей виробництва. В агропромисловому комплексі фінансова допомога надається першочергово під цільові програми розвитку окремих галузей рослинництва і тваринництва.

Держава гарантує стабільність умов здійснення інвестиційної діяльності, додержання прав і законних інтересів її суб'єктів, а також захист інвестицій незалежно від форм власності.

В окремій формі бізнес-плану зазначають джерела фінансування, а обсяги капіталовкладень узгоджують з даними форми «Фінансовий план».

В підрозділі «Бюджетні асигнування» цієї форми зазначають асигнування із державного і місцевих бюджетів за певними напрямками. Ці асигнування узгоджуються з державним бюджетом на відповідний рік.

10.2. Розрахунок потреби в довгострокових кредитах

На проведення інвестиційних заходів здебільшого надаються довгострокові кредити, термін користування якими останнім часом різко зменшено. Строки користування кредитом і його повернення визначає банк за домовленістю з сільськогосподарськими підприємствами. Ці строки залежать від строків окупності витрат, платоспроможності позичальника, рівня кредитного ризику та інших факторів.

При визначенні потреби підприємства в довгострокових кредитах передусім повинні бути повністю враховані власні джерела фінансування. Суму довгострокових кредитів на капіталовкладення визначають співставленням всіх затрат і витрат з джерелами власних коштів на їх покриття. Порядок розрахунків наведено у прикладі і табл. 32.

Приклад. Нестача коштів на капіталовкладення і капітальний ремонт складає в I кварталі планового року 90 тис. грн, в II — 85 тис. грн, з них нестача коштів в сумі 85 тис. грн може бути покрита за рахунок надлишку їх в III і IV кварталах. Отже, в цьому випадку господарству потрібний довгостроковий кредит в сумі 90 тис. грн. і короткостроковий кредит в сумі 85 тис. грн з погашенням останнього у другому півріччі.

32. Розрахунок потреби сільськогосподарського підприємства в довгострокових кредитах банку на 200__ р., тис.грн

Показник	Всього за рік	За кварталами			
		I	II	III	IV
Всього надійде власних коштів разом із залишком до початку року (кварталу)	529	62	104	245	118
Всього затрат і витрат із залишком коштів на кінець року (кварталу)	619	152	189	195	83
Надлишок коштів	—	—	—	50	35
Нестача коштів	90	90	85	—	—

10.3. Розрахунок витрат на сплату відсотків за довгострокові кредити

Витрати на зазначені цілі планують на основі кредитного договору між сільськогосподарським підприємством і банком, а також суми заборгованості на початок року, яка підлягає погашенню в плановому році.

Середньорічну заборгованість за позиками для обрахунку витрат на сплату відсотків доцільно визначати розрахунком середньозваженої арифметичної величини кредитних вкладень. Цей розрахунок виконують так: до заборгованості на початок року додають суми позик, що будуть отримані впродовж року (сума кредиту, помножена на кількість місяців з дня її одержання до кінця року і поділена на 12 місяців) і відраховують суми позик, які будуть сплачені впродовж року (сума кредиту, помножена на кількість місяців від строку її повернення до кінця року і поділена на 12 місяців).

> **Приклад.** Заборгованість господарства за довгостроковим кредитом на початок планового року становила 400 тис.грн. На початку II кварталу підприємство згідно з кредитним договором одержить новий кредит на капітальні вкладення у розмірі 150 тис.грн. В III і IV кварталах передбачається оплата позик, отриманих у попередні роки, відповідно на 100 і 120 тис.грн. Середньорічна заборгованість за банківський кредит на капітальні вкладення в цьому випадку складає 402,5 тис.грн:

$$400 + (150 \cdot 9) / 12 - (100 \cdot 6) / 12 - (120 \cdot 6) / 12.$$

Витрати на оплату відсотків за користування кредитами банку (графа 7) ***визначають множенням середньорічної заборгованості за позиками*** (графа 6) ***на відсоткову ставку*** (графа 1) ***і діленням на 100.***

Всі питання, пов'язані з плануванням і оплатою кредитів, оформленням депозитних рахунків, вирішуються на місцях на підставі кредитних договорів між підприємствами і банками.

У формі 10.5 бізнес-плану зазначають перелік кредиторів та строки повернення довгострокових кредитів.

11. РИЗИКИ В ДІЯЛЬНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА ТА ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ ПРОТИ НИХ

При підготовці цієї форми бізнес-плану слід проаналізувати можливість виникнення певних критичних ситуацій, що можуть негативно вплинути на бізнес сільськогосподарського підприємства. Серед них ринковий ризик, ризик втрати майна, ризик втрати часу, ризик невиконання зобов'язань, ризик капітальних вкладень (інфляція), політичний ризик. У зв'язку з цим у бізнес-плані розробляється програма зменшення ризиків за рахунок відповідних запобіжних заходів.

Більшість ризиків пов'язані між собою і не залежать від діяльності керівництва сільськогосподарського підприємства (погодні умови, нестабільна політична ситуація, інфляція тощо).

Ринковий ризик зумовлений специфікою реалізації сільськогосподарської продукції, зокрема труднощами зі збуту деяких її видів. Подолання негативних наслідків цього ризику передбачає поліпшення якості продукції, маркетингові заходи тощо.

Ризик втрати майна зменшується передусім поліпшенням системи пожежної охорони майна, захистом його від несприятливих стихійних явищ тощо.

Ризик втрати часу пов'язаний з несвоєчасними поставками сільськогосподарському підприємству палива та мастильних матеріалів, мінеральних добрив, запасних частин і ремонтних матеріалів, незадовільною забезпеченістю його сільськогосподарською технікою і т.ін. Вплив негативних наслідків цих явищ долається чи послаблюється за рахунок правильної організації постачання в оптимальні строки, зумовлені характером виконання сільськогосподарських робіт.

Ризик невиконання зобов'язань найчастіше визначається несприятливою природно-кліматичною ситуацією. В зв'язку з цим сільськогосподарські підприємства повинні створювати належні резерви і страхові запаси, які забезпечують безперебійне виконання цими підприємствами договірних зобов'язань з продажу продукції незалежно від природно-кліматичних умов.

В кожному конкретному випадку перелік ризиків і запобіжних заходів проти них визначають виходячи із реальних умов господарювання.

12. ГАРАНТІЇ ПАРТНЕРАМ ТА ІНВЕТОРАМ

В цій формі бізнес-плану наводяться перелік та обсяги можливих гарантій партнерам та інвесторам, а також визначається рівень готовності механізму їх реалізації. Ці гарантії передбачаються також у договорах з партнерами та інвесторами. Найголовнішою гарантією є підтримка сільськогосподарським підприємством власного високого іміджу, що зробить його взаємозв'язки з партнерами та інвесторами діловими, нормальними і взаємовигідними.

13. ЕКОЛОГІЯ ТА БЕЗПЕКА ВИРОБНИЦТВА

В сучасних умовах, що характеризуються стрімким погіршенням екологічної ситуації та зменшенням запасів природних ресурсів, запобіжні екологічні заходи повинні бути спрямовані не тільки на охорону, а й на постійне відтворення природних ресурсів, зокрема на підвищення родючості ґрунтів, охорону водних і повітряних ресурсів, виробництво екологічно чистої продукції, яке має стати пріоритетним напрямом розвитку агропромислового комплексу України.

КОРОТКІ МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО СКЛАДАННЯ ОКРЕМИХ ФОРМ РОЗРАХУНКОВИХ ТАБЛИЦЬ

Форма 17. Науково-технічний прогрес

Планування впровадження досягнень НТП в діяльність сільськогосподарських підприємств включає такі основні етапи: обґрунтування напрямів та обсягів цього впровадження, визначення його ефективності та системи його стимулювання. Господарства планують використання тих досягнень науки, техніки і передового досвіду, яке забезпечить значний економічний і соціальний ефект їхньої діяльності і для освоєння яких у них є належні технічні, організаційні та фінансові передумови.

У графах 1 і 2 показують обсяги впровадження досягнень НТП у рослинництві і тваринництві.

У графі 3 зазначають урожайність сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень (ц/га) та продуктивність сільськогосподарських тварин (збільшення живої маси на голову за добу, г; надій молока на корову, кг тощо), які встановлюють за даними сорто-випробувальних станцій, племінних господарств чи рекламних проспектів.

У графах 4 і 5 записують річний економічний ефект від впровадження передових технологічних прийомів, який розраховують на обсяги, показані в графі 2.

Для визначення економії затрат праці (графа 4) порівнюють затрати праці на одиницю продукції або одиницю робіт до впровадження і після впровадження нових технологій, а одержану різницю множать на приріст обсягу впровадження у плановому році.

Відносне зменшення чисельності працівників (графа 4) визначають за формулою

$$Ч_B = \frac{(T_0 - T_K)B}{\Phi},$$

де $Ч_B$ — відносне зменшення чисельності працівників; T_0 і T_K — витрати праці на одиницю продукції або робіт до і після впроваджен-

ня нових технологій; B — обсяг виробництва; Φ — річний фонд робочого часу одного працівника.

Річний економічний ефект від впровадження досягнень НТП розраховують на обсяги, вказані у графі 2. Спочатку розраховують величину чистого доходу на одиницю обсягу впровадження (1 га, 1 голова) базового і нового (впроваджуваного) варіанта. З цією метою для кожного варіанта розраховують вихід валової продукції у вартісному виразі, а також виробничі витрати. Різниця між цими величинами і становитиме річну економію у розрахунку на одиницю обсягу впровадження. Сумарний річний ефект на плановий обсяг впровадження

$$E_p = (Z_{дн} - Z_{дб}) O_v,$$

де $Z_{дн}$ — питомий чистий дохід нового (впроваджуваного) варіанта; $Z_{дб}$ — питомий чистий дохід базового варіанта; O_v — обсяг впровадження у плановому році.

Попередньо, тобто до заповнення даної форми, на кожен захід у розрізі об'єктів впровадження складають технологічні карти. На підставі даних технологічних карт та інших матеріалів розраховують витрати на впровадження кожного заходу, кількість умовно вивільнених працівників від впровадження заходів всього і в тому числі за рахунок економії від зниження собівартості продукції, річний економічний ефект.

Для підвищення дієвості НТП доцільно передбачати преміювання за розробку та впровадження у виробництво досягнень науки, техніки і передового досвіду. Планову величину премій за кожен такий захід встановлюють залежно від річного економічного ефекту, який передбачає одержати господарство в результаті реалізації цього заходу, а також згідно з Положенням про оплату праці.

Обов'язковими передумовами дієвості плану з НТП є обов'язкове узгодження його показників з іншими розділами бізнес-плану і відображення цих показників у відповідних формах, зокрема технологічних картах з рослинництва і тваринництва. Показники НТП враховують при плануванні загальногосподарських витрат, собівартості продукції та рентабельності виробництва. Положення про оплату праці господарства обов'язково повинне містити розділ про стимулювання працівників за освоєння та впровадження досягнень НТП.

Форма 20. Загальновиробничі витрати

В цій формі планують загальновиробничі (бригадні, фермські, цехові) і загальногосподарські витрати та їх розподіл за об'єктами планування та обліку.

Загальновиробничі (рослинництво, тваринництво, підсобні промислові виробництва) — це витрати, які неможливо віднести на окрему культуру або вид тварин.

До них належать:

➤ витрати на управління виробництвом (оплата праці, відрахування на соціальні заходи й медичне страхування, оплата службових відряджень апарату управління та спеціалістів галузей (цехів), дільниць, підрозділів тощо);

➤ амортизація необоротних активів загальновиробничого (цехового, дільничного, бригадного) призначення;

➤ витрати на утримання, експлуатацію та ремонт, страхування, операційну оренду основних засобів, інших необоротних активів загальновиробничого призначення;

➤ витрати на вдосконалення технології й організації виробництва (оплата праці, включаючи відрахування на соціальні заходи, працівників, зайнятих таким удосконаленням, а також поліпшенням якості продукції, підвищенням її надійності, довговічності, інших експлуатаційних характеристик, оплата відповідних послуг сторонніх організацій тощо);

➤ витрати на опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення та інші складові утримання загальних приміщень виробничого призначення;

➤ витрати на обслуговування виробничого процесу (оплата праці та інші витрати на здійснення технологічного контролю за виробничими процесами та якістю продукції, робіт, послуг тощо);

➤ витрати на охорону праці, техніку безпеки і охорону навколишнього природного середовища;

➤ інші витрати (оплата втрат від браку, простоїв тощо);

➤ плата за оренду землі і майна виробничого призначення.

До загальновиробничих можуть бути віднесені й інші витрати, пов'язані з управлінням та обслуговуванням виробництва. Так, в рослинництві це витрати на проведення протиерозійних заходів некапітального характеру (залуження та закріплення ярів і балок, влаштування борозен для відведення води, земляних валів тощо). В тваринництві це карантинні витрати, облаштування скотомогильників. На цю статтю відносять частину орендної плати за основні засоби загальновиробничого призначення, що перевищує суму амортизаційних відрахувань.

Планування загальновиробничих витрат в рослинництві, тваринництві та промислових виробництвах здійснюється окремо. Ці витрати відносять на собівартість тільки тієї продукції, яка виробляється даною галуззю (бригадою, фермою, цехом). При цьому частину цехових витрат у рослинництві відносять на витрати щодо закладання та вирощування багаторічних насаджень.

Загальногосподарські витрати — це окремі види витрат, що *стосуються всіх напрямів діяльності господарства*, зокрема витрати на:

► утримання основних засобів (включаючи орендну плату), які обслуговують виробничі процеси в різних напрямках діяльності господарства;

► утримання складів для зберігання виробничих запасів (крім складів для зберігання готової продукції, призначеної для реалізації);

► пожежну охорону;

► утримання та експлуатацію засобів природоохоронного призначення (очисних споруд, уловлювачів, фільтрів тощо);

► захоронення екологічно небезпечних відходів;

► оплату послуг сторонніх організацій щодо приймання, зберігання та знищення екологічно небезпечних відходів та очищення стічних вод; інші види поточних витрат на збереження довкілля;

► добування та використання природної сировини в частині відрахувань для покриття витрат на геологічну розвідку та пошуки корисних копалин, на рекультивацію земель, плату за воду, що забирається з водогосподарських систем у межах затверджених лімітів, а також платежі за використання інших природних ресурсів; плату за викиди й скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище;

► розміщення відходів та інших видів шкідливого впливу в межах лімітів.

Загальногосподарські витрати плануються окремо і включаються до собівартості продукції рослинництва, тваринництва, підсобних промислових виробництв, а також продукції (робіт, послуг) допоміжних і обслуговуючих виробництв, яка виконується на сторону, або для потреб капітального будівництва.

Загальновиробничі і загальногосподарські витрати розподіляють між об'єктами планування витрат пропорційно загальній сумі прямих витрат за винятком вартості насіння та посадкового матеріалу в рослинництві, кормів — в тваринництві, сировини, матеріалів та напівфабрикатів — в підсобних промислових виробництвах.

Загальновиробничі та загальногосподарські витрати за об'єктами планування розподіляються за відсотковим відношенням цих витрат до загальної суми витрат по галузях і видах продукції, на які вони відносяться (в рослинництві із загальної суми витрат виключають вартість насіння, в тваринництві — вартість кормів).

Форма 21. Адміністративні витрати

Адміністративні витрати — це витрати на управління підприємством, а саме:

- загальні корпоративні витрати (організаційні витрати, витрати на проведення річних зборів, представницькі витрати тощо);
- витрати на службові відрядження, утримання апарату управління підприємством та іншого адміністративного персоналу;
- витрати на утримання основних засобів та необоротних активів адміністративного призначення (операційна оренда, страхування майна, амортизація, ремонт, опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення, охорона тощо);
- оплата професійних послуг (юридичних, аудиторських, з оцінки майна тощо);
- витрати на зв'язок (поштові, телеграфні, телефонні, телекс, факс тощо);
- витрати на вирішення судових спорів;
- податки, збори та інші обов'язкові платежі (крім податків, зборів та обов'язкових платежів, що включаються до виробничої собівартості продукції, робіт, послуг);
- плата банкам за розрахунково-касове обслуговування та інші послуги;
- інші витрати адміністративного призначення.

Ці витрати відносять безпосередньо на фінансові результати діяльності підприємства.

Форма 22. Витрати на збут

Витрати на збут — це витрати, пов'язані з реалізацією (збутом) продукції (товарів, робіт, послуг), а саме:

- витрати на пакувальні матеріали для затарювання готової продукції на складах;
  - витрати на ремонт тари для зберігання продукції;
  - оплата праці та комісійні винагороди продавцям, торговим агентам та працівникам підрозділів, що забезпечують збут;
  - витрати на рекламу та дослідження ринку (маркетинг);
  - витрати на передпродажну підготовку товарів;
  - витрати на відрядження працівників, зайнятих збутом;
  - витрати на утримання необоротних активів, пов'язаних зі збутом продукції, товарів, робіт, послуг (операційна оренда, страхування, амортизація, ремонт, опалення, освітлення, охорона тощо);
  - витрати на транспортування, перевалку і страхування готової продукції (товарів), транспортно-експедиційні та інші послуги;
  - витрати на гарантійний ремонт і гарантійне обслуговування;
  - інші витрати, пов'язані зі збутом продукції, товарів, робіт, послуг.
- До складу витрат на збут не належать витрати, які згідно з договором поставки виконуються постачальником за окрему плату (вартість тари, відпускна ціна доставки цінностей до споживача тощо).

Витрати на збут відносять на фінансові результати діяльності підприємства.

Форма 23. Інші витрати операційної діяльності

До цих витрат включають:

- витрати на дослідження та розробки;
- собівартість реалізованої іноземної валюти;
- собівартість реалізованих виробничих запасів;
- суми безнадійної дебіторської заборгованості та відрахування до резерву сумнівних боргів;
- втрати від операційної курсової різниці;
- втрати від знецінення запасів;
- втрати від псування цінностей та нестач;
- визнані штрафи, пені та неустойки;
- витрати на утримання об'єктів соціально-культурного призначення;
- інші витрати операційної діяльності.

Зазначені витрати відносять на фінансові результати діяльності підприємства.

Форма 24. Фінансові витрати

Фінансові витрати — це витрати на сплату відсотків (за користування отриманими кредитами, за випущеними облігаціями, за фінансовою орендою тощо) та інші витрати підприємства, пов'язані із залученням позикового капіталу.

Фінансові витрати відносять на фінансові результати діяльності підприємства.

Форма 25. Втрати від участі в капіталі

До цих витрат включають втрати від:

- інвестицій в асоційовані підприємства;
- спільної діяльності;
- інвестицій в дочірні підприємства.

Втрати від участі в капіталі відносять на фінансові результати діяльності підприємства.

Форма 26. Інші витрати, що покриваються за рахунок прибутку

Такі витрати виникають в процесі звичайної діяльності підприємства (крім фінансових витрат), але не пов'язані безпосередньо з виробництвом та/або реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг). До таких витрат належать:

- собівартість реалізованих фінансових інвестицій (балансова вартість та витрати, пов'язані з реалізацією фінансових інвестицій);

- собівартість реалізованих необоротних активів (залишкова вартість та витрати, пов'язані з реалізацією необоротних активів);
- собівартість реалізованих майнових комплексів;
- втрати від неопераційних курсових різниць;
- суми уцінки необоротних активів і фінансових інвестицій;
- витрати на ліквідацію необоротних активів (розбирання, демонтаж тощо);
- залишкова вартість ліквідованих (списаних) необоротних активів;
- інші витрати в процесі звичайної діяльності.

Ці витрати відносять на фінансові результати діяльності підприємства.

Форма 35. Витрати на формування основного стада і джерела їх покриття

Витрати на формування основного стада продуктивної і робочої худоби та джерела їх фінансування відображують в окремій формі.

Річна сума таких витрат включає:

- вартість молодняку продуктивної і робочої худоби, що переводиться в основне стадо, в оцінці за плановою собівартістю;
- витрати на придбання дорослої продуктивної та робочої худоби, включаючи витрати з доставки її в господарство.

Кількість голів молодняку, що переводиться в основне стадо, та їхню вартість щодо великої рогатої худоби, свиней, овець і кіз записують з форми «Калькуляція собівартості живої маси і реалізованого м'яса худоби і птиці в живій вазі» розрахункових таблиць.

Поголів'я коней, яке переводиться в основне стадо з групи молодняку, записують з форми «Рух поголів'я худоби і птиці» розрахункових таблиць, а саме, з рядків, що відображують рух поголів'я робочих коней, а в племінному конярстві — окремо кобил, жеребців. Коней, які переводяться в основне стадо, оцінюють за плановою собівартістю, що включає балансову вартість на початок планового року плюс планові витрати на вирощування.

У відповідних рядках форми відображують придбання дорослої продуктивної і робочої худоби. Її поголів'я записують з форми «Рух поголів'я худоби і птиці» розрахункових таблиць. Загальну вартість придбаного поголів'я визначають за плановими цінами придбання з доданням витрат на доставку тварин у господарство.

Щодо племінної худоби передбачають ціни придбання з урахуванням породності та класності поголів'я. Якщо господарство одержує продуктивну худобу безкоштовно, планують витрати на доставку тварин у господарство.

Джерелами покриття витрат на формування основного стада є кошти господарства: виручка від вибракування і продажу дорослої продуктивної й робочої худоби, амортизаційні відрахування, прибуток, інші власні джерела. При нестачі власних джерел господарство може скористатися кредитами банку. Потреба в кредитах визначається як різниця між сумою витрат і сумою власних джерел на їх покриття.

Форма 39. Операційні витрати

Спеціальні витрати — це витрати на цільові спеціальні сільсько-господарські заходи, які мають значення як для даного підприємства, так і для району, області, зони. За всіма плановими заходами вони узгоджуються зі встановленими розмірами асигнувань з бюджету на виконання цих заходів.

В окремому рядку форми відображують *вартість робіт з вапнування кислих ґрунтів*. Витрати на плановий комплекс цих робіт (включаючи вартість добрив з вапна, витрати на перевезення і внесення добрив у ґрунт, а також витрати щодо складання проектно-кошторисної документації на ці роботи) планують для всіх підприємств, які знаходяться в районах надмірного зволоження, повністю за рахунок бюджету. В інших сільгоспідприємствах за рахунок бюджету покривають 50 % таких витрат, а другу їх частину — з власних коштів підприємства.

Незалежно від району розташування господарства *повністю за рахунок державного бюджету фінансують витрати на гіпсування солонців*, включаючи вартість гіпсу, перевезення і внесення його в ґрунт, а також складання проектно-кошторисної документації на ці роботи.

Витрати з меліоративного обробітку солончакових ґрунтів, що фінансуються за рахунок бюджету, включають вартість проведення визначених видів робіт, серед яких ярусна, плантажна і глибока безвідвальна оранка, глибоке рихлення, фрезкування; розробка пластів меліоративних солончакових ґрунтів, оранка яких не проводилася п'ять років і більше; складання проектно-кошторисної документації на ці роботи.

У відповідних рядках форми відображують *витрати з хімічної паспортизації земель* (сюди відносять витрати на заходи, пов'язані з виконанням державної програми хімічної паспортизації земель); *із здійснення державної програми селекції у тваринництві*.

Витрати на заходи з боротьби зі шкідниками та хворобами сільськогосподарських культур визначають для кожного виду робіт. За рахунок бюджетних коштів за цією статтею фінансують роботи щодо попередження, недопущення розповсюдження та ліквідації карантинних шкідників та хвороб, які виконують організації та установи державної служби захисту рослин.

Суму витрат визначають для кожного виду таких робіт множенням кількості голів, що підлягають ветеринарній обробці, на вартість обробітку однієї тварини. За рахунок бюджетних коштів при цьому фінансуються витрати з попереджування, недопущення розповсюдження та ліквідації заразних і незаразних хвороб тварин (в тому числі птиці, хутрових звірів, зоопаркових тварин, бджіл та риби), які здійснюються організаціями та установами державної ветеринарної служби в усіх сільськогосподарських підприємствах, організаціях і установах та в господарствах громадян, що розміщені в зоні діяльності цих організацій та установ.

В цю статтю включають: витрати на придбання відповідних препаратів, антибіотиків, інструментарію, перев'язочного матеріалу, дезінфекційних засобів, а також захисного одягу для робітників, які залучаються до виконання вказаних робіт; витрати на проведення діагностичних обстежень тварин і птиці, їх профілактичну та лікувальну обробку, а також на заходи з боротьби із комахами — переносниками заразних хвороб; витрати на оплату праці, відряджень ветеринарним робітникам і водіям, залученим до боротьби з епізоотіями; витрати на утримання автотранспорту, що використовується для боротьби з епізоотіями; витрати на організацію і утримання в разі потреби ветеринарно-карантинних загонів і постів для контролю за додержанням карантинних правил.

Витрати на лікування всіх видів тварин, крім зазначених, і проведення планових профілактичних заходів (очищення і дезінфекція приміщень, знищення мух, кліщів, мишоподібних гризунів, боротьба з гнусом), а також застосування антибіотиків — проводяться за рахунок підприємства і їх відносять на собівартість продукції тваринництва.

У відповідних рядках форми відображують суми: державної підтримки виробництва продукції тваринництва; на виконання державної програми селекції в рослинництві, в тому числі на заходи щодо розвитку генетики та біотехнології, селекції та насінництва, впровадження нових сортів і гібридів рослин.

На підприємствах, які мають власне лісове господарство, витрати на його ведення визначають за кожним запланованим видом робіт (посів чи посадка лісу, рубка головного користування, догляд і санітарні рубки тощо) як добуток обсягу робіт на вартість одиниці робіт. Витрати на ведення лісового господарства покривають за рахунок бюджетних асигнувань, а в разі їх нестачі — за рахунок виручки від реалізації лісових матеріалів і власних коштів господарства.

Форма 40. Введення в дію потужностей

В цій формі показують **капітальні вкладення пооб'єктно** (з виділенням в окремій графі будівельно-монтажних робіт), **а також введення в**

дію основних фондів (з виділенням в окремій графі будівельно-монтажних робіт). Ці показники відображаються сумарно.

Форма 41. Розрахунок вартості майна і страхових платежів

Правила (нова редакція) добровільного страхування майна сільськогосподарських підприємств затверджені Національною акціонерною страховою компанією «Оранта» (рішення правління від 8 жовтня 1998 р. № 31).

Об'єктами страхування є:

➤ втрати підприємства (страхувальника), понесені внаслідок загибелі (пошкодження) сільськогосподарських культур і багаторічних насаджень плодоносного віку (за винятком природних сіножатей і пасовищ, культур, посіяних на зелене добриво, сіяних підпокровних та безпокровних багаторічних трав);

➤ дерева і кущі плодоягідних насаджень в садах, а також виноградники;

➤ сільськогосподарські тварини, домашня птиця, кролі, хутрові звірі, сім'ї бджіл у вуликах (далі — тварини);

➤ будівлі, споруди, сільськогосподарська техніка, об'єкти незавершеного капітального будівництва, передавальні пристрої, силові, робочі та інші машини, транспортні засоби, рибальські та інші судна, засоби рибного лову, інвентар, продукція, сировина, товари та інше майно.

Страхова сума за договором страхування, в межах якої страхується майно, встановлюється як підсумок страхових сум кожного окремого виду майна, які визначаються у розмірах:

➤ сільськогосподарські культури і багаторічні насадження в межах максимальної або мінімальної страхових сум, але не менше ніж 50 і не більше ніж 70 % від середньої вартості врожаю з 1 га;

➤ тварини у договірній сумі, що не перевищує їхньої дійсної вартості;

➤ основні засоби (будівлі, обладнання, машини тощо) у договірній сумі, але не більше від їхньої залишкової вартості, з можливим передбаченням розміру франшизи;

➤ товарно-матеріальні цінності у договірній сумі, але не більше від їхньої дійсної вартості з можливим передбаченням розміру франшизи.

Мінімальна страхова сума вартості сільськогосподарських культур визначається множенням ціни за одиницю продукції, що склалася у Страхувальника від реалізації продукції даної культури в минулому році, на врожайність з 1 га, яка є найменшою за останні три роки, і на площу, з якої заплановано одержати врожай.

Максимальна страхова сума вартості сільськогосподарських культур розраховується виходячи з середньої врожайності з 1 га за останні три роки, помноженої на вартість 1 ц продукції, що склалася за минулий рік, і на планову площу, з якої заплановано одержати урожай.

При цьому тарифна ставка збільшується на відсоток збільшення максимальної страхової суми стосовно мінімальної.

Страхова сума (мінімальна, максимальна) не повинна перевищувати вартості запланованого Страхувальником врожаю.

Страхова сума вартості багаторічних насаджень розраховується так само, але при цьому слід враховувати площу насаджень, що вступають у плодоносний вік у році, на який укладається договір страхування.

Якщо майно або окремих його вид (тварини, будівлі, обладнання, тощо) прийняті на страхування у вартості, меншій за його дійсну (розрахункову) вартість, то всі об'єкти даного виду майна вважаються застрахованими у тому відсотку їхньої вартості, у якому воно прийнято на страхування в цілому.

Сума страхових платежів визначається множенням тарифної ставки, визначеної виходячи із ступеня ризику та обставин укладання договору страхування із застосуванням знижувальних (від 0,5 до 1) або підвищувальних (від 1 до 5) коефіцієнтів, на встановлену за договором страхування страхову суму і діленням на 100.

Порядок визначення страхової суми і страхових платежів наведено в табл. 33.

33. Приклад розрахунку страхової суми по СВК «Маяк» для озимої пшениці на 200__ р.

Варіант страхування	Площа посіву озимої пшениці в плановому році, га	Урожайність, ц/га ¹		Середня ціна реалізації 1 ц в 1998 р., грн	Вартість врожаю (розрахункова, запланована), грн ²	Тарифна ставка, %		Страхова сума, грн ³	Сума страхових платежів до оплати, грн
		мінімальна	середня за три передпланові роки			базова для Харківської області	розрахункова ⁴		
I. Мінімальна ставка	940	20,5	х	15,00	289 050	11,5	х	202 335	23 268,53
II. Максимальна ставка	940	х	27,6	15,00	389 160	х	14,5	194 580	28 214,10

¹ Урожайність озимої пшениці в 2000 р. — 30,0 ц/га, в 2001 р. — 32,4, в 2002 р. — 20,5 ц/га; середня врожайність за три передпланові роки $(30,0 + 32,4 + 20,5) / 3 = 27,6$ ц/га.

² Варіант I. $940 \text{ га} \cdot 20,5 \text{ ц/га} \cdot 15,00 \text{ грн} = 289 050 \text{ грн}$; варіант II. $940 \text{ га} \times 27,6 \text{ ц/га} \cdot 15,00 \text{ грн} = 389 160 \text{ грн}$.

³ Варіант I. Максимальна відповідальність $289 050 \text{ грн} \cdot 70 \% / 100 \% = 202 335 \text{ грн}$; варіант II. Мінімальна відповідальність $389 160 \text{ грн} \cdot 50 \% / 100 \% = 194 580 \text{ грн}$.

⁴ Коефіцієнт перевищення розрахункової тарифної ставки базової визначається так: $(27,6 \text{ ц} - 20,5 \text{ ц}) / 27,6 \text{ ц} \cdot 100 \% = 25,7 \% (K = 1,257)$; $11,5 \% \cdot 1,257 = 14,45 \% \approx 14,5 \%$ — розрахункова тарифна ставка.

Базові тарифні ставки за окремими видами сільськогосподарських культур, тварин і майна наведені в додатках 18 і 19.

Сума страхових платежів визначається на основі договору страхування, який укладається за письмовою заявою Страхувальника. До договору на кожен окремий вид майна, яке підлягає страхуванню, додаються розрахунки вартості цього майна та страхових платежів за формою, наведеною в розрахункових таблицях.

Величину збитку в разі загибелі (пошкодження) сільськогосподарських культур визначають після збирання врожаю виходячи з вартості кількісних втрат продукції культури або групи культур внаслідок страхової події залежно від того, як вони були прийняті на страхування (вибіркове, групи культур, мінімальна, максимальна страхова сума). Величину збитку розраховують множенням різниці між вартістю врожаю з 1 га, прийнятого на страхування, і вартістю фактично одержаної продукції в плановому році з 1 га на всю площу збирання. Страхові відшкодування виплачують з розрахунку на площу, визначену за договором страхування.

У разі загибелі застрахованих культур (групи культур) з наступним їх пересівом (пересадженням) при визначенні величини збитку враховують вартість фактично одержаного валового врожаю основної культури, яку обчислюють за цінами, визначеними на момент укладання договору страхування, і фактичну вартість урожаю культур, якими проводився пересів (пересадження), що обчислюють за цінами їх реалізації у плановому році.

Форма 42. Розрахунок платежів до бюджету

Форма складається відповідно до законодавства та інших нормативних актів, що регулюють взаємовідносини між сільськогосподарськими підприємствами та бюджетною системою України.

Якщо у звітному періоді валовий дохід від операцій з реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки становить менш ніж 50 % від загального обсягу реалізації, підприємство сплачує податки на загальних підставах (плата за землю, податок на оплату праці, податок на прибуток).

Розрахунок плати за землю. Основним видом платежів сільськогосподарських підприємств у бюджет є **земельний податок**. Його введення зумовлене розвитком ринкового механізму, необхідністю докорінної зміни ставлення до землі. *Об'єктом плати за землю є земельна ділянка. Суб'єктом цієї плати є власник землі, або землекористувач.*

Середні ставки податку, встановлені Верховною Радою України, диференціюються за землями сільськогосподарського призначення і поділяються на ставки податку із ріллі та площі багаторічних насаджень, а також із сіножатей та пасовищ.

При розрахунку земельного податку потрібно дотримуватися Закону України «Про плату за землю». Сума податку за землю визначається множенням площі угідь на ставку податку з 1 га (табл. 34).

34. Розрахунок плати за землю

Угіддя	Площа, га	Ставка за 1 га, грн	Сума, тис.грн
Рілля та багаторічні насадження			
Сіножаті та пасовища			
Разом	x	x	

Розрахунок податку на оплату праці. Оплата праці в сільськогосподарських підприємствах не підлягає оподаткуванню прибутковим податком з громадян. Замість цього оподатковується фонд оплати праці цих підприємств, причому нарахований податок виплачується із чистого доходу (прибутку) підприємства.

Податок на оплату праці розраховують виходячи із фонду оплати праці, середньомісячної чисельності працівників, неоподаткованого мінімуму місячного сукупного доходу в розмірі 17 грн в розрахунку на 1 працюючого та прогресивних ставок прибуткового податку з громадян. Величину неоподаткованого мінімуму місячного сукупного доходу і ставки податку встановлюють директивні органи України.

У відповідному рядку форми зазначають неоподатковуваний фонд оплати праці, який дорівнює добутку середньомісячної чисельності працівників на неоподатковуваний мінімум середньомісячної оплати праці і на 12 місяців. Після цього обраховують оподатковуваний фонд оплати праці як різницю між загальним і неоподатковуваним фондом оплати праці.

Суму податку обчислюють за встановленими ставками (табл. 35).

35. Ставки податку на оплату праці

Місячний сукупний оподатковуваний дохід	Ставки та розміри податку
До 17 грн (з доходу величиною в один неоподатковуваний мінімум)	Не оподатковується
18 грн — 85 грн (від 1 до 5 неоподатковуваних мінімумів)	10 % від суми доходу, що перевищує величину одного неоподаткованого мінімуму
86 грн — 170 грн (від 5 до 10 неоподатковуваних мінімумів)	6 грн 80 коп. + 15 % від суми, що перевищує 85 грн
171 грн — 1020 грн (від 10 до 60 неоподатковуваних мінімумів)	19 грн 55 коп. + 20 % з суми, що перевищує 170 грн
1021 грн — 1700 грн (від 60 до 100 неоподатковуваних мінімумів)	189 грн 55 коп. + 30 % з суми, що перевищує 1020 грн
1701 грн і вище (понад 100 неоподатковуваних мінімумів)	393 грн 55 коп. + 40 % з суми, що перевищує 1700 грн

Для підрахунку суми податку з фонду оплати праці потрібно зробити такі додаткові розрахунки. На основі форми «Праця» розрахункових таблиць згрупувати працівників за рівнем оплати. Припустимо, що в сільськогосподарському підприємстві працюють такі групи: 100 працівників одержують середньомісячну оплату праці 77 грн, 150 — 138 і 60 — 185 грн.

Далі для розрахунків можна скористатися такою схемою (табл. 35).

35. Розрахунок суми податку з фонду оплати праці

Пор. №	Інтервали місячної оплати праці для обчислення податку, грн	Оподатковувана частина оплати праці, грн	Середньорічна чисельність працюючих	Кількість місяців	Оподатковувана сума оплати праці, грн	Ставка податку, %	Сума податку, грн
1	2	3	4	5	6=3·4·5	7	8=6·7/100
I група							
1	18 – 85	60 77-17	100	12	72 000	10	7200
II група							
1	18 – 85	68 85-17 53	150	12	122 400	10	12 240
2	86 – 170	138-85	150	12	95 400	15	14 310
III група							
1	18 – 85	68 85-17 85	60	12	48 960	10	4896
2	86 – 170	170-85 15	60	12	61 200	15	9180
3	171 – 1020	185-170	60	12	10 800	20	2160
Всього		x	x	x	410 760	x	49 986

Для визначення кількості неоподатковуваних мінімумів, що містяться в оподаткованому фонді оплати праці, потрібно оподатковуваний фонд оплати праці поділити на середньорічну чисельність працівників, на неоподатковуваний мінімум оплати праці і на 12 місяців.

Окрім того, сільськогосподарські підприємства, незалежно від форми власності, мають право на пільги щодо податку на прибуток (їх види зазначені у формі «Розрахунок платежів до бюджету»).

Прибуток, що підлягає оподаткуванню, визначається шляхом виключення з балансового прибутку прибутку, який не підлягає оподаткуванню, а також пільг на податок; одержана різниця оподатковується за ставкою 30 %. Сума податку обчислюється множенням оподаткованого прибутку на ставку податку і діленням на 100.

Розрахунок фіксованого сільськогосподарського податку. Закон України від 17 грудня 1998 року № 320 «Про фіксований сільськогосподарський податок» набрав чинності з 1 січня 1999 р. і діятиме до 1 січня 2004 р.

Фіксований сільськогосподарський податок — це податок, який не змінюється впродовж визначеного цим Законом терміну і стягується з одиниці земельної площі. Він сплачується в рахунок таких податків і зборів (обов'язкових платежів): податку на прибуток підприємств; плати (податку) за землю; податку з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів; комунального податку; збору за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок держбюджету; збору до фонду Чорнобиля; збору на обов'язкове соціальне страхування; збору на будівництво, реконструкцію, ремонт і утримання автомобільних доріг загального користування України; збору на обов'язкове державне пенсійне страхування; збору до Державного Інноваційного фонду; плати за придбання патенту на здійснення торговельної діяльності; збору за спеціальне використання природних ресурсів (щодо користування водою для потреб сільського господарства).

Інші податки та збори (обов'язкові платежі), визначені Законом України «Про систему оподаткування», сплачуються сільськогосподарськими товаровиробниками в порядку і розмірах, визначених законодавчими актами України.

Платниками фіксованого сільськогосподарського податку є сільськогосподарські підприємства різних організаційно-правових форм, передбачених законами України, селянські та інші господарства, які займаються виробництвом (вирощуванням), переробкою та збутом сільськогосподарської продукції, в яких сума, одержана від реалізації сільськогосподарської продукції власного виробництва та продуктів її переробки за попередній звітний (податковий) рік, перевищує 50 % від загальної суми валового доходу підприємства.

До платників фіксованого сільськогосподарського податку належать також власники земельних ділянок та землекористувачі, в тому числі орендарі, які виробляють товарну сільськогосподарську продукцію, крім власників та землекористувачів земельних ділянок, переданих для ведення особистого підсобного господарства, будівництва та обслуговування жилого будинку, господарських будівель (присадибна ділянка), садівництва, дачного будівництва, городництва, сінокосіння та випасу худоби.

Якщо у сільськогосподарських виробників нарахована у 1997 р. відповідно до частини другої статті 1 Закону «Про фіксований сільськогосподарський податок» сума податків і зборів (обов'язкових платежів) перевищує суму фіксованого податку більш як у три рази, то до суми фіксованого податку застосовуються такі коефіцієнти: у разі перевищення у три-чотири рази — 1,5, у разі перевищення більш як у чотири рази — 2.

Платники фіксованого сільськогосподарського податку (далі — платники податку) мають право на вибір форми його сплати в грошовій формі або/та у вигляді поставок сільськогосподарської продукції. Кількість сільськогосподарської продукції з 1 га сільськогосподарських угідь встановлюється на початку року і не підлягає коригуванню залежно від зміни ціни на сільськогосподарську продукцію впродовж податкового року.

Кількість сільськогосподарської продукції з 1 га сільськогосподарських угідь, що має поставлятися в рахунок сплати фіксованого сільськогосподарського податку, обраховується за еквівалентом — 1 т пшениці м'якої III класу за цінами, які щорічно визначає Кабінет Міністрів України.

Кількість сільськогосподарської продукції з 1 га сільськогосподарських угідь, що має поставлятися в рахунок сплати фіксованого сільськогосподарського податку, визначається як співвідношення вартості 1 т пшениці до вартості 1 т відповідної продукції. Таке співвідношення встановлюється щорічно Верховною Радою Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими радами до затвердження відповідного бюджету, але не пізніше 1 січня бюджетного року.

Зміна порядку сплати податків і зборів (обов'язкових платежів) впродовж звітного (податкового) року не допускається.

Об'єкт оподаткування — *це площа сільськогосподарських угідь, переданих сільськогосподарському товаровиробнику у власність або наданих йому у користування, в тому числі і на умовах оренди.*

Якщо впродовж звітного періоду відбувається зміна площ сільськогосподарських угідь землевласника або землекористувача, останні зобов'язані уточнити суми податкових платежів на період до закінчення податкового року і не пізніше як через місяць надати розрахунки органам державної податкової служби за місцезнаходженням такої земельної ділянки.

Ставка фіксованого сільськогосподарського податку з 1 га сільськогосподарських угідь встановлюється у відсотках до їх грошової оцінки, проведеної за станом на 1 липня 1995 р. відповідно до Методики, затвердженій Кабінетом Міністрів України, у таких значеннях: для ріллі, сіножатей та пасовищ — 0,5 ; для багаторічних насаджень — 0,3 %.

Для платників земельного податку, які ведуть господарство у гірських зонах та на поліських територіях, ставка фіксованого сільськогосподарського податку з 1 га сільськогосподарських угідь встановлюється у відсотках до їх грошової оцінки за цією ж Методикою у таких значеннях: для ріллі, сіножатей та пасовищ — 0,3; для багаторічних насаджень — 0,1 %.

Грошова оцінка сільськогосподарських угідь у разі необхідності може уточнюватися згідно із законодавством.

Платники податку визначають суму фіксованого сільськогосподарського податку на поточний рік у порядку і розмірах, передбачених Законом, і подають розрахунок органу державної податкової служби за місцезнаходженням платника податку до 1 лютого поточного року.

Поставка зерна в рахунок сплати фіксованого сільськогосподарського податку здійснюється сільськогосподарськими товаровиробниками у визначені ними за погодженням з районною державною адміністрацією строки, але не пізніше 15 жовтня — з продукції ранніх зернових культур, не пізніше 1 грудня — з продукції пізніх зернових та технічних культур. Аналогічна поставка продукції тваринництва — щомісяця, але не пізніше останнього дня поточного місяця. Обов'язки з доставки товарної сільськогосподарської продукції до заготівельних підприємств і організацій в рахунок сплати фіксованого сільськогосподарського податку покладаються на платників податку.

Витрати, спричинені транспортуванням товарної сільськогосподарської продукції до заготівельних підприємств і організацій, несуть платники податку, а зумовлені прийманням, зберіганням і реалізацією цієї продукції, — заготівельні підприємства і організації з наступним відшкодуванням таких витрат за рахунок виручки, одержаної від реалізації зазначеної продукції та продуктів її переробки. Тарифи на виконання зазначених послуг погоджуються з відповідною районною державною адміністрацією.

ДОДАТКИ

Додаток 1

Порівнянні ціни 2000 р. на продукцію сільського господарства (за 1 ц)

Культура, продукція	Порівнянна ціна, грн, коп.	Культура, продукція	Порівнянна ціна, грн, коп.
1	2	1	2
РОСЛИННИЦТВО		Б. Харчосмакові та спеціальні культури	
І. Зернові культури			
Пшениця (озима і яра)	43,34	Цукрові буряки (фабричні)	12,01
Жито (озиме і яре)	42,51	Тютюн	344,72
Ячмінь (озимий і ярий)	37,52	Махорка	94,72
Овес	31,94	Цикорій	15,84
Кукурудза на зерно в повній стиглості (в перерахунку на сухе зерно)	49,69	Хміль	1348,21
Просо	33,70	В. Олійні культури	
Гречка	65,91	Соняшник	51,61
Рис	63,45	Льон-довгунець (насіння)	178,65
Сорго на зерно	44,69	Льон-кудряш (насіння)	60,91
Горох	38,26	Коноплі (насіння)	62,61
Квасоля	269,25	Коноплі південні (насіння)	117,14
Сочевиця	211,46	Рицина	96,19
Полба, суміш колосових та інші	34,48	Соя	63,54
Вика і викові суміші на зерно	84,06	Гірчиця	41,91
Люпин на зерно	192,53	Рижій	166,61
Інші зернобобові	50,53	Ріпак озимий	60,31
Солома озима і яра, полова	3,49	Кольза (ріпак ярий)	43,47
ІІ. Технічні культури		Г. Ефіроолійні культури	23,68
А. Прядильні культури		Д. Лікарські рослини	
Льон-довгунець (волокно)	124,65	Насіння гарбузів	215,15
Коноплі (волокно)	66,58	Інші лікарські культури	326,74
Коноплі південні (стебло)	19,25	Е. Маточники і насіння технічних культур	
Інші прядильні культури	32,64	Маточники цукрових буряків	10,54
		Насіння цукрових буряків	1608,84

Культура, продукція	Порівнянна ціна, грн, коп.	Культура, продукція	Порівнянна ціна, грн, коп.
1	2	1	2
Ж. Посадковий матеріал (за 1000 штук)		V. Кормові культури	
Саджанці хмелю	33,05	Кормові коренеплоди	6,96
Саджанці троянди	317,13	Цукрові буряки на корм худоби	10,82
Черешки лаванди	63,40	Кормові баштанні культури	4,22
Черешки хмелю	40,80	Сіно сіяних трав однорічних	9,08
III. Картопля і овоче-баштанні культури		Сіно сіяних трав багаторічних	7,35
A. Картопля	47,50	Сіно природних та поліпшених сіножатей	4,95
Б. Овочі		Сіно культурних пасовищ	8,31
Капуста	57,55	Однорічні та багаторічні трави (зелена маса)	1,64
Огірки	56,17	Зелена маса з культурних пасовищ	2,07
Помідори	72,71	Зелена маса природних та поліпшених сіножатей	0,54
Буряки столові	60,55	Стебла кукурудзи, зібрані в повній стиглості	3,59
Морква	74,69	Кукурудза на силос і зелений корм	2,28
Цибуля ріпчаста	53,67	Зелена маса культурних рослин (без кукурудзи)	2,48
Часник	214,70	Солома сіяних трав	1,78
Інші овочі	102,11	Зелена маса на випас	0,95
Овочі закритого ґрунту	204,53	Зелена маса дикорослих (без сіножатей)	0,91
Маточники овочевих	29,99	Маточники кормових коренеплодів	18,39
Насіння овочевих культур	1831,84	Насіння кормових коренеплодів	1041,88
Насіння зеленого горошку	36,63	Насіння баштанних кормових культур	732,19
Цибуля-сіянка	232,38	Насіння однорічних трав	95,59
Гриби	583,06	Насіння багаторічних трав	215,20
Продовольчі баштанні культури	26,47	VI. Сидеральні культури	
Насіння продовольчих баштанних культур	2501,67	Посіви люпину на зелене добриво (за 1 га)	104,78
IV. Плодоягідні культури		VII. Молоді багаторічні насадження (за 1 га)	
Зерняткові плоди	90,53	A. Сади	
Кісточкові плоди	171,30	Вартість до кінця 1-го року посадки	1186,25
Виноград	72,45		
Ягоди культурні	247,75		
Горіхи культурні	235,12		
Субтропічні (хурма, інжир)	474,88		
Посадковий матеріал садів і ягідників (за 1000 шт.)			
Саджанці плодові	4603,07		
Саджанці ягідні	612,47		
Саджанці виноградні	4286,54		

Культура, продукція	Порівнянна ціна, грн, коп.	Культура, продукція	Порівнянна ціна, грн, коп.
1	2	1	2
Вартість вирощування за рік	701,07	III. Вовна, ллянка та інший волос	
Б. Виноградники		Вовна овеча (у фізичній масі):	
Вартість до кінця 1-го року посадки	1837,82	тонка	526,43
Вартість вирощування за рік	1016,32	напівтонка	353,69
В. Ягідники		напівгруба	293,24
Вартість закладки	1882,23	груба	163,90
Вартість вирощування за рік	1072,87	Вовна козяча	650,86
Г. Хміль		Каракулеві шкурки (за 1 шт.)	15,82
Вартість до кінця 1-го року посадки	1642,80	Вовна-лянка та інший волос	70,00
Вартість вирощування за рік	870,79	IV. Гній	0,54
Д. Ефіроолійні культури		V. Продукція кролівництва	
Вартість до кінця 1-го року посадки	1738,51	Кролі (за 1 голову)	7,70
Вартість вирощування за рік	923,12	М'ясо кролів (за 1 ц забійної маси)	514,00
Е. Тутові насадження		Шкурки кролів (за 1 шт.)	0,84
Вартість до кінця 1-го року посадки	1110,65	VI. Продукція хутрового звірівництва	
Вартість вирощування за рік	507,72	А. Шкури (за 1 шт.)	
VIII. Незавершене виробництво в рослинництві		Лисиця сріблясто-чорна	59,91
З виробництва озимих культур	256,38	Норка	81,82
З виробництва ярих культур	126,61	Песець	83,33
ТВАРИННИЦТВО		Нутрія	16,17
I. Вирощування продуктивної худоби (за 1 ц живої маси)		Ондатра	19,98
Велика рогата худоба	406,01	Тхір	19,83
Свині	543,14	Фредка	60,66
Вівці та кози	267,16	Б. Молодняк звірів, проданий на плем'я (за 1 голову)	
Коні	179,45	Лисиця сріблясто-чорна	97,06
II. Молоко і молочні продукти		Норка	116,09
Молоко коров'яче	65,57	Песець	137,54
овече і козяче	90,97	Нутрія	13,31
кобиляче	167,03	Фредка	79,12
		V. М'ясо хутрового звіра	
		VII. Продукція птахівництва	
		Приплід та приріст	582,59
		Яйця (за тисячу штук)	239,38
		VIII. Продукція бджільництва	
		Бджолосімі (за штуку)	264,81
		Мед	840,43
		Віск	1027,00
		IX. Продукція шовківництва	
		Кокони	940,00
		Грена	882,63

**Бонітети ґрунтів для основних сільськогосподарських культур
за областями і зонами України**

Область, зона	Зернові, технічні культури в зернових еквівалентах	Зернові культури (без кукурудзи)	Озима пшениця	Кукурудза	Цукрові буряки	Картопля	Соняшник	Льон
Волинська	47	47	48	—	63	67	—	54
Житомирська	40	42	45	—	55	58	—	39
Закарпатська	47	61	55	51	—	40	—	—
Івано-Франківська	54	46	46	57	64	44	—	40
Львівська	47	47	47	—	64	57	—	68
Рівненська	57	57	56	—	70	63	—	52
Чернігівська	48	50	53	73	59	72	—	44
Полісся	47	48	49	60	61	62	—	49
Вінницька	72	70	66	72	70	—	57	—
Київська	61	63	63	77	72	62	—	45
Полтавська	65	66	67	64	65	—	73	—
Сумська	56	58	61	58	55	64	—	—
Тернопільська	75	67	67	—	79	68	—	—
Харківська	59	61	64	47	55	—	74	—
Хмельницька	65	65	66	—	65	—	—	—
Черкаська	80	80	78	76	73	—	—	—
Чернівецька	76	71	69	73	79	74	—	38
Лісостеп	68	66	66	66	66	65	68	43
Дніпропетровська	61	64	61	52	58	—	78	—
Донецька	59	63	58	51	—	—	79	—
Запорізька	58	62	59	55	—	—	64	—
Кіровоградська	72	74	70	67	64	—	78	—
АР Крим	57	66	61	75	—	—	69	—
Луганська	48	51	54	44	—	—	66	—
Миколаївська	58	63	62	51	54	—	65	—
Одеська	60	66	65	56	55	—	79	—
Херсонська	59	66	66	54	—	—	57	—
Степ	59	64	62	56	58	—	71	—
Україна	60	62	61	61	62	63	70	48

**Поправкові коефіцієнти до бонітетів озимої пшениці
при розміщенні її після різних попередників¹**

Ґрунти	Правобережна Україна			Лівобережна Україна		
	Пари		Стер- ньові	Пари		Стер- ньові
	чисті	зайня- ті		чисті	зайня- ті	
Дерново-підзолисті пі- щані та супіщані	1	1	1	1	1	1
Сірі та світло-сірі лісові легкосуглинкові	2,09	1,09	0,97	1,15	1,09	0,85
Те саме, середньо- суглинкові	1,06	1,06	0,94	1,11	1,05	0,89
Темно-сірі лісові і чор- ноземноопідзолені:						
легкосуглинкові	1,14	1,14	1,0	1,15	1,09	1,00
середньосуглинкові	1,07	1,07	0,93	1,19	1,15	0,95
важкосуглинкові та глиняні	1,16	1,16	0,93	1,35	1,25	0,97
Чорноземи типові:						
легкосуглинкові	1,10	1,10	0,90	1,16	1,12	0,94
середньосуглинкові	1,05	1,05	0,97	1,14	1,10	0,93
важкосуглинкові та глиняні	1,19	1,11	0,96	1,32	1,13	0,96
Чорноземи звичайні глибокі і звичайні середньогумусні	1,25	1,07	0,97	1,37	1,10	0,97
Чорноземи звичайні малогумусні	1,32	1,12	0,97	1,37	1,10	0,97
Чорноземи південні	1,51	1,27	0,91	1,37	1,08	0,89
Темно-каштанові та каштанові солонцюваті ґрунти	1,51	1,12	0,76	1,45	1,04	0,84

¹ При попереднику кукурудза молочно-воскової стиглості і на зелений корм по-
правковий коефіцієнт дорівнює 1,0.

Ціна бала (контрольні цифри) по зонах України

Культури	Полісся	Лісостеп	Степ	В середньому по Україні
Зернові (без кукурудзи)	0,46	0,45	0,44	0,44
Пшениця озима	0,46	0,47	0,45	0,46
Цукрові буряки	4,25	4,22	4,15	4,20
Кукурудза на зерно	0,36	0,42	0,52	0,42
Картопля	2,11	2,00	—	2,00
Соняшник	—	0,20	0,21	0,21
Льон	0,10	0,12	—	0,10

Окупність 1 т органічних добрив на фоні мінеральних, ц/га

Культури	Полісся	Лісостеп	Степ	В середньому по Україні
Зернові колосові	—	0,26	0,22	0,15
Пшениця озима	0,27	0,20	0,20	0,15
Цукрові буряки	—	2,48	1,95	2,23
Кукурудза на зерно	0,35	0,34	0,20	0,20
Картопля	2,65	1,78	1,37	1,50
Соняшник	—	—	0,12	0,12
Кукурудза на силос	2,50	2,20	2,00	—

**Середня окупність 1 ц діючої речовини (д.р.) мінеральних добрив
основною продукцією, ц/га**

Культури	Лісостеп				Степ				Полісся		Передгірські райони Карпат	
	лівобережний		правобережний		північний		південний					
	норми мінеральних добрив, ц д.р.	окупність 1 ц д.р.	норми мінеральних добрив, ц д.р.	окупність 1 ц д.р.	норми мінеральних добрив, ц д.р.	окупність 1 ц д.р.	норми мінеральних добрив, ц д.р.	окупність 1 ц д.р.	норми мінеральних добрив, ц д.р.	окупність 1 ц д.р.	норми мінеральних добрив, ц д.р.	окупність 1 ц д.р.
Пшениця озима	1,12	4,90	1,09	4,80	1,05	4,90	0,82	4,60	1,33	4,50	1,19	5,38
	1,65	4,61	1,60	4,50	1,55	4,65	1,19	4,29	1,95	4,15	1,60	5,69
	2,22	4,64	1,95	4,00	2,19	4,06	1,41	4,40	2,21	4,03	—	—
	2,77	3,94	2,26	3,76	2,55	3,60	2,06	3,74	2,60	3,46	—	—
Ячмінь ярий	1,37	4,31	1,25	5,44	0,98	4,49	1,08	3,52	1,28	5,78	1,28	5,78
	1,86	3,75	1,66	4,64	1,42	4,23	1,47	4,22	1,48	7,23	1,48	7,23
	2,31	3,85	1,99	4,82	1,82	3,74	1,94	3,71	—	—	—	—
Кукурудза на зерно	1,66	4,64	1,72	5,70	1,04	5,38	0,99	3,84	1,80	8,61	1,80	8,61
	2,10	5,48	2,25	4,93	1,54	4,22	1,65	2,79	2,10	8,43	2,10	8,43
	2,53	4,31	2,76	4,49	2,19	3,74	2,50	2,24	2,58	8,06	2,58	8,06
Цукрові буряки	2,36	18,7	2,54	31,5	—	—	—	—	—	—	—	—
	3,38	19,9	3,56	23,0	—	—	—	—	—	—	—	—
	4,59	14,1	4,91	19,8	—	—	—	—	—	—	—	—
	—	—	7,00	15,2	—	—	—	—	—	—	—	—
Картопля	-1,75	14,6	1,75	15,5	1,75	14,6	—	—	1,73	20,8	1,73	20,8
	2,28	15,1	2,46	15,0	2,28	15,1	—	—	2,43	21,8	2,43	21,8
	3,13	12,6	3,60	12,6	3,13	12,6	—	—	3,93	14,1	3,93	14,1
Кукурудза на силос	-1,59	32,7	1,74	41,9	1,47	27,9	1,34	19,4	1,80	37,8	1,80	37,8
	2,12	33,0	2,14	52,3	2,40	23,3	1,80	15,6	2,54	35,4	2,54	35,4
	2,90	30,3	2,48	43,1	—	—	2,40	15,8	3,94	28,4	3,94	28,4

**Об'єкти планування та обліку виробничих витрат
і визначення собівартості продукції**

Об'єкт планування та обліку виробничих витрат	Об'єкти калькулювання продукції	Одиниця калькулювання
I. РОСЛИНИЦТВО		
1. Зернові та зернобобові культури		
Пшениця озима	Зерно, зернові відходи	1 ц
Жито озиме	Те саме	«
Ячмінь озимий	«	«
Пшениця яра тверда	«	«
Пшениця яра, м'яка, сильна та інші види	«	«
Кукурудза на зерно	«	«
Ячмінь ярий	«	«
Овес	«	«
Жито яре, полба тощо	«	«
Просо	«	«
Рис	«	«
Гречка	«	«
Сорго	«	«
Чумиза	«	«
Горох	«	«
Квасоля	«	«
Сочевиця	«	«
Вика і викові суміші	«	«
Люпин кормовий	«	«
Соя	«	«
2. Технічні культури		
Соняшник на зерно	Насіння	1 ц
Льон-довгунець	Насіння, соломка	«
Коноплі	«	«
Буряки цукрові (фабричні)	Коренеплоди	«
Буряки цукрові (маточні)	«	«
Висадки-насітники буряків	Насіння	«
Тютюн	Листя свіже, насіння	«
Цикорій	Коріння	«
Лікарські культури трав'янисті однорічні	Листя свіже, плоди, насіння	«
Лікарські культури трав'янисті багаторічні	Листя свіже, плоди, насіння, коріння	«
Ефіроолійні культури трав'янисті однорічні	Розсада	1 тис. шт.
Ефіроолійні культури трав'янисті багаторічні	Трава свіжа, коріння	1 ц
	Насіння, плоди	«
	Насіння, листя свіже, кореневища, зелена маса	«
	Пагінья, саджанці	1 тис. шт.
	Суцвіття	1 ц
Ефіроолійні культури кущові	Насіння, суцвіття, квітки	1 тис. шт.
	Листя і пагінья свіже,	1 ц
	Зелена маса	«
	Саджанці	1 тис. шт.
Ефіроолійні культури деревоподібні	Листя свіже, квітки	1 ц
	Саджанці	1 тис. шт.

Об'єкт планування та обліку виробничих витрат	Об'єкти калькулювання продукції	Одиниця калькулювання
3. Картопля та овочеві культури		
Картопля	Картопля	1 ц
Овочеві культури відкритого ґрунту	Овочі	«
Капуста	Качани	«
Коренеплідні овочеві культури (бу- ряки, морква, редиска, редька, пет- рушка)	Коренеплоди	«
Цибуля ріпчаста	Цибуля	«
Цибуля на перо	Цибуля на перо	«
Часник	Часник (головка)	«
Помідори	Плоди	«
Перець солодкий, гіркий	«	«
Баклажани	«	«
Огірки	«	«
Патисони, кабачки	«	«
Зелений горошок	«	«
Кукурудза цукрова в качанах моло- чно-воскової стиглості	Качани	«
Салат	Салат	«
Зелені овочеві культури (кріч, шпи- нац, гірчиця листова та ін.)	Зелень	«
Багаторічні овочеві культури (ре- вінь, щавель, хрін та ін.)	Насіння, зелень, коре- невище	«
Насінництво овочевих культур (окремо маточники, висадки - за основними культурами)	Коренеплоди, насіння	«
Баштанні продовольчі культури (кавуни, дині, гарбузи)	Плоди, насіння	«
Овочеві культури закритого ґрунту (цибуля на перо, огірки, помідори, салат, редиска, розсада)	Плоди (за видами) Розсада (за видами)	« 1 тис. шт.
4. Кормові культури		
Буряки кормові, морква	Коренеплоди	1 ц
Буряки цукрові на корм	«	«
Баштанні кормові культури	Плоди	«
Насінництво кормових коренеплодів і баштанних культур	Коренеплоди, насіння	«
Кукурудза на силос і зелений корм	Зелена маса	«
Інші силосні культури	«	«
Однорічні сіяні трави	Сіно, насіння, солома, зелена маса	«
Багаторічні сіяні трави	«	«
Сіножаті та поліпшені пасовища (включаючи культурні)	Сіно, насіння, солома, зелена маса, трава на силос	«
Сіножаті і пасовища природні	Сіно, зелена маса	«
Силосування	Силос	1 т
Сінажування	Сінаж	«

Об'єкт планування та обліку виробничих витрат	Об'єкти калькулювання продукції	Одиниця калькулювання
5. Багаторічні насадження (плодові, ягідні культури та виноградники)		
Насіннячкові культури	Плоди Живці	1 ц 1 тис. шт.
Кісточкові культури	Плоди Живці	1 ц 1 тис. шт
Ягідники	Ягоди	1 ц
Виноградники	Плоди Живці	« 1 тис. шт.
Плантації хмелю	Плоди	1 ц
Шишки хмелю	Живці, чубуки Шишки хмелю Живці	1 тис. шт. 1 ц 1 тис. шт.
6. Квітникарство		
Квітникарство відкритого ґрунту	Квітки зрізані, бульбо-цибулини Кореневище, живці, саджанці	1 тис. шт. «
Квітникарство захищеного ґрунту	Квітки зрізані, квіти в горщиках Розсада насіння Живці	« 1 кг 1 тис. шт.
Насіння квіткових культур Розсадники плодкових і декоративних культур (окремо за видами та породами)	Насіння Сіяння, саджанці	1 кг 1 тис ш.
7. Незавершене виробництво у рослинництві (витрати під урожай майбутнього року)		
Посів озимих зернових на зерно	Виконані роботи	1 га
Посів озимих зернових на зелений корм і силос	«	«
Посів овочевих культур на зиму	«	«
Підняття зябу	«	«
Лушчіння стерні	«	«
Внесення органічних добрив	«	«
Внесення мінеральних добрив	«	«
Снігозатримання (у IV кварталі)	«	«
Догляд за багаторічними травами посіву минулих років	«	«
Посів багаторічних трав навесні та восени звітного року	«	«
Догляд за парами під ярі культури врожаю майбутнього року	«	«
Роботи з докорінного поліпшення сіножатей і пасовищ	«	«
Вапнування та гіпсування земель	«	«
Первинне окультурення меліоративних земель	«	«
Підготовка теплиць	«	«
Підготовка парників	«	«
Зрошення	«	«
Осушення	«	«
Інші роботи незавершеного виробництва	Виконані роботи	«

Об'єкт планування та обліку виробничих витрат	Об'єкти калькулювання продукції	Одиниця калькулювання
II. ТВАРИНИЦТВО		
1. Велика рогата худоба молочного напрямку		
Основне стадо (корови та бики-плідники)	Молоко	1 ц
Худоба на вирощуванні та відгодівлі (телиці і бички різного віку, корови, бики-плідники, воли, вибракувані з основного стада, корови-годувальниці)	Приплід Приріст живої маси, жива маса	1 голова 1 ц
2. Велика рогата худоба м'ясного напрямку		
Основне стадо (корови, бики-плідники і телята віком до 8 місяців)	Приплід Приріст живої маси, молоко	1 голова 1 ц
Худоба на вирощуванні і відгодівлі (телиці і бички різного віку старше 8 місяців, корови, бики-плідники і воли, вибракувані з основного стада)	Приріст живої маси, жива маса	«
3. Свинарство		
Основне стадо свиней (свиноматки, хряки-плідники і поросята до відлучення)	Поросята відлучені Приріст живої маси	1 голова 1 ц
Свині на вирощуванні	Приріст живої маси, жива маса	«
Свині на відгодівлі	Те саме	«
4. Вівчарство (козівництво), роздільно-тонкорунне, напівтонкорунне, напів-грубошерсте, грубошерсте		
Основне стадо овець (вівцематки з ягнятами до відлучення, барани-плідники, барани-пробники, валухи)	Ягнята на час відлучення	1 голова
Вівці на вирощуванні і відгодівлі	Вовна, пух, молоко Приріст живої маси, вовна	1 ц «
5. Вівчарство каракульське і смушкове		
Основне стадо (вівцематки з ягнятами до відлучення, барани-плідники, барани-пробники, валухи)	Приплід Вовна, приріст живої маси	1 голова 1 ц
Вівці на вирощуванні і відгодівлі	Приріст живої маси, вовна	«
6. Птахівництво		
Доросле стадо	Яйця	1 тис. шт.
Молодняк на вирощуванні	Приріст живої маси	1 ц.
7. Інкубація		
Інкубація яєць	Добовий молодняк	1 тис. голів
8. Конярство		
Основне стадо	Приплід Молоко Робота коней	1 голова 1 ц 1 робочий день
Молодняк на вирощуванні	Приріст	1 кормо-день

Об'єкт планування та обліку виробничих витрат	Об'єкти калькулювання продукції	Одиниця калькулювання
9. Кролівництво і звірівництво		
Основне стадо Молодняк різного віку	Діловий молодняк Приріст живої маси Приріст	1 голова 1 центнер 1 тис. кормо- днів
10. Рибицтво, бджільництво, шовківництво, птучне осіменіння тварин і птиці		
Рибицтво	Мальки Цьоголітки, річники, ремонтний молодняк, риба	1 тис. шт. 1 ц
Бджільництво (розплідне, медове, запилувально-медове, запи- лувальне)	Неплідна матка, матка плідна, пакети із бджо- лами (рої), стільники бджолині Мед, віск бджолиний Прополіс Рій Отрута бджолина (сирець), пилок квітковий, маточне молоко Стільникова рамка Запилення культур Кокони туютового шовко- пряда, грена Сперма	1 шт. 1 ц 1 кг 1 шт. 1 г 1 шт. 1 га 1 кг 1 мл
Шовківництво	Кокони туютового шовко- пряда, грена	1 шт. 1 га 1 кг
Одержання сперми (за видами тварин)	Сперма	1 мл
III. ПІДСОБНІ (ПРОМИСЛОВІ) ВИРОБНИЦТВА З ПЕРЕРОБКИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОЇ ПРОДУКЦІЇ		
Виробництво комбікормів	Комбікорм, кормові су- міші, кормові добавки, гранули, брикети	1 ц
Переробка зерна	Борошно, крупа, дроб- лене зерно, дерть	«
Первинна обробка льону і луб'яних культур Переробка овочів, фруктів і картоплі	Треста, коноплі, волокно Консерви Швидкозаморожена, засолена, заквашена продукція, сушена картопля, овочі, сухо- фрукти, Соки	« 1 тис. ум. банок 1 ц 1 тис. ум. банок
Переробка олійних культур	Спирт Олія, шрот, макуха	1 дкл 1 ц

Об'єкт планування та обліку виробничих витрат	Об'єкти калькулювання продукції	Одиниця калькулювання
Виноробне виробництво	Виноматеріал, сокоматеріал, вино, коньяк, вакуум-сусло, сік, спирт	1 дкл
Забій худоби і птиці, кролів тощо	М'ясо, субпродукти	1 ц
Переробка молока	Шкури, шкурки, смушки	1 шт.
	Пір'я	1 кг
	Молочна продукція (в перерахунку на молоко), вершки, сметана, масло, склотини, сир, відвійки	1 т
Утилізація відходів	Перо, пух (у перерахунку на 12 % вологості)	1 ц
Виробництво вітамінно-трав'яного борошна	М'ясо-кісткове борошно	«
	Трав'яне борошно, сінне борошно	«
IV. ДОПОМІЖНІ ВИРОБНИЦТВА		
Ремонтна майстерня	Відремонтований об'єкт, виріб	1 шт. (замовлення)
Автомобільний транспорт	Обсяг роботи	10 т-км, 1 машино-день, 1 машино-година
Жива тяглова сила	Робочий день	1 робочий день коней
Електропостачання	Електроенергія	10 кВт•год.
Теплопостачання	Теплоенергія	10 Гкал
Водопостачання	Вода	1 м ³
Газопостачання	Газ	«
Холодильні установки	Газ скраплений	1 кг
	Послуги з охолодження	1 центнеро-день
V. ВИТРАТИ НА УТРИМАННЯ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЮ МАШИН І ОБЛАДНАННЯ		
Утримання і використання машинно-тракторного парку	Обсяг роботи	1 ум. га
Утримання і експлуатація комбайнів та інших самохідних машин	Зібрана площа	1 фіз. га
Поточний ремонт будівель і споруд	Об'єкт ремонту	1 об'єкт

Оцінка побічної продукції сільськогосподарських підприємств

Види побічної продукції та одиниця калькулювання	Методика оцінки побічної продукції
Солома і полова зернових та зернобобових культур, кукурудзиння, соняшничиння, соломка насінників буряків, солома сіяних трав (центнер)	Нормативні витрати на збирання, транспортування та скиртування соломи, кукурудзиння, соняшничиння стосовно кількості продукції, що використана або буде використана підприємством
Гичка цукрових і кормових буряків (центнер)	Нормативні витрати на збирання та транспортування гички з поля до пункту використання
Цукрові буряки, забраковані при кагатуванні та розкритті кагатів (центнер)	За собівартістю коренів кормових буряків (з урахуванням якості)
Насіння льону і конопель (центнер)	Нормативні витрати на підготовку і обмолот стебел, транспортування та оброблення насіння
Дрібна і пошкоджена картопля та овочі, використані для годівлі тварин (центнер)	За собівартістю коренів кормових буряків (з урахуванням якості)
Мед від бджолосімей, які використовувалися для опилення культур в теплицях (центнер)	За реалізаційними цінами на момент обчислення собівартості
Відходи, одержані на збиранні насіння баштанних та овочевих культур (центнер)	За реалізаційними цінами, а у разі згодовування тваринам — за цінами на корені кормових буряків
Падалиця (центнер)	За реалізаційними цінами чи цінами їх використання
Живці, відсадки, вуси, паростки (1 тис. шт.)	За цінами можливої реалізації
Гній (тонна)	Вартість підстилки та нормативно-розрахункові витрати, які включають амортизацію та поточний ремонт пристроїв для видалення гною з тваринницьких приміщень, витрати на зберігання гною та сечі в гноєсховищах
Вовна-линька (центнер), пух (центнер), перо (центнер), міражні яйця (штук), м'ясо півників яєчних курей, забитих в добовому віці, і м'ясо забитих звірів (центнер), шкури загиблих тварин (штук), молоко овець (центнер), шкаралупа (при інкубації, кілограм), гренажні кокони, з яких не вийшли метелики (центнер)	За реалізаційними цінами чи цінами їх використання
Вартість робіт, виконаних племінними кіньми та молодняком коней (коне-день)	За собівартістю коне-днів робочих коней
Пташиний послід (центнер)	Нормативно-розрахункові витрати на видалення посліду з приміщень та його сушіння і зберігання, вартість тари
Відходи, що використовуються в промислових виробництвах і промислах	За реалізаційними цінами або цінами їх можливого використання (допускається використання цін на аналогічні продукти на м'ясокомбінатах, молоко- і сирзаводах, птахозабійних підприємствах тощо). Відходи, що не використовуються, не оцінюються

Коефіцієнти перерахунку ціЛЬНОМОЛОЧНОЇ продукції у молоко

Продукція	Коефіцієнт
Молоко пастеризоване (в бідонах, пакетах, пляшках), стерилізоване, вітамінізоване, дієтичні продукти (кефір, ацидофілін), кисле молоко, кефір дитячий та інші молочні продукти жирністю 3,2 %, кефір фруктовий жирністю 2,5 % і 1 %, кисломолочні напої з плодово-ягідними наповнювачами, молоко пастеризоване жирністю 1,5 %, пряжене і стерилізоване жирністю 1 %, кефір таллінський, молоко білкове та ряжанка жирністю 1 %, йогурт і кумис з коров'ячого молока жирністю 1,5 %	1,0
Молоко пастеризоване, топлене й дитяча паста жирністю 6 %	2,0
Молоко пряжене, ряжанка, ацидофільна паста і кисле молоко мечниківське жирністю 4 %	1,3
Молоко пастеризоване і стерилізоване жирністю 3,5 %, віталакт жирністю 3,6 %	1,1
Молоко пастеризоване, кефір, ряжанка, ацидофілін, кисле молоко жирністю 2,5 %	0,8
Кефір жирністю 1 %	0,5
Ацидофільна паста і «Столична» жирністю 8 %	2,5
Молочно-білкова паста «Здоров'я» жирністю 5 %	1,6
Вершки: жирністю 35 %	10,0
жирністю 8 %	2,5
дитячі	2,85
Сметана: жирністю 30 %	8,5
жирністю 25 %	7,1
жирністю 15 %	4,5
Вершки і сметана жирністю 20 %	5,7
Вершковий напій, вершки і сметана жирністю 10 %	2,85
Сир: жирністю 18 %	6,8
дитячий жирністю 15 %	5,8
м'який дієтичний та з плодово-ягідними наповнювачами жирністю 11 %	4,2
жирністю 4 %	1,7
«Селянський» жирністю 5 %	3,2
столовий жирністю 2 %	0,8
«Домашній» жирністю 4 %	5,0
Сирки жирні з наповнювачами, сиркова маса солодка	3,7
Сирки дитячі, торти сиркові	4,6
Сирки і сиркова маса напівжирні з наповнювачами	2,8
Сиркова маса і сирки солодкі солоні	5,4
Сирки в шоколаді жирністю 5 %	2,5
Паста сиркова солодка	8,0
Креми сиркові: жирністю 18 %	4,8
жирністю 12 %	4,1
жирністю 5 %	1,4
Тісто: для сирників домашніх	5,2
для вареників лінивих домашніх	5,1
Крем молочний жирністю 2,6 % і пудинг молочний	1,0

**Коефіцієнти перерахунку нежирної молочної продукції
в знежирене молоко**

Продукція	Коефіцієнт
Молоко пастеризоване, кефір, кисле молоко, кефір фруктовий, ацидофілін, напої з маслянки і нежирні	1,0
Молоко нежирне пряжене, кисломолочний напій «Молодість»	1,5
Сир: нежирний	7,5
м'який дієтичний нежирний	10,0
Сиркові вироби нежирні	7,14
Білок молочний харчовий	10,7

**Норми виробітку, коефіцієнти перерахунку фізичних тракторів
в еталонні на оранці в еталонних умовах та норми витрат пального**

Марка	Виробіток умовних еталонних гектарів		Витрати пального на 1 ум.ег.га, кг
	за 1 год (коефіцієнт перерахунку фізичних тракторів в еталонні)	за 7-годинну зміну	
T-130	1,76	12,3	11,1
T-150	1,65	11,6	14,1
T-130Б	1,54	10,8	11,9
T-4А	1,45	10,2	13,6
T-100М	1,34	9,4	12,1
ДТ-785М	1,1	7,7	12,6
ДТ-75	1,03	7,2	12,9
T-74	1,0	7,0	10,6
T-70С	0,9	6,3	13,2
ДТ-54А	0,86	6,0	9,3
T-54В	0,69	4,8	9,5
K-701М	3,0	21,0	14,8
K-701	2,7	18,9	14,8
K-700А	2,2	15,4	14,8
K-700	2,1	14,7	14,8
T-150К	1,50	10,5	14,9
МТЗ-102	0,89	6,3	17,3
МТЗ-100	0,87	6,1	17,3
МТЗ-82	0,73	5,1	17,7
МТЗ-80	0,7	4,9	17,7
ЮМЗ-6Л	0,6	4,2	14,5
МТЗ-52	0,58	4,1	11,8
МТЗ-50	0,55	3,9	12,4
T-40АМ	0,54	3,8	10,5

Марка	Виробіток умовних еталонних гектарів		Витрати пального на 1 ум.ет.га, кг
	за 1 год (коефіцієнт перерахунку фізичних тракторів в еталонні)	за 7-годинну зміну	
T-40M	0,53	3,7	10,8
T-40A	0,5	3,5	11,4
T-40	0,48	3,4	10,2
T-25A	0,3	2,1	15,3
T-16M	0,22	1,5	13,2
ХТЗ-16131	2,20	15,4	12,35
ХТЗ-17021, ХТЗ-17121, ХТЗ-17221	2,46	17,22	12,09
ХТЗ-25Ф	0,3	2,1	15,3
«Массей Фергюссон 8940»	1,94	13,58	14,93
«Массей Фергюссон 9240»	2,14	14,98	16,44
«Джон-Дір»	2,53	17,71	11,38
«Валмет 8400»	2,17	15,19	12,88

Додаток 12

Продуктивність агрегатів

1. На оранці ґрунту

Пор. №	Склад агрегату	Продуктивність агрегату	
		га/год	га/зміну
а) на глибину 23 – 25 см			
1	Джон-Дір-8400, з плугом Джон-Дір	2,3	16,1
2	Джон-Дір, ПП-8-35	2,25	15,75
3	Джон-Дір, ПЛН-8-35	1,95	13,65
4	ХТЗ-17021, ПЛН-5-35	1,11	7,8
5	ХТЗ-17021, ПНЯ-4-40	1,03	7,2
6	ХТЗ-16131, ПЛН-5-35	1,09	7,6
7	ХТЗ-16131, ПНЯ-4-40	1,0	7,0
8	T-150, ПЛН-5-35	0,93	6,5
9	T-150, ПНЯ-4-40	0,90	6,3
10	ПМЗ-8080, ПЛН-3-35	0,50	3,5
б) на глибину 20 – 22 см			
1	Джон-Дір-8400, з плугом Джон-Дір	2,6	18,2
2	Джон-Дір, ПП-8-35	2,5	17,5
3	Джон-Дір, ПЛН-8-35	2,3	16,1
4	ХТЗ-17021, ПЛН-5-35	1,3	9,1
5	ХТЗ-17021, ПНЯ-4-40	1,2	8,4
6	ХТЗ-16131, ПЛН-5-35	1,3	9,1
7	ХТЗ-16131, ПНЯ-4-40	1,2	8,4
8	T-150, ПЛН-5-35	1,1	7,7
9	T-150, ПНЯ-4-40	1,0	7,0
10	ПМЗ-8080, ПЛН-3-35	0,6	4,2

2. На збиранні врожаю

а) зернових

Пор. №	Агрегат	Намолот зерна, т		Продуктивність за годину змінного часу, га, при врожайності, ц/га					
		за годину	за зміну	35	40	45	50	55	60
1	Джон-Дір	8,8	61,6	2,51	2,20	1,96	1,76	1,6	1,47
2	Домінатор	9,3	65,1	2,66	2,33	2,07	1,86	1,69	1,09
3	Кейс	7,8	54,6	2,23	1,95	1,73	1,56	1,42	1,30
4	Славутич	8,2	57,4	2,34	2,05	1,82	1,64	1,49	1,37
5	Лан	8,1	56,7	2,31	2,02	1,80	1,62	1,47	1,35
6	Дон-1500	6,8	47,6	1,94	1,70	1,51	1,36	1,24	1,13

б) кукурудзи

Пор. №	Агрегат	Намолот зерна, т		Продуктивність за годину змінного часу, га, при врожайності, ц/га				
		за годину	за зміну	40	50	60	70	80
1	Джон-Дір	8,3	58,1	2,08	1,66	1,38	1,19	1,04
2	Домінатор	8,8	61,6	2,20	1,76	1,47	1,26	1,10
3	Кейс	7,4	51,8	1,85	1,48	1,23	1,06	0,93
4	Славутич	7,8	54,6	1,95	1,56	1,30	1,11	0,98
5	Лан	7,7	53,9	1,93	1,54	1,28	1,10	0,96
6	Дон-1500	6,4	44,8	1,60	1,28	1,07	0,91	0,80
7	КСКУ-6	7,3	51,1	1,52	1,46	1,38	1,32	1,24

в) соняшнику

Пор. №	Агрегат	Намолот зерна, т		Продуктивність за годину змінного часу, га, при врожайності, ц/га						
		за годину	за зміну	12	14	16	18	20	22	24
1	Джон-Дір	6,2	42,4	5,2	4,4	3,9	3,4	3,1	2,8	2,6
2	Домінатор	6,5	45,5	5,4	4,6	4,1	3,6	3,3	3,0	2,7
3	Кейс	5,5	38,5	4,6	3,9	3,4	3,1	2,8	2,5	2,3
4	Славутич	5,7	39,9	4,8	4,1	3,6	3,2	2,9	2,6	2,4
5	Лан	5,7	39,9	4,8	4,1	3,6	3,2	2,9	2,6	2,4
6	Дон-1500	4,8	33,6	4,0	3,4	3,0	2,7	2,4	2,2	2,0

г) кормових культур

Пор. №	Агрегат	Продуктивність, га, за годину змінного часу при врожайності зеленої маси, ц/га			
		95 – 125	125 – 155	155 – 185	понад 185
Підбирання зеленої маси з валків з подрібненням					
1	Е-281	3,1	2,6	2,4	1,7
Скошування трав з подрібненням при врожайності, ц/га					
2	Е-281	100 – 150	150 – 200	200 – 250	понад 250
Збирання кукурудзи і соняшника на силос					
3	Е-281	2,8	2,3	2,1	1,5
Скошування трав з плющінням при врожайності, ц/га					
4	Е-304	3,4	2,8	2,6	1,8
Скошування трав на сіно					
5	ПМЗ-8080 з КРН-2,1	до 100	100 – 150	150 – 200	понад 200
		до 25	25 – 50	понад 50	—
		1,6	1,5	1,4	—

Додаток 13

**Орієнтовна потреба та завантаження
сільськогосподарських машин**

Пор. №	Найменування та марка машини	Потреба на 10 000 га, шт.	Орієнтовне сезонне завантаження		
			днів	змін	годин
Трактори:					
Всього					
1	Джон-Дір 8400	23 – 27	220	330	2310
2	Кейс		220	330	2310
3	Магnum-8940	12 – 14	220	330	2310
4	ХТЗ-17021		200	300	2100
5	ХТЗ-17221		200	300	2100
6	ХТЗ-16131		200	300	2100
7	ХТЗ-121		200	300	2100
8	Т-150Г		200	300	2100
9	Т-150К		220	330	2310
10	ПМЗ-8071	11 – 13	230	345	2415
11	ПМЗ-8073		230	345	2415
12	ПМЗ-8271		230	345	2415
13	ПМЗ-8080		230	345	2415
14	ПМЗ-8280		230	345	2415
15	ЮМЗ-6АКЛ		230	345	2415
Плуги:					
16	Джон-Дір	20 – 24	90	180	1260
17	Магnum		90	180	1260
18	ПП-8-35		90	180	1260
19	ПНО-8		90	180	1260
20	ПЛН-8-35		90	180	1260
21	ПНЯ-4-40		90	180	1260
22	ПЛН-5-35		90	180	1260
23	ПЛН-3-35		90	180	1260

Пор. №	Найменування та марка машини	Потреба на 10 000 га, шт.	Орієнтовне сезонне завантаження		
			днів	змін	годин
	Комбіновані ґрунтообробні агрегати:				
24	КАПШ-6		50	100	700
25	АКП-5		50	100	700
26	АКГМ-7,2	10	50	100	700
27	АКГМ-3,6		50	100	700
28	Європак-2000		50	100	700
	Ґрунторозпушувач:				
29	ГРН-3,9	3	40	80	560
	Дискові борони:				
30	БДТ-7		40	80	560
31	Джон-Дір		40	80	560
32	ТДБМ-6,3 Містраль		40	80	560
33	БДВ-6,2	10	40	80	560
34	БДП-6,3		40	80	560
35	БДВ-6		40	80	560
36	БДВ-3		40	80	560
37	БДН-2,6		40	80	560
	Борони:				
38	БЗСС-1,0	160	25	50	350
	Культиватори:				
39	ККП-3,7		50	100	700
40	ККН-3,6	12 – 15	50	100	700
41	КПСН-4		50	100	700
42	КПСН-4		50	100	700
	Сівалки зернові:				
43	Джон-Дір		20	30	210
44	Кейс-5400		20	30	210
45	СКК-8,5		20	30	210
46	Магістраль-6000	15 – 19	20	30	210
47	Магістраль-4000		20	30	210
48	Клен СЗ-5,4		20	30	210
49	СЗ 5,4		20	30	210
50	СЗ-3,6		20	30	210
51	СЗТ-3,6		20	30	210
	Сівалки кукурудзяні				
52	Джон-Дір		20	30	210
53	Кейс-955		20	30	210
54	Орізон СУ-12	16 – 20	20	30	210
55	СУПН-8		20	30	210
56	СУПН-8-01		20	30	210
57	СУПН-6		20	30	210
	Сівалки бурякові:				
58	Орізон СУ-12		10	15	105
59	УПС-12	40 – 45	10	15	105
60	ОПС-12		10	15	105
	Сівалки овочеві:				
61	СО-4,2-02	22 – 25	20	30	210

Пор. №	Найменування та марка машини	Потреба на 10 000 га, шт.	Орієнтовне сезонне завантаження		
			днів	змін	годин
	Міжрядні культиватори				
62	ПРН-5,6	30 – 33	30	45	315
63	КРН-5,4		30	45	315
64	КРН-4,2		30	45	315
	Обприскувачі:				
65	ОПП-2000	3 – 4	40	40	280
66	ОП-2000		40	40	280
67	ОП-2000-2-16		40	40	280
	Зернозбиральні комбайни:				
68	Джон-Дір	16 – 18	40	80	560
69	Домінатор	16 – 18	40	80	560
70	Кейс	17 – 19	40	80	560
71	Лан	17 – 19	40	80	560
72	КЗСР-9 «Славутич»	17 – 19	40	60	420
73	Дон-1500	17 – 19	40	60	420
74	Жатка ЖВП-4	22 – 26	10	60	420
	Комбайни кукурудзозбиральні:				
75	КСКУ-6 Херсонєць-200	35 – 40	30	45	315
	Кормозбиральні машини:				
76	Е-281 Марал-125	20 – 25	30	45	315
77	Е-304	10 – 12	30	45	315
	Косарки				
78	КРН-2,1	20 – 25	30	45	315
	Преспідбирачі				
79	ППР-1,6	13 – 15	25	38	266
	Розкидачі органічних добрив				
80	МТО-6	12 – 16	50	75	525
	Розкидачі мінеральних добрив				
81	МВД-900		40	60	420
	Зчіпки				
82	СГ-21	5 – 6	40	60	420
83	СП-11	10 – 12	40	60	420
	Вантажні автомобілі				
84	КРАЗ-65101	10 – 15	240	360	2520
85	Бензовоз	2 – 3	220	330	2310
86	Паливозаправник	2 – 3	220	330	2310
87	Машина технічної допомоги	2	200	300	2100
88	Автобус	3 – 4	180	270	1890
	Причепи тракторні:				
89	ГПТС-6	10 – 12	80	120	840
90	ГПТС-4	9 – 11	80	120	840
	Легкові автомобілі	3 – 5	250	375	2625

Примітка. Потреба в технічних засобах визначена на обслуговування 10 000 га відповідної площі обробітку.

**Нормативи середньорічної потреби у вантажних автомобілях
для перевезення сільськогосподарських вантажів
по зонах України в тритонному обчисленні
на 1000 га ріллі, шт.¹**

Область	Сільське господарство в цілому	Область	Сільське господарство в цілому
Степ — всього	18,4	Сумська	21,3
<i>В тому числі:</i>		Тернопільська	25,8
Дніпропетровська	16,5	Харківська	17,4
Донецька	17,1	Хмельницька	22,1
Запорізька	15,1	Черкаська	25,0
Кіровоградська	17,3	Чернівецька	31,0
АР Крим	28,8	Полісся — всього	27,3
Луганська	16,6	<i>В тому числі:</i>	
Миколаївська	18,3	Волинська	28,5
Одеська	19,4	Житомирська	24,0
Херсонська	18,2	Закарпатська	53,8
Лісостеп — всього	23,3	Івано-Франківська	35,6
<i>В тому числі:</i>		Львівська	29,2
Вінницька	21,3	Рівненська	31,5
Київська	27,9	Чернігівська	21,2
Полтавська	18,3	В середньому по Україні	21,3
		ні	

¹ Справочник по планированию в агропромышленном комплексе / В.Д. Гревцов, С.С. Копнин, Б.Ф. Беспалый и др.; Под ред. В.Д. Гревцова. — К.: Урожай, 1991. — С.424.

**Наближена структура парку вантажних автомобілів
у сільськогосподарських підприємствах України, %¹**

Автомобілі	Степ		Лісостеп		Полісся	
	в фізичних одиницях	за вантажопідйомністю	в фізичних одиницях	за вантажопідйомністю	в фізичних одиницях	за вантажопідйомністю
Бортові — всього	34,9	31,5	34,1	30,2	33,3	29,9
Із них вантажопідйомністю, т:						
0,8–1 (УАЗ-451Д, -452Д)	4,5	0,9	4,8	1,0	5,8	1,2
2–3,4(ГАЗ-66, -52, -53-27)	8,5	4,5	7,3	4,0	6,7	4,1
4–6 (ГАЗ-53А, ЗІЛ-130 та ін.)	17,4	18,1	18,0	18,0	18,1	19,2
7-8 і більше (КамАЗ-5320 та ін.)	4,5	8,0	4,0	7,2	2,8	5,4
Самоскиди — всього						
Із них вантажопідйомністю, т						
2,25–3,2 (САЗ-3503, -3502 та ін.)	4,5	2,5	5,1	3,0	6,6	3,9
3,5–6 (ГАЗ-САЗ-3507, ЗІЛ-ММЗ-555, та ін.)	36,4	35,8	36,9	37,9	39,2	41,2
7–10 (КамАЗ-55102, -5511 та ін.)	4,8	9,0	4,5	8,5	4,9	9,1
Сідельні потяги	4,5	8,7	4,1	8,3	3,8	8,1
Спеціалізовані (автоцистерни для перевезення води, молока, нафтопродуктів, автофургони, авторефрижератори та ін.)	14,9	12,5	14,3	12,1	12,2	7,8
РАЗОМ	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

¹ Справочник по планированию в агропромышленном комплексе. — К.: Урожай, 1991. — С. 244.

**Нормативи потреби в автомобілях і причепах на 1000 га ріллі
і багаторічних насаджень¹**

Марка, тип машини	Кількість		Марка, тип машини	Кількість	
	штук	авто- тон		штук	авто- тон
1	2	3	1	2	3
Бортові:			ГАЗ-66	0,01	0,02
КамАЗ-5320	0,68	5,44	Разом	0,51	2,45
ГАЗ-53Л, ГАЗ-4301	2,5	10,0	Автоцистерни для		
ЗІЛ-131, ЗІЛ-157К	0,24	0,83	перевезення молока:		
ЗІЛ-4331, ЗІЛ-4311	0,65	3,90	КамАЗ-5410	0,04	0,48
ГАЗ-5205	0,50	1,25	ЗІЛ-130В, КАЗ-4430	0,36	2,52
УАЗ-451М, УАЗ-			ГАЗ-53А	0,23	0,81
451Д, УАЗ-452Д	0,18	0,16	ГАЗ-52-04	0,04	0,08
ГАЗ-66-01, ГАЗ-66-02	0,12	0,24	ГАЗ-66	0,01	0,02
Разом	4,87	21,82	Разом	0,68	3,91
Самоскиди:			Автоцистерни для		
КамАЗ-55102	1,03	7,21	перевезення води:		
ЗИЛ-ММЗ-			КамАЗ-53201	0,01	0,08
54В, ЗМЛ-					
ММЗ-4506	0,80	4,40	ЗІЛ-130В	0,01	0,06
ЗІЛ-ММЗ-555, ЗІЛ-			ГАЗ-66	0,02	0,03
ММЗ-450В	0,20	1,04	ГАЗ-53А	0,18	0,63
«Урал»-5557	0,56	3,92	Разом	0,22	0,80
ГАЗ-53Б на шасі			Автоцистерни-розки-		
ГАЗ-4301	2,95	10,32	дачі пилоподібних		
КАЗ-ММЗ-4502	0,10	0,50	вапняних матеріалів:		
ЗІЛ-ММЗ-4502	0,10	0,50	КамАЗ-5410	0,01	0,17
КамАЗ-5511	0,22	2,09	ЗІЛ-130В	0,02	0,15
Разом	6,50	33,00	Разом	0,03	0,32
Спеціалізовані			Сідельні потяги:		
Автоцистерни	1,75	9,87	ЗІЛ-4331, ЗІЛ-4421,		
Автофургони	0,34	3,33	ЗІЛ-130В	0,25	2,12
Авторефрижератори	0,05	0,35	КАЗ-608В, КАЗ-4440	0,38	3,04
Разом	2,14	13,55	КамАЗ-5410, МАЗ-		
Автоцистерни для			5432, МАЗ-6422	0,17	1,67
перевезення нафто-			Разом	0,80	6,83
продуктів:			Автокормовози для		
КамАЗ-532П	0,10	0,75	сипких кормів, разом	0,20	1,66
ЗІЛ-130В	0,15	0,82	Автоцементовози,		
ГАЗ-3302	0,01	0,02	разом	0,03	0,31

¹ Справочник по планированию в агропромышленном комплексе. — К.: Урожай, 1991. — С.209 — 210.

**Базові лінійні норми витрат палива
для автомобілів загального призначення**

Модель (модифікація) автомобіля	Базова лінійна норма Нs, л/100 км
Легкові автомобілі:	
ВАЗ-2121, 21211	12,0
ВАЗ-2121 «Нива» D	8,2д
ВАЗ-21213 «Тайга»	12,4
ГАЗ-24-10 (з ДВЗ-402,-402.10)	13,0
ГАЗ-24-12,-24-13 (з ДВЗ ЗМЗ-402,-402.10)	13,8
ГАЗ-24-14	13,5
ГАЗ-24-60	13,0
ГЖ-2125,-21251	10,0
Москвич-412,-412ИПЭ,-412ИЭ,-412П,-412ПО,-412Э,-412Ю	10,0
Москвич-2140,-21401,-21403,-21406	10,0
Москвич-2141,-21412	10,0
ЛуАЗ-969А,-969М	12,0
УАЗ-315100,-315101,-31512-01,-315201	16,0
Автобуси:	
ПАЗ-3201,-3201С,-320101	36,0
РАФ-2203,-220301	15,8
УАЗ-452А,-452АС,-452В	17,8
ГАЗ-221400 «Газель»	19,8
Вантажні бортові автомобілі:	
ГАЗ-53,-53А	25,0
ГАЗ-53-07	37,0знг
ГАЗ-53-12,-53-12-016,-53-12А	25,0
ГАЗ-53-19	37,0знг
ГАЗ-53-27	25,5спг (25,0)
ЗІЛ-130,-130А1,-130Г,-130ГУ,-130С,-130Г6,-130У-76,-130ГУ-76,-130С-76	31,0
ЗІЛ-43317 (з ДВЗ КамАЗ-740)	27,0д
КамАЗ-5320 (з передаточним числом головної передачі 6,53)	25,0д
КамАЗ-53202,-53212,-53213 (з передаточним числом ГП 6,53)	25,5д
КрАЗ-255Б,-255Б1	42,0д
КрАЗ-257,-257Б1,-257БС,-257С	38,0д
КрАЗ-260,-260Б1,-260М	42,5д
МАЗ-500,-500А,-500АС,-500АТ,-500В	23,0д
УАЗ-452,-452Д,-452ДМ	16,0
ГАЗ-3302,-33021 «Газель»	16,4
ЗІЛ-5301АО	20,2д16,2
Самоскиди:	
ГАЗ-САЗ-4509 (з ДВЗ ГАЗ-542,6230 куб.см)	20,7д
ГАЗ-САЗ-53Б	28,0
ГАЗ-93,-93А,-93Э,-93Б,-93В	23,0
ГАЗ-САЗ-2500,-3507,-3508	28,0
ГАЗ-САЗ-3509	27спг (28,0)
ГАЗ-САЗ-35101	28,0
ЗІЛ-ММЗ-554,-55413,-554М	37,0
ЗІЛ-ММЗ-555,-555А,-555Г,-555ГА,-555К,-555Н,-555Э,-555-76,-555-80	37,0
КамАЗ-55102 (з ДВЗ ЯМЗ-238)	35,0д
КамАЗ-55111 (з передаточним числом ГП-6,53)	36,5д
МАЗ-510,-510Б,-510В,-510Г	28,0д
САЗ-3502	28,0

**Тарифні ставки добровільного страхування майна
сільськогосподарських підприємств (с.-г. культури), %**

Область	Озимі зернові	Ярі зернові, зернобобові, соя, соняшник, інші технічні культури	Кормові культури	Овочі відкритого ґрунту, баштани продовольчі, насінники	Цукрові буряки	Картопля	Сади, ягідники, виноград та інші насадження	Тютюн, махорка	Льон і конопі	Кориандр, рицина, м'ята	Розсадники, інші с.-г. культури	Культури захищеного ґрунту
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Вінницька	11,5	15,0	12,0	25,0	15,0	15,0	25,0			19,0	15,0	10,0
Волинська	10,0	10,0	9,5	23,0	12,5	15,0	25,0				6,5	13,0
Дніпропетровська	10,0	11,0	13,0	20,0	8,5	13,0	25,0		21,0		7,5	7,0
Донецька	10,0	11,0	13,0	20,0	8,5	15,0	25,0				8,0	7,0
Житомирська	10,0	14,0	16,0	25,0	15,0	16,0	20,5		25,0		13,0	7,0
Закарпатська	10,5	15,0	18,0	20,0		15,0	25,0	16,0			6,5	10,0
Запорізька	9,5	14,0	13,0	25,0		17,0	22,0		10,5	19,0	6,5	7,0
Івано-Франківська	9,0	15,0	15,0	25,0	7,0	16,0	25,0		12,0			9,0
Київська	10,0	9,5	15,0	25,0	9,0	17,0	20,5		11,5	25,0	10,0	7,0
Кіровоградська	10,5	12,5	15,0	25,0	9,0	15,5	25,0			25,0	10,0	7,0
АР Крим	9,5	10,0	10,0	15,0	14,5	16,0	22,0	10,0	25,0	10,5	10,0	7,0
Луганська	14,0	9,0	11,5	20,0		20,0	25,0				7,5	7,0
Львівська	9,0	9,5	13,0	20,0	9,0	16,5	20,0		25,0		11,5	7,0
Миколаївська	11,5	10,5	14,0	25,0	9,0	16,0	20,0			10,0	7,0	7,0
Одеська	11,5	13,5	20,0	20,0	15,0	20,0	20,0			25,0	10,5	10,0
Полтавська	11,5	9,5	13,0	25,0	9,5	20,0	25,0			25,0	6,5	8,5
Рівненська	10,5	13,0	13,0	21,0	10,0	20,0	20,0		22,5	10,0	10,5	7,0
Сумська	10,5	12,0	11,0	20,0	10,0	17,5	21,5		16,0	10,0	6,5	7,0
Тернопільська	10,0	15,0	11,0	25,0	10,5	18,5	25,0	16,0			7,5	7,0
Харківська	11,5	10,0	12,5	25,0	9,0	16,0	25,0				15,5	8,0
Херсонська	11,5	14,5	10,5	20,0		14,0	20,0			19,0	6,5	7,0
Хмельницька	9,0	12,0	10,0	25,0	9,5	20,0	25,0	16,0		25,0	15,0	7,0
Черкаська	11,5	11,5	10,0	20,0	9,0	17,0	25,0		10,5	10,0	15,0	7,0
Чернівецька	10,5	15,0	14,0	20,0	15,0	20,0	25,0				10,0	7,0
Чернігівська	10,5	12,0	13,0	20,0	9,5	17,0	25,0		10,5	10,0	15,5	7,0
м. Київ												
м. Севастополь	9,5	10,0	10,0	15,0	14,5	16,0	21,5	10,0		10,5	6,5	7,0
Разом	10,0	12,0	13,0	22,0	9,2	16,0	23,2	13,6	17,6	16,5	9,8	7,8

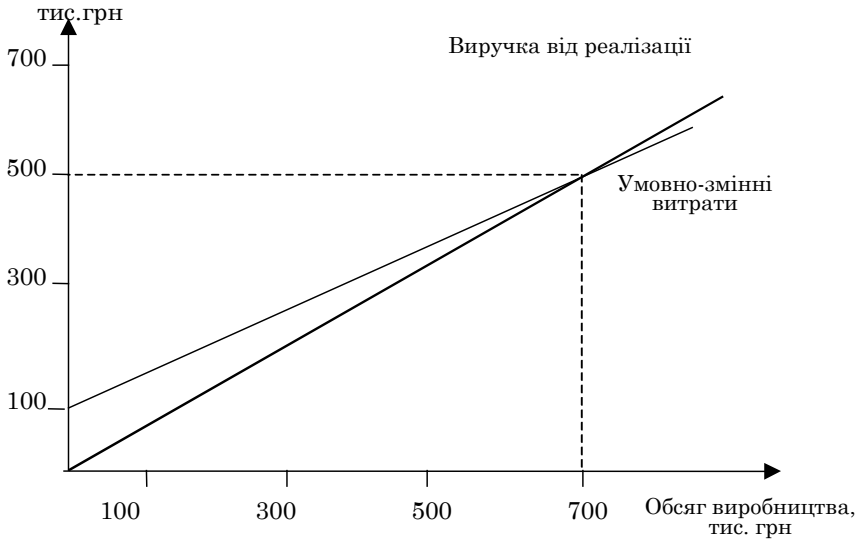
**Тарифні ставки добровільного страхування майна
сільськогосподарських підприємств
(тварини, будівлі, споруди та інше майно), %**

Область	Велика рогата худоба, коні, осли, мули	Птиця, кролі, хутрові звірі	Свині, бджоли	Вівці, кози	Багаторічні насадження	Будівлі, споруди, сировина, матеріали	Транспортні засоби	Знаряддя лову	Рибальські судна
1	14	15	16	17	18	19	20	21	22
Вінницька	2,0	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Волинська	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Дніпропетровська	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Донецька	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Житомирська	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Закарпатська	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Запорізька	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Івано-Франківська	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Київська	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Кіровоградська	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
АР Крим	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Луганська	2,0	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Львівська	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Миколаївська	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Одеська	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Полтавська	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Рівненська	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Сумська	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Тернопільська	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Харківська	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Херсонська	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Хмельницька	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Черкаська	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Чернівецька	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
Чернігівська	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
м. Київ	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5	0,5	3,0	5,0	2,5
м. Севастополь	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5		3,0	5,0	2,5
Разом	2,2	5,0	4,0	3,0	3,5		3,0	5,0	2,5

**Форма бізнес-плану сільськогосподарського підприємства,
рекомендована Міністерством аграрної політики України**

**БІЗНЕС-ПЛАН
розвитку сільськогосподарського підприємства
на _____ рік**

Назва підприємства _____
 Місцезнаходження _____
 (індекс, поштова адреса)
 Індекс _____
 Область _____
 Район _____
 Телефон _____ Факс _____

Розрахунок точки беззбитковості виробництва

З М І С Т

Повна назва підприємства, його юридична форма, реквізити

Меморандум конфіденційності

Резюме

1. Характеристика підприємства

- 1.1. Коротка довідка про історію підприємства
- 1.2. Склад засновників з визначенням їх частки в статутному капіталі (фонді)
- 1.3. Участь у спільній діяльності
- 1.4. Місцезнаходження підприємства
- 1.5. Виробничий напрям (спеціалізація)
- 1.6. Інші види діяльності
- 1.7. Міжгосподарські зв'язки
- 1.8. Організаційна структура (підрозділи) підприємства
- 1.9. Кадровий склад управління підприємством
- 1.10. Фінансово-економічний стан підприємства
- 1.11. Перспективи розвитку підприємства
- 1.12. Внесок підприємства у розвиток регіону (адміністративного району), громадська та соціальна активність

2. Ринкова діяльність

- 2.1. Ринок сільськогосподарської продукції
- 2.2. Ринок послуг
- 2.3. Ринок основних засобів виробництва
- 2.4. Ринок матеріальних ресурсів
- 2.5. Ринок робочої сили

3. План маркетингу

- 3.1. Основні сфери підприємницької діяльності
- 3.2. Імідж підприємства в уявленні споживачів основних видів продукції підприємства
- 3.3. Стратегія (цілі) маркетингової діяльності
- 3.4. Характеристика ринків та каналів збуту продукції (звітний рік)
- 3.5. Визначення ринків збуту продукції на плановий рік
- 3.6. Розрахунок ціни пропозиції і прогнозованої ціни на продукцію підприємства
- 3.7. Витрати на збут
- 3.8. Коротка довідка про маркетингову діяльність підприємства

4. Виробничий план діяльності підприємства

- 4.1. Землекористування (склад і площа земельних угідь)
- 4.2. Розміщення ріллі по сівоzmінах та бонітети ґрунтів
- 4.3. Виробнича програма по рослинництву
- 4.4. Виробнича програма по тваринництву
- 4.5. Виробництво промислової продукції і її реалізація
- 4.6. Допоміжні і обслуговуючі виробництва

5. Основні засоби виробництва

- 5.1. Амортизація основних засобів виробництва
- 5.2. Склад і структура основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення

6. Енергетика

- 6.1. Нормативна потреба, наявність і придбання сільськогосподарської техніки
- 6.2. Обсяг механізованих робіт і потреба у паливі
- 6.3. Використання тракторів, комбайнів та вантажних автомобілів
- 6.4. Нормативна потреба і вартість паливно-мастильних матеріалів
- 6.5. Нормативна потреба в твердому та інших видах палива
- 6.6. Використання електроенергії на виробничі потреби

7. Праця

- 7.1. Баланс трудових ресурсів
- 7.2. Чисельність працівників і річний фонд оплати праці
- 7.3. Співвідношення темпів зростання продуктивності і оплати праці

8. Витрати за елементами

- 8.1. Кошторис витрат на основне виробництво
- 8.2. Нормативна потреба в грошових коштах на придбання сировини і матеріалів та оплату рахунків за роботи і послуги, надані підприємству

9. Фінансовий план

- 9.1. Розрахунок грошових надходжень і результат від реалізації продукції
- 9.2. Циклограма реалізації продукції (робіт та послуг)
- 9.3. Прогноз цін по каналах реалізації та видах продукції
- 9.4. Циклограма надходження грошових коштів від реалізації продукції (робіт, послуг)
- 9.5. Прогноз руху грошових коштів
- 9.6. Розрахунок прибутку, валового і чистого доходу
- 9.7. Нормативна потреба в оборотних коштах та джерела їх покриття
- 9.8. Розрахунок потреби в короткострокових кредитах
- 9.9. Розрахунок витрат на сплату відсотків за банківський кредит
- 9.10. Перелік кредиторів та строки повернення кредитів
- 9.11. Баланс надходжень і витрат коштів

10. Інвестиційна діяльність

- 10.1. Капітальні вкладення
- 10.2. Бюджетні асигнування
- 10.3. Розрахунок потреби в довгострокових кредитах
- 10.4. Розрахунок виплат на сплату відсотків за довгострокові кредити
- 10.5. Перелік кредиторів та строки повернення довгострокових кредитів

11. Ризики підприємства та запобіжні заходи

12. Гарантії партнерам та інвесторам

13. Екологія та безпека виробництва

14. Перелік додатків до бізнес-плану

Висновки і пропозиції

ПОВНА НАЗВА ПІДПРИЄМСТВА
його юридична форма, реквізити

Назва установчого документа _____
Місце реєстрації _____
Дата реєстрації _____
Реєстраційний номер _____
Форма власності _____
Рік заснування підприємства _____
Статутний капітал _____
Юридична адреса _____

Договір, укладений з місцевою адміністрацією _____
(короткий зміст договору)

(підпорядкованість)
Перелік основних видів діяльності _____

Керівник підприємства _____
(Прізвище) (Ім'я) (По-батькові)

Телефон _____ Факс _____
Платіжні реквізити: р/р _____ МФО _____

Дата розробки бізнес-плану _____ 200__ р.

МЕМОРАНДУМ КОНФІДЕНЦІЙНОСТІ

Меморандум конфіденційності складається з метою застереження осіб, які знайомляться з бізнес-планом, про конфіденційність інформації, яка в ньому міститься, застереження, від копіювання всього бізнес-плану або його окремих частин та передачі бізнес-плану третім особам без згоди автора. Крім того, в меморандумі конфіденційності повинна бути вимога про повернення бізнес-плану автору у разі відмови інвестора вкладати кошти у підприємстві.

РЕЗЮМЕ

1. Місія – виробництво та реалізація продукції сільськогосподарського виробництва і продуктів його переробки: _____
2. Методи реалізації місії: _____
3. Головні цілі: _____
4. Канали реалізації продукції: _____
5. Фінансові результати: _____
6. Необхідність залучення інвестицій (кредитів): _____
7. Строки повернення отриманих інвестицій (кредитів): _____
8. Гарантії (застанова): _____

В резюме повинно бути викладено: чим буде займатися Ваше підприємство; канали реалізації продукції, затрати та їх складові; грошова виручка від реалізації продукції; прибуток та рівень рентабельності; необхідність залучення інвестицій (кредитів); розрахунки за отримані інвестиції (кредити); гарантії (застанова).

1. ХАРАКТЕРИСТИКА ПІДПРИЄМСТВА

1.1. Коротка довідка про історію підприємства _____

1.2. Склад засновників з визначенням їх частки в статутному капіталі (фонді) _____

Показники	Фізичні особи		Юридичні особи
	всього	в т.ч. працівники підприємства	
А	1	2	3
Чисельність учасників			
В тому числі тих, що мають:			
земельні паї			
майнові паї			
Земельні паї:			
площа, га			
сума, тис. грн			
Майнові паї (номінальна вартість акцій), тис. грн			
Плата за оренду:			
земельних паїв			
майнових паїв			

1.3. Участь в спільній діяльності _____

Назва та адреса господарського товариства, об'єднання, кооперативу, асоціації; в діяльності яких бере участь підприємство	Внески в статутний капітал (фонд)	
	тис. грн	частка, %
А	1	2

1.4. Місцезнаходження підприємства _____

1.5. Виробничий напрям (спеціалізація) _____

1.6. Інші види діяльності _____

1.7. Міжгосподарські зв'язки (кооперація та інтеграція) і взаємодія з іншими організаційними структурами _____

1.8. Організаційна структура (підрозділи) підприємства _____

Внутрішньогосподарські підрозділи		Філіали і представництва		На самостійному балансі, включаючи дочірні, залежні	
назва	чисельність працівників, чол.	назва	чисельність працівників, чол.	назва	чисельність працівників, чол.
1	2	3	4	5	6

Рис. 1. Організаційна структура підприємства

Рис. 2. Структура управління підприємством

1.9. Кадровий склад управління підприємством _____

Прізвище, ім'я та по-батькові	Рік народження	Посада	Освіта	Досвід роботи
1	2	3	4	5

В сільськогосподарських підприємствах з колективною формою організації виробництва надаються дані щодо кадрового складу правління, ревізійної комісії та виконавчого апарату.

1.10. Фінансово-економічний стан підприємства (основні економічні показники виробничо-фінансової діяльності підприємства за останні три роки)

Показники	Фактично			200__ р.
	__ р.	__ р.	__ р.	
А	1	2	3	4
Середньорічна чисельність працівників, чол.				
В тому числі зайнятих в сільськогосподарському виробництві				
Основні виробничі фонди, тис. грн				
В тому числі сільськогосподарського призначення				
Оборотні засоби, тис. грн				
Валова продукція сільського господарства (у порівнянних цінах 2000 р.), тис. грн				
Валовий дохід, тис. грн				
Річний фонд оплати праці, тис. грн				
Середньорічна оплата праці одного працівника, грн				
Балансовий прибуток, тис. грн				
Рівень рентабельності, %				
Короткострокові зобов'язання, тис. грн				
Довгострокові зобов'язання, тис. грн.				
Коефіцієнт забезпеченості власними коштами				
Коефіцієнт платоспроможності				

1.11. Перспективи розвитку підприємства: _____

1.12. Внесок підприємства у розвиток регіону (адміністративного району), громадська та соціальна активність: _____

2. РИНКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

2.1. Ринок сільськогосподарської продукції

Споживачі	Види продукції	Кількість продукції, ц	В тому числі за кварталами			
			I	II	III	IV
А	1	2	3	4	5	6

2.2. Ринок послуг

Види послуг	Обсяг послуг, що надає підприємство			Обсяг послуг, що надаються підприємству		
	кількість	ціна за одиницю, грн	сума, тис. грн	кількість	ціна за одиницю, грн	сума, тис. грн
А	1	2	3	4	5	6
Всього	х	х		х	х	

2.3. Ринок основних засобів виробництва

Засоби виробництва	Обсяг купівлі			Обсяг продажу		
	кількість, шт.	ціна за одиницю, грн	сума, тис. грн	кількість, шт.	ціна за одиницю, грн	сума, тис. грн
А	1	2	3	4	5	6
1. Трактори (за марками)						
2. Комбайни (за марками)						
3. Сільськогосподарські машини (за видами)						
4. Технологічне обладнання (за видами)						
Всього	х	х		х	х	

2.4. Ринок матеріальних ресурсів

Назва	Обсяг купівлі			Обсяг продажу		
	кількість	ціна за одиницю, грн	сума, тис. грн	кількість	ціна за одиницю, грн.	сума, тис. грн
А	1	2	3	4	5	6
Насіння і посадковий матеріал — всього						
В тому числі:						
Корми — всього						
В тому числі:						
Мінеральні добрива — всього						
В тому числі:						
азотні						
фосфорні						
калійні						
комплексні						
Пестициди — всього						
В тому числі:						
Пальне та мастила						
В тому числі:						
газ тракторний						
дизельне паливо						
бензин						
автол						
дизельне масло						
трансмісійне масло						
веретенне масло						
солідол						
Запасні частини і ремонтно-технічні матеріали						
В тому числі:						
Інші матеріали						
В тому числі:						
Всього	х	х		х	х	

2.5. Ринок робочої сили

2.5.1. Зміна чисельності та професійного складу працівників, чол.

Категорії працівників	Потреба	Наявність на початок року	Збільшення чисельності		Зменшення чисельності		Наявність на кінець року
			всього	в тому числі буде направлено службою зайнятості	всього	в тому числі буде направлено до служби зайнятості	
А	1	2	3	4	5	6	7
Всього							
В тому числі:							

2.5.2. Підготовка та підвищення кваліфікації спеціалістів і працівників

Спеціальність, професія	Підготовка кадрів			Підвищення кваліфікації кадрів		
	кількість, чол.	строки навчання (кількість місяців)	витрати, тис. грн	кількість, чол.	строки навчання (кількість місяців)	витрати, тис. грн
А	1	2	3	4	5	6
За межами господарства						
1. Спеціалісти						
2. Робочі кадри						
В господарстві: (робочі кадри)						

3. ПЛАН МАРКЕТИНГУ

1. Служба маркетингу: _____

1. Загальна стратегія маркетингу: _____

3. Визначення місії (основних цілей) підприємства

3.1. Основні сфери підприємницької діяльності

Сфери діяльності (види продукції чи послуг)	Обсяг, ц	Ринки збуту та потреба їх в продукції		
		оптовий	роздрібний	оптово-роздрібний
А	1	2	3	4
Виробництво				
1. Сільськогосподарська продукція:				
2. Продукти переробки:				
3. Продаж продукції:				
4. Надання послуг:				

3.2. Імідж підприємства в уявленні споживачів основних видів продукції підприємства

Вид продукції	Відгуки (позитивний чи негативний)		
	Ринки		
	оптовий	роздрібний	оптово-роздрібний
А	1	2	3
1. Сільськогосподарська продукція:			
2. Продукція переробки:			
3. Надання послуг:			

3.3. Стратегія (цілі) маркетингової діяльності

Назва стратегії та короткий опис	Результативність (кінцевий результат)	
А	1	
<u>Виробництво</u>		
Підвищення якості продукції рослинництва:		
пшениця озима	вміст клейковини	%
цукровий буряк	цукристість	%
соняшник	олійність	%
Підвищення якості продукції тваринництва:		
молоко	жирність	%
м'ясо: великої рогатої худоби	вища вгодованість	%
<u>Прибуток</u>		
За рахунок впровадження ефективних форм і методів господарювання підвищити рівень рентабельності виробництва до:		
зерно		%
цукровий буряк		%
соняшник		%
молоко		%
м'ясо: великої рогатої худоби		%
свиней		%
Сільськогосподарське виробництво		%
Всього по підприємству		%
<u>Ринок</u>		
Збільшення обсягів продажу продукції:		
зерно	на	%
цукровий буряк	на	%
соняшник	на	%
молоко	на	%
м'ясо: великої рогатої худоби	на	%
свиней	на	%
продукція переробки:		
<u>Інвестори</u>		
Залучити потенційних інвесторів з наступним розрахунком за одержані кредити (грошові кошти, матеріально-технічні ресурси та ін.)		

3.4. Характеристика ринків та каналів збуту продукції (звітний рік)

Вид товару	Канали реалізації	Обсяг продажу		Ціна реалізації за 1 ц, грн	Собівартість 1 ц, грн	Прибуток (+), збиток (-) на 1 ц, грн
		ц	%			
А	Б	1	2	3	4	5
Зерно						
Цукровий буряк						
Соняшник						
Молоко						
М'ясо великої рогатої худоби						
М'ясо свиней						
Борошно						

3.5. Визначення ринків збуту продукції на плановий рік

Назва	Існуючі товари і послуги	Обсяг, ц	Нові товари і послуги	Обсяг, ц
А	Б	1	2	3
Існуючі ринки	Зерно озимої пшениці			
	Цукровий буряк			
	Соняшник			
	Молоко			
	М'ясо: великої рогатої худоби			
	свиней			
	Борошно			
Нові ринки	Зерно озимої пшениці			
	Цукровий буряк			
	Соняшник			
	Молоко			
	М'ясо: великої рогатої худоби			
	свиней			
	Борошно			

3.6. Розрахунок ціни пропозиції і прогнозованої ціни на продукцію підприємства

Вид продукції	Собівартість одиниці продукції, грн		Рівень рентабельності, %		Середня реалізаційна ціна одиниці продукції, грн			Очікуваний прибуток на одиницю продукції, грн
	звіт	план	звіт	план	фактична	прогнозована	пропозиційна	
A	1	2	3	4	5	6	7	8

3.7. Витрати на збут, тис. грн

Назва	Всього	В тому числі по кварталах			
		I	II	III	IV
A	1	2	3	4	5
Витрати на оплату праці					
Відрахування на соціальні заходи					
Реклама					
Організація продажу					
Розповсюдження товару, його розподіл та обслуговування покупців					
Упаковка					
Вартість інформації (комплексного дослідження ринку)					
Інші витрати (пов'язані з проведенням заходів цільового маркетингу та ін.)					
Всього витрат					

3.8. Коротка довідка про маркетингову діяльність підприємства

(В текстовій частині дається детальне описання ринків збуту за видами продукції, визначаються стратегія маркетингової діяльності в сфері виробництва, фінансової діяльності, розширення існуючих і пошуку нових ринків збуту продукції, залучення інвесторів, а також напрями вдосконалення цінової політики підприємства).

---

4. ВИРОБНИЧИЙ ПЛАН ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

4.1. Землекористування (склад і площа земельних угідь)

Пор. №	Назва угідь	Наявність, га	
		на початок року	на кінець року
	А	1	2
1	Загальна площа земель у власності і користуванні — всього		
2	Сільськогосподарські угіддя		
3	В тому числі: рілля		
4	багаторічні насадження		
5	сіножати		
6	пасовища		
7	Площа лісів та інших лісовкритих площ — всього		
8	Ставки і водойми		
9	Інші земельні угіддя		
10	Із загальної площі ріллі: зрошувальної		
11	осушеної		
12	Із загальної площі ріллі передано в оренду		
13	Площа ріллі, яка перебуває в оренді		

Особливі умови землекористування _____

Рис. 3. План землекористування

4.2. Розміщення ріллі за сівозінами та бонітетами ґрунтів¹

Сівозімні	Номер і площа поля, га										Всього, га
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11

4.3. Виробнича програма з рослинництва

4.3.1. Фактичний рівень урожайності основних сільськогосподарських культур, ц/га

Культури	В середньому за 5 попередніх років	Амплітуда коливань		Співвідношення показників урожайності (гр.3 : гр.2)	Звітний рік	
		мінімум	максимум		господарство	с.г. підприємство — конкурент
А	1	2	3	4	5	6

¹ В чисельнику показують площу поля (га), в знаменнику – бонітет ґрунту (балів).

Заходи щодо підвищення врожайності основних сільськогосподарських культур

В перелік заходів включають вибір місця розміщення в сівозміні та попередників, впровадження нових районованих і перспективних сортів (гібридів), освоєння ресурсо- та енергозберігаючих технологій, застосування оптимальних доз внесення органічних та мінеральних добрив, інтегрованих систем захисту рослин від бур'янів, шкідників та хвороб. При плануванні і визначенні ресурсної врожайності рекомендується використовувати метод програмування на основі використання природної родючості (бонітет ґрунтів), кількості і економічної ефективності органічних та мінеральних добрив, а також порівняльної ефективності різних попередників. Для цього можна використовувати таку формулу:

$$Y_p = ЦБ + O_1K_1 + O_2K_2,$$

де Y_p — ресурсна урожайність; $Ц$ — ціна бала; B — бонітет ґрунтів; O_1, O_2 — окупність мінеральних і органічних добрив; K_1, K_2 — кількість внесених мінеральних і органічних добрив. При програмуванні врожайності слід користуватися матеріалами обстеження ґрунтів по господарству.

4.3.2. Виробництво і собівартість продукції рослинництва

Культури	Площа, га	Збір продукції, ц		Собівартість продукції	
		з 1 га	всього	всього, тис. грн	1 ц, грн.
А	1	2	3	4	5
Всього посівів		х	х		х
Чисті і сидеральні пари		х	х	х	х
Всього землі в обробітку		х	х	х	х
Природні сіножаті і пасовища — всього		х	х		
В тому числі: на сіно					
на зелений корм					
Збір побічної продукції:					
Овочівництво закритого ґрунту — всього	м ² , рам	Урожайність з 1 м ² (рами), кг	х		х
В тому числі: овочі					
розсада					
Плодові багаторічні насадження — всього		х	х		х
В тому числі:					
Разом по завершеному виробництву	х	х	х		х
Незавершене виробництво			Площа, га	Витрати	
А			1	всього, тис. грн	на 1 га, грн
Посів озимих зернових культур на зерно — всього				2	3
В тому числі:					
пшениця					
жито					
Посів озимих культур на зелений корм					
Лущення (без оранки зябу)					
Поверхневий і мілкий обробіток					
Оранка зябу					
Оранка чорних парів					
Разом по незавершеному виробництву					
Всього по рослинництву					

4.3.3. Баланс продукції рослинництва, ц

Види продукції	Надходження				Витрати												Очікувана наявність на кінець року
	Наявність на початок року				продаж споживачам	плата за оренду земельних і майнових паїв	на насіння	на корм худобі і птиці		продаж в рахунок оплати праці	нагуроплата (безкоштовно)	на переробку					
	валове виробництво	інші надходження						з початку року до урожаю	від урожаю до кінця року								
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17

4.4. Виробнича програма з тваринництва

4.4.1. Поголів'я худоби і птиці, гол.

Види і групи тварин	Наявність поголів'я		Середньорічне поголів'я
	на початок року	на кінець року	
А	1	2	3

4.4.2. Показники відтворення стада та продуктивності тварин і птиці

Назва	В середньому за 5 попередніх років	Амплітуда коливань		Співвідношення показників	Звітний рік		Плановий рік
		мінімум	максимум		господарство	с.-г. підприємство — конкурент	
А	1	2	3	4	5	6	7

4.4.3. Виробництво продукції, ц

Назва	Обсяг виробництва	Собівартість	
		всього, тис. грн	1 ц, грн
А	1	2	3
Разом	х		х
Реалізація худоби і птиці на забій:			
в живій масі			
в забійній масі		х	х

4.4.4. Розподіл продукції тваринництва, ц

Назва	Виробництво продукції — всього	Інші надходження	Всього до розподілу	Витрати				
				продаж споживачам			на виробничі потреби	інші витрати
А	1	2	3	4	5	6	7	8

4.4.5. Баланс кормів, ц

Назва	Потрібно кормів для худоби і птиці на плановий рік	Наявність кормів на початок року	Надійде кормів		Всього передбачається витрати	Продаж (видача) населенню	Очікувана наявність кормів на кінець планового року
			з урожаю власного виробництва	купівля, надходження (+); продаж, передача (-)			
А	1	2	3	4	5	6	7
Концентровані корми							
В тому числі:							
Соковиті корми							
В тому числі:							
Грубі корми							
В тому числі:							
Зелені корми		х					х
Молоко незбиране		х					х
Відвійки		х					х
ЗНМ	х	х					х
Інші корми тваринного походження	х						
Мінеральні корми							
Всього кормів:							
в перетравному протеїні							
Солома на підстилку і господарські потреби							

4.4.6. Витрати кормів

Види тварин, продукції	Витрачено кормів — всього			В тому числі покупних		Витрати кормів на одиницю продукції, кормових одиниць	
	кормових одиниць, ц	в тому числі концентратів	вартість, тис. грн.	кормових одиниць, ц	вартість, тис. грн	всього	в тому числі концентратів
А	1	2	3	4	5	6	7
Разом						х	х

4.5. Виробництво промислової продукції та її реалізація, т

Назва	Обсяг виробництва	Собівартість продукції		Реалізація продукції	
		всього, тис. грн	одиниці, грн	кількість	на суму, тис. грн
А	1	2	3	4	5
Всього	х		х	х	

4.6. Допоміжні і обслуговуючі виробництва

Назва та одиниця вимірювання	Обсяг продукції (послуг)	Собівартість продукції		Реалізація продукції (послуг)	
		всього, тис. грн	одиниці, грн	кількість	на суму, тис. грн
А	1	2	3	4	5
Всього	×		×	×	

5. Основні засоби виробництва

5.1. Амортизація основних засобів виробництва, тис.грн

Вид основних засобів	Балансова вартість						Середній відсоток амортизаційних відрахувань	Сума амортизаційних відрахувань	
	на початок року (кварталу)	введення в дію		вибуття		на кінець року			
		всього	середньорічне	всього	середньорічне				
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Основні виробничі засоби, які відносяться до основної діяльності (без продуктивної і робочої худоби)									
Основні виробничі засоби інших галузей									
Основні засоби не-виробничого призначення									
Основні засоби, на які амортизація не нараховується (з урахуванням продуктивної худоби)									
Всього									
В тому числі по кварталах:									
I									
II									
III									
IV									
Крім того робоча худоба									

5.2. Склад і структура основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення

Назва	Звітний рік		Плановий рік	
	тис.грн	%	тис.грн	%
А	1	2	3	4
Всього		100,0		100,0

6. ЕНЕРГЕТИКА

6.1. Нормативна потреба, наявність і придбання сільськогосподарської техніки

Назва і марка техніки	Нормативна потреба	Наявність на початок року	Списання та інше вибуття в 200_ р.	Не вистачає	Придбання в 200_ р.	Середньорічна кількість машин в 200_ р.
А	1	2	3	4	5	6
Трактори — всього						
В тому числі:						
Зернозбиральні комбайни — всього						
В тому числі:						
Спеціальні комбайни та інші складні самохідні машини — всього						
В тому числі:						
Сільськогосподарські машини — всього						
В тому числі:						

6.2. Обсяг механізованих робіт і потреба палива

Назва	Обсяг робіт, всього	Із загального обсягу механізованих робіт буде виконано			Потреба в основному пальному	
		машинно-технологічними станціями	іншими організаціями	фізичними особами	на одиницю, кг	всього, ц
А	1	2	3	4	5	6
Виконано робіт:						
Тракторами — всього, ум.ет.га						
В тому числі:						
на польових роботах						
на транспортних роботах						
Комбайнами, фіз.га:						
зернозбиральними						
кукуруддозбиральними						
силосозбиральними						
бурякозбиральними						
картоплезбиральними						
льонозбиральними						
Вантажними автомобілями господарства, тис.т/км:						
з бензиновими двигунами						
з дизельними двигунами						
Крім того залученим автотранспортом, тис.т/км:						
з бензиновими двигунами						
з дизельними двигунами						

Довідково: прями витрати на 1 ум.ет.га _____ грн; по комбайнах на 1 га збиральної площі: зернозбиральних _____ грн.

6.3. Використання тракторів, комбайнів та вантажних автомобілів

Назва	Середньорічна кількість машин	Відпрацьовано		Річний обсяг робіт	Річне навантаження на 1 машину	Середній виробіток на:	
		машиноднів	машинозмін			машинодень	машинозмину
А	1	2	3	4	5	6	7
Трактори — всього, шт.:							
фізичних							
еталонних							
В тому числі за марками:							
Комбайни — всього, шт.							
В тому числі:							
Автомобілі вантажні							

*Річний обсяг робіт, річне навантаження, середній виробіток: по тракторах — ум.етал.га, по комбайнах — площа збирання (га), по автомобілях вантажних — т.км.

Витрати, тис.грн: на ремонт _____; на технічне обслуговування _____; на зберігання _____; на заміну шин і гусениць _____.

6.4. Нормативна потреба і вартість паливно-мастильних матеріалів, ц

Місяці та квартали	Бензин	Дизельне паливо	Моторне паливо	Дизельне масло	Автотол	Солідол	Трансмійське масло	
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Січень								
Лютий								
Березень								
Разом за I квартал								
Квітень								
Травень								
Червень								
Разом за II квартал								
Липень								
Серпень								
Вересень								
Разом за III квартал								
Жовтень								
Листопад								
Грудень								
Разом за IV квартал								
Всього за рік								
Вартість 1 ц з доставкою в господарство, грн								

6.5. Нормативна потреба в твердому та інших видах палива

Вид палива	Одиниця вимірювання	Потреба	Вартість	
			одиниці палива, грн	всього, тис.грн
А	1	2	3	4
Топковий мазут				
Дрова				
Вугілля				
Торф				
Газ: природний				
скраплений				
Всього	×	×	×	

6.6. Використання електроенергії на виробничі потреби

Показник	Потреба	
	тис.кВт-год	тис.грн
А	1	2
Витрати електроенергії на виробництво — всього		
В тому числі: в рослинництві		
в тваринництві		
на промислове виробництво		

7. ПРАЦЯ

7.1. Баланс трудових ресурсів

Показник	Числове значення
А	1
Нормативна потреба в робочій силі: середньорічних працівників, чол.	
затрати праці, людино-годин	
Наявність працівників на початок року, чол.:	
постійних	
сезонних	
тимчасових	
всього	
Нестача (-), надлишок (+)	
Джерела покриття нестачі трудових ресурсів:	
Використання лишку трудових ресурсів:	

Чисельність працівників, чол.

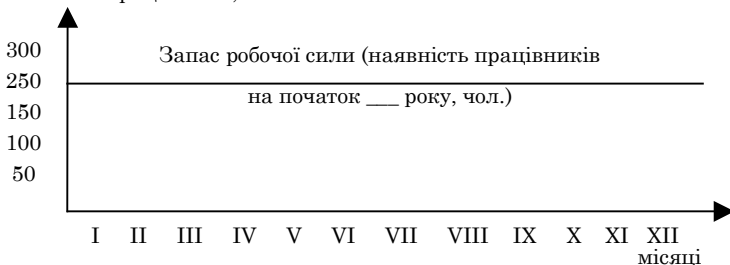

Рис. 4. Нормативна потреба в робочій силі за місяцями планового року

7.2. Чисельність працівників і річний фонд оплати праці

Категорія працівників	Середньорічна чисельність, чол.	Середньомісячна оплата праці, грн	Річний фонд оплати праці, тис. грн	Крім того
				доходи працівників (орендна плата, дивіденди, відсотки), тис. грн
А	1	2	3	4
Чисельність працівників — всього				
В тому числі: працівники, зайняті у сільськогосподарському виробництві				
з них: постійні				
сезонні та тимчасові				
Із загальної чисельності працівників – службовці				
з них: керівники				
спеціалісти				

7.3. Співвідношення темпів зростання продуктивності і оплати праці

Показник	Звітний рік	Плановий рік	Плановий рік до звітного	
			+, –	%
А	1	2	3	4
Виробництво валової продукції на одного середньорічного працівника, зайнятого у сільськогосподарському виробництві, грн				
Середньорічна оплата праці одного працівника, зайнятого у сільськогосподарському виробництві, грн				
Співвідношення темпів зростання продуктивності і оплати праці	×	×	×	

8. ВИТРАТИ ЗА ЕЛЕМЕНТАМИ ТА СТАТТЯМИ

8.1. Кошторис витрат на основне виробництво, тис. грн

Витрати за елементами та статтями	Рослин- ництво	Тварин- ництво	Підсобні про- мислові вироб- ництва	Допомі- жні обслуго- вуючі вироб- ництва	Всього витрат
А	1	2	3	4	5
Матеріальні витрати — всього					
В тому числі:		×	×	×	
насіння та садивний матеріал					
паливо та мастильні матеріали					
добрива		×	×	×	
засоби захисту рослин і тварин			×	×	
корми	×		×		
сировина і матеріали (без зворот- них відходів)					
роботи і послуги					
Витрати на оплату праці — всього					
Інші прямі витрати — всього					
В тому числі:					
відрахування на соціальні заходи					
амортизація					
плата за оренду земельних і май- нових паїв					
витрати на утримання основних засобів					
Загальновиробничі витрати					
Всього					
Крім того витрати, пов'язані з опера- ційною діяльністю підприємства — всього	×	×	×	×	
В тому числі:					
адміністративні витрати	×	×	×	×	
витрати на збут	×	×	×	×	
інші витрати операційної діяльності	×	×	×	×	

*Крім платників фіксованого сільськогосподарського податку.

8.2. Нормативна потреба в грошових коштах на придбання сировини і матеріалів та оплату рахунків за роботи, надані підприємству, тис. грн

Показник	Місяці												Всьо- го за рік
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Сировина і матері- али сільськогоспо- дарського призна- чення													
В тому числі:													
Сировина і матері- али несільськогос- подарського при- значення													
В тому числі:													
Роботи і послуги, надані підприємству													
Всього													

9. ФІНАНСОВИЙ ПЛАН

9.1. Розрахунок грошових надходжень і результатів від реалізації продукції, тис.грн.

Види продукції	Реалізовано продукції, ц	Виручено від реалізації	Собівартість реалізованої продукції	Результат			Рівень рентабельності, %
				прибуток (+)	збиток (-)	чистий результат	
А	1	2	3	4	5	6	7
Зернові і зернобобові — всього							
В тому числі: пшениця							
Соняшник							
Цукрові буряки (фабричні)							
Інша продукція рослинництва	×						
Разом по рослинництву	×						
Худоба та птиця на м'ясо (в живій масі) — всього							
В тому числі:							
Молоко							
Інша продукція тваринництва	×						
Разом по тваринництву	×						
Всього сільськогосподарської продукції	×						
Промислова продукція — всього	×						
В тому числі:							
Продукція підсобних виробництв і промислів (крім переробки сільськогосподарської продукції)	×						
Реалізація іншої продукції, робіт та послуг	×						
Всього	x						

9.2. Циклограма реалізації продукції (робіт та послуг), ц

Вид продукції (робіт, послуг) та канали реалізації	Місяці												Всього за рік
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Пшениця ... класу заготівельні організації													

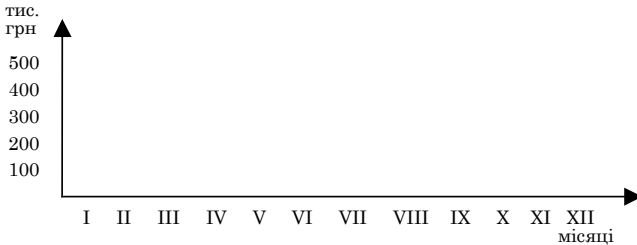
9.3. Прогноз цін за каналами реалізації та видами продукції, грн/ц

Види продукції (робіт, послуг)	Місяці												В середньому за рік
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Пшениця ... класу, заготівельні організації													

9.4. Циклограма надходження грошових коштів від реалізації продукції (робіт, послуг), тис.грн

Вид продукції (робіт, послуг)	Місяці												Всього за рік
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Всього													

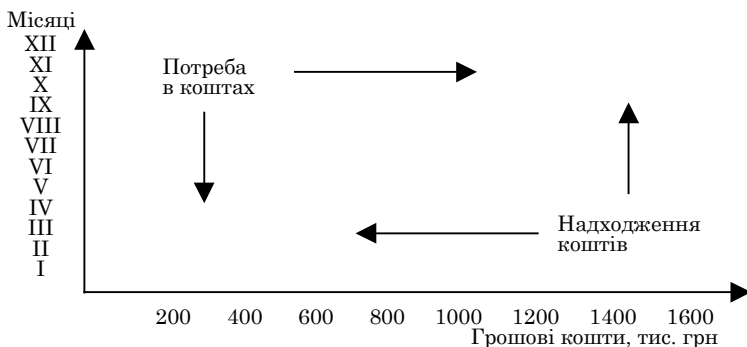
План-графік надходження грошових коштів за місяцями наведено на діаграмі (рис. 5).

Рис. 5. Надходження грошових коштів від реалізації продукції (робіт, послуг) за місяцями

9.5. Прогноз руху грошових коштів, тис.грн (зростаючим підсумком з початку року)

Показник	Місяці												Всього за рік
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
I. Надходження коштів:													
Виручка від реалізації продукції (робіт і послуг)													
Від міжгосподарських підприємств													
Від спільної діяльності													
Повернення дебіторської заборгованості													
Інші надходження													
Всього													
II. Потреба в коштах (витрати):													
Придбання сировини і матеріалів сільськогосподарського призначення													
Придбання сировини і матеріалів несільськогосподарського призначення													
На оплату праці													
Розрахунки з бюджетом													
Розрахунки з постачальниками													
Інші витрати													
Всього													
Рух коштів:													
Наявність на початок року (місяця)													
Надходження за місяць													
Витрати (на покриття потреби) за місяць													
Залишок на кінець року (місяця)													

Рис. 6. Графічне зображення потреби і надходження грошових коштів

9.6. Розрахунок прибутку, валового і чистого доходу, тис.грн

Показник	Прибуток	Збиток
A	1	2
Розрахунок прибутку		
Виручка від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг) з урахуванням податку на додану вартість, що залишається в господарстві		
Державне регулювання цін		
Акцизний збір		
Витрати на виробництво реалізованої продукції (робіт, послуг)		
Адміністративні витрати		
Витрати на збут		
Інші витрати операційної діяльності		
Результат від реалізації		
Фінансові витрати		
Втрати від участі в капіталі		
Доходи від володіння корпоративними правами		
Вісютки до одержання		
Інші позареалізаційні доходи і витрати		
Всього прибутків і збитків		
Загальний фінансовий результат		

Пор. №	Показник	План
	A	1
Розрахунок валового доходу		
1	Валова продукція (за собівартістю)	
2	Перевищення (прибуток) сумою виручки від реалізації продукції звітного року собівартості реалізованої продукції	
3	Зменшення (збиток) суми виручки від реалізації продукції собівартості реалізованої продукції, інші збитки	
4	Сума прибутку господарств, що виконують функції міжгосподарських підприємств, передані господарствам-учасникам	
5	Всього (рядки 1 + 2 – 3 – 4)	
6	Всього витрат крім оплати праці і відрахувань на соціальні заходи	
7	Валовий дохід (рядок 5 – рядок 6)	

Пор. №	Показник	План
	А	1
Розподіл валового доходу		
8	Витрати на оплату праці: постійних працівників	
9	найманих і залучених осіб	
10	Відрахування: на соціальні заходи*	
11	у фонд Чорнобиля*	
12	у Пенсійний фонд*	
13	Чистий дохід (рядок 7 – рядки 8, 9, 10, 11, 12)	
14	Рівень рентабельності, %	
15	Норма прибутку, %	

*Для господарств, які сплачують фіксований податок, ці рядки виключаються.

9.7. Нормативна потреба в оборотних коштах та джерела їх покриття

Назва оборотних коштів (статті та елементи)	Сума, тис. грн	Джерела покриття	Сума, тис. грн
А	1	Б	1
Норматив власних оборотних коштів		Наявність оборотних коштів на початок року	
Кошти в сфері виробництва — всього			
Тварини на вирощуванні та відгодівлі		Стала заборгованість по заробітній платі	
Виробничі запаси — всього		Резерв наступних платежів	
Незавершене виробництво — всього		Інші сталі пасиви	
Витрати майбутніх періодів		Прибуток та інші власні джерела	
Кошти в сфері обігу			
Разом потреби в оборотних коштах			
Норматив, який прийнято при кредитуванні		Всього	
Всього		Відхилення (+,-)	

9.8. Розрахунок потреби в короткострокових кредитах, тис. грн

Показник	01.01	01.04	01.07	01.10	01.01
А	1	2	3	4	5
Формування оборотних засобів виробництва					
В тому числі:					

9.9. Розрахунок витрат на сплату відсотків за банківський кредит, тис.грн

Показник	Відсоткова ставка	Плановий рік				Середньорічна заборгованість	Витрати на оплату відсотків
		заборгованість на початок року	підлягає погашенню	буде одержано	заборгованість на кінець року		
А	1	2	3	4	5	6	7
Короткострокові кредити: строкові							
прострочені							
Всього							

9.10. Перелік кредиторів та строки повернення кредитів, тис.грн

Кредитори	Покриття потреби за кварталами 200 р.				Повернення			
	I	II	III	IV	строк	сума		
						кредитів	відсотків	всього
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Всього								

9.11. Баланс надходжень і витрат коштів, тис.грн

Джерела надходження і види витрат грошових коштів	Всього за рік	В тому числі за кварталами			
		I	II	III	IV
А	1	2	3	4	5
Доходи					
Решта коштів на початок року					
Балансовий прибуток					
Амортизація					
Кошти від реалізації та ліквідації основних засобів					
Кошти від вибракування тварин з основного стада					
Кредити банку					
Страхові надходження					
Асигнування з бюджету					
Інші надходження					
Всього доходів					
Витрати					
Платежі в бюджет — всього					
В тому числі:					
фіксований сільськогосподарський податок					
інші податки і платежі					
Перерахування прибутку міжгосподарських підприємств і за акціями					
Погашення кредитів банку (крім тих, що одержані на поточні витрати)					
Сплата відсотків за кредит					
Витрати на розширення виробництва — всього					
В тому числі:					
Дольові внески в міжгосподарські та інші підприємства					
Операційні витрати					
Відрахування в фонди — всього					
В тому числі:					
Виплати за акціями трудових колективів					
Інші витрати					
Залишки коштів на кінець року					
Всього витрат					

10. ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

10.1. Капітальні вкладення, тис.грн

Назва	Всього	В тому числі будівельно- монтажні ро- боти
А	1	2
Капітальні вкладення за всіма джерелами фінансування		
1. Об'єкти виробничого призначення — всього		
В тому числі:		
придбання тракторів, комбайнів, сільськогосподарських машин, автомобілів, устаткування, інвентарю, що не входять в кошториси будівництва		
2. Об'єкти невиробничого призначення — всього		
В тому числі:		
Джерела фінансування:		
державні централізовані капітальні вкладення		
регіональні централізовані капітальні вкладення		
капітальні вкладення за рахунок власних коштів		
З них:		
амортизаційні відрахування		
виручка від вибракування тварин з основного стада		
виручка від продажу основних засобів (крім худоби основного стада)		
виторг від ліквідації основних засобів		
прибуток		
кредити комерційних банків		

10.2. Бюджетні асигнування, тис.грн

Назва	Сума
А	1
Асигнування із державного бюджету — всього	
В тому числі:	
капіталовкладення	
операційні витрати	
дотації та компенсації	
з них за напрямками:	
Асигнування із місцевих бюджетів — всього	
В тому числі:	
капіталовкладення	
операційні витрати	
утримання соціальної інфраструктури села	
дотації та компенсації	
з них за напрямками:	

10.3. Розрахунок потреби в довгострокових кредитах, тис. грн

Назва	01.01	01.04	01.07	01.10	01.01
А	1	2	3	4	5
Формування основних засобів виробництва					
В тому числі:					
будівництво об'єктів виробничого призначення					
з них:					
меліоративні заходи					
багаторічні насадження					
придбання тракторів, комбайнів, сільськогосподарських машин, автомобілів, устаткування, інвентарю (що не входить в кошториси будівництва)					
формування основного стада					
будівництво об'єктів невиробничого призначення					
з них:					
Разом					

10.4. Розрахунок витрат на сплату відсотків за довгостроковими кредитами, тис. грн

Назва	Відсоткова ставка	Плановий рік				Середньорічна заборгованість	Витрати на оплату відсотків
		заборгованість на початок року	підлягає погашенню	буде одержано	заборгованість на кінець року		
Довгострокові кредити:							
строкові							
прострочені							
Всього							

10.5. Перелік кредиторів та строки повернення довгострокових кредитів, тис. грн

Кредитори	Покриття потреби за кварталами 200_ р.				строк	Повернення		
	I	II	III	IV		сума		
						кредитів	відсотків	всього
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Всього								

11. РИЗИКИ ПІДПРИЄМСТВА ТА ЗАПОБІЖНІ ЗАХОДИ

Пор. №	Зміст ризику	Можливі збитки		Запобіжні заходи
		характеристика	сума	

12. ГАРАНТІЇ ПАРТНЕРАМ ТА ІНВЕТОРАМ

Пор. №	Зміст та розміри можливих гарантій	Готовність механізму реалізації

Розрахункові таблиці
по складанню бізнес-плану розвитку сільськогосподарського підприємства
на _____ рік

Назва підприємства _____
 Місцезнаходження _____
 Індекс _____
 Область _____
 Район _____
 Телефон _____ Факс _____

Керівник підприємства
 (прізвище, ім'я, по-батькові) _____

1. Баланс земельних угідь та їх використання, га

Наявність земель на 01.01.____ р. та їх розподіл за видами діяльності	Наявність на початок року	Буде використано в _____ р.						Наявність на кінець року	
		під посіви	під пари	під сіножаті	під пасовища	під розорювання для посіву в наступному році	під закладку нових насаджень		
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Загальна площа сільськогосподарських земель у власності і користуванні — всього									
В тому числі:									
землі, надані у користування із:									
запасу									
резервного фонду									
землі, надані у власність — всього (згідно з державним актом)									
з них:									
підлягають розпаюванню									
розпайовані:									
без виділення на місцевості									
з виділенням на місцевості									
Всього сільськогосподарських угідь									
З них:									
рілля									
в тому числі:									
передана в оренду									
з неї:									
короткострокову (до 3 років)									
довгострокову									
перебуває в оренді									
з неї:									
короткостроковій (до 3 років)									
довгостроковій									
багаторічні насадження									
сіножаті									

Наявність земель на 01.01. __ р. та їх розподіл за видами діяльності	Наявність на початок року	Буде використано в __ р.						Наявність на кінець року	
		під посіви	під пари	під сінокошення	під пасовища	під розорювання для посіву в наступному році	під закладку нових насаджень		
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9
з них докорінного поліпшення пасовища									
з них культурні, в тому числі докорінного поліпшення перелоги									
Площа лісів та інших лісовкритих площ — всього									
В тому числі:									
лісові землі									
чагарники									
Стави та водойми									
Із загальної земельної площі: зрошувальних сільськогосподарських угідь									
в тому числі ріллі									
осушених сільськогосподарських угідь									
в тому числі ріллі									

2. Заходи щодо поліпшення земель

Назва	Обсяг	Витрати
	робіт, га	тис. грн
А	1	2
Освоєння нових земель під рілля і багаторічні насадження в плановому році		
Зрошення нових земель		
Осушення нових земель		
Рекультивація земель		
Створення культурних пасовищ		
Докорінне поліпшення сіножатей і пасовищ		
Створення полежахисних лісових смуг		
Культуртехнічні роботи на землях, що не потребують осушення		
Культуртехнічні роботи на раніше осушених землях		
Капітальне планування зрошуваних земель		
Реконструкція зрошувальної мережі і підвищення водозабезпеченості		
Реконструкція осушувальної мережі		
Закріплення і заліснення ярів, балок, пісків та інших непридатних земель		
Терасування крутих схилів		
Будівництво протиерозійних гідротехнічних і протиселевих споруд		
Вапнування кислих ґрунтів		
Внесення вапнякових матеріалів, т		
Поліпшення солонцевих ґрунтів		
В тому числі:		
внесення гіпсовмісних матеріалів, т		
меліоративний обробіток		
Фосфоритування ґрунтів		

Продовження

Назва	Обсяг робіт, га	Витрати, тис. грн
А	1	2
Внесення фосфорвмісних матеріалів, т		
Вапнування радіоактивних забруднених ґрунтів		
Проведення дезактиваційних робіт		
Комплекс робіт з видобутку торфу на добриво		
Поверхнєве поліпшення природних кормових угідь		
В тому числі:		
підсів багаторічних трав		
внесення мінеральних добрив, т		
обгороджування пасовищ		

3. Виробнича програма з овочівництва закритого ґрунту

3.1. Вирощування розсади

Культури	Площа посіву у відкритому ґрунті, га	Потреба в розсаді, тис.шт.		Потреба в розсаді покривається									Потреба в насінні для вирощування розсади, кг	
		на 1 га	всього	теплиці зимові			теплиці весняні			вихід				
				з 1 м ² , шт.	всього, тис. шт.	потребна площа, м ²	з 1 м ² , шт.	всього, тис. шт.	потребна площа, м ²	з 1 м ² , шт.	всього, тис. шт.	потребна площа, м ²		
														вихід
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Капуста рання														
Капуста середня														
Капуста пізня														
Помідори ранні														
Помідори пізні														
Баклажани														
Перець солодкий														
Перець гіркий														
Інші														
Всього														

3.2. Виробництво овочів

Назва	Площа, м ²	Валовий збір		В тому числі							
		з 1 м ² , кг	всього, ц	огірки		помідори					
				з 1 м ² , кг	всього, ц	з 1 м ² , кг	всього, ц	з 1 м ² , кг	всього, ц	з 1 м ² , кг	всього, ц
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Теплиці зимові											
Теплиці весняні											
Теплиці під плівкою											
Парники з рам											
Утеплений ґрунт під плівкою											
Всього											

4. Виробнича програма з плодово-ягідних та інших багаторічних насаджень

Назва	Всього насаджень на початок року, га	Площа насаджень у плодоносному віці, га	Урожайність, ц/га	Валовий збір включаючи продукцію з молодих насаджень, ц	Закладка нових насаджень, га	Буде вибракувано, га	Буде всього насаджень на кінець планового року, га	Ремонт насаджень в перерахунку на суцільну посадку, га
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Плодові багаторічні насадження — всього								
Сади зерняткові								
В тому числі:								
Сади кісточкові								
В тому числі:								
Горіхоплідні								
Ягідники								
В тому числі:								
Виноградники								
В тому числі:								
столові сорти								
технічні сорти								
Хмільники								
Тувові плантації								
Маточники і розсадники								
Квітництво — всього								
Інші культури								
Всього								

5. Потреба і вартість насіння

Культури	Площа посіву, га	Потреба в насінні		Джерела						
				з наявності насіння на початок року і урожаю планового року			одержання на обмін			
		на 1 га, кг	всього, ц	кількість, ц	вартість, грн	всього	кількість, ц	вартість, грн	всього	
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	

Продовження

покриття		кушівля			Вартість перевезення насіння, грн	Разом			Площа посіву в _ р., га	Потреба в насінні в _ р.		Страховий фонд насіння, ц
кількість, ц	вартість, грн	кількість, ц	1 ц	всього		кількість, ц	вартість, грн	середня вартість 1 ц, грн		на 1 га, кг	всього, ц	
10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22

6. План використання добрив та розрахунок їх вартості

Назва	Органічні добрива			Мінеральні			
	вартість 1 т _____ грн			азотні вартість 1 ц _____ грн			
	пло- ща, га	фізич- на маса, т	сума, грн	площа, га	всього, ц		сума, грн
фізи- чна маса					поживна речо- вина		
А	1	2	3	4	5	6	7
Наявність на початок року							
Надходження							
Внесення під урожай пла- нового року							
В тому числі під:							
Внесення під урожай на- ступного року							
В тому числі під:							
Внесення в плановому році — всього							
Залишок на кінець року							
Внесення з використанням сільськогосподарської авіа- ції							

Продовження

добрива												Всього добрив, грн
фосфорні вартість 1 ц _____ грн			калійні вартість 1 ц _____ грн			вартість 1 ц _____ грн						
пло- ща, га	всього, ц		сума, грн	пло- ща, га	всього, ц		сума, грн	пло- ща, га	всього, ц		сума, грн	
	фі- зична маса	по- жив- на речо- вина			фі- зич- на маса	по- жив- на речо- вина			фі- зична маса	по- жив- на речо- вина		
8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20

7. План придбання та використання пестицидів для боротьби з шкідниками та хворобами рослин і бур'янами

Назва	Всього обробити	вартість 1 кг _____ грн			вартість 1 кг _____ грн			вартість 1 кг _____ грн		
		витрати на оди- ницю, кг	всього, кг	сума, грн	витрати на оди- ницю, кг	всього, кг	сума, грн	витрати на оди- ницю, кг	всього, кг	сума, грн
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Наявність на початок року										
Надходження										
Обробка насіння, т:										
Обробка посівів і багато- річних насаджень, га:										

Продовження

Назва												Вартість всього, грн
вартість 1 кг _____ грн			вартість 1 кг _____ грн			вартість 1 кг _____ грн			вартість 1 кг _____ грн			
витрати на оди- ницю, кг	всього, кг	сума, грн	витрати на оди- ницю, кг	всього, кг	сума, грн	витрати на оди- ницю, кг	всього, кг	сума, грн	витрати на оди- ницю, кг	всього, кг	сума, грн	

8. Рух поголів'я худоби

Види і групи тварин та птиці	Наявність на початок року		Надходження									
			живий приплід і переведення з інших груп		купівля в МГП (надходження від господарств-учасників)		купівля племінної худоби		купівля продуктивної худоби		переведення в інші групи	
	голів	жива маса, ц	голів	жива маса, ц	голів	жива маса, ц	голів	жива маса, ц	голів	жива маса, ц	голів	жива маса, ц
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Велика рогата худоба												
Бики-плідники												
Корови												
З них годувальниці												
Нетелі												
Ремонтні телиці старші за 2 роки												
Телиці народження _____ р.												
Телиці народження _____ р.												
Бички і кастрати всіх віків												
Доросла худоба на відгодівлі												
Телята народження планового року												
Воли												
Разом												
Крім того, на вирощуванні за договорами з населенням												
Всього на балансі господарства												
Із загального поголів'я худоби м'ясного напрямку												
В тому числі корови												

Продовження

Вибуття															
реалізація на м'ясо (зняття з відгодівлі)			продаж племінної худоби і птиці		продаж МГП (господарствам-учасникам)		інші вибуття		падіж		Наявність на кінець року				
голів	жива маса		голів	жива маса, ц	голів	жива маса, ц	голів	жива маса, ц	голів	жива маса, ц	голів	жива маса, ц			
13	1 гол., кг	всього, ц	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28

9. План парування і надходження приплоду, голів
9.1. Велика рогата худоба

	Спаровано в минулому році		План парування		Надходження телят		
	корів	телиць	корів	телиць	від корів	від нетелей	всього
А	1	2	3	4	5	6	7
Січень	х	х					
Лютий	х	х					
Березень	х	х					
Квітень							
Травень							
Червень							
Липень							
Серпень							
Вересень							
Жовтень							
Листопад							
Грудень							
Разом							

9.2. Свині

	Спаровано в минулому році		План парування			Надходження поросят		
	основних маток	перевірваних маток	основних маток	перевірваних маток	штучно запліднити - всього	від основних маток	від перевірваних маток	всього
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Січень	х	х						
Лютий	х	х						
Березень	х	х						
Квітень	х	х						
Травень	х	х						
Червень	х	х						
Липень	х	х						
Серпень	х	х						
Вересень								
Жовтень								
Листопад								
Грудень								
Разом								

10. Рух поголів'я птиці, голів

Види птиці та вікові групи	Поголів'я на початок року	Прибуде				Вибуде					Поголів'я на кінець року	Середньорічне поголів'я	Валовий приріст за рік, ц
		купівля молодняку і надходження від виводу в своєму господарстві	в т.ч. племолодняку	перехід з молодших груп	перехід в старші групи	реалізація на м'ясо			інше*				
						голів	середня вага 1 голів, кг	жива маса, ц	голів	жива маса, ц			
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Кури — напрям													
Дорослі													
В т.ч. кури-несучки													
Молодняк добовий													
Молодняк до 60 днів													
Молодняк 61–150 днів													
Молодняк 151–180 днів													
Відгодівля курчат													
В т.ч. бройлери													
Разом													

*Продаж населенню _____, голів _____, _____ ц
вид птиці

Крім того, продаж населенню за договорами для вирощування і реалізації _____, голів _____, _____ ц
вид птиці

11. Виробництво продукції тваринництва

Назва продукції	Одиниці вимірювання	Обсяг	В т.ч. за кварталами			
			I	II	III	IV
А	Б	1	2	3	4	5
Продукція вирощування худоби і птиці — всього	ц					
Реалізація худоби і птиці на забій:						
в живій масі	«					
в забійній масі	«					
Молоко	«					
Яйця — всього	тис.шт.					
Вовна у фізичній масі — всього	ц					
Каракуль і смушки	шт.					
Виробництво меду (без залишеного на корм)	ц					
Кокони тутового шовкопряду	«					
Вилів ставкової риби	«					

12. Продукція вирощування за видами тварин і реалізація м'яса

Види тварин	Продукція вирощування, ц	Реалізація на м'ясо				Продаж через плем-об'єднання		
		голів	середня жива маса однієї голови, кг	жива маса	всього, ц в забійній масі	голів	середня жива маса однієї голови, кг	жива маса, ц
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Всього		х	х			х	х	
В тому числі:								
велика рогата худоба								
з неї худоба м'ясного напрямку								
свині								
вівці і кози								
птиця								
з неї бройлери								

13. Розподіл продукції тваринництва, ц

Продукція	Виробництво	Інші надходження		Всього до розподілу
		2	3	
А	1			4
Худоба і птиця на м'ясо (в живій масі) — всього				
В тому числі:				
велика рогата худоба				
свині				
вівці і кози				
птиця				
з неї бройлери				
Молоко — всього				
В тому числі коров'яче				
Яйця — всього, тис. шт.				
з них курячі				
Вовна (у фіз. масі) — всього				
Каракульські шкурки і смушки, шт.				
Мед				
Віск				
Риба ставкова				

Продовження

Витрати								Крім того, продаж міжгосподарськими підприємствами в рахунок договірних зобов'язань господарств-учасників
продаж споживачам			на виробничі потреби	натуральна оплата (безкоштовно)	продаж в рахунок оплати праці	повернення господарствам постановочної маси і природству живої маси		
5	6	7						
8	9	10	11	12	13			

**14. Потреба в кормах від урожаю планового року
до урожаю майбутнього року, т**

Групи тварин, види продукції	Серед- ньо- річне пого- лів'я, валова проду- кція	Всього кормів			Кон- цен- трати		Грубі корми — всього		Сіно		Сінаж		Солома	
					%	к.од.	%	к.од.	%	к.од.	%	к.од.	%	к.од.
		к.од.		пере- трав- ного про- теїну	в нату- рі	в нату- рі	в нату- рі	в нату- рі	в нату- рі	в нату- рі				
		на 1 гол., на 1 ц	всьо го											
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Всього потрібно в натурі														
Потрібно із страхфондом														
Залишок на початок року														
Надійде від урожаю														
Забезпеченість, %														
Потрібно для худоби приват- ного сектора														
Буде виділено														

Продовження

		Соковиті корми — всього		Корене- плоди і баштанні		Силос		Карто- пля				Зелений корм				Інші корми	
%	к.од.	%	к.од.	%	к.од.	%	к.од.	%	к.од.	%	к.од.	%	к.од.	%	к.од.	%	к.од.
в натурі		в натурі		в натурі		в натурі		в натурі		в натурі		в натурі		в натурі		в натурі	
15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32

15. Потреба і вартість кормів на плановий рік
(кількість __ ц, сума __ грн)

Групи тварин, види продукції	Середньорічне поголів'я, валова продукція	Всього кормів		Перетравного протеїну	Концентрати __ грн		Сіно __ грн		Сінаж __ грн		Солома __ грн	
		кормових одиниць			%	к.од.	%	к.од.	%	к.од.	%	к.од.
		на 1 гол., на 1 ц	всього		в натурі	сума	в натурі	сума	в натурі	сума	в натурі	сума
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Всього												
В тому числі: від початку року до урожаю												
від урожаю до кінця року												

Продовження

__ грн		Коренеплоди і баштанні __ грн		Силос __ грн		Картопля __ грн		__ грн		Зелений корм __ грн		Інші корми	Витрати на виготовлення кормів на кормокухнях, грн	Вартість кормів всього, грн
%	к.од.	%	к.од.	%	к.од.	%	к.од.	%	к.од.	%	к.од.	к.од.		
в натурі	сума	в натурі	сума	в натурі	сума	в натурі	сума	в натурі	сума	в натурі	сума	сума	26	27
13	14	15	16	17	18	19	20	21	22	23	24	25		

16. Енергетика

16.1. Енергетичні потужності, к.с.

Назва	Наявність	
	на початок року	на кінець року
А	1	2
Двигуни тракторів		
Двигуни комбайнів		
Двигуни автомобілів		
Інші механічні двигуни		
Електродвигуни і електроустановки		
Робоча худоба (в перерахунку на механічну силу)		
Всього енергетичних потужностей		
В тому числі потужності стаціонарних двигунів		

16.2. Використання вантажних автомобілів

Використання вантажних автомобілів	Одиниця вимірювання	Власні	Залучені
А	Б	1	2
Середньорічна кількість вантажних автомобілів (з урахуванням пікапів і фургонів на шасі легкових)	одиниць		
Іх вантажопідйомність	автотонн		
Кількість машино-днів перебування в господарстві	тис.дн.		
В тому числі в роботі	«		
Автомобіле-годин перебування в наряді	тис.год		
Загальний пробіг вантажних автомобілів	тис.км		
В тому числі з вантажем	«		
Обсяг вантажоперевезень — всього	тис.т		
Обсяг вантажообігу — всього	тис.ткм		
В тому числі:			
на автомобілях з бензиновими двигунами	«		
на автомобілях з дизельними двигунами	«		
Коефіцієнти використання:			
автопарку	%		
пробігу	«		
вантажопідйомності	«		
Середньодобовий час в наряді	год		
Експлуатаційна швидкість	км/год		
Середньодобовий пробіг 1 автомобіля	км		
Продуктивність на 1 середньосписочну автомобілетонну	ткм		
Витрати пального на 1 ткм (відрядний + погодинний автотранспорт):			
бензину	г		
дизельного палива	«		

16.3. Витрати на експлуатацію сільськогосподарської техніки, грн

Назва	На роботу тракторів		На роботу самохідних машин	
	на весь обсяг	на 1 ум.ет.га	на весь обсяг	на 1 фіз..га
А	1	2	3	4
Витрати на оплату праці				
Відрахування на соціальні заходи				
Утримання основних засобів:				
В тому числі:				
пальне і мастильні матеріали				
амортизаційні відрахування				
поточний ремонт				
Інші витрати				
Всього витрат				

16.4. Витрати на ремонт і зберігання сільськогосподарської техніки

Назва	План ре- монтів		Витрати на ремонт і зберігання, грн					
	капі- таль- них	пото- чних	капі- таль- ний	пото- чний	техог- ляди	вар- тість гуми і гусе- ниць	збері- гання	разом
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Трактори — всього								
В тому числі за марками:								
Комбайни зернові								
Комбайни кукурудзозбиральні								
Комбайни силосозбиральні								
Комбайни бурякозбиральні								
Комбайни картоплезбиральні								
Сільськогосподарські машини								
Автомашини вантажні								
Автомашини спеціальні								
Автобуси								
Автомашини легкові								
Причепи і напівпричепи авто- мобільні і тракторні								
Устаткування ремонтних май- стерень та інших допоміжних підприємств								
Електродвигуни та інше елек- тרוустаткування								
Інші роботи								
Роботи на сторону								
Разом								

16.5. Кошторис витрат ремонтних майстерень

Назва	Річна сума витрат, грн
А	1
Витрати на оплату праці (___ люд.-год.)	
З них:	
трактористам-машиністам на ремонті (___ люд.-год.)	
шоферам на ремонті (___ люд.-год.)	
В тому числі на ремонті і техобслуговуванні:	
тракторів (___ люд.-год.)	
комбайнів (___ люд.-год.)	
сільськогосподарських машин (___ люд.-год.)	
автомобілів (___ люд.-год.)	
інших машин і обладнання (___ люд.-год.)	
Відрахування на соціальні заходи	
Паливо та мастильні матеріали	
Запасні частини і ремонтні матеріали на ремонт і технічне обслугову- вання — всього	
В тому числі:	
до тракторів	
до комбайнів	
до сільськогосподарських машин	
до автомобілів	
до інших машин і обладнання	
Виготовлення деталей	
Вартість шин і гусениць	
Роботи і послуги — всього	

Продовження

Назва	Річна сума витрат, грн
А	1
з них:	
електроенергія	
теплоенергія	
водопостачання	
Витрати на ремонт основних засобів	
Інші витрати на утримання основних засобів	
В тому числі:	
Інші витрати	
Загальновиробничі витрати	
З них:	
охорона праці і техніка безпеки	
Разом витрат	
Платежі за ремонт поза господарством	
Всього витрат на ремонт	
З них роботи на стороні	

17. Науково-технічний прогрес

Назва	Звіт	План	Урожайність, ц/га; продуктивність*	Річний економічний ефект на плановий обсяг	
				умовно вивільнених чоловік	тис.грн
А	1	2	3	4	5
Освоєння ґрунтозахисної системи землеробства із контурно-меліоративною організацією території, га					
Посів нових сортів і гібридів сільськогосподарських культур, га:					
пшениця озима					
Освоєння інтенсивних технологій вирощування сільськогосподарських культур, га:					
пшениця озима					
Освоєння енергозберігаючих технологій в рослинництві, га:					
застосування широкозахватних агрегатів					
застосування комбінованих агрегатів					
Вирощування картоплі (насіння) на оздоровленій основі, га					
Овочеві культури, вирощені в спеціалізованих тепличних господарствах з використанням біологічних засобів захисту, га					
Впровадження науково обґрунтованих, екологічно безпечних систем захисту рослин, га					
Інтегрований захист багаторічних насаджень, га					

*Удій на одну корову, кг; середньодобовий приріст живої маси, г; яйценосність, шт.

Продовження

Назва	Звіт	План	Урожайність, ц/га; продуктивність	Річний економічний ефект на плановий обсяг	
				умовно вивільнених чоловік	тис. грн
А	1	2	3	4	5
Прогресивні технології заготівлі кормів, т:					
приготування силосу з використанням хімічних і біологічних консервантів					
приготування монокормів					
приготування монодієтичних кормових сумішей					
Інтенсивна організація відтворення стада з програмуванням і моделюванням продуктивності тварин, гол.					
Інтенсивне вирощування чистопородних та висококласних телиць живою масою 380–400 кг в 16 – 18-місячному віці, гол.					
Впровадження двоступінної інтенсивної технології вирощування молодняку великої рогатої худоби, гол.					
Використання промислового схрещення в свинарстві, гол.					
Технологія виробництва яєць при середньорічній яйценосності курей-несучок 250 шт. і більше, тис. гол.					
Технологія виробництва м'яса бройлерів при реалізації у віці 56 днів живою вагою 1,5 кг і більше, тис. гол.					
Впровадження нових біологічних препаратів для боротьби з найбільш небезпечними хворобами тварин, гол.					
Генотипи цінних сільськогосподарських тварин, одержаних методом трансплантації ембріонів, гол.					
Впровадження прогресивних форм організації та оплати праці, кількість підрозділів:					
в рослинництві					
в тваринництві					
Разом					

18. Розрахунок чисельності працівників і фонду оплати праці

Категорії працівників	Середньорічна чисельність, чол.	Середньомісячна оплата праці, грн	Річний фонд оплати праці всього, грн	Категорії працівників	Середньорічна чисельність, чол.	Середньомісячна оплата праці, грн	Річний фонд оплати праці всього, грн
	А	1	2		3	А	1
1. Службовці				Тваринництво			
Загальногосподарські витрати				Головний (старший) зоотехнік			
Керівник господарства				Старший зоотехнік			
Заступник керівника з комерційних питань				Головний (старший) зоотехнік з плеїмною справою			
Головний (старший) економіст				Зоотехнік			
Старший економіст з праці				Старший інженер з механізації трудових процесів у тваринництві			
Економіст				Інженер з механізації трудових процесів у тваринництві			
Головний (старший) інженер				Головний (старший) ветлікар			
Старший інженер-механік				Ветлікар			
Інженер-механік				Фельдшер ветеринарний			
Старший інженер з охорони праці і техніки безпеки							
Старший диспетчер (диспетчер)							
Керуючий відділом, фермою, дільницею, нач. цеху				Р а з о м			
Старший юрисконсульт				Прямі витрати			
				Тваринництво			
				Зоотехнік-бджоляр			
				Зоотехнік-рибівник			
Р а з о м				Зоотехнік-звірівник			
Цехові (галузеві витрати)				Р а з о м			
Рослинництво							
Головний (старший) агроном				Станція птучного осіменіння			
Старший агроном				Завідуючий			
Агроном				Технік з птучного осіменіння			
Старший інженер-агротисемеліоратор				Р а з о м			
Головний інженер-гідротехнік				Ремонтні майстерні			
Завідуючий машинним двором				Завідуючий			
				Інженер			
Р а з о м				Р а з о м			

18. Розрахунок чисельності працівників і фонду оплати праці

Категорії працівників	Середньо-річна чисельність, чол.	Середньомісячна оплата праці, грн	Річний фонд оплати праці – всього, грн.	Категорії працівників	Середньо-річна чисельність, чол.	Середньомісячна оплата праці, грн	Річний фонд оплати праці – всього, грн
Автогараж				Зав.нафтогосподарством			
Начальник гаража (завідуючий)				Секретар-друкарка			
Інженер				Старший інспектор (інспектор) по кадрах			
Механік				Оператор диспетчерської служби			
Разом				Р а з о м			
Електропостачання				Прямі витрати			
Головний енергетик				Бухгалтер реммайстер-ні			
Старший інженер-електрик				Бухгалтер автогаража			
Разом				Старший бухгалтер підсобних промислів			
Теплофікація, газифікація, водопостачання, каналізація, очисні споруди, холодильники				Всього службовців			
Старший інженер-теплотехнік				В т.ч. апарат управління			
Інженер-теплотехнік				2. Робітники			
Разом				Загальногосподарські витрати			
Підсобні підприємства і промисли				Працівники комори			
Начальник цеху (завідуючий)				Працівники нафтобази			
Майстер				Водій автобуса			
Разом				Вагар			
Загальногосподарські витрати				Водій легкового автомобіля			
Заступник керівника з господарської частини і побуту				Р а з о м			
Завгосп				Цехові (галузеві) витрати			
Головний (старший) бухгалтер				Рослинництво			
Заступник головного бухгалтера по фінансах і бухобліку (керівник маркетингової служби)				Бригадир тракторної бригади			
Старший бухгалтер центральної контори				Бригадир рільничої бригади			
Бухгалтер центральної контори				Завідуючий токовищем			
Старший бухгалтер відділку				Р а з о м			
Касир				Тваринництво			
Зав.центральним складом				Працівники ветлікарні			
				Ветсанітари			
				Працівники ізолятора			
				Працівники молочних пунктів			
				Лаборанти			
				Р а з о м			
				Всього працівників			
				Кількість люд.-год за I розділом			

18. Розрахунок чисельності працівників і фонду оплати праці

Назва	Одиниця вимірювання обсягу робіт	Обсяг робіт	Кількість люд.-год	Середньомісячна чисельність, чол.	Середньомісячна оплата праці, грн	Річний фонд оплати праці – всього, грн
А	В	1	2	3	4	5
Прямі витрати						
Рослиництво						
Працівники рільництва	га					
Овочівники відкритого ґрунту	«					
Овочівники закритого ґрунту	«					
Працівники з догляду за плононосними садами	«					
Працівники із закладання багаторічних насаджень	«					
Працівники з догляду за неплонноносними садами	«					
Разом по рослинництву	х	х				
В т.ч. трактористи-машиністи	х	х				
Тваринництво						
Велика рогата худоба	середньорічне поголів'я корів					
Бригадири	«					
Доярки при механічному доїнні	«					
Доярки при ручному доїнні	«					
Доярки родильного відділення	«					
Скотарі з догляду за коровами	«					
Скотарі з догляду за биками	середньорічне поголів'я биків					
Трактористи-машиністи	поголів'я корів					
Працівники зі штучного осіменіння	«					
Слюсарі-наладчики	«					
Підмінні працівники	чисельність основних працівників					
Разом по молочному стаду	х	х				
Бригадири	кількість ферм					
Телятниця по профілакторію	середньорічне поголів'я народжених телят					
Телятниця з догляду за телятами до 4 міс	середньорічне поголів'я					
Скотарі з догляду за молодняком від 4 міс до 1 року	«					
Скотарі з догляду за молодняком старше за 1 рік	«					
Скотарі по догляду за нетелями	«					
Трактористи-машиністи	«					
Скотарі нічні	кількість приміщень					
Слюсарі-наладчики	середньорічне поголів'я					
Підмінні працівники	чисельність основних працівників					
Разом по молодняку	х	х				
Всього по великій рогатій худобі	х	х				

18. Розрахунок чисельності працівників і фонду оплати праці

Назва	Одиниця вимірювання обсягу робіт	Обсяг робіт	Кількість люд.-год	Середньомісячна чисельність, чол.	Середньомісячна оплата праці, грн	Річний фонд оплати праці – всього, грн
А	В	1	2	3	4	5
Свинарство						
Маточне стадо	середньорічне поголів'я					
Бригадир по маточному стаду	«					
Свинарі з догляду за матками і поросятами до 2 міс	«					
Свинарі з догляду за холостими і супоросними матками	«					
Свинарі з догляду за кнурами	середньорічне поголів'я кнурів					
Нічні свинарі	на 4 основних свинарі					
Слюсарі-наладчики	чисельність основних працівників					
Підмінні працівники	«					
Разом по маточному стаду	х	х				
Молодняк 2 – 4 міс	середньорічне поголів'я					
Разом по молодняку 2 – 4 міс	х					
Ремонтний і відгодівельний молодняк та свині на відгодівлі	середньорічне поголів'я					
Всього по свинарству	х	х				
Вівчарство	кількість отар					
Бригадири	середньорічне поголів'я					
Чабани, обслуговуючі основне стадо	«					
Чабани з догляду за групами відгодівлі та нагулу	«					
Всього по вівчарству	х	х				
Птахівництво						
Бригадир з обслуговування птиці	середньорічне поголів'я					
Пташниці з обслуговування дорослого поголів'я	«					
Слюсарі-наладчики	«					
Пташниці нічні	«					
Робітники інкубаторів	кількість проінкубованих яєць					
Підмінні працівники	чисельність основних працівників					
Всього по птахівництву	х	х				

18. Розрахунок чисельності працівників і фонду оплати праці

Назва	Одиниця вимірювання обсягу робіт	Обсяг робіт	Кількість люд.-год	Середньомісячна чисельність, чол.	Середньомісячна оплата праці, грн	Річний фонд оплати праці – всього, грн
А	В	1	2	3	4	5
Робоча худоба	середньорічне поголів'я					
Конюхи, обслуговуючі дорослих коней	кількість кінних дворів					
Нічні конюхи (пастухи)	«					
Конюхи, обслуговуючі молодняк	«					
Разом по обслуговуванню худоби	х					
Працівники бджільництва	кількість пасік, кількість сімей на пасіці					
Працівники кролівництва	середньорічне поголів'я					
Працівники звірівництва	«					
Працівники ставкового рибиництва	га					
Працівники повківництва	«					
Працівники станцій і пунктів птучного осіменіння	«					
Кормокухні (кормоцех)						
Бригадир						
Повар						
Працівники кормокухні						
Підмінні працівники	чисельність працівників					
Разом по кормокухні	х					
Разом по тваринництву	х					
Допоміжні і обслуговуючі виробництва						
Водії вантажних автомобілів						
В т.ч. зайняті на перевезенні людей						
Трактористи-машиністи на транспортних роботах						
Транспортні працівники на живому тяглі						
Вантажники						
Працівники котельної						
Працівники електропостачання						
Працівники водогосподарства						
Працівники очисних споруд						
Працівники з обслуговування газового господарства						
Разом по допоміжних і обслуговуючих виробництвах						
Підсобні підприємства і промисли						
Підприємства з виробництва харчової продукції						
В тому числі:						

18. Розрахунок чисельності працівників і фонду оплати праці

Назва	Одиниця вимірювання обсягу робіт	Обсяг робіт	Кількість люд.-год	Середньомісячна чисельність, чол.	Середньомісячна оплата праці, грн	Річний фонд оплати праці – всього, грн
А	В	1	2	3	4	5
Виробництво борошна, крупи і комбікормів						
В тому числі:						
Ремонтні майстерні						
Робітники реммайстерень						
Трактористи-машиністи на ремонті						
Шофери автомобілів на ремонті						
Р а з о м						
Інші підприємства і промисли —всього	х					
В тому числі:						
Разом по підсобних підприємствах і промислах	х					
Працівники на роботах з реалізації продукції та послугах на сторону	чисельність працівників					
Працівники на поточному ремонті будинків і споруд	«					
Працівники на капремонті будинків і споруд	«					
Підготовка кадрів						
Разом по основній діяльності						
Працівники інших виробництв						
Невиробнича сфера						
Всього по підприємству						

Д о в і д к о в о: кількість пенсіонерів в сільськогосподарських підприємствах — всього __ чол.; в тому числі працюючих ___ чол.

19. Амортизаційні відрахування на повне відновлення та капітальний ремонт, грн

Показники	Середньо-річна вартість основних засобів	В т.ч. тих, що перебувають у користуванні підприємств на умовах оренди (лзінгу)	Амортизаційні відрахування на повне відновлення	В т.ч. тих, що перебувають у користуванні підприємств на умовах оренди (лзінгу)	Капітальний ремонт
А	1	2	3	4	5
Трактори — всього					
В тому числі в:					
рослинництві					
тваринництві					
підсобних господарствах					
будівництві					
Сільгоспмашини і знаряддя — всього					
В тому числі в:					
рослинництві					
тваринництві					
Рослинництво (прямі витрати)					
Зерносушарки					
Овочесушарки					
Парники, теплиці					
Комбайни зернові					
Комбайни силосні					
Сінажні споруди					
Меліораційно-іригаційні споруди, машини і знаряддя					
В тому числі споруди					
Капітальні витрати неінвентарного характеру з поліпшення земель					
Багаторічні насадження					
Разом по рослинництву					
Тваринництво (прямі витрати)					
Молочне стадо					
Молодняк великої рогатої худоби					
Свинарство					
Вівчарство					
Птахівництво					
Разом по тваринництву					

19. Амортизаційні відрахування на повне відновлення та капітальний ремонт, грн

Показники	Серед- ньорічна вартість основних засобів	В т.ч. тих, що пере- бувають у користу- ванні під- приємств на умовах оренди (лізингу)	Аморти- заційні від- рахуван- ня на повне віднов- лення	В т.ч. тих, що пере- бувають у користу- ванні під- приємств на умовах оренди (лізингу)	Капі- таль- ний ремонт
А	1	2	3	4	5
Промислові підприємства (прямі витрати)					
Р а з о м					
Допоміжні і обслуговуючі ви- робництва					
Ремонтні майстерні					
Вантажний автотранспорт і гараж					
Будівлі для робочої худоби, гужовий транспорт, кінний інвентар та ін.					
Робоча худоба					
Електростанції та електрогос- подарство					
Теплопостачання					
Водопостачання					
Газопостачання					
Цехові (галузеві) витрати по рослинництву					
Цехові (галузеві) витрати по тваринництву					
Загальновиробничі (загально- господарські) витрати					
Будівлі, крім адміністративних і протипожежних					
Будівлі адміністративні					
Будівлі протипожежні					
Легкові автомобілі, мотоцикли					
Пожежні автомобілі					
Інші автомобілі					
Шляхи, мости					
Засоби зв'язку					
Культурно-побутові будівлі, обладнання та інвентар					
Разом загальновиробничих (загальногосподарських) ви- трат					
Житловий фонд					
Механізми обладнання, що використовуються на капіта- льних роботах					
Інше комунальне обладнання					
В с ь о г о					
Крім того, продуктивна худоба					

20. Загальновиробничі витрати, грн

Види витрат	Загально-виробничі витрати	В тому числі			
		рос-лин-ництво	тва-рин-ництво	під-собні про-мис-лові ви-роб-ниц-тва	зага-льно-го-спо-дар-ські ви-трати
А	1	2	3	4	5
Витрати на управління виробництвом (оплата праці, відрахування на соціальні заходи й медичне страхування та витрати на оплату службових відряджень апарату управління та спеціалістів галузей (цехів), дільниць, підрозділів тощо)					
Амортизація необоротних активів загально-виробничого (цехового, дільничого, бригадного) призначення					
Витрати на утримання, експлуатацію та ремонт, страхування, операційну оренду основних засобів, інших необоротних активів загально-виробничого призначення					
Витрати на вдосконалення технології і організації виробництва (оплата праці включаючи відрахування на соціальні заходи працівників, зайнятих удосконаленням технології та організації виробництва, поліпшенням якості продукції, підвищенням її надійності, довговічності, інших експлуатаційних характеристик у виробничому процесі; оплата послуг сторонніх організацій тощо)					
Витрати на опалення, освітлення, водопостачання, водовідведення та інше утримання загальних приміщень виробничого призначення					
Витрати на обслуговування виробничого процесу (оплата праці та інші витрати на здійснення технологічного контролю за виробничими процесами та якістю продукції, робіт, послуг тощо)					
Витрати на охорону праці, техніку безпеки і охорону навколишнього природного середовища					
Плата за оренду землі і майна виробничого призначення					
Витрати на пожежну охорону					
Витрати на рекультивацію земель					
Плата за воду, що забирається з водогосподарських систем у межах затверджених лімітів					
Платежі за використання інших природних ресурсів					
Інші витрати					
Всього					

Розподіл витрат

Показники	Рос-лин-ництво	Велика рогата худоба		Свинарство	Вівчарство	Птахівництво				Конярство (молодняк на вирощуванні)		Підсобні про-мислові вироб-ництва	Всього
		основне стадо	худоба на ви-рощу-ванні та від-годівлі										
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	
Сума витрат для розподілу загально-виробничих витрат													
Цехові (галузеві) витрати (%)													
Загальногосподарські витрати (%)													
Всього загально-виробничих витрат													

21. Адміністративні витрати

Види витрат	Сума
А	1
Загальні корпоративні витрати (організаційні витрати, витрати на про-ведення річних зборів, представницькі витрати тощо)	
Витрати на службові відрядження і утримання апарату управління під-приємством та іншого адміністративного персоналу	
Витрати на утримання основних засобів та інших матеріальних необоро-тних активів адміністративного призначення (операційна оренда, стра-хування майна, амортизація, ремонт, опалення, освітлення, водопоста-чання, водовідведення, охорона)	
Винагороди за професійні послуги (юридичні, аудиторські, з оцінки май-на тощо)	
Витрати на зв'язок (поштові, телеграфні, телефонні, телекс, факс тощо)	
Амортизація нематеріальних активів адміністративного використання	
Витрати на вирішення судових спорів	
Податки, збори та інші передбачені законодавством обов'язкові платежі (крім податків, зборів та обов'язкових платежів, що включаються до виро-бничої собівартості продукції, робіт, послуг)	
Плата за розрахунково-касове обслуговування та інші послуги банків	
Інші витрати адміністративного призначення	
В с ь о г о	

22. Витрати на збут

Види витрат	Сума
А	1
Витрати пакувальних матеріалів для затарювання готової продукції на складах	
Витрати на ремонт тари для зберігання продукції	
Оплата праці та комісійні винагороди продавцям, торговельним агентам та працівникам підрозділів, що забезпечують збут	
Витрати на рекламу та дослідження ринку (маркетинг)	
Витрати на передпродажну підготовку товарів	
Витрати на відрядження працівників, зайнятих збутом	
Витрати на утримання основних засобів, пов'язаних зі збутом продукції, товарів, робіт, послуг (операційна оренда, страхування, амортизація, ремонт, опалення, освітлення, охорона)	
Витрати на транспортування, перевалку і страхування готової продукції (товарів), транспортно-експедиційні та інші послуги	
Витрати на гарантійний ремонт і гарантійне обслуговування	
Інші витрати, пов'язані зі збутом продукції, товарів, робіт, послуг	
В с ь о г о	

23. Інші витрати операційної діяльності

Види витрат	Сума, грн
А	І
Витрати на дослідження та розробки	
Собівартість іноземної валюти, що може бути реалізована	
Собівартість виробничих запасів, що можуть бути реалізовані	
Сума безнадійної дебіторської заборгованості та відрахування до резерву сумнівних боргів	
Втрати від операційної курсової різниці	
Втрати від знецінення запасів	
Нестачі і втрати від псування цінностей	
Визнані штрафи, пеня, неустойка	
Витрати на утримання об'єктів соціально-культурного призначення	
Інші витрати операційної діяльності	
Всього	

24. Фінансові витрати

Види витрат	Сума, грн
А	І
Відсотки за кредит	
Інші фінансові витрати	
Всього	

25. Втрати від участі в капіталі

Види витрат	Сума, грн
А	І
Втрати від інвестицій в асоційовані підприємства	
Втрати від спільної діяльності	
Втрати від інвестицій в дочірні підприємства	
Всього	

26. Інші витрати, що покриваються за рахунок прибутку

Види витрат	Сума, грн
А	І
Собівартість реалізованих фінансових інвестицій	
Собівартість реалізованих необоротних активів	
Собівартість реалізованих майнових комплексів	
Втрати від неопераційних курсових різниць	
Сума уцінки необоротних активів і фінансових інвестицій	
Витрати на ліквідацію необоротних активів (розбирання, демонтаж тощо)	
Залишкова вартість ліквідованих (списаних) необоротних активів	
Інші витрати звичайної діяльності	
Всього	

27. Виробництво і калькуляція собівартості продукції допоміжних і обслуговуючих виробництв

Виробництво	Обсяг продукції	Витрати на виробництво продукції, грн				
		люд.-год	витрати на оплату праці	відрахування на соціальні заходи	паливо та мастильні матеріали	корми
А	1	2	3	4	5	6
Газопостачання, тис. м ³						
Теплопостачання, тис. Гкал						
Електропостачання, тис. кВт-год						
Водопостачання, тис. м ³						
Ремонтно-технічна майстерня						
Холодильні установки						
Автотранспорт на перевезенні людей, тис. км						
Автотранспорт на перевезенні вантажів, тис. т км						
Машинно-тракторний парк — всього, тис. ум. ет. га						
з них на транспортних роботах						
Жива тяглова сила, коне-дні						
Разом по допоміжних і обслуговуючих виробництвах, грн						
Крім того, виготовлення кормів у кормокухнях і цехах, т. ц:						
ВРХ						
в свинарстві						
в птахівництві						
Заготівля льоду						
Ідальні						

Продовження

Витрати на виробництво продукції, грн							Сума витрат для розподілу загально-виробничих витрат	Собівартість основної продукції, грн		Реалізація продукції, послуг	
сировина та матеріали (без зворотних відходів)	роботи та послуги	витрати на ремонт основних засобів	інші витрати на утримання основних засобів	інші витрати	загально-виробничі витрати	разом витрат		всього	одиниці продукції	кількість	на суму, грн
7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18

28. Виробництво промислової продукції та її реалізація

Виробництво	Обсяг про-дукції	Витрати на виробництво продукції, грн			
		люд.-год	витрати на оплату праці	відрахування на соціальні заходи	паливо та мастильні матеріали
А	1	2	3	4	5
1. Переробка сільськогосподарської продукції — всього					
В тому числі:					
оля					
2. Борошномельно-круп'яна продукція — всього					
В тому числі:					
борошно					
крупя					
3. Продукція комбикормових підрозділів — всього					
В тому числі:					
трав'яне борошно					
комбикорми					
4. Будівельні матеріали — всього					
В тому числі:					
цегла будівельна					
5. Лісозаготівля і деревообробка — всього					
В тому числі:					
пиломатеріали					
6. Продукція машинобудування і металопереробки — всього					
В тому числі ремонтна майстерня					
7. Продукція легкої промисловості — всього					
8. Інша промислова продукція — всього					
Всього промислової продукції					
Зберігання сільськогосподарської продукції					

Продовження

Витрати на виробництво продукції, грн							Сума витрат для розподілу загально-виробничих витрат	Собівартість основної продукції, грн		Реалізація продукції, послуг	
сировина та матеріали (без зворотних відходів)	роботи та послуги	витрати на ремонт основних засобів	інші витрати на утримання основних засобів	інші витрати	загально-виробничі витрати	разом витрат		всього	одиниці продукції	кількість	на суму, грн
6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17

29. Виробництво і собівартість продукції рослинництва

Об'єкти планування витрат	Площа, га	Затрати минулих років		Витрати планового								
		сума, грн	люд.-год	люд.-год	витрати на оплату праці	вдрагування на соціальні заходи	насінина та посадковий матеріал	паливо та матеріальні матеріали	добрива	засоби захисту рослин	роботи та послуги	витрати на ремонт основних засобів
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1. Зернові культури												
Всього зернових культур												
Солома зернових												
Стебла кукурудзи												

Продовження

року, грн				Всього витрат (гр.2+ гр.16)	В т.ч. всього витрат без вартості насіння	Вихід продукції, ц		Собівартість продукції, грн		Прямі затрати праці, люд.-год	
інші витрати на утримання основних засобів	інші прямі витрати	загальнови-робничі ви-датки	разом витрат			найменування	кількість	всього	одиниці	на всю про-дукцію	на 1 ц
13	14	15	16	17	18	А	19	20	21	22	23
						Зерно					
						Зерновідходи					
						В перерахунку на повноцінне зерно					
						Солома					
						Стебла					

29. Виробництво і собівартість продукції рослинництва

Об'єкт планування витрат	Площа, га	Збір основної продукції, ц	Затрати минулих років		Витрати планового					
			сума, грн	люд.-год	люд.-год	витрати на оплату праці	відрахування на соціальні заходи	насіння та посадковий матеріал	паливо та мастильні матеріали	добрива
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
II. Технічні культури — всього										
Цукрові буряки										
Гичка буряків										
III. Овоче-баштанні культури і картопля, включаючи площу насінників — всього										
IV. Кормові культури — всього										
Всього посівів*										

Продовження

року, грн							Всього витрат (гр.3+ гр.17)	В т.ч. всього витрат без вартості насіння	Собівартість 1 ц продукції, грн	Прямі затрати праці, люд.-год	
засоби захисту рослин	роботи та послуги	витрати на ремонт основних засобів	інші витрати на утримання основних засобів	інші прямі витрати	загально виробничі витрати	разом витрат				на всю продукцію	на 1 ц
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22

*В тому числі: вартість соломки _____ грн; розсади _____ грн продукції рослинництва, з неї в закритому ґрунті _____ грн.

29. Виробництво і собівартість продукції рослинництва

Об'єкт планування витрат	Площа, га	Збір основної продукції, ц	Затрати минулих років		Витрати планового									
			сума, грн	люд.-год	люд.-год	витрати на оплату праці	відрахування на соціальні заходи	наслідки та посадковий матеріал	паливо та матеріальні матеріали**	добрива				
											1	2	3	4
А														
V. Посів культур на зелені добрива														
VI. Пожнивні (повторні) і проміжні посіви — всього														
VII. Сіножаті і пасовища — всього														
В тому числі: на сіно на зелений корм*														
VIII. Заготівля сіна за межами господарства														
IX. Збір кормів з підпокровних посівів багаторічних трав, гичка, а також з не сільськогосподарських угідь														
В тому числі: сіно зелена маса соковиті														
X. Силос														
XI. Сінаж														
XII. Плодові та інші багаторічні насадження — всього**														
В тому числі: зерняткові кісточкові														
XIII. Розсадники — всього														
XIV. Квітництво — всього														
XV. Інші культури														
Разом по завершеному виробництву														

*В тому числі вартість зеленої маси для вироблення силосу — грн, сінажу — грн.

**Без подвійного рахунку (розсада, зелена маса, соломка). Вартість закладки і вищипування багаторічних насаджень в порівнянних цінах ___грн.

Продовження

року, грн							Всього витрат (гр.3+ гр.17)	В т.ч. всього витрат без вартості насіння	Собівартість 1 ц продукції, грн	Прямі затрати праці, люд.-год	
засоби захисту рослин	роботи та послуги	витрати на ремонт основних засобів	інші витрати на утримання основних засобів	інші прямі витрати	загально-робіничі витрати	разом витрат				на всю продукцію	на 1 ц
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22

29. Виробництво і собівартість продукції рослинництва

Закласти з урожаю планового року для висадки в наступному році	Цибуля	Капуста	Буряки	Морква	Петрушка			
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Площа, га								
Кількість, ц								
Кількість, тис.шт.								
Розподіл зеленої маси						Собівартість, грн		
А						всього	1 ц	
						1	2	
Зелена маса посівних культур всіх видів — всього								
В тому числі використовується на:								
силос								
сінаж								
вітамінне трав'яне борошно								
випас								
зелений корм								
Зелений корм природних угідь — всього								
Зелений корм використовується на:								
силос								
сінаж								
вітамінне трав'яне борошно								
випас								

30. Витрати незавершеного виробництва в рослинництві

Об'єкт планування витрат	Площа, га	Затрати минулих років		Витрати планового року, грн				
		сума, грн	люд.-год	люд.-год	витрати на оплату праці	відрахування на соціальні заходи	насіння та посадковий матеріал	
А	1	2	3	4	5	6	7	
В тому числі:								
пшениця								
жито								
Озимі на зелений корм								
Озимий ріпак на зерно								
Лущення без оранки зябу								
Оранка зябу								
Оранка чорних парів восени планового року								
Багаторічні трави:								
підпокрівні планового року								
безпокрівні планового року								
посіву минулих років								
Парники і теплиці								
Внесення органічних добрив, т								
Внесення мінеральних добрив, т								
Вивезення органічних добрив, т								
Разом по незавершеному виробництву								
Всього витрат у рослинництві								
З них агролісомеліорація								

Продовження

Витрати планового року, грн									Всього витрат (гр.2+гр.16)	В т.ч. всього витрат без вартості насіння	Витрати на 1 га (1 т), грн
паливо та масельні матеріали	добрива	засоби захисту рослин	роботи та послуги	витрати на ремонт основних засобів	інші витрати на утримання основних засобів	інші прямі витрати	загально-виробничі витрати	разом витрати			
8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19

31. Розрахунок середньої вартості кормів у плановому році

Види кормів	Наявність на початок року		Надходження						Вартість переробки, грн	Всього (наявність і надходження)			
			власного виробництва		за міжгосподарськими зв'язками		інша купівля			ц	грн	середня вартість 1 ц, грн	
	ц	грн	ц	грн	ц	грн	ц	грн	9	10	11	12	
А													
Зерно													
Зерновідходи													
Висівки													
Макуха													
Комбікорм													
Концкорми — всього													
Трав'яне борошно													
Сіно													
Сінаж													
Солома													
Цукрові буряки на корм													
Коренеплоди і баштанні кормові — всього													
Силос													
Картопля													
Зелений корм													
Мінеральні корми													
Молоко незбиране													
Відвійки													
Разом													
Крім того підстилка													

32. Інші прямі витрати по тваринництву, грн

Назва	Белка рогата худоба		Свинарство			Вівчарство		Кури		Інша птиця		Копярство (молодняк на вирощуванні)		Разом
	основне стадо (корови та бики плідники)	худоба на вирощуванні	основне стадо (свиноматки, хряки-плідники і поросята до відлучення)	свині на вирощуванні	свині на відгодівлі	основне стадо (вівцематки з ягнятами до відлучення, барани-плідники, валухи)	вівці на вирощуванні і відгодівлі	доросле стадо	молодняк на вирощуванні	доросле стадо	молодняк на вирощуванні			
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Середньорічне поголів'я														
Спецодаг і взуття														
Підстилка														
Штучне осіменіння тварин														
Будівництво і утримання літніх таборів, загонів, навісів та інших некапітальних споруд														
Платежі за страхування майна і тварин														
Обгороджування ферм, обладнання дезбар'єрів, санпропускників та інших об'єктів, пов'язаних із санітарно-ветеринарними заходами														
Разом														

33. Витрати на виробництво і собівартість продукції тваринництва, грн

Види і групи тварин та птиці	Склад							
	затрати праці, люд.-год	витрати на оплату праці	відраховання на соціальні заходи	паливо і мастильні матеріали	засоби захисту тварин	корми	роботи та послуги	витрати на ремонт основних засобів
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Велика рогата худоба молочного напрямку: основне стадо (корови та бики-плідники)								
худоба на вирощуванні та відгодівлі (телиці і бички різного віку, корови, бики-плідники, воли, вибракувані з основного стада, корови-годувальниці)								
Велика рогата худоба м'ясного напрямку: основне стадо (корови, бики-плідники і телята віком до 8 місяців)								
худоба на вирощуванні і відгодівлі (телиці і бички старше за 8 місяців, корови, бики-плідники і воли, вибракувані з основного стада)								
Свинарство — всього								
В тому числі: основне стадо свиней (свиноматки, хряки-плідники й поросята до відлучення)								
свині на вирощуванні								
свині на відгодівлі								
Вівчарство (без каракульського і смушкового) — всього								
В тому числі: основне стадо овець (вівцематки з ягнятами до відлучення, барани-плідники, барани-пробники, валухи)								
вівці на вирощуванні і відгодівлі								
Каракульське і смушкове вівчарство — всього								
В тому числі: основне стадо (вівцематки з ягнятами до відлучення, барани-плідники, барани-пробники)								
вівці на вирощуванні і відгодівлі								

Продовження

витрат					Вихід продукції		Собівартість продукції	
інші витрати на утримання основних засобів	інші витрати	загальновиробничі витрати	всього витрат	в т.ч. всього витрат без вартості кормів	найменування	кількість	всього	одиниці, грн, коп.
9	10	11	12	13	А	14	15	16
					молоко, ц			
					приплід, гол.			
					приріст живої маси, ц			
					жива маса, ц			
					приплід, гол.			
					приріст живої маси, ц			
					приріст живої маси, ц			
					жива маса, ц			
					приріст, включаючи масу приплоду, ц			
					поросята відлучені, гол.			
					приріст живої маси, ц			
					приріст живої маси, ц			
					жива маса, ц			
					приріст живої маси, ц			
					жива маса, ц			
					ягнята на час відлучення, гол.			
					вовна, ц			
					молоко, ц			
					вовна, ц			
					приріст живої маси, ц			
					приплід, гол.			
					вовна, ц			
					приріст живої маси, ц			
					приріст живої маси, ц			
					вовна, ц			

33. Витрати на виробництво і собівартість продукції тваринництва, грн

Види і групи тварин та птиці	Склад							
	затрати праці, люд.-год	витрати на оплату праці	відрахування на соціальні заходи	паливо і мастильні матеріали	засоби захисту тварин	корми	роботи та послуги	витрати на ремонт основних засобів
А	1	2	3	4	5	6	7	8
Птахівництво: кури дорослі								
молодняк на вирощуванні								
дорослі								
молодняк								
Інкубація яєць								
Конярство: основне стадо								
молодняк на вирощуванні								
Бджільництво: (запилувально-медове, запилувальне)								
Кролівництво: В тому числі: основне стадо								
молодняк різного віку								
Рибництво								
Шовківництво								
Інша продукція								
Всього по тваринництву								

Продовження

витрат					Вихід продукції			
інші витрати на утримання основних засобів	інші прямі витрати	загально-виробничі витрати	всього витрат	в т.ч. всього витрат без вартості кормів	найменування	кількість	всього	Собівартість продукції
9	10	11	12	13	А	14	15	одиноці, грн, коп.
					яйця, тис.штук			
					приріст живої маси, ц			
					яйця, тис.штук			
					приріст живої маси, ц			
					добовий молодняк, тис.гол.			
					в т.ч. ліквідовано півників в добовому віці			
					приплід, гол.			
					молоко, ц			
					робота коней, робочий день			
					приріст, кормо-днів			
					мед, ц			
					віск, ц			
					рої, ц			
					інша продукція, грн.			
					діловий молодняк, гол.			
					приріст живої маси, ц			
					приріст, тис.кормо-днів			
					мальки, тис.штук			
					цьоголітки, ц			
					річкики, ц			
					ремонтний молодняк, ц			
					риба, ц			
					коconi тутового шовкопряда, кг			
					грена, кг			
					гній, т			

34. Калькуляція собівартості живої маси і реалізованого м'яса худоби і птиці в живій масі

Показник	Велика рогата худоба			Свині								
	кількість голів	жива маса, ц	вартість, тис. грн	кількість голів	жива маса, ц	вартість, тис. грн	кількість голів	жива маса, ц	вартість, тис. грн	кількість голів	жива маса, ц	вартість, тис. грн
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Поголів'я молодняка та дорослої худоби на відгодівлі на початок року												
Приріст												
Приріст живої маси												
Надходження з інших груп (на відгодівлю)												
Купівля та інші надходження зі сторони												
Разом												
Розрив (виключається)												
Всього до розподілу												
Собівартість 1 ц живої маси, грн												
Переведення в інші групи												
Реалізація та інші витрати												
В тому числі:												
на м'ясо												
на племпродаж												
Забій приплоду на смушки												
Поголів'я на кінець року												
Собівартість 1 ц живої маси, грн												

35. Витрати на формування основного стада і джерела їх покриття

Витрати	Кількість, гол.	Загальна собівартість, грн	Джерела покриття витрат	Кількість, гол.	Вартість поголів'я, грн
А	1	2	А	1	2
А. Переведення худоби в основне стадо			Г. Вибракування на м'ясо і продаж дорослої худоби		
Велика рогата худоба			Велика рогата худоба		
Свині			Свині		
Вівці і кози			Вівці і кози		
Коні			Коні		
Разом			Разом		
Б. Купівля худоби			Прибуток		
Велика рогата худоба					
Свині			Амортизаційні відрахування		
Вівці і кози			Інші власні джерела		
Коні			Кредит банку		
Разом					
В. Витрати на перевезення худоби			Всього джерел фінансування		
Всього витрат					

36. Розрахунок надходження коштів і результатів від реалізації продукції
(кількість _____ ц, ціна _____ грн, коп., сума _____ грн)

Назва	Реалізація — всього			В тому числі по					
	кількість	ціна 1 ц	сума						
				кількість	ціна 1 ц	сума	кількість	ціна 1 ц	сума
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Зернові і зернобобові — всього									
В тому числі:									
пшениця									
жито									
просо									
гречка									
рис									
кукурудза									
ячмінь									
горох									
овес									
Соняшник									
Льон-насіння									
Рицина									
Соя									
Ріпак									
Картопля									
Цукровий буряк									
Льонотреста									
Льоносоломка									
Тютюн									
Овочі відкритого ґрунту									
Овочі закритого ґрунту									
Баштанні (кавуни, дині)									
Плоди зерняткові, кісточкові									
Горіхоплідні та ягоди									
Виноград									
Інша продукція рослинництва	x	x		x	x		x	x	
Разом по рослинництву	x	x		x	x		x	x	

36. Розрахунок надходження коштів і результатів від реалізації продукції
(кількість _____ ц, ціна _____ грн, коп., сума _____ грн)

Продовження

Назва	Реалізація — всього			В тому числі по					
	кіль- кість	ціна 1 ц	сума						
				кіль- кість	ціна 1 ц	сума	кіль- кість	ціна 1 ц	сума
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9
Худоба і птиця на м'ясо в живій масі — всього									
В тому числі:									
ВРХ									
свині									
вівці і кози									
птиця різна									
коні									
інші види тварин									
Продано на племінні цілі та інший продаж (жива маса)									
В тому числі:									
ВРХ									
свині									
вівці і кози									
птиця (доросла і молодняк)									
птиця (добові пташенята), тис.гол.									
коні									
Молоко незбиране									
Вовна різна									
Каракульські шкурки і смушки, шт.									
Яйця, тис.шт.									
Мед									
Риба ставкова									
Продукція звірівництва	x	x							
Інша продукція тваринництва	x	x		x	x		x	x	
Разом по тваринництву	x	x	x	x	x		x	x	
Промислова продукція — всього	x	x		x	x		x	x	
В тому числі:									
молоко, що пройшло переробку									
м'ясо, одержане від забою худоби і птиці									
продукція допоміжних виробництв і промислів (крім продукції переробки сільгосппродукції)	x	x		x	x		x	x	
Реалізація іншої продукції, робіт та послуг	x	x		x	x		x	x	
Всього	x	x		x	x		x	x	

37. Розрахунок прибутку, валового та чистого доходу, грн

Валовий дохід і його розподіл	Рослин-ництво	Тварин-ництво	Підсобні вироб-ництва і промис-ли	Інші роботи та послу-ги	Разом по основно-му вироб-ництву
А	1	2	3	4	5
Розрахунок валового доходу					
Валова продукція за собівартістю					
Перевищення (прибуток) суми виручки від реалізації продукції над собівартістю реалізованої продукції, інші прибутки					
Зменшення (збиток) суми виручки від реалізації продукції над собівартістю реалізованої продукції, інші збитки					
Суми прибутків сільгосп-підприємств, що виконують функції міжгосподарських підприємств, передані господарствам-учасникам					
Разом					
Всього витрат, крім оплати праці та відрхувань на соціальні заходи					
Валовий дохід					

38. Нормативи власних оборотних коштів і джерела їх покриття, грн

Статті (елементи) оборотних коштів	Планове викорис-тання коштів (запасів) на рік	Норма запасів (в % до викорис-тання)	Норма-тив оборот-них коштів	Довідково: норматив власних оборотних коштів за рік, попе-редній плановому
А	1	2	3	4
1. Кошти в сфері виробництва – всього (1+2+3+4)				
1. Тварини на вирощуванні та відгодівлі				
2. Виробничі запаси - всього				
В тому числі:				
насіння та посадковий матеріал				
корми та підстилка				
добрива, пестициди, медикаменти				
сировина та матеріали				
запасні частини та матеріали для ре-монтів				
тара, тарні та пакувальні матеріали				
паливо				
будівельні матеріали для основної ді-яльності				
малоцінні та швидкозношувані пред-мети				

Статті (елементи) оборотних коштів	Планове використання коштів (запасів) на рік	Норма запасів (в % до використання)	Норматив оборотних коштів	Довідково: норматив власних оборотних коштів за рік, попередній до планового
А	1	2	3	4
3. Незавершене виробництво — всього				
В тому числі:				
рослинництва				
тваринництва				
промислового виробництва				
допоміжного і обслуговуючого виробництва				
4. Витрати майбутніх періодів				
П. Кошти в сфері обігу				
В тому числі:				
готова продукція				
розрахунки із заготівельними організаціями				
інші оборотні кошти				
Разом потреба в оборотних коштах				

Показник	На початок року	На 01.04	На 01.07	На 01.10	На кінець року
Норматив, який прийнято при кредитуванні					
Джерела покриття:					
наявність оборотних коштів на початок року					
стала заборгованість по оплаті праці					
резерв наступних платежів					
інші сталі пасиви					
прибуток та інші власні джерела					
Всього					
Залишок власних оборотних коштів					

39. Операційні витрати

Види робіт	Сума, грн
А	1
Оплата робіт з докорінного поліпшення земель	
Хімічна паспортизація земель	
Державна програма селекції в тваринництві	
Заходи по боротьбі з шкідниками та хворобами сільськогосподарських рослин	
Протиепізоотичні заходи	
Підтримка виробництва продукції тваринництва	
Державна програма селекції в рослинництві	
Послуги з лісництва (лісовпорядкування та інші роботи щодо організації лісового та мисливського господарств, проектно-вишукувальні роботи, лісгосподарські роботи, лісокультурні роботи, гідролісомеліоративні та лісоосушувальні роботи)	
Разом	

40. Введення в дію потужностей, тис.грн

Назва	Капітальні вкладення		Введення в дію основних фондів	
	всього	в тому числі будівельно-монтажні роботи	всього	в тому числі будівельно-монтажні роботи
А	1	2	3	4
Всього				

41. Розрахунок вартості майна і страхових платежів, грн

Вид майна	Вартість майна	Страхова сума	Франшиза		Базова тарифна ставка, %	Тарифна ставка з урахуванням франшизи, %	Сума нарахованих страхових платежів гр.2-гр.6:100	Знижки з сумою обчислених страхових платежів		Сума страхових платежів до оплати, (гр.7-гр.9)
			%	сума гр.2·гр.3·100				%	сума гр.7·гр.8·100	
А	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Сільськогосподарські культури і багаторічні насадження										
Дерева, кущі плодоягідних насаджень, виноградники										
Тварини										
Основні засоби										
Всього										

42. Розрахунок платежів до бюджету

Пор. №	Назва	Площа, га	Грошова оцінка сільгоспугідь, тис.грн		Ставка фіксованого сільськогосподарського податку, %	Суми податку, тис. грн
			1 га	всього		
А	Б	1	2	3	4	5
1	1. Розрахунок фіксованого сільськогосподарського податку					
2	Рілля				0,5	
3	Сіножаті				0,5	
4	Пасовища				0,5	
5	Багаторічні насадження				0,3	
5	Разом	х	х		х	

Продовження

Пор. №	Назва	Одиниця вимірювання	План
А	Б	1	2
6	2. Розрахунок податку на оплату праці Фонд оплати праці	тис.грн	
7	Середньорічна чисельність працівників	чол.	
8	Неоподаткований мінімум середньомісячної оплати праці	грн	
9	Неоподаткований фонд оплати праці (рядок 8 • 12 міс.)	тис.грн	
10	Оподаткований фонд оплати праці (рядок 6 – рядок 9)	тис.грн	
11	Ставка податку	%	
12	Сума податку	тис.грн	

Пор. №	Назва	Одиниця вимірювання	Показники, за які нараховується податок	Сума податку, тис.грн
А	Б	1	2	3
13	3. Інші платежі в бюджет			
14				
15	Разом			
16	Всього (1+2+3)	х		х

ГЛОСАРІЙ

Аваль — вексельне доручення, за яким особа, що його виконує, бере на себе відповідальність перед власником векселя за виконання вексельних зобов'язань будь-якою з осіб, зобов'язаних за векселем.

Аддендум — додаток до договору, зокрема до чартеру, що змінює або доповнює ті чи інші умови договору.

Ажіо — перебільшення ринковою ціною акцій та інших паперів їхньої номінальної ціни.

А-Конт — компенсація за рахунок платежу.

Акцепт — згода на оплату або гарантування оплати вимог грошових, товарних і розрахункових документів, а також юридична згода на укладання угоди відповідно до пропозиції (офтортоу) другої сторони.

Акциз — різновид непрямого податку, переважно на товари масового споживання (тютюнові вироби, алкогольні напої, сіль, сірники, автомобілі, холодильники, парфумерні вироби тощо).

Акціонер — власник акцій.

Акція — цінний папір, що приносить *дивіденд*.

Антидемпінгове законодавство — національні та міжнародні правові норми, спрямовані проти товарного *демпінгу*.

Апорт — майно, що надходить до акціонерного товариства в рахунок сплати за його акції.

Асоціація — об'єднання, союз; об'єднання організацій або окремих осіб для досягнення спільної господарської або іншої мети.

Аудит — перевірка, ревізія, що здійснюється з метою підвищення рентабельності підприємства.

Аудитор — ревізор, що перевіряє фінансову діяльність підприємства.

Аудиторська фірма — організація, що здійснює незалежну ревізію фінансово-господарської діяльності підприємства за його замовленням.

Аукціон — продаж реальних товарів на засадах конкурсу покушців.

Баланс — відображення фінансового стану підприємства на відповідну дату звітного періоду.

Балансовий прибуток — загальна сума прибутку підприємства від усіх видів його діяльності за звітний період, отримана як на території держави, її континентальному шельфі, у виключній (морській) економічній зоні, так і за межами держави, яка відображена в балансі підприємства і включає прибуток від реалізації: продукції (робіт, послуг), в тому числі продукції допоміжних і обслуговуючих виробництв, що не мають окремого балансу, основних фондів, нематеріальних активів, цінних паперів, валютних цінностей, інших видів фінансових ресурсів та матеріальних цінностей, а також прибуток від орендних (лізингових) операцій, *роялті* та від позареалізаційних операцій.

Банківський відсоток (інтерес) — плата за надання грошових коштів у фінансовий обіг. Має дві форми: кредит-відсоток і дебет-відсоток, що відповідають двом формам функціонування банків: збереження вкладів і надання позики. Прибуток банкіра визначається різницею між цими двома потоками з відрухованням з неї накладних витрат.

Банкнота — документ про платіжне зобов'язання, виданий банком, що оплачується за першою вимогою його власника. Б. може бути знову пущена в обіг після її оплати.

Банкрутство — неспроможність особи сплатити власні борги, внаслідок чого її майно передається без розпорядження офіційних органів або довіреної особи (через суд), котрі продають це майно і розподіляють виручку між кредиторами відповідно до законодавства.

Бартер — система обміну, за якою товари та послуги обмінюються на безгрошовій основі. Виникає в умовах інфляції, дає економію на податкових платежах та інших господарських витратах.

Біржа — регулярно діючий ринок, на якому проводиться торгівля товарами (товарна), цінними паперами (фондова), розподіл робочої сили (праці). Купівля-продаж відбувається без наявності товарів через *маклерів, брокерів*.

Брокер — посередник при укладанні угод між зацікавленими сторонами (клієнтами) на купівлю-продаж на біржах товарів, цінних паперів, валют. Діє за дорученням і за рахунок клієнтів, отримуючи від них спеціальну компенсаційну винагороду.

Брокерські кредити — кредити, пов'язані з угодами на реалізацію товарів.

Ва-банк — ставка, що дорівнює всьому капіталу банку.

Вексель — цінний папір і вид кредитних грошей, який засвідчує боргове грошове зобов'язання векселедавця сплатити у встановлений строк і в певному порядку визначену суму власнику В. (векселеутримувачу).

Виручка — грошові кошти, що надійшли підприємству за реалізовану продукцію, надані послуги, продане майно, цінні папери і т.ін.

Витрати граничні — додаткові витрати, пов'язані з виробництвом ще однієї (додаткової) одиниці продукції. Граничні витрати визначаються зростанням лише змінних витрат у зв'язку з випуском додаткової одиниці продукції, тому що постійні витрати не змінюються із зміною обсягу випуску продукції.

Витрати змінні — витрати на сировину, паливо, електроенергію, транспортні послуги, зарплату виробничого персоналу і т.ін., величина яких змінюється залежно від зміни обсягу виробництва.

Витрати постійні — витрати, величина яких не змінюється залежно від зміни обсягу виробництва: оплата зобов'язань за облігаційними позиками, рентні платежі, страхові внески, амортизаційні відрухування, оплата праці керівного складу і спеціалістів тощо.

Відсотки — доходи, отримані платниками податку від операцій з борговими вимогами і зобов'язаннями, зокрема *векселями*, облігаціями, бонами та іншими платіжними документами, в тому числі операцій з державними казначейськими зобов'язаннями, а також доходи, отримані платником податку від надання грошових коштів та матеріальних цінностей в кредит (позичку) та нараховані у вигляді премій чи вирашів або відсотків від суми заборгованості.

Гарант — держава, підприємство або особа, що дає в чомусь гарантію, зокрема фінансову.

Гіперінфляція — *інфляція*, що розвивається надзвичайно високими темпами, спричиняючи згортання виробництва, масове безробіття, економічну кризу. Затяжна Г. здатна призвести до повної руйнації економіки держави.

Гонорар — грошова винагорода за працю.

Гудвіл — комплекс заходів, спрямованих на збільшення прибутку підприємства без відповідного нарощення активних операцій, зокрема за рахунок вдосконалення управлінської системи, досягнення домінуючої позиції на ринку продукції (робіт, послуг), впровадження нових технологій тощо. Вартість Г. визнається як різниця між ціною придбання активів і звичайною їхньою ціною.

Девальвація — зниження змісту національної валюти по відношенню до валюти інших країн, передусім економічно розвинених; виникає в разі ускладнення та диспропорції платіжного балансу держави, що виражається в перевищенні вартості імпорту вартості експорту товарів і послуг.

Декларація — письмова заява підприємства або особи про величину його доходів, майна та інших матеріальних цінностей з метою сплати податків.

Демпінг — продаж товарів і послуг за кордоном за цінами, нижчими за ціни внутрішнього ринку, з метою отримання переваг у конкуренції з іншими іноземними постачальниками. В більшості країн світу діють антидемпінгове законодавство, система високих тарифів тощо.

Денонсація — повідомлення про односторонній розрив договору.

Депозит — гроші або цінні папери, внесені до банку підприємствами та громадянами на зберігання. Грошові Д. є джерелом позичкового фонду банків і використовуються для надання кредитів. За Д. виплачується певний відсоток, величина якого залежить від строку зберігання, інших умов. Розрізняють два основні види грошових депозитів: до запитання, які повертаються на першу вимогу клієнта, і термінові, які вкладаються на визначений час під більш високі відсотки.

Дефляція — зменшення грошової маси, вилучення з обігу частини грошових засобів, випущених у період *інфляції*.

«Джентльменська угода» — господарська угода, що укладається підприємцями в формі і спрямована на забезпечення спільних інтересів.

Диверсифікація — розширення номенклатури продукції, що виробляється окремими фірмами та підприємствами.

Дивіденд — прибуток, отриманий платниками податку від здійснення корпоративних прав. Включає відсотки, нараховані на акції або внески до статутних фондів, за винятком доходів, отриманих від торгівлі корпоративними правами, та доходів від операцій з борговими зобов'язаннями і вимогами.

Дизайн товару — зовнішній вигляд, особливості конструкції, естетичні властивості товару, зумовлені вимогами, традиціями та конкуренцією.

Дилер — особа, що продає (купує) цінні папери в розрахунок на купівлю (продаж) цих паперів за ціною більш низькою (високою) від тієї, за якою вони були продані (куплені). Д. можуть займатися аналогічними операціями також з товарами та іноземною валютою. На відміну від *брокера* клієнт дилера не відповідає за збитки, що виникли внаслідок виконання його усного розпорядження.

Дистриб'ютор — фірма, що виконує імпортні операції і виступає як торговець згідно з договором про право на продаж.

Диферент — опис реалізованих цінних паперів, що складається банком.

Диференційна рента — одна з форм доходу сільськогосподарських підприємств, пов'язана з використанням середніх та високоєфективних за родючістю і місцезоташуванням земель. Зумовлена обмеженістю використання основного засобу аграрного виробництва — землі.

Добровільні пожертвування — внески підприємств або громадян на суспільні потреби, а також до неприбуткових організацій, створених згідно з законодавством про об'єднання громадян, а саме:

► внески до Державного бюджету України, місцевих бюджетів у разі, якщо такі внески використовуються у межах загальних асигнувань бюджету і не пов'язані прямо чи опосередковано із збільшенням прибутку таких підприємств або громадян;

► внески до неприбуткових організацій, створених для здійснення релігійної, екологічної, оздоровчої, культурної, освітньої, наукової та благодійної діяльності в разі, якщо діяльність цих організацій не пов'язана прямо чи опосередковано із збільшенням прибутку таких підприємств або громадян та якщо доходи цих організацій формуються виключно з добровільних пожертвувань.

Договірна ціна — ціна на продукцію, що встановлюється за угодою між виробником і споживачем.

Дотація — державна допомога організаціям і підприємствам на покриття збитків від їхньої діяльності; доплата.

Дохід — грошові кошти, одержані від будь-якої діяльності.

Доходи, що мають джерела походження з України. Будь-які доходи, одержані резидентами і нерезидентами внаслідок реалізації будь-яких цивільно-правових угод з резидентами України, будь-які пасивні доходи, незалежно від місця укладання таких угод. Будь-які інші надходження у грошовій, матеріальній та нематеріальній формах від резидентів України, прямо не пов'язані з підприємницькою діяльністю сторін, за винятком операцій, передбачених пунктом 3.2 статті 3 відповідного Закону, а також будь-які доходи, одержані нерезидентами внаслідок реалізації цивільно-правових угод з нерезидентами, якщо об'єктом таких угод є продукція (роботи, послуги), що знаходиться на митній території України або під контролем митних служб України, та/або якщо місцем укладання таких угод є Україна.

Економічна ефективність — відношення між результатами і затратами виробництва.

Економічний ефект — економія матеріальних, трудових і сировинних ресурсів, отримана внаслідок впровадження прогресивних технологій, винаходів, ліцензій, раціоналізаторських пропозицій тощо.

Емісія цінних паперів — акцій, облігацій, депозитних сертифікатів, довго- і короткострокових боргових зобов'язань — здійснюється промисловими, торговими фірмами, банками, кредитно-фінансовими організаціями, центральними і місцевими органами влади. Є одним із способів мобілізації капіталу. Е. ц. п. та їх реалізація здійснюються самостійно емітентом або через банки. Розміщення забезпечується публічною передплатою або реалізацією їх серед певної групи інвесторів, на фондовій біржі та інших ринках ц. п. Емісійний курс ц. п. визначається залежно від фінансового стану емітента, його перспектив і стану на ринку позичкового капіталу, рівня відсоткових ставок. Національний ринок цінних паперів залежить від багатства країни, від джерел позичкового капіталу та банківських кредитів.

Ємність ринку — можливий обсяг реалізації товарів на ринку, що визначається рівнем платоспроможного попиту.

Заборгованість дебіторська — сума боргів, що виникла в результаті господарської діяльності підприємства.

Заборгованість кредиторська — кошти, тимчасово залучені підприємством для своєї діяльності, що підлягають поверненню відповідним фізичним та юридичним особам.

Завдаток — грошова видача в рахунок своїх платіжних зобов'язань однією із договірних сторін іншій стороні як підтвердження укладення угоди та забезпечення її виконання.

Застава — спосіб забезпечення зобов'язання; здійснюється за угодою або за законом.

Заставне зобов'язання — документ, що видається боржником кредиторіві на підтвердження його права у випадку невиконання забезпеченого *заставою* зобов'язання одержати належну йому суму грошей за рахунок вартості заявленого майна боржника.

Заставне право — право, за яким кредитор у разі невиконання боржником забезпеченого *заставою* зобов'язання має право на задоволення кредиторських претензій з вартості заставленого майна боржника.

Звичайна відсоткова ставка за депозит — середньозважена відсоткова ставка на день відкриття *депозиту*, але не вища від середньозваженої відсоткової ставки за депозити, залучені впродовж 30 календарних днів, що передували даті відкриття цього депозиту.

Звичайна відсоткова ставка за кредит — середньозважена відсоткова ставка на день сплати відсотків за кредит, але не нижча від середньозваженої відсоткової ставки за кредити, надані впродовж 30 календарних днів, що передували даті надання цього кредиту.

Звичайна ціна на продукцію (роботи, послуги) — ціна, не менша від середньозваженої ціни реалізації аналогічної продукції (робіт, послуг) за будь-якими іншими угодами купівлі-продажу, укладеними з будь-якою третьою стороною впродовж 30 календарних днів, що передували даті реалізації цієї продукції, за винятком випадків, коли ціни внутрішньої реалізації підлягають державному регулюванню згідно з порядком ціноутворення, встановленим законодавством. У разі неможливості визначення ціни за такою процедурою звичайною вважається ціна, що дорівнює залишковій вартості матеріальних цінностей і нематеріальних активів, що перебувають на балансі платника податку, номінальній вартості цінних паперів, собівартості продукції власного виробництва або вартості товарів, придбаних для проведення товаробмінних (бартерних) операцій.

Земельна рента — частина доходу, що створюється працівниками сільського господарства та належить власникам землі, виникає з появою земельної власності.

Земельний кадастр — реєстр, який містить відомості щодо оцінки та складу земельних угідь.

Земельний кредит — довгострокові позики, що видаються під заставу нерухомості — землю, будівлі житлового та виробничого призначення тощо.

Імпортний лізинг — угода, згідно з якою лізингова компанія закуповує обладнання у іноземної фірми і надає його вітчизняному орендареві.

Інвестиційна компанія — різновид кредитно-фінансових інститутів. Акумулює грошові кошти приватних інвесторів шляхом емісії власних цінних паперів та вкладає ці кошти в *акції*, облігації, інші цінні папери підприємств у своїй країні та за кордоном.

Інвестиційний банк — різновид спеціальних кредитних інститутів. Мобілізує довгостроковий позиковий капітал та надає його шляхом випуску і розміщення облігацій чи інших видів позикових зобов'язань.

Інвестиція — сукупність витрат, які реалізуються у формі довгострокових грошових вкладів у промисловість, сільське господарство, транспорт та інші галузі.

Індексація — спосіб збереження реальної величини грошових вимог та особистих заощаджень в умовах *інфляції*.

Інкасова операція — форма розрахунку згідно із зовнішньою угодою, за якою експортер доручає своєму банку отримати від імпортера певну суму валюти. На інкасо банки приймають не тільки товарні документи, а й векселі, чеки. Інкасова форма вигідна для імпортерів. Експортери несуть певні втрати, зумовлені

часом повернення їм коштів. Для усунення цього недоліку використовують телеграфне інкасо з подальшим *акцептом*.

Інновації — нововведення, впровадження нових форм організації праці та управління, які охоплюють не тільки окремі підприємства, а й їх сукупність, всю галузь.

Інфляція — знецінення грошей, що виявляється в нерівномірному зростанні цін на товари та послуги.

Іпотека — різновид *застави* нерухомого майна (землі, будівель, споруд тощо) з метою одержання позики.

Іпотечна облигація — довготерміновий цінний папір, забезпечений нерухомим майном (земля, будівлі, споруди тощо), який приносить твердий відсоток.

Іпотечний банк — банк, що спеціалізуються на видаванні довготермінових позик під заставу нерухомого майна.

Іпотечний кредит — довгострокова позика, що надається під заставу нерухомості.

Кадастр — реєстр, що містить відомості щодо оцінки та середньої прибутковості об'єктів.

Калькуляція собівартості — обрахунок у грошах витрат на виробництво та реалізацію продукції, робіт і послуг.

Канали товаропротоку — способи доставляння товару до місця продажу чи місця споживання в установлені терміни при оптимальних витратах продавця.

Капітал — сукупність всіх ресурсів, котрі застосовують в бізнесі: акціонерний капітал, приватний капітал, спільний капітал. До капіталу зараховують ренту, власність, паї, акції, банківський баланс, дохід з капіталу, що знаходиться в обороті.

Капітал випущений — частина номінального капіталу, на яку випущено *акції* (паї) для розподілу між пайовиками (акціонерне товариство не зобов'язане випускати акції на весь *капітал номінальний*).

Капітал номінальний — встановлена засновниками сума, на яку передбачається випустити *акції* або розпочати підприємницьку діяльність.

Капітал обіговий — частина капіталу, вартість якого повністю переноситься на випущений товар і повертається в грошовій формі після його реалізації.

Капітал основний — частина капіталу, що багаторазово бере участь у виробництві товару та переносить свою вартість на новий продукт частинами впродовж певного часу.

Капітал позиковий — грошовий капітал, наданий його власниками у вигляді позики іншим підприємцям на певний період з умовою повернення за плату у вигляді відсотків.

Капітал резервний — частина власних коштів підприємства, утворена за рахунок відрахування від прибутку, що використовується для покриття витрат на операційну діяльність, поповнення *основного капіталу* та з іншими цілями; порядок утворення та використання К. р. регламентується статутом підприємства.

Капітальні витрати — грошові витрати, спрямовані вкладання в основний капітал і приріст запасів.

Капітальні вкладення — сукупність витрат матеріальних, трудових та грошових ресурсів, спрямованих на розширене відтворення основних фондів підприємства.

Квота — частка участі у виробництві, збуті, експорті або імпорті будь-якого товару; вартісні або кількісні обмеження імпорту чи експорту, що вводяться на певний період часу щодо окремих товарів, послуг, країн чи груп країн.

Кліринг — система безготівкових розрахунків за товари, цінні папери чи послуги, заснована на зарахуванні взаємних вимог та зобов'язань; розрізняють К. міжбанківський, внутрішній та міжнародний.

Кодекс — єдиний законодавчий акт, що містить в системному викладі норми права.

Кодифікація — спосіб систематизації законодавства шляхом перегляду норм відповідних галузей права, скасування застарілих та вироблення нових та необхідних норм. В результаті К. видаються кодекси за окремими галузями права.

Коефіцієнт ліквідності — співвідношення різних статей активу балансу кредитної установи з певними статтями пасиву або навпаки, пасивів з активами; показник, що характеризує ліквідність банків.

Коефіцієнт рентабельності — рентабельність товару чи групи товарів, розрахована за їх часткою у загальному випуску продукції підприємства.

Командитне товариство — об'єднання двох або кількох осіб для ведення підприємницької діяльності, в якому одні учасники несуть відповідальність за справи товариства як своїм вкладом, так і всім своїм майном, а інші (командисти, або вкладники) — тільки своїм вкладом. Повні члени товариства несуть відповідальність своїм капіталом і господарською діяльністю.

Комерційний кредит — будь-яка господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає авансування (попередню оплату) продукції (робіт, послуг) іншого суб'єкта підприємницької діяльності з відстроченням дати реалізації (набуття права власності), якщо таке відстрочення є більшим за звичайні строки поставки або перевищує 30 календарних днів з дати здійснення авансового платежу. Не вважаються К. к. *форвардні* і *ф'ючерсні операції* з продукцією сезонного виробництва або цінними паперами і валютними цінностями, а також операції з товарними і валютними *опціонами*, що передбачають перехід права власності на таку продукцію (цінні папери і валютні цінності) в момент здійснення розрахунків за форвардним, ф'ючерсним або опціонним договорами.

Кон'юнктура — сукупність ознак, що характеризують стан ринку і виробництва у визначений період — рух цін, відсотків, курсу цінних паперів, заробітної плати, *дивідендів*, обсягів продукції тощо.

Консенсус — загальна згода, що характеризується відсутністю вагомих заперечень з істотних питань у більшості зацікавлених сторін, яка досягається врахуванням позицій сторін-учасниць та їх зближенням; не обов'язково передбачає повну одностайність думок.

Консигнаційна операція — господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності (консигнанта), що передбачає експорт матеріальних цінностей до складу іншого суб'єкта підприємницької діяльності (консигнатора) з дорученням реалізувати зазначені матеріальні цінності на комісійних засадах.

Консорціум — тимчасова угода між кількома банками чи підприємствами для спільного розміщення позик, проведення великомасштабних фінансових та комерційних операцій.

Корпоративні права — права власності на частку (пай) у статутному фонді юридичної особи, в тому числі право на управління та отримання відповідної частки прибутку.

Кредитна операція — господарча операція суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає надання права на кушівлю матеріальних цінностей і нематеріальних активів з відстроченням платежу за них, а також на позичку грошових коштів з відстроченням їх погашення. Будь-яка господарча операція, що відповідає наведеним ознакам, розуміється в розрізі оподаткування як кредитна. К. о. здійснюється у вигляді *товарного, комерційного і фінансового кредитів*.

Лізингова компанія — підприємницьке об'єднання, яке за власні або позичені на пільгових умовах кошти купує обладнання і надає його в оренду на 5 – 8 років орендарям, які поступово погашають заборгованість у міру його використання.

Лізингова угода — договір між *лізинговою компанією* і орендарем, після закінчення терміну якого можливі: купівля орендарем обладнання за його залишковою вартістю, пролонгація терміну угоди — підписання нової угоди, повернення матеріальних цінностей лізинговій компанії.

Ліквідаційна вартість основних фондів — вартість деталей, придатних для ремонту машин, металу, будівельних та інших матеріалів, одержаних при ліквідації застарілих засобів виробництва, за винятком вартості демонтажу обладнання, споруд тощо.

Ліквідність — ринкова здатність щодо реалізації, продажу, перетворення матеріальних цінностей у готівку; елементи *основного* чи *оборотного капіталу* підприємства, які можуть бути швидко і легко реалізовані; можливість перетворення статей активу в гроші для оплати зобов'язань за пасивом.

Ліквідність підприємств — здатність підприємств своєчасно погасити свої боргові зобов'язання; залежить від величини заборгованості, а також обсягів ліквідних засобів.

Ліфо — метод бухгалтерського обліку товарно-матеріальних засобів підприємства за ціною останньої партії, що надійшла, чи виготовленої партії; метод розрахунку відсотків у випадку, коли банк достроково повертає вклад вкладникові.

Ліцензія — надання юридичними особами згідно із законодавством на певних умовах належних їм прав на використання винаходів, промислових зразків, товарних знаків, ноу-хау іншим товаровиробникам як у межах держави, так й за кордоном.

Лобі — система заходів, за допомогою якої група зацікавлених осіб (фізичних чи юридичних) здійснює тиск на законодавців або державних чиновників на користь того чи іншого рішення при прийнятті законів, розміщенні державних замовлень тощо.

Лот — партія або частина певного товару, який поставляють згідно з угодою.

Маклер — посередник при здійсненні операцій на фондових та товарних біржах; в сучасних умовах посередництво здійснюють *брокери*; особа, що має місце на біржі і здійснює операції від свого імені і за свій рахунок.

Малий бізнес — економічна діяльність, що дає прибуток на малих та середніх підприємствах, які не входять до складу монопольних об'єднань.

Маніфест — документ, що містить перелік коносаментів (документів), який адміністрація подає митним органам.

Маніпація — передача купленої речі у власність.

Маркетинг — збут і просування товарів на ринку. Найбільш поширеним методом М. є прогнозування попиту. Поведінка покупця вивчається через опитування і методами психоаналізу.

Маркетинг засобів виробництва — система дій, спрямована на пошук нових технологічних вирішень у виробничому процесі, а також розроблення нових засобів виробництва, спрямованих на зниження промислових витрат і підвищення продуктивності праці.

Маркетинг послуг — супутня діяльність у комплексі з *маркетингом споживчих товарів* або *засобів виробництва*.

Маркетинг споживчих товарів — орієнтація виробничо-збутової системи підприємства на використання останніх технологічних досягнень для створення нових моделей споживчої продукції, що характеризуються поліпшеними експлуатаційними показниками або задовольняє нові види потреб.

Маркетингова інформаційна система — сукупність процедур і методів, розроблених з метою створення, аналізу і поширення інформації для випереджувальних маркетингових рішень на регулярній постійній основі.

Маркетингові посередники — підприємства та організації, що допомагають у прощтовхуванні, збуті та розповсюдженні певного товару чи послуг (до них належать торговельні посередники, агентства для надання маркетингових послуг і кредитно-фінансової установи).

Медіо — термін виконання біржових операцій, що припадає на середину місяця (15 число).

Меморандум — в торгівлі лист з нагадуванням щодо різних питань; доповідна записка, службова довідка з певного питання; перелік у страхових полісах (особливо морських) небезпек, страхування від яких не передбачено.

Менеджер — найманий керуючий, що володіє професійними знаннями в галузі організації та управління виробництвом.

Мито — грошовий збір, який стягається при ввезенні або вивезенні товарів за межі митної території країни. Величину М. називають ставкою М. Ставки мита містяться у митному тарифі. Мита поділяються на ввізні (імпортні), вивізні (експортні) і транзитні (при слідуванні товарів через територію країни у третю країну).

Монополія (від грец. монос — один, єдиний, і полео — продаю, торгую) — ситуація на ринку, за якої всю пропозицію товарів чи послуг зосереджено в руках одного продавця. Внаслідок цього підприємство-монополіст має можливість самостійно регулювати ціни, якість продукції, обсяги збуту та інші параметри своєї діяльності.

Монопсонія (від грец. монос — один, єдиний, сонія — закупівлі продовольства) — ситуація на ринку, за якої одному покупцеві протистоїть більша кількість продавців. Найбільш типовим проявом М. є державні закупівлі сільгосппродукції, озброєнь тощо. Можливі ситуації утворення М. на базі приватної або колективної власності. У теоретичних дослідженнях виділяють ситуацію чистої М., коли з одним покупцем стикається необмежена кількість дрібних продавців, що конкурують один з одним.

Нематеріальні активи — вартість об'єктів адміністративної, технологічної, інтелектуальної та іншої нематеріальної власності, визнаних об'єктом права власності конкретного підприємства.

Нерезиденти — юридичні особи та суб'єкти підприємницької діяльності, що не мають статусу юридичної особи з місцезнаходженням за межами держави, які створені та діють відповідно до законодавства іноземної держави; у тому числі іноземні юридичні особи та інші суб'єкти підприємницької діяльності з участю вітчизняних юридичних осіб та інших суб'єктів підприємницької діяльності.

Неустойка — грошова сума, обумовлена договором або законом, яку одна сторона (боржник) зобов'язана сплатити іншій (кредиторові) в разі невиконання або нена належного виконання договірних зобов'язань. Розрізняють договірну і законну Н., тобто встановлювану договором або законом. Законодавство передбачає випадки, коли Н. стягається на користь держави, а не кредитора.

«НОУ-ХАУ» — технічні знання, досвід, способи і навички, розробки, технологічні процеси, склад і рецепти матеріалів, речовин, сплавів, методи лікування, пошуку і добування корисних копалин, знання і досвід адміністративного, економічного, фінансового господарювання, котрі неможливо захистити патентом, але які мають принципову новизну і є результатом винаходів, наукових досліджень або тривалої трудової діяльності.

Оборотні засоби — грошова готівка і активи, які в процесі виробництва повинні перетворитися в гроші в стислі строки.

Оперативна оренда (лізинг) — господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає передачу орендарю права користування матеріальними цінностями, які належать орендодавцю, на строк, не більший за строк їх повної амортизації, з обов'язковим поверненням таких матеріальних цінностей орендодавцю. При цьому право власності на орендовані цінності закріплюється за орендодавцем на весь строк оренди.

Операція з опціоном — господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає продаж (купівлю) опціону, тобто права купувати (продавати) продукцію сезонного виробництва, цінні папери або валютні цінності у будь-який момент впродовж визначеного договором часу, з фіксацією ціни реалізації на дату укладання (придбання) опціону. При цьому продавець опціону несе зобов'язання щодо збереження безумовної і незворотної пропозиції щодо реалізації права покупки опціону на придбання (продаж) продукції сезонного виробництва, цінних паперів або валютних цінностей впродовж строку дії опціону. Покупець опціону має право на відмову від придбання (продажу) продукції сезонного виробництва, цінних паперів або валютних цінностей. Розрахунки за операціями з опціонами здійснюються на дату реалізації продукції сезонного виробництва, цінних паперів або валютних цінностей.

Оприлюднення звітності — офіційне подання бухгалтерської звітності (балансів) до органів Головної державної податкової інспекції держави, Національного банку, Фонду державного майна, Антимонопольного комітету, Комітету у справах по нагляду за страховою діяльністю та інших установ і організацій, уповноважених відповідно до законодавчих актів держави на отримання бухгалтерської звітності (балансів) від господарських суб'єктів, а також офіційна публікація звітів (балансів) про фінансовий стан підприємств у засобах масової інформації, якщо це передбачено законодавством.

Опціон — форма ліцензійної угоди, предметом якої є надання ліцензіату права ознайомлення з технічною документацією на винахід або *ноу-хау*, для прийняття рішення про доцільність купівлі ліцензії. В цю угоду може входити відвідання підприємства, отримання усної інформації.

Орендна (лізингова) операція — господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності (орендодавця), що передбачає передачу права користування матеріальними цінностями іншому суб'єкту підприємницької діяльності (орендарю) на платній основі та на визначений строк. Об'єктом орендних відносин є матеріальні цінності, що входять до складу основних засобів (фондів) суб'єктів підприємницької діяльності, крім тих, первинна (відновна) вартість яких повністю погашається впродовж одного виробничого циклу. Орендні (лізингові операції) здійснюються у вигляді оперативної та фінансової оренди (лізингу).

Патент — охоронна грамота, яка засвідчує авторство винаходу і зумовлене цим виключне право патентовласника на цей винахід в межах території держави, що видала цей охоронний документ на строк, визначений законом даної держави.

Пільга — право юридичної особи згідно із законодавством на звільнення від окремих податків.

Податки, економічна природа — принцип вигоди і принцип пожертвувань. Різні громадяни повинні обкладатися податком пропорційно тій вигоді, яку вони можуть очікувати від діяльності держави; структура податку повинна бути такою, щоб за її допомогою доходи, забезпечені ринковим механізмом, у встановлений державою спосіб перерозподілялися в інтересах суспільства. Існує прогресивне і регресивне стягнення податку. Прогресивний податок зростає швидше ніж дохід; регресивний — повільніше ніж дохід. Найбільш поширені податки: на прибуток, на продаж, у фонд соціального забезпечення, у фонд страхування від безробіття,

із заробітної платні, на майно, на власників автомобілів, на особисті доходи громадян. Податок може бути перекладений на покупців шляхом підвищення ціни і продавців шляхом їм суми, меншої на величину податку.

Позареалізаційна операція — діяльність підприємства, безпосередньо не пов'язана з реалізацією продукції (робіт, послуг) та іншого майна, зокрема основних фондів, нематеріальних активів.

Посередницька операція — господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, який виступає у ролі комісіонера у договорі комісії, консигнатора у консигнаційному договорі або повіреного у договорі доручення, за винятком довів-рих операцій з грошовими безплатними, цінними паперами, в тому числі приватизаційними майновими сертифікатами, операцій з випуску боргових зобов'язань і вимог та торгівлі ними, операцій з торгівлі (управління) валютними цінностями й іншими видами фінансових ресурсів, а також усіх видів банківських і страхових операцій.

Постійні представництва нерезидентів держави — 1) розташовані на території держави представництва іноземних компаній і фірм, міжнародних організацій та їх філій, що не мають дипломатичних привілеїв та імунітету, створені у будь-якій організаційній формі без статусу юридичної особи, через які цілком або частково здійснюється підприємницька діяльність нерезидента; 2) громадяни, які представляють у державі нерезидента, перебуваючи з ним у трудових відносинах. Постійне представництво нерезидента підлягає державній реєстрації у порядку, передбаченому законодавством для реєстрації суб'єктів підприємницької діяльності.

Прибуток від позареалізаційних операцій — сума коштів, одержувана підприємством від проведення позареалізаційних операцій і зменшена на суму витрат на ці операції.

Прибуток від реалізації продукції (робіт, послуг) — виручка від реалізації продукції (робіт, послуг), зменшена на суму нарахованого (сплаченого) податку на додану вартість (за винятком товарообмінних операцій з нерезидентами), акцизного збору, ввізного мита, митного збору та інших обов'язкових зборів і платежів, визначених законодавством, а також на суму собівартості цієї продукції (робіт, послуг).

Реалізація продукції (робіт, послуг) — господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає передачу права власності на продукцію (роботи, послуги) іншому суб'єкту підприємницької діяльності в обмін на еквівалентну суму грошових коштів або боргових зобов'язань. Для цілей оподаткування датою реалізації вважається дата передачі права власності на зазначену продукцію (роботи, послуги) згідно з базисними умовами поставки, визначеними сторонами, незалежно від строків здійснення оплати. Базисні умови поставки визначаються відповідно до Міжнародних правил з тлумачення термінів «ІНКОТЕРМС» (редакція 1990 р.).

Рейтинг — показник курсу акцій, який є індикатором якості кредиту, визначеного цінними паперами.

Ризик — ставлення інвестора до можливості заробити або втратити гроші.

Ринкові відносини — система економічних відносин між виробниками, продавцями, покупцями в сфері виробництва, обміну, біржової діяльності, реалізації цінних паперів, товарів, порядок розрахунку в умовах конкуренції, підприємницької свободи та конкурентоспроможності. Розрізняють ринки: товарний (ринок товарів і послуг), фінансовий (ринок цінних паперів), трудовий (ринок робочої сили). Існують відкриті та закриті, професійні та чорні ринки. Відкритий ринок регулює реалізацію непроданих товарів, біржову торгівлю і аукціони, чорний ринок — нелегальну торгівлю.

Головними елементами ринку, які тісно взаємодіють, є попит, пропозиція, ціна.

Роялті — платежі будь-якого виду, одержані у вигляді винагород (компенсацій) за використання або надання дозволу на використання прав промислової та інтелектуальної власності, а також інших аналогічних майнових прав, що визначаються об'єктом права власності суб'єкта підприємницької діяльності, в тому числі на використання авторських прав на будь-які твори науки, літератури, мистецтва, на записи на носіях інформації, на копіювання і розповсюдження будь-якого патенту або ліцензії, знака на товари та послуги, на винаходи, на промислові та наукові зразки, креслення, моделі та схеми програмних засобів обчислювальної техніки, автоматизованих систем та систем обробки інформації, секретної формули або процесу, а також на інформацію щодо промислового, комерційного або наукового досвіду (ноу-хау).

Санація — оздоровлення або проведення системи заходів з метою попередження банкрутства великих підприємств.

Сегментація ринку — виявлення групи потенційних покупців і споживачів товару. Враховує певні характеристики населення: вік, рівень доходів, смаки, професійний склад, моду тощо, а також інформацію про ринковий попит шляхом проведення досліджень, анкетування, телефонного та персонального опитування тощо.

Секвестр — заборона або обмеження прав державної влади на користування або розпорядження будь-яким майном.

Стагнація — застій у виробництві та інших галузях.

Статутний капітал — сума капіталу, необхідна для створення та початку діяльності господарства, підприємства, організації. Визначається статутом юридичної особи. Включає номінальну вартість випущених акцій, суму вкладених державних коштів або приватних пайових внесків, вартість основних і оборотних засобів. Найбільш поширена форма статутного капіталу — акціонерний капітал.

Субвенція — форма фінансової допомоги держави окремим галузям, господарствам, підприємствам та їх власникам в зв'язку з виникненням незалежних від них ускладнень в їхній діяльності.

Суборенда — передача частини орендованого майна в оренду іншим особам.

Субсидія — разова грошова допомога, що надається державою або підприємством.

Телекс — абонентський телеграфний міжміський зв'язок.

Тендер (міжнародний) — розміщення замовлень з купівлі на світовому ринку обладнання на конкурсній основі.

Товарний кредит — будь-яка господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає реалізацію (передачу права власності) продукції (робіт, послуг) іншому суб'єкту підприємницької діяльності або громадянину на умовах відстрочення платежу на строки більші за звичайні строки банківських розрахунків, або строки, що перевищують 30 календарних днів з дати реалізації цієї продукції (робіт, послуг).

Товарообмінна (бартерна) операція — господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає розрахунок за реалізовану продукцію (роботи, послуги) інший, ніж у грошовій формі, включаючи будь-які види погашення (заліку) взаємозаборгованості між сторонами господарської операції без грошових розрахунків, за винятком випадків міждержавного клірингу, що в Україні провадиться за рішенням Президента України або Кабінету Міністрів України.

Торги (торгівля за тендерами) — спосіб продажу товару, розміщення замовлення і видача підрядів, залучення декількох постачальників або підрядників;

угода укладається з учасником, пропозиція якого найбільш вигідна організаторам торгів.

Торговий дім — фірма, що закуповує товари у виробників оптом і перепродує їх за кордоном або імпортує товари з інших країн і перепродує їх місцевим оптовим організаціям для роздрібної торгівлі. Всі операції виконує за власним коштом.

Факс — засіб факсимільного абонентського зв'язку, передавання графічної інформації.

Факторинг — вид послуг, за яким банк перебирає на себе посередницькі операції при розрахунках між постачальниками і замовниками в разі тимчасової відсутності у них коштів.

Фінансова оренда (лізинг) — господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає придбання орендодавцем матеріальних цінностей за замовленням орендаря з наступною передачею орендареві права користування цими матеріальними цінностями на строк, не менший за строк їх повної амортизації, з обов'язковою наступною передачею права власності на такі матеріальні цінності орендарю. При цьому ризики раптової загибелі та пошкодження об'єкта оренди, усі види цивільної відповідальності, що можуть виникнути у зв'язку з використанням орендованого майна, а також видатки на його поточний та капітальний ремонт несе орендар.

Фінансовий кредит — будь-яка господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає надання коштів у позику на визначений строк та під визначені відсотки з поверненням основної суми заборгованості та нарахованих відсотків у грошовій формі або інших формах задоволення заборгованості, включаючи матеріальні цінності та нематеріальні активи, надані в заставу.

Форвардна операція — господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає придбання (продаж) форвардної угоди, тобто зобов'язання придбати (продати) продукцію сезонного виробництва, цінні папери або валютні цінності у визначений майбутній час з фіксацією ціни реалізації на дату укладення (придбання) форвардної угоди. При цьому покупець (продавець) форвардної угоди має право на відмову від її виконання виключно за згодою іншої сторони форвардної угоди. Розрахунки за форвардною операцією з продукцією сезонного виробництва здійснюються у термін, що перевищує 30 календарних днів з моменту укладення форвардної угоди. Розрахунки за форвардною операцією з цінними паперами і валютними цінностями здійснюються на дату реалізації цінних паперів і валютних цінностей. Премія за придбання форвардної угоди виплачується водночас з таким придбанням.

Франшиза — межа відхилення кількості поставлених товарів від кількості, зазначеної у договорі; визначається у відсотках.

Ф'ючерсна операція — господарська операція суб'єкта підприємницької діяльності, що передбачає придбання (продаж) ф'ючерної угоди, тобто зобов'язання придбати (продати) продукцію сезонного виробництва, цінні папери або валютні цінності у визначений майбутній час з фіксацією ціни реалізації на дату здійснення реалізації. При цьому покупець (продавець) ф'ючерної угоди має право на відмову від її виконання виключно за згодою іншої сторони ф'ючерної угоди. Розрахунки за ф'ючерсною операцією здійснюються на дату реалізації продукції сезонного виробництва, цінних паперів і валютних цінностей. Премія за придбання ф'ючерної угоди виплачується водночас з таким придбанням.

Холдінг — акціонерна компанія, що є власником контрольного пакета акцій у капіталі дочірніх акціонерних товариств; передбачає спільну фінансову діяльність з цими товариствами при розділеній власності.

Ціна — грошовий вираз вартості товару, зокрема кількості робочого часу, затраченого на виробництво одиниці товару.

Ціна довідкова — форма оптової ціни на внутрішньому та світовому ринках, преїскурантна ціна фірм. Фіксується в контракті при укладанні угоди. Публікується фірмами-експортерами та вноситься до спеціальних довідників.

Ціна паритетна — форма державного регулювання в Сполучених Штатах Америки цін на сільськогосподарську продукцію, що полягає в підтримці державою рівня цін на основні види товарів цієї галузі. Ц. п. визначається діленням середньої фермерської ціни за попередній для даного року десятирічний період на паритетний індекс.

Ціна плаваюча — встановлюється на продукцію, яка швидко старіє, або витрати на яку різко знижуються внаслідок серійного або масового її виробництва.

Ціна початкова — визначається на аукціоні власником товару, є мінімальною ціною на запропонований до продажу на аукціоні товар.

Ціна пропозиції — ринкова ціна за такого стану попиту та пропозиції, коли ринок формує продавець. За такої ситуації виникає стимул до розширення товарної пропозиції.

Ціна роздрібна — ціна, згідно з якою товари продаються покупцям через торговельну систему роздрібної торгівлі.

Ціна світова — грошовий вираз інтернаціональної ціни виробництва, що склалася на світовому ринку під впливом конкуренції. Складається під впливом продуктивності праці, податків, митних бар'єрів, валютної політики, рівня розвитку технології тощо.

Ціна сезонна — форма закупівельної та роздрібною ціни на групу сільськогосподарської продукції (картоплю, овочі, фрукти, яйця); змінюється залежно від сезону.

Ціна споживання — сума витрат покупця на придбання та експлуатацію товару, інструмент визначення конкурентоспроможності продукції. Включає вартість товару, витрати на його пакування і зберігання, транспортування до місця призначення, монтаж на місці, а також вартість технічної експлуатаційної документації, навчання спеціалістів, технічного обслуговування, пального, енергії, ремонту та страхування.

Ціна тверда — визначається у договорі купівлі-продажу і не змінюється впродовж усього періоду дії угоди, на відміну від плаваючої ціни.

Навчальне видання

Дробот Віталій Іванович
Март'янов Віктор Павлович
Соловійов Микола Федорович
Токар Анатолій Васильович
Шиян Віктор Йосипович

БІЗНЕС-ПЛАН

РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

Оправа і титул *В. С. Жиборовського*
Комп'ютерна верстка *Л. М. Кіпріянової*

ТОВ «Мета»
04119, Київ-119, вул. Сім'ї Хохлових, 15

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи ДК № 761 від 10.01.2002 р.

Підп. до друку 15.07.03. Формат 60 × 84/16. Папір офс. № 1.
Гарнітура Century Schoolbook. Друк офс. Ум. друк. арк. 22,47.
Обл.-вид. арк. 23,92. Зам. №

Надруковано з плівок, виготовлених у видавництві «Мета»,
на ВАТ «Білоцерківська книжкова фабрика»,
09117, м. Біла Церква, вул. Л. Курбаса, 4